

Jean
Coruseur

МОХЕРОВА
ОСОБА

Іван Йосипович Сочивець народився 9 травня 1917 року в Лебедівці Козелецького району на Чернігівщині. Закінчив педагогічний інститут, згодом — Вищу партійну школу. Вчителював. Був на керівній комсомольській роботі. Та найбільше років віддав журналістиці, зокрема журналові «Перець». У період Великої Вітчизняної війни (1941—1945 рр.) перебував у рядах Радянської Армії. Член КПРС. Має урядові нагороди і почесне звання — заслужений працівник культури УРСР.

Жан
Сочисеу

МОХЕРОВА
ОСОВА

Тумор, сатира

КИЇВ
«РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК»
1984

Новую книгу известного украинского советского писателя Ивана Сочивца составляют повести, рассказы, пародии. Они привлекают внимание тематической разнообразностью, жизненной достоверностью, мудрым народным оптимизмом. Произведения посвящены нашей современности, отношениям между людьми как в процессе общественного производства, так и в повседневном быту. В них прекрасно сочетаются художественный стиль, тонкий, доброжелательный юмор, острая, разительная сатира.

Рецензенты:

О. Ф. ЧОРНОГУЗ, Ю. Д. ЯЧЕЙКІН

С $\frac{4702590200-001}{M223 (04)-84}$ 53.84

ВРАНІШНЯ РОСА,
АБО
НАРОДЖЕННЯ ГУМОРИСТА

Мемуареска

Шановний мій читачу, не ламай собі голови й ніде не шукай тлумачення ось цього — «мемуареска». Слово це нове. Його вигадав і вперше використав у літературі сам автор.

Мемуареска — це, сказати б дохідливіше, мемуарна гумореска. Тобто гумористична розповідь про життя й пригоди якоїсь особи. У даному випадку йдеться про самого автора, а точніше — про мене.

Чому я вдався до такої скромної жанрової форми?

Пояснення просте. Як правило, коли своє минуле довіряють читачеві визначні діячі (генерали, дипломати, розвідники, великі артисти, маститі письменники), то пишуть спогади, розповіді, а то й товсті романи. За тими книжками-мемуарами потім усі ганяються, але не всі їх дістають. Я ж до «осіб визначних» не належу, тому й обмежуюся скромною мемуарескою. Тобто — автобіографічною гуморескою.

* * *

Всі люди, видатні й звичайні, починають своє життя від дня народження. Як не скажи, а цього факту не обминеш. Тут я наслідую зробити невеликий філософський відступ. У появі людини на світ фактично необмежені можливості. Як географічні, так і соціальні. Адже можна народитися в джунглях екватора й десь у тундрі, у безкрайньому степу й непролазній тайзі — скрізь, де живуть люди. Можна народитися в сім'ї королівській і в

сім'ї музиканта чи шевця. Можна народитися... Але годі про всілякі можливості, бо особисто я появився на світ у звичайнісінькій хліборобській сім'ї і анітрохи не шкодую, що сталося саме так.

Народився у сільській хаті, дерев'яній, під соломою, з єдиною кімнатою, яка водночас була: вітальнею, їдальнею, спальнею, майстернею і т. д.

У тій хаті не тільки народжувались і виростали діти, а й у зимову пору, у тріскучі морози, вигрівались щойно народжені телята, ягнята, навіть цуценята. Під піччю, у просторій темній ніші, неслися кури, а під полом, що служив за спільне для всіх ліжко, у старих лозяних кошиках гуси висиджували гусенят.

Я згадав про піч. Це, скажу вам, така штукенція, така унікальна споруда з цегли, якої не знайти ні в королівських, ні в царських палатах. Вона буває тільки у селянській хаті. Без неї хата — не хата, життя — не життя! Яку то мудрість треба було мати, щоб без конструкторського бюро, без науково-дослідного інституту піч спорудити! У ній варили й пекли, смажили й сушили, а на ній самій — вигрівались, лікувались, а то й від напасті всілякої ховались. Колись селянська піч — як нині південний берег Криму або Мацеста. Чи ревматизм у кого, чи радикуліт, чи простуда — лізь на піч, вигрівайся у гарячому просі, і всі хвороби як рукою зніме. Може, тому колись люди ні до моря не їздили, ні курортів не знали.

На жаль, тепер таких печей, що на них і по сім душ вміщалося, мало. Віджили вони своє. Люди до міста валом повалили, до морів, на курорти, а піч — то вже музейна рідкість, диво для онучат, які ще часом бабусь та дідусів навідують. Але то я вже трохи відхилився.

Так ось. Народився я у благословенному краю полів, лісів і лугів, поблизу красуні Десни. Село наше в ту пору називалося Гнилушею (нині вже — Лебедівка). І лежало, лежало... Ну, ось так, на північ від нього — Чернігів,

а ось так, на південь,— Остер. І те, й те місто десь на відстані сорока верств. Але чимало моїх земляків народжувалось, жило й помирало, так і не побувавши у місті, бо то вважалося «на краю світу». Ні залізниці, ні бодай якоїсь бруківки туди не було. Дехто, правда, діставався до міст пароплавом. Але то одиниці, хто гроші на таку розкіш мав.

Моє народження припало на досить складний і критичний історичний момент, саме на 9 травня, між Лютневою буржуазно-демократичною і Жовтневою соціалістичною революціями. У виборі, яким саме шляхом мені піти, я не вагався. Оскільки батько, фронтовик, виступав проти війни і Тимчасового уряду, то і я всім своїм дитячим криком ігнорував Керенського.

Уже трохи пізніше, коли я трохи підріс, то зрозумів причину ненависті моїх батьків до тієї тимчасової державної особи. У господарстві була страшена скрута. Довелося продати єдину корівчину. Продали і взяли за неї кілька там аршин «керенок». Це такі гроші тоді випускалися, цілими аркушами, як нині поштові марки. Так ось, «керенок» за корову набрали, а вони через якийсь там час перестали «ходити». В хаті плач, горе. Мати побивається за коровою, я реву за молоком, батько на чому світ кляне Керенського. Ті паперові гроші лежали в нас довгенько. Ніякого з них толку: на цигарки — папір цупкий, десь за хлів сходити — формат малий, єдине — дітям забавка.

Ріс я та й ріс, аж доки не скінчилася пора «жоваників», якими мати затикала мій крикливий і голодний рот. На світ роздивився та й захотів солодкого. А де його взяти? Ні цукру, ні цукерок. Мати якимось чудом діставала сахарин. Бувало, виміняє за яйця кілька кришталіків, загорне в шматинку та й сховає аж за образи, щоб ніхто не знайшов і не дістав.

— Мамо, їсти! — скиглю, учепившись за полотняну спідницю.

- Чого тобі?
- Моні (тобто молока).
- Нема!
- Кока (тобто яйця).
- Відчепись, бо як кокну! Де я тобі його візьму?
- Солодкого дайте!

Мати стає на лаву, простягає руку за образи й дістає полотняну шматинку. Розв'язує, бере один кришталик, кидає у череп'яну миску, наливає туди холодної води і розколочує дерев'яною ложкою.

— Їж! — підсовує миску і кришить у воду потапці з хліба.

Сьорбаєш, сьорбаєш, у животі булькоче, а їсти хочеться.

— Мамо, їсти! — відсуваюся від миски.

— А це тобі в морду коле? Бач, позивкали!

Після багатьох прохань дістаєш шматок хліба, помащений конопляною олією та ще й посолений дрібковою, аж чорною, сіллю. Оце вже їжа. Особливо на вулиці, де сусідські хлопчачки так і заглядають у рот та завидують.

Влітку лахва. Огірки, редиска, вишні, груші, сливи. А ще морква з грядки, мак, ще білий, гіркуватий, з молочком. Все те більше з чужих городів і садів. Бо свої овочі й фрукти пильно охороняються: замашною лозиною, а то й рогачем. Та чуже завжди й смачніше, солодше.

Велика радість, коли випадає злива. З блискавкою, з громом. Сидиш у хаті, дивишся крізь заплакані шибки вікон на ту стихію, а думками уже десь у чужому садку. Тільки трохи вщухне, а ти — шурх надвір. Бігом босоніж по калюжах. Через вулицю перебіг — уже тобі й сад Юхима Коваленка до болота схилом збігає. На траві — яблук, груш! Яких завгодно. Хапаєш за пазуху, мокрі, холодні, доки Миколка, син Юхимів, не вибіг збирати.

Часом опереджував. А бувало й таке. Тільки ти яблуку чи грушу за пазуху, а чиясь шортка рука за тонку, як мотузок, шию — цап. Переляк аж паралізує.

— Ти чий, розбишако?

— Ой, ой!

— Чий, питаю? — Господар добре знає, чий я, бо ж ходжу до них гратися з Миколкою, але примушує признаватись, вдає, що не впізнав.

— Ой, пустіть!

— А-а, то так? Ну, добре! — одна рука тримає за шию, а друга, дядьківська, кропиву рве. Молоду жижкуху. У Юхима долоні мозолисті, кропиви не чують.

— Знімай, штани!

— Ой дядечку. Я Катрин, я Йосипів, пустіть!

— На! — Дядько, хазяїн саду, відпускає шию, але встигає шмагонути кропивою по голих тонких ногах. Не зі злістю, а так, для годиться, для науки.

— Ой, ой! — скиглиш, бо ноги вогнем пече. А ще ж шкода, що яблук та груш не набрав.

Плакати можна доскочу. Тільки нишком, десь у повітці біля ступи. Щоб батьки не бачили й не чули. Почують, дізнаються, за що скуштував кропиви, ще свої добавлять.

Отже, цукру ні я, ні мої ровесники не їли. Цукерок також. Яблука-кислиці, грушки-гнилиці — то були наші ласощі. На згадку про те залишилися, збереглися міцні й здорові зуби. Тепер можна б і цукерку, й шоколадку, так уже зовсім не хочеться. Як і булки-здобы чи морозива.

* * *

Хоч жили ми в звичайній дерев'яній хаті, де жінки всю зиму пряли, ткали полотно, вишивали красиві рушники й сорочки, пекли хліб, прали білизну, а батько лагодив хомути, шив на сім'ю чоботи, плів солом'яники

для збіжжя, але вважалися дворянами. Про це я довідався випадково, з однієї цікавої розмови.

Якось зайшов до нас дід Трохим, сусід, що жив через вулицю, над самісіньким болотом. Приходив він до нас часто: покурити, погомоніти, а часом щоб і поснідати чи повечеряти. До роботи, як я чув від старших, він був не дуже беручий, а до розмови, до жартів — охочий. Ото прийшов він якось увечері та й, випросивши у батька тютюну на цигарку, питає:

— Ти, Йосипе, на фронтах побував, повоював, гарний брус, щоб сокири та ножі точити, приніс десь аж з Австрії, то чи не скажеш, що ото воно за порода людей, що їх дворянами називають?

— А тобі це треба знати? — пихнув люлькою батько. Він у нас був небагатослівний.

— Та скрізь же гомонять про тих дворян, то й я цікавлюся. Он Лука Портний, грамотій наш, казав, що й Лев Толстой дворянин, — знову Трохим.

— Дворяни, Трохиме, такі люди, як і ми з тобою. Є в тебе хата й двір, значить, ти й дворянин. А нема, то ти пролетарій, — пояснив батько і чомусь розсміявся.

— Дивно, — знизав плечима Трохим. — Подейкують, що ніби й цар був дворянином. Виходить, ми з ним на одну ногу, — засміявся й Трохим.

Чого сміялися батько й дід Трохим, я не второпав. А ось, що ми дворяни — у пам'яті закарбував.

Колись, уже будучи юнаком, студентом, я жартома розповів одному другові про своє походження. А він теж розсміявся та й каже: «Щоб не забув колись ось це в анкетах писати».

В анкетах я, звичайно, цього ніколи не писав, бо насправді рід мій походить з козаків. Отих найбідніших, що колись-колись поселилися у Придесенні, на одвічних пісках, та так і не вибилися в люди аж до революції.

Але двір у нас таки був. З хатою, хлівом, повіткою, погребом. Худоба: пара волів, яких згодом батько по-

м'няв на коні, корова, кілька свиней та всіляка птиця. Інвентар: віз, плуг, борони. З механізації — хіба що ступа. Називали її паровою, бо коли щось товкли, то так упарювались, так упрівали, що аж дух перехоплювало.

Землі було чимало. Якщо виміряти її не на десятини, а на клапті. І в одному урочищі, і в другому, і в третьому, і в... Бувало, батько тільки те й робив, що переїздив з ниви на ниву. Запряже коні, почне орати, а я на прохолодній землі розляжуся, щоб поніжитись на сонечку. Тільки придрімну, а батько уже кричить:

— Ану, вставай! Розлігся й половину ниви закрив! — Та й цвяхне пугою, щоб я швидше тікав. Це він так жартував. Сам над собою. Над своїми клаптиками землі.

Та ось настав час колективізації. Я до школи ходив. А тут діти уже на дві категорії поділилися: на колгоспників та «індусів» — індивідуальників, як і батьки. Я довго теж не мудрував. Щоб вирватися з «індусів», узяв аркуш паперу, сів та й написав заяву, щоб мене прийняли до колгоспу «Незаможник!» Ні в кого не спитавшись, ні з ким не порадившись, заніс ту заяву в куркульську хату, у якій колись жив Дзиз, як його в селі прозивали, а тепер правління містилося. Домашні мої про те нічого не відали, але скоро їм сказав про мою заяву голова сільради Ничипір Чуприна, що жив по сусідству. Якось прийшов я зі школи додому і бачу, батько носом: шморг, шморг. Дивиться на мене й мовчить. А мати борщ на стіл ставить. Саме обідня пора. Батько перед іконами став, перекрестився і зачастив промовляти молитву. Слів з якої я так і не зрозумів. Мені завжди тільки чулося: «...щекотрився, набодрився...»

Після такого «набодрився» батько сів за стіл. На почесне місце. Після нього всі посідали. Я теж за свою дерев'яну ложку.

— Ану, геть туди, до свиней! — гримнув батько.

Я похнюпився. Не зрозумів, жартує батько чи справді свариться.

— Йди в колгосп, нехай тебе там і годують! — схлипнула й мати, благально дивлячись на батька. Йй-бо мене було шкода.

Батько наш, хоч і любив Радянську владу, зрадів її приходу, а до колгоспу йти спершу вагався. Тільки тієї землі трохи наділили, а тут знов у гуртове.

— Поїдеш, Миколо, подивишся, як воно в людей, — мовив він. — Може, це наші, місцеві, щось наплутали?

— А куди ж їхати? — підвів очі Коля, мій старший брат.

— Їдь на Амур.

На Амурі жила наша тітка Луца, материна сестра, з дядьком Ісаком. Вони, безземельні, виїхали туди на переселення ще до революції.

Не знаю, за які то вже гроші, але Микола таки поїхав у далеку дорогу. Нема його та й нема. А в колгосп уже близько сорока господарств об'єдналося. Коли це й наш ходак повернувся. Бадьорий, веселий.

— Ну, що там? — коротко запитав батько.

— Тітка й дядько низько кланялись, гарно приймали. Поплакали трохи з радощів, що мене побачили. Навіть сфотографувалися.

— Ти мені не про тітку, — перебив батько, — про колгосп кажи.

— Колгоспи скрізь, тату. Там уже також організують.

— Сідай і пиши заяву! — наказав Миколі батько. — Завтра й занесу. Люди не дурніші від нас.

— Ой горенько! — схлипнула мати. — Ой, як же це ми будемо!

— Цить! — не то лаючи, не то втішаючи, вигукнув батько і задимів, задимів люлькою. — Я задніх не пастиму! Я ніколи за чужі спина не ховався!

Так ми стали колгоспниками. У числі перших сорока господарств у селі. Для мене радість неймовірна, бо ж більше не буду «індусом» серед школярів.

Якось батько прийшов з колгоспу, вуса підкручує, жартує за обідом. Веселий такий.

— Ти чого це? — несміливо запитала мати. Адже батько рідко був веселим, а жартував ще рідше.

— Нічого.

— А все ж?

— Нехай Іван побіжить та прочитає, він грамотний.

— Де ж це він прочитає?

— Біля самих воріт колгоспного двору.

Я чкурнув, навіть каші не доївши. Так цікавість розібрала. Прибігаю, а біля воріт дошка вивішена. З червоною і чорною половинами. Дивлюсь, а батько наш на червоній — за ударну працю.

— А чого ж це ви на мене кричали, коли я заяву до колгоспу подав? — насмілившись, дорікнув я батькові.

— Цить! — тупнув він ногою, але досить м'яко, бо взутий був у постолі з вербового лика.— Ще й воно!..

Скоро в колгоспі було вже усе село. І хоч колгосп найменували «Незасможником», а люди зажили в ньому гарно. Першим головою був Омелько Хомич Сировець, симпатичний мовчазний чоловік і добрий господар.

* * *

Моє негативне ставлення до бога й до релігії взагалі допоміг мені виробити сам батюшка. Ще з дитинства. У нашому селі була церква. Дерев'яна, височенька, з двома банями. Стояла у самому центрі, на горбочку. Через дорогу — крамниця, де багато років безмінно торгував Мойсей Мешулем; пожежна каланча з хлівом і бочками, де вічно збиралися чоловіки; новий клуб, що його вчителі називали «вогнищем культури». Довкола церкви, на цвинтарі й на схилах, що збігають до луку, росли клени, берези, ясени. Сторожем тут був Єфрем. Влітку він тільки те й робив, що виганяв свиней з цвинтаря та мух зі своєї тісної сторожки. А взимку більше спав на печі, зві-

сивши босі ноги аж на лежанку. А піп був чужий, приїжджий, і такий собі, вреденький.

До церкви ми ходили всі. Мати, щоб помолитися, батько, щоб з мужиками погомоніти, а ми з Колею, щоб полазити на дзвіницю та з дзвіниці. Та настав день, коли я від бога й від церкви відрікся. Прискорив те прозріння, як уже мовилось, сам батюшка. Не пам'ятаю, на яке то свято, але піп ходив по селу з кропилом. Він заходив у кожну хату, поспіхом промовляв якусь молитву, бризкав святою водою і водночас пильно стежив за господарями, що вони винесуть на підводу, що слідувала за батюшкою по всіх вулицях села.

Зайшов він і до нас. З дяком та ще з якимось церковним прислужником. А батьків саме вдома не було. Пішли в гості до Якова Йововича.

— Матка де? — запитав мене піп, майже не помолвившись, а лише поспіхом перехрестившись.

— Нема,— промимрив я, перелякано дивлячись на замашне кропило, ніби воно, мокре й холодне, мало погуляти по моїй худій спині.

— А батько?

— Нема.

— Свиню кололи? — запитав піп, труснувши гривую жорсткого волосся.

— Ні,— відказав я тремтячим голосом.

— А сало є?

— Є,— признався я, бо в коморі у нас лежало три чи чотири кусні сала, позиченого перед святом у дядька Грицька.

— Неси сюди! — сказав піп.— Знаєш, де лежить?

— Знаю,— геть перелякався я і пішов через холодні сіни до темної комори.

Сала було три кусні. Я забрав усі, бо страшенно боявся попа.

— Ого-го-го! — аж заіржав батюшка, побачивши у моїх руках аж три кусні товстого мерзлого сала.

Піп зі своїми поплічниками пішов, а я сів на лаву і гірко заплакав. Заплаканого мене й батьки застали.

— Ти чого? — запитала мати і погладила по голові.

— Піп у нас був, — заридав я голосно.

— То й що, він же тебе не з'їв? — grimнув батько.

— Сало забрав, — хлипаючи, сказав я.

— Сам забрав? — вийняв люльку з рота батько.

— Я йому виніс. Він сказав...

Мати — до комори. Батько — за пасок.

— Ось я тобі полатаю одне місце, то пам'ятатимеш сало! — замахнувся він паском.

— Що ж дитина винна?! — влетіла тут мати. — То того, гривастого, варто було б оперезати, та божа він людина. Доведеться говіти, сповідатися, причащатися... Ехе-хе!

— Я його так відговію, я його так висповідую, що моторошно стане! — розійшовся батько і, накинувши старий кожух, вийшов з хати. Тільки двері грюкнули.

Мати і полаяла мене, і пожаліла. Ще й зітхнула тяжко:

— Думала, на тому позиченому проживемо трохи, аж, бач, вихопив той ненажера. З зубів вирвав, бодай би він подавився тим салом!

Я зрозумів, що то вона про батюшку так. Хоч і в бога вірила, і до церкви ходила, і кожного вечора перед сном молилася.

Прийшов батько. Сердитий, настобурчений, з люлькою, що аж шкварчала їдким самосадом.

— Ну, що? — запитала мати. — Батюшку бачив?

— Бачив, щоб йому повилазило!

— Ну а сало? Це ж ти хотів відібрати?

— Та хотів, — зізнався батько. — Тільки у нього не видереш.

— А що ж він каже?

— Каже: чужого сала, Йосипе, я тобі не дам, а твого не впізнаю серед багатьох куснів.

— Бог з ним,— похитала головою мати.— Якось переб'ємось, доки свого кабанчика заколемо. Десь перед паскою.

— Щоб воно, те сало, смальцем з нього вийшло! — сплюнувши, побажав батько і, знявши стоптані валянці, поліз на піч відпочивати.

Відтоді я вже до церкви не ходив. На цвинтарі грався з хлопцями, а всередину — ні ногою. А батько й мати ходили. Доки й не закрили церкви та не розібрали її на громадські будівлі.

* * *

До школи я пішов з великою охотою. Навчатися було легше, ніж вдома довгими годинами стояти біля лави і босими ногами м'яти коноплі. А м'яти коноплі обов'язково треба, інакше з волокон путніх ниток не напрядеш. Було ще одне нудне заняття: сука́ти цівки. Це вже коли мати ткала полотно. Сірі жорсткі нитки намотувались на цівки — дерев'яні трубки. Намотувались з допомогою дуже примітивного пристрою — сукайла. Сукайло приводилось в рух з допомогою долоні правої чи лівої руки. За день так насучешся, що аж пухирі повиступають. Потім полопаються і неймовірно болять. Вогнем печуть. Доки не наб'єш справжніх мозолів.

Батько, хоч і був неписьменний, а також наполягав на моїй науці. Головним чином з міркувань господарських. Сестри мої, Варка й Олександра, повиходили заміж. Повиходили за таких бідаків, що ні двора, ні кола. Але на батькову землю уже не претендували. А ще ж лишилося в сім'ї два хлопці: я і старший брат Микола. Батько розумів, що з роками, хочеш чи ні, а землю треба буде ділити. А її — як кіт наплакав. Та ще й така піщана, що родила скупю, та й то не щороку. Ось і міркував, що хоч один вивчиться та й піде з дому, з двору, з сім'ї. Все ж легше буде.

Письменних людей у селі було мало. З приїжджих — дяк Микита, а з місцевих Андріян Рудник, Антон Гутник, Максим Лавриненко та ще кілька там чоловік. Не знаю чому, але батько наш завжди орієнтувався на Антона Гутника, якого в селі прозивали Блохою. Можливо тому, що Блоха не самотужки освіту здобував, а вчився на якихось курсах і вивчився на бухгалтера. Ще до того, як мені виповнилося сім років, батько все казав:

— Треба буде Івана до школи віддати, нехай вчиться, може, й він стане таким, як Блоха.

— Еге, куди там йому до Блохи,— не вірила в мої здібності мати.— Воно таке дрібне, що й не потягне тієї грамоти. Хіба трохи вивчиться, то хоч листи писатиме на Амур.

До школи нас ходило чимало. Найбільше було у зимові місяці. Бо до пізньої осені батьки дітей вдома тримали для помочі старшим. Навесні ж, як тільки сніг зійде і перша травиця до сонця виткнеться, хлопці кидали заняття і йшли пасти худобу. Бо зимові запаси кормів давно вже минулися.

Мав я прикрість у школі, бо дуже малим був. Пам'ятаю, ще в першому класі викликав мене Аркадій Васильович, завідуючий школою, до дошки і сказав, щоб я написав слово «хата». Взяв я крейди шматочок, затиснув у тоненьких пальцях, підняв руку, щоб написати те слово, а дістаю тільки до низу дошки.

— Еге,— засміявся вчитель,— та ти, бачу, зовсім ципа. Виходить, мало ще каші їв.

Клас так і покотився з реготу.

— Ципа! Ципа! Ха-ха! — розляглося довкола.

А я — в плач. Голосно. Гіркими сльозами.

— Не плач,— погладив мене по голові Аркадій Васильович.— Ось зараз ми щось та придумаємо.— Тут він узяв свою табуретку, на якій сидав біля столика, і підніс до дошки. Підхопив мене під руки і поставив на табуретку:— Ану, пиши!

Я написав. Тільки знову біда: від хвилювання літери стовбурчилися, не трималися одна одної, і зі слова «хата» вийшла якась дуга.

— Ну, нічого, молодець,— похвалив мене вчитель і допоміг злізти з табуретки.

Я сів за парту. Серце калатає, а в ушах оте слово осоружне — Ципа. Прізвисько те так і пристало до мене на рік чи два. Бо згодом я вирівнявся з іншими хлопчиками, підріс, і про Ципу забули.

Пізніше нас троє з села почало ходити до школи у сусіднє село Максим. Там, уперше в нашому краї, відкрилася семирічка. Тими трьома були: Коля Даниленко, Петрусь Сировець і я. Власне, та школа і допомогла мені вийти на шлях освіти, про яку так мріяли мої батько й мати, ставлячи мені за приклад і взірєць найкращого сільського грамотія Антона Гутника.

* * *

Моє прилучення до культури почалося з читання книжок та участі в гуртках художньої самодіяльності. Я захоплено читав «Кобзар», читав оповідання Архипа Тесленка, гуморески Остапа Вишні. Слухачами моїми завжди були мати та жінки-сусідки, з якими і я разом плавав чи сміявся, читаючи твори письменників.

Ні електричного освітлення, ні радіо в селі не було. Перший ламповий приймач, що працював від батарей, з'явився в учителя Анатолія Матвійовича. Для всіх, кому пощастило послухати у навушники радіопередачу, все те здавалося чудом. Та чи не найбільше вразило мене кіно. Про «живі картини» я вперше почув від Харитини, нашої сусідки, котра трохи служила у Києві і бачила те диво.

— Таке воно, неначе картина, а рухається,— таємниче розповідала Харитина.— І люди біжать, і коні біжать, і дим з димарів так і валить.

— То якась нечиста сила, — не вірили слухачі тим розповідям. — Хіба ж ото, як хтось на портреті знятий, то може рухатись? Брехня то все.

— Побий мене сила божа! — клялася Харитина. — Сама, своїми очима бачила.

— То, може, воно й гомонить? — кидали репліки жінки.

— Гомоніти не гомонить, а рухається, — переконувала Харитина, заприсягаючись чим завгодно.

Ніхто її не міг підтримати, бо вона єдина з усього села бачила «живі картини».

Аж одного осіннього дня чутка по селу: «Кіно привезли! Сьогодні увечері показуватимуть!»

Всі навіть сполошилися. Молодь кинулася гроші у батьків випрошувати, позичати, бо ж показуватимуть не безплатно.

— А де ж це воно буде? — допитувались.

— У школі, бо в клубі тісно, та й стеля низька, а в школі просторо.

Старі люди у більшості не пішли на «живі картини» дивитися.

— То все від самого диявола, — виїнявши з рота люльку, мовив і наш батько.

— Скоро ще не таке буде, — підтримала його мати. — Он у писанії прямо сказано. — Що саме сказано у «писанії», вона не доказала, бо Микола почав просити для нас грошей.

І ми з Миколою пішли в кіно. На вулиці темінь та ще й грязюка непролазна. Якось навпомацки, тримаючись за тини, долізли ми до школи. Купили квитки і прямуємо у роздягальню. Після темряви мене геть засліпило, і я, не дивлячись під ноги, у чоботях, обліплених грязюкою, так і пішов на середину залу. Не встиг і оглядітись, як мене хтось по шиї — трісь. Аж іскри з очей.

— Куди попер?! — гримнув на мене парубок і, схопивши за руку, штовхнув аж під стіну.

Брат заступився за мене, я оговтався і тільки тоді зрозумів, за що ляпаса впіймав. Виявляється, посередині роздягальні розіслали біле полотнище в чорній рамці. То готували екран, щоб на стіну його прилаштувати. А я на тому білому полотнищі залишив брудні сліди від чобіт. Піднявся сміх, гармидер. Сліди довелося змивати водою.

Та скоро все те забулося. Люди, як зачаровані, не вірячи очам своїм, дивилися на кадри, слухали голосне читання титрів. Читав сам кіномеханік, а в залі луною котилося повторення.

Демонстрування йшло не рівно. Часом екран світився яскраво, часом зовсім гаснув. То залежало від Антона Тригуба, хлопця, котрий упросився без квитка подивитися кіно, але за те мав крутити динамо, міцно пригвинчене до дерев'яної лави. Коли Антосик захоплювався подіями на екрані, він забував крутити корбу, і світло гасло, видовище зникало. Щоб підбадьорити корбокрута, його, як і мене, ляскали по потилиці. Тоді картини знову оживали.

У село все частіше й частіше привозили кіно. На сеанси ходили вже не тільки хлопці, дівчата й малеча, а й дорослі. Я настільки часто попадався на очі кіномеханікові, що він одного разу навіть доручив мені квитки продавати.

— Бери когось із товаришів — і продавайте квитки, — сказав він.

Я взяв у напарники Петруся Сировця, свого однокласника. Сіли ми за столик, приставлений до дверей, і заходилися відпускати бажаним голубенькі тоненькі квитки, зшиті у книжечки. Квиток відривався, а корінець від нього лишався у тій книжечці. Вартість квитка мізерна, але й на той не у всіх вистачало копійок. От підходить хлопець і канючить:

— Івасю, у мене є вісім копійок, дай квиток.

Порадилися ми з Петрусем та й домовились продавати за стільки, скільки у кого є грошей. Того вечора квит-

ки розпродали аж надто швидко. У школі, як у вуликові, аж гуло, стільки люду зібралось. На наше щастя, «касу» ми здавали уже після сеансу, коли всі глядачі розійшлися.

Кіномеханік, сухорлявий, уже немолодий чоловік, підрахувавши корінці від проданих квитків, щось там записав, помножив і наказав вивертати ящикок з мідяками і срібними монетами. Все це він підрахував і втупився у нас запитальним поглядом, ніби чекаючи пояснень.

— У кишені грошей не клали? — запитав суворо.

— Ні,— відповів я і охоче повивертав кишені піджака і штанів.

— І я ні,— повторив за мною Петрусь, зашарівшись.

— Ну й наторгували! — гримнув кіномеханік.— Як твоє прізвище, як батька звати? — запитав Петруся, перемішуючи купку монет на столі.

Той назвав батькове ім'я й прізвище. Потім, подумавши, ще й додав, як їх по-вуличному називають.

«От коли б мені стільки грошей,— подумав я,— то можна було б і загальний зошит купити, і ранець, і фарби та кольорові олівці».

— А твоє? — грізний кіномеханік перебив мої задрісні мислі.

Я теж назвав і тільки тепер відчув, як задріжали мої ноги.

— Ось батько продасть корову та закладе гроші, то тоді знатимеш, як квитки продавати! — кинув він мені.— І ти також,— зиркнув кіномеханік на Петруся.

Пам'ятаю, то демонструвався кінофільм «Два дні». Там було показано, як батько видав білим офіцерам рідного сина, котрий переховувався, а ті його повісили. Всю ніч мені плелися страхітливі сни. Я боявся ранку. Але він настав. Досить сумний для мене.

— Ану, вставай! — громом ляснуло наді мною.

Я розплющив очі і побачив у хаті не тільки матір і батька, а й кіномеханіка. Батько все поривався зняти ши-

рокий солдатський пасок, на блясі якого красувався орел з роздійнятими крилами, але кіномеханік умовляв його не робити цього.

— Бач, касир мені знайшовся новоспечений. Влоха! — лаяв батько, дивлячись, як я тремтів з переляку.

— Якось ми це діло полагодимо,— говорив кіномеханік.— Ви тут порадьтесь, подумайте, а я ще до того піду.

Ось це мене найбільше і лякало. Я відчував, що, доки кіномеханік у хаті, пасок так і залишиться на батькових штанях, а коли той вийде з хати, тоді... Мати, ніби вловивши мою тривогу, запропонувала сісти до столу та поснідати. Кіномеханік повагався трохи, а коли побачив, як на столі з'явилися гречані пухкі млинці, мочання з сиру й сметани, смажене сало, зняв кашкет, поклав на лаві і разом з батьком сів снідати.

А батько, замість щоденної молитви перед образами, сходив у комору та й приніс пляшчину. Я тим часом влизнув на подвір'я. Не ховався, бо знав, що марна справа, але й з очей оступився. Довго снідав у нас кіномеханік, а коли вийшов з хати, побачив мене, то тільки підморгнув і кинув весело:

— Ага, знатимеш, як квитки продавати?

Я шморгнув носом, почервонів і чекав, що батько скаже. Але той нічого не сказав. Так я й не дізнався, як вони нестачу покрили.

Петрусь похвалився, що й до них кіномеханік приходив. І також снідав.

У кіно ми й після того випадку ходили. Але кіномеханіка всіяко обминали. А від людей чули не раз, коли вони квитки купували:

— І чого він не дає Івасеві та Петрусеві квитки продавати? Такі гарні хлопчики: і за п'ять і за шість копійок можна було пройти, а тепер гривеник давай!

Скоро все те якось забулося. Всю нашу дитячу енергію ми віддавали навчанню. Сусіднє село Мاکсим, куди

ми ходили у семирічку, — то вже майже новий світ. Бо там і пристань для пароплавів, і кілька крамниць, і зерносховище велике, і дров'яний склад біля Десни. А головне — кілька шкільних приміщень. Одне — то дореволюційна земська школа, друге — якісь залишки поміщицької будівлі, третє — звичайна куркульська хата.

Вчителі були гарні. Учили нас усьому, чого вимагала тодішня шкільна програма. У той час ми писали й говорили: «лямпа», «плян», «кляса», динамомашину вивчали з допомогою кулака і шапки вчителя фізики. Кулак, яким він крутив у шапці, — то ротор, а сама шапка — то статор.

Скоро у нашому селі, коли вже колгосп зміцнів, побудували новий клуб — «вогнище культури», а там і телефон провели, за ним — і радіо.

Ми, хлопчакки й дівчата, мужніли, прощалися з дитинством, усе певніше роздїймали крила для самостійного польоту в життя. Я згодом став студентом педагогічного інституту. Батько, на жаль, не дожив до того щасливого дня, коли я здобув вищу освіту і навіть нашого шановного Блоху обігнав. Але ж я виправдав надії й сподівання моїх рідних, чим матуся моя, Катерина Романівна, хоч і нишком, а гордилася.

* * *

На цьому, власне, й закінчую свою мемуареску, тобто життєпис мого раннього періоду, першого сліду на вранішній росі нового дня. Не виключаю, що читач, знову ж отой, прискіпливий, може закинути: так, а де ж головне, де розповідь про те, як автор став гумористом? Щиро визнаю, що наголосив я на перших роках життя, дитячих і частково юнацьких, навмисно. І то додумався до цього не сам.

Якось, ще давно, читаючи збірник творів класика сербської літератури комедіографа й гумориста Бранісла-

ва Нушича «Міністерське поросся», я натрапив на його автобіографію. І ось у ній він пише, що свою автобіографію завершує шлюбом, вважаючи, що після шлюбу чоловік не має вже автобіографії. Зі скромності я свій життєпис навіть до шлюбу не довів, обмежився періодом, коли людина ще вільна, як птах, коли на її світогляд, на її вчинки ніхто «не тисне». За прикладом того ж славнозвісного Нушича, я написав лише про дитячі й частково про юнацькі роки, щоб, озирнувшись, згадати вчорашній та позавчорашній день, споглянути на далеку юність — найдорожчу і найпривабливішу пору життя. Але озираюсь не для того, щоб плакати чи тужити, а посміятися. Скоріше з самого себе. Бо хто має силу посміятися з самого себе, той має моральне право й на гумор для інших.

І так, колись давно народився веселий хлопець. Чому саме став гумористом? Адже батьки були неписьменні, сміялися не так і часто. Здебільшого тоді, коли щось не клеїлось у житті. Де ж тут генетична програма? Напевно, у самому житті. Коли б автор не пережив того, децидця чого описана вище, то чи й став би він гумористом, то чи й написав би ось цю мемуареску.

Багато в ній минулого? Так. Але те минуле було колись сучасним і не самому лише авторові, а цілому поколінню людей. А сучасне, навіть найпрекрасніше, стає згодом минулим. У цьому філософія життя. І оптимізм. А де оптимізм, там і гумор — чудовий дарунок мислення і світосприйняття.

На цьому я й полишаю спогади і переходжу до нашого чудового сьогоднішнього. Уже в ролі письменника-гумориста.

БУДЬТЕ ОПТИМІСТАМИ!

Гуморески

ВЕСІЛЬНИЙ РЕКОРД

Тепер уже все позаду. Тепер уже можна й охолонути. А було! Як згадаю — останнє волосся на голові дибом стає! Нині весілля справити — що тобі тимчасову окупацію пережити.

Це ж недавно Олексія женили. Пам'ятаю: забігалися, забідкалися, геть з ніг падали.

— Що робити? — гукаю до дружини, хоч знаю, що й вона затуркана не менш від мене.

— Роби намет! — радить дружина.— Щоб усе, як у людей. Щоб не було поговору.

— Намет — дурниці, — відбиваюся, — головне — масовість. Не пам'ятаєш, скільки гостей було в Накутних?

— Дев'яносто вісім,— точно, ніби з довідника, чекають дружина.

— А в Гасюків?

— Сто дев'яносто дев'ять.

— Ти мені назови останній рекорд! — серджусь на дружину.— Бо ні дев'яносто вісім, ні сто дев'яносто дев'ять — не межа!

— Не межа,— погоджується дружина.— Останній рекорд за Маслоками: двісті сімдесят п'ять. Я вже уточняла. Так що нам хоча б на двадцять чи на тридцять осіб, а перевищити.

— Скільки ми можемо рідні нашкребти? — взявся я за голову.

— Ми ж уже рахували,— дорікнула дружина.— З усіма твоїми й моїми, двоюрідними, троюрідними і навіть у шостому коліні набереться десятків шість.

— Ганьба! — аж затрясло мене. — Провалимо весілля! Що робити, що діяти?

— Роби намет! — знову за своє дружина. — Буде намет — будуть і гості. Я вже дещо надумала.

За біганиною забув про гостей. Дістав брезент. Розіслали на подвір'ї — малий. А де більшого взяти?

— Можна три чи чотири зшити, — порадили люди.

Послухався, зшив. Заготував залізобетонні стовпчики.

— Ну, все, — зітхнув радо.

— Не все! Підлогу потрібно тверду. Подвір'я заасфальтувати, — нагадала дружина.

— Навіщо? — питаю.

— А я знаю, навіщо? Всі так роблять.

Найняв бригаду шляховиків. З бульдозером, бетономішалкою, з проворними хлопцями, котрі працювали в післяурочні години. Правда, за подвійну оплату з преміальними. Намет і асфальт забрали всі кошти.

— А на які гроші весілля гуляти? — розгублено розвів я руками.

— Позич! — волає дружина.

Грошей з горем пополам напозичав. Наварили, напекли, залишилась проблема гостей. Дружина поїхала своїх кликати, я своїх запросив. До весілля кілька днів залишилось. Підрахували гостей — мізерія! Куди нам до того, що в людей було!

Сидимо, міркуємо, потилиці чухаємо. І таки надумали. Виявляється, як добре помізкувати, то таки гостей можна знайти.

Запросив якусь приїжджу бригаду будівельників, що споруджувала тваринницький комплекс поблизу нашого райцентру. Ще не хотіли, упиралися. Довелось могорич поставити. Якось уламав. Підрахували — мало. Кілометрів за сорок надибав на партію нафторозвідників.

— Хлопці, на весілля запрошую! На суботу.

— У нас в суботу робочий день, план завалимо, —

відмахнувся від мене їхній старший, бородатий здоровань.

— Я вам заплачу,— благаю.

— А преміальні? — уперся бородань.

— Будуть,— погоджуюсь.

— Треба подумати, порадитись,— комизиться здоровань.

— Ну, будь ласка,— стаю на коліна.— Виручайте! У нас також план.

Погодилися. З умовою, що забезпечу транспортом.

А в день весілля, коли гості заповнили подвір'я й намет, підрахував і остовпів: до рекорду не вистачає чоловік семидесяти.

— Грайте! — прошу музикантів.—Щоб люди не нудьгували й не розходились.— А сам стрімголов біжу на автовокзал.

— Товариші пасажири! Серед вас є такі, що доведеться чекати автобуса аж до вечора? — гукаю, ввірвавшись до залу чекання.

— Є! — гукнули з гурту і кинулися до мене.— Ви диспетчер? Додаткові автобуси дасте?

— Ні, я усіх вас на весілля запрошую. Закуска, музика, танці, усе, що завгодно! На дорогу видаємо сухі пайки!

Чоловіки одразу погодилися. А деякі жінки вагаються.

— Ми б пішли, так у нас діти.

— Голубоньки! Ходіть з дітьми! Ми до них няньку приставимо! — захочую.

Погодилися і жінки. На душі полегшало. Приводжу, підраховували: нема рекордної норми.

Відчуваю, що пора за столи сідати. Молодим не терпиться цілуватися. Будівельники рвуться на свій об'єкт. Нафтовики також на хвіртку поглядають.

— Прошу, дорогі гості, сідати! — кидаю рятівну команду, а сам рештки чуприни рву на голові.

— Куди ще? — благально дивлюсь на дружину. — Адже так ми Маслюків не переплюнемо.

— Знаєш, що? — аж підскочила з радощів дружина. — Біжи в кіно! Може, хто квитка не взяв.

— Ну, молодець! — цмокаю в лоб дружину і прожогом лечу до кінотеатру. Одразу в касовий зал. Сеанс ще не починався.

— Друзі, товаришочки! — звертаюсь до людей. — Не беріть квитків! Фільм нікудишній! Я вам влаштую таку комедію, що вік згадуватимете!

— Ти що за варяг! — вилетів адміністратор кінотеатру. — Ти чого це зриваєш нам план?! Ось я тебе відправлю, куди слід, то будеш чухатись!

— Не треба, — шепочу йому на вухо. — Я вам за всіх заплачу. Я вам за два сеанси виручку даю. Мені на весілля людей потрібно.

— Ну, якщо план гарантуєш, — охолов адміністратор, — то бери. Товарищі! Хто хоче, то йдіть з цим добродієм, — допоміг мені агітувати.

І, знаєте, мені поталанило. Цих узяв та ще по дорозі якихось молодиків з рюкзаками перехопив.

— Куди? — питаю тих молодиків.

— На природу, — відповідають.

— Прошу до нас! — роблю привітний жест. — У нас намет уже готовий. Уже й столи стоять, і на столах, і музика!

— Та ми ж з ночівкою зібрались, — завагались любителі природи.

— Все буде найліпше, — умовляю. — У нас переночуйте. Захочете — в саду намет поставите. Буде вам і природа.

Уявіть, загітував. Приводжу. Нас музика стрічає. На подвір'ї гармидер, метушня. Виявляється, трохи переборщили. Уже місць не вистачає.

— Родичі! Всі до мене! — гукаю. Зібрались.

— Ми свої, — кажу, — можемо трохи й почекаати.

Бачите, для гостей місця мало. Трохи погуляйте, а люди розійдуться, тоді й ми сядемо.

Дехто з родичів похнюпився, але все обійшлося. Бо саме в цю мить на все подвір'я дружно залунало: «Гірко, гірко, гірко!» І за хвилину все стихло.

«Ім, барбосам, гірко, — подумав я, — а нам з дружиною солодко, бо такі переплюнули й Маслюків. У них було двісті сімдесят п'ять чоловік, а в нас триста п'ятнадцять. Це останній весільний рекорд».

Але тепер уже й це все позаду. І наші тяжкі клопоти і наш рекорд. Перемогли нас Свинобойчуки. Перехитрили. Вони справляли весілля в осінню пору. Коли на полях шефів з міста — аж кишить. От і зібрали вони своїх, чужих та шефів аж чотириста душ. У три зміни гуляли. Але рекорд наш перекрили. Нічого, слава в змаганні скороминуща. Знайдеться хтось, що й Свинобойчуків переплюне.

ПОЄДИНОК

За півгодини поєдинок. Опора, згадавши про це, глибше вдихнув повітря і відчув, як, ніби по чиемусь велінню, прискорило свій ритм серце. Ні, він, Опора, не боягуз, але й не колода, позбавлена людських емоцій. Зринають у пам'яті вичитані в книжках і побачені в численних кінофільмах дуелі, на яких швидко й просто вирішувались людські взаємини. З допомогою пістоля чи шпаги.

Опора навіть уявив, як до нього прибуває бравий секунданти, як вони на змиленних конях мчать до лісу, на глуху галявину, де мають пролунати постріли, і один з дуелянтів, незграбно розставивши руки, безсило падає на росяну траву, а до нього біжать секунданти і лікар. Падає, звичайно, не він, не Опора, а Клинюк, його ворог, який, ще не так давно, був близьким другом.

— Максиме Петровичу, сірнички є? — перебиває думки Опори співробітник, що сидить в одному з ним відділі за сусіднім столом.

Опора здригається, виймає з кишені сірники і дивиться на годинник. Зникла лісова галявина, зникли секунданти, в руках ні пістоля, ні шпаги. А Клинюк? А до Клинюка ось через п'ятнадцять хвилин треба йти. Доповідати про справи у відділі, про свою наукову роботу.

Ось ці чверть години і відводяться на поєдинок між Опорою і Клинюком. Але без рукавички, кинутої як виклик, без секундантів і взагалі без свідків. І не на таємничій лісовій галявині, а ось тут, у залізобетонних і скляних стінах науково-дослідного закладу.

«Чому не розійшлися наші шляхи? Чому лиха доля знову звела нас під один дах? — думає Опора, уявляючи, яким колючим, яким ехидним поглядом зустрине його Клинюк, сидячи, як імператор, у розкішному м'якому кріслі. — Чим він кращий від мене? А нічим. Єдине, що коли вчилися, то я завжди в лабораторіях висиджував до пізнього вечора, а він у президіях. Без нього жодних зборів, жодної наради не відбулося. Неодмінно біля керівництва крутився. І ось тобі...»

Поки не доведено, чи справді існує телепатія, але щось воно таки є. Бо коли одна людина дуже вже посилено думає про іншу, то й та підсвідомо відчуває якийсь внутрішній неспокій.

Ось чому, коли Опора перемиває і перетирає у думках свого старшого колегу, то й Клинюк настроївся на ту ж хвилю.

«Не слід би знайомих людей в один заклад влаштувати, — думав він. — Бо ті люди на перших порах ніби й дружать, ніби й душу один одному відкривають, а потім стають і ворогами. Посада ж на двох не ділиться, а часом двом, а то й трьом кортить на одному кріслі вмотитися. Ось хоча б узяти й Опору. Слабак, ледь захистився. Без мого слова і на відділ би не попав, а тепер нос

вадер. Мало йому вже відділу, мене б зсадив. Але дудки! Я доктор, а тобі, з твоїми замашками, ніколи не бути ним!»

«Він доктор! Ха-ха! — ніби роблячи випад, Опора націлився шпагою в самі груди Клинюка.— Гадаєш, ніхто не знає, як ти здирав прописні істини з чужих дисертацій? Не пригощав би декого, не підносив би дорогих подарунків, дулю б ти мав, а не доктора!»

«Тобі влади хочеться? — вивернувся з-під удару Клинюк.— Та ти трьом свиням якоїсь ради не даси, не те що науково-дослідним закладом керувати! Витурити б тебе в шию, та не хочеться поговору. Скажуть, колись разом вчилися, дружбу водили, а тепер чорна кішка між ними перебігла. І навіщо я тебе сюди прийняв? Але я тобі не мовчатиму. Ти в мене сидітимеш на своєму місці! Ось прийдеш доповідати — я тобі все це висловлю!»

«Білоручка! Хитрюга! — шукає більш пекучих, більш дошкульних слів Опора, думаючи про Клинюка.— Перед старшими ходиш вихиласом і себе підлабузниками оточив. Але на мене не розраховуй, я перед тобою не зігнуся в поклони! Не на того напав!»

Коли до прийому у директора залишилося три хвилини, Опора зірвався на ноги, похапцем зібрав необхідні папери і рушив до кабінету Клинюка. Для рішучого поєдинку, якого вже не було сили уникнути. Поєдинок відбувався без будь-якої зброї, її заміняло гостре, як лезо бритви, слово.

«Чого викликав?» — стрельнув очима Опора.

«А чому ти навіть не вітаєшся?» — кинув зустрічне Клинюк.

«Забув!» — з викликом відповів Опора.

«Втрата пам'яті — погана ознака для науковця, — шпигонує Клинюк.— Якщо він справжній науковець!»

«А ти справжній?» — пішов у контрнаступ Опора.

«Принаймні я доктор, а не кандидат, як дехто!» — в саме болоче шпигонує Опору Клинюк.

«Іноді й дурень може стати доктором, якщо він проїдисвіт і хитрюга!» — кинув Опора.

«Дурень доктор все одно на щабель вище, ніж дурень кандидат!» — не здавався Клинюк.

«Я тебе виведу на чисту воду!» — пригрозив Опора.

«А я тебе з чистої води та в болото кину!» — відповів погрозою Клинюк.

«Руки короткі!» — вигукнув Опора.

«Довші, ніж у тебе!» — мужньо тримався Клинюк.

«Побачимо!» — зітхнув Опора.

«Якщо не повилазять!» — дещо охолов і Клинюк.

«Якщо гадаєш, що переможеш мене, то глибоко помиляєшся!» — без ентузіазму мовив Опора.

«Я себе також не вважаю переможеним, поєдинок триватиме!» — відповів на те Клинюк і загадково посміхнувся.

Описаний поєдинок відбувався в думках. Бо Опора ще не дійшов до кабінету Клинюка. А той сидів за оббитими дерматином дверима на м'якому й зручному кріслі, відгородженому від своїх можливих недругів масивним дубовим столом.

Коли ж Опора досяг кабінету і відчинив двері, то поєдинок між двома непримиренними ворогами набрав уже такої форми.

— Можна? — переступивши поріг і схиливши голову в поклоні, ступив на килимову доріжку Опора.

— Прощу, друже, прощу! — підвівся з крісла Клинюк, простягаючи руку для привітання.

— Я не спізнився? — зиркнув на годинник Опора.

— А хоч би й спізнився, то не такий уже й гріх, — потиснувши руку Опорі, мовив Клинюк. — Сідайте, будь ласка!

— Ні, нам не можна затримуватись. Я запізнюся, ще хтось запізниться, а у вас, нашого шефа, кожна хвилина дорога, — зняковів Опора. — До речі, як себе почуваєте? Над чим працюєте?

— Спасибі, почуваю себе нівроку. А над чим працюю? Є над чим,— загадково засміявся Клинюк.— Але ж ми з вами науковці і не маємо відкривати карти, доки ще не все прояснилось. Щоб колеги не сміялися. Правда?

— Істинно так,— з готовністю підтвердив Опора.— А ви до всього ще й людина скромна. Такі відкриття! Таку докторську написали! Інший би зазнався, від дружби відцурався. До речі, ви ще й в інституті були скромнягою. Пам'ятаю.

— Спасибі, спасибі! — перебив Клинюк.— Давайте до діла приступимо. Я вас уважно слухаю.

Після короткого звіту Опора чемно прощається і боком, боком відступає до дверей, тримаючи голову в поклоні.

А через кілька днів йому знову йти на прийом до Клинюка. І тоді між дуелянтами знову зав'яжеться жорсткий, безкомпромісний поєдинок. Без переможців і переможених.

НА ПРИРОДІ

Бурмак уже давненько став помічати, що домашня тіснява негативно впливає на його душевний стан. Особливо нерви дають себе знати у вихідні, коли просто нема куди подітися. На кухні — каструлі шкіряться начищеними боками, у кімнаті — сервант нахабно виставляє поліровану пику, хизуючись своїм кришталевим вмістом. Не менше обрид і телевізор, що вічно гіпнотизує і доводить до сонного одуріння.

«На природу, туди, де шумить ліс, де шепочуть трави, співають пташки!» — надумав Бурлак, бо ж якось вичитав, що з деревом, з травою, навіть з цілим полем говорити можна, як з людиною, душу свою відкривати і очищати.

І ось одного погожого дня Бурмак взяв хліба й до хліба та й подався з дому на автобусну станцію.

«Треба тільки їхати десь далі від міста,— міркував він,— туди, де ще людська нога не ступала, де все у первісному стані».

І таки далеченько заїхав Бурмак, кілометрів, може, з двадцять від міської межі. На щастя, на цій зупинці тільки він і зійшов. І одразу в ліс звернув, щоб швидше чистим повітрям упитися, насолодитися чарівною лірикою зелені. Лець чутне шелестіння вітру у верхівіттях дерев, шурхотіння листя під ногами полонили душу Бурмака, сповнивши його груди пісенним настроєм. Він не зважав, куди йде, чого йде. Головне, аби далі від гамірного шляху, від автомобільного їдкого газу, від чужих очей.

«Ось вона, вічна природа. Загадкова, добра, щедра до людини,— поринув у філософські роздуми Бурмак.— І живить нас, і голубить, і на світі білому тримає. І людина їй за це безмежно вдячна. Он далі гайок молоденьких берізок, струнких і ніжних, що скидаються на гурт дівчаток. А он, ліворуч...»

Думка раптом обірвалася, бо саме за струнками берісками червоніла залізна коробка «Москвича» з піднятим догори капотом, з відчиненими дверцятами. З нутра коробки вивергалися пронизливі звуки якоїсь чужої музики. Наблизившись, Бурмак побачив, що поруч з машиною на зім'ятій траві лежали два молодики. А на ряднині, з-під якої виглядали голівки зламаних квітів,— три дівичі у пляжному вбранні. Довкола, на тендітних берізках, молоденьких дубках, на кущах папороті, висіли штани, різнобарвні сорочки, сукні та ще сумки. А трохи осторонь білим густим димом курилося багаття, завалене живими зеленими гілками.

— Навіщо це ви розвели вогнище? — запитав геть вражений Бурмак, бо ж було тепло, аж задушливо.

— Ги-ги! — дружно розляглося в компанії. — Ти, старий, хіба не бачиш, що ми роздягнені, а комарики он як допікають. Їм крові нашої хочеться.

— Ліс — це ж народне добро! — процитував завчену фразу Бурмак, навіть не помітивши, що його назвали «старим».

— А ми хто, не народ?! — сердито кинув важкоатлет з копицею рудого й давно не митого волосся на голові. — Ми й є народ, і ти нам моралі не читай! — чвиркнув він крізь зуби.

«Тю, на природі, а такі злі, — стенив плечима Бурмак, боязко обминаючи компанію. — Хіба ж я їм що! Народ, то й народ. Я ж не претендую, що ліс тільки мій. Відпочивайте собі, відганяйте комарів, коли вони допікають. Та й компанія ця, можливо, одна тут така».

Сплюнув і далі пішов. Відчув, що якимось швидко заспокоївся. Бач, яка вона лагідна, ця природа. Ніби рукою злість зняла. Захотілося присісти, розслабитись, спів пташок послухати. Он якраз і галявинка підходяща, сонячна, серед сосон. Наблизився і остовпів: сісти нема де. Все столочене, засмічене, споганене.

Ходив, ходив, доки геть не стомився. А притулку гарного нема. Там купа битого скла, там заржавілі консервні банки, там кістки з риби та птиці. Зрештою примостився на пні, капелюха зняв, піт витер. Дух перевів, простягнув ноги. Аж щось посвистує, мелодійно, навіть ніжно. Уважно оглянув місцину: порожня пляшка. Зелена, ціла. Вітерець у рильце дмухає, звуки народжує. Веселі, бо пляшка з-під вина.

«Дивина, — уже засміявся Бурмак. — Це ж тут, як і я, хтось сидів, відпочивав. І кульгурний, видно, бо посудину не розбив, а залишив цілу. Для музики, щоб і комусь приємність зробити».

Поглянув під куц ліщиновий: газети. Та скільки! Значить, тут не тільки п'ють, а й читають. Ні, щось багато жирних плям. Видно, у газети їжу загортають.

Далі — слід вогнища. Трава витолочена. Ніби танцював хто. А ось сосна молоденька без верха залишилась. А там осика тоненька з обламаними гілками...

Це видовище у Бурмака викликало уже інші філософські роздуми:

«Добре, що природа довкола нас,— думав він.— Є куди виїхати, щоб душу відвести. Бо це ж вдома не можна ані вогнища розкласти, ані пляшки швирнути куди попало. Та й стати не скрізь дозволено. Тільки до хати — роззуйся, бо килими та доріжки. Там не сядь, бо диван дорогим ліжником застелений. Там не притулися, бо меблі поліровані. А на природі — розкіш: бий, кидай, багаття розводь. Вона, природа, хоч і жива, а німа, все мовчки перетерпить».

Ще і ще йшов лісом Бурмак і не переставав дивуватися. Багатства скільки! Там туфлі ледь стоптані, цілісінькі; там штани розіп'яті, джинсові, модні, лише з двома дірками. Залатай і носи. А ось куртка синя, нейлонова, міцна, бо навіть не гниє. Добре, значить, люди живуть, коли такі речі викидають! Колись не викидали, бо жили бідніше.

«Ні, тепер завжди на природу виїжджати,— твердо надумав Бурмак, надивившись на все і ніби заразившись людською розгнужданістю.— Вдома тіснява, нема де нервів заспокоїти, душу відвести. А тут і зарядка чудова, тільки дихай. І розрядка. Щось не так, то банкою об пень хряснув, деревце скрутив — і ти вже в нормі, спокійний, ні на кого не накидаєшся. Ні, таки природа — то велика радість і велике благо для людини. Особливо коли в неї енергії забагато чи нерви не в порядку!»

ПОДОРОЖ У ТРОПКИ

Не можу навіть пояснити, як все те сталося. Пам'ятаю тільки, що почалося воно з телефонного дзвінка від Боровців, наших давніх і добрих друзів.

— Як собі знаєте, а Новий рік зустрічаємо в нас. Будете? — з надією запитав Олексій Петрович і в чеканні

відповіді прискорено засопів у трубку. Видно, від хвилювання.

— Будемо! — навіть не порадившись з дружиною, запевнив я товариша, почувши оте його збуджене сопіння.

І ось ми їдемо до друзів. З «Київським» тортом, з пляшкою шампанського. У тролейбусі тіснява, штовханина, обмін дотепними репліками. А мені хоч би що. Бо не стою, а сиджу. У теплі, в добрі. Аж на сон хилить. Я вже мало й не задрімав, коли — глип, а наді мною дівчина. Власне, тільки дівоче обличчя (статура геть затиснута між людьми), та яке! Хоч води з нього напийся! Щічки — яблучка червоні, губки — вишеньки стиглі, очиці — волошки у росяному блиску! Одне слово, дівчина-писанка! З такою на край світу подався б, куди-небудь, де ні живої душі. Найкраще — в тропіки, кудись на безлюдний острів. Щоб тільки вдвох. Хоч на день, хоч на годину, хоч на якусь мить.

Але куди полинеш, коли сидиш, ніби в лещатах залізних, та ще й при нагляді пильному. Та й дівчина теж не стоїть, а висить над тобою. Її не так і легко вирвати з гурту. Єдине, що тобі лишається за такої ситуації, це нездоланне бажання, крилата уява, солодка мрія.

І ось сталося так, що, задумавшись і замріявшись, я вирвався з тих залізних лабетів, кудись поплинув та й опинився...

До пам'яті прийшов від того, що в обличчя немилосердно припікало сонце, а в босі п'яти лоскотала океанська хвиля. Розплющив очі, пересунувся подалі від води, поглядом окинув довколишній простір і переконався: я на острові. Невеличкому, самотньому, у смузі тропічного клімату. Піді мною піщана коса, поблизу дві кокосові пальми, а далі зелений гайок.

В розпач не впав. Я майже напам'ять знав пригоди Робінзона і всю епопею «Таємничого острова», тому був переконаний: не пропаду. Принаймні двадцять вісім років, як відомий усім школярам Крузо. Оглядаючи свій

пошарпаний одяг і босі ноги, я раптом побачив біля себе «Київський» торт і пляшку шампанського. Більше ніде нічого, окрім окулярів на носі.

«Так це ж Новий рік! — прорізала згадка. — Виходить, ми так і не доїхали до Боровців. Що ж сталося?»

Підкріпивши свої сили слизькими й несмачними устрицями (свої апетитні ласощі я притримав до слушної нагоди), пішов досліджувати острів. Досить було кількох побіжних спостережень, щоб підтвердити: він абсолютно безлюдний. На радість, на ньому не було й левів чи будь-яких інших хижих звірів, сусідства з якими я не терплю. Те, що мені спершу видалось гайком, виявилось єдиним тут велетенським баобабом з розкішною кроною і просторим дуплом у стовбурі, де можна влаштувати надійне й затишне житло. Там я й приховав свої припаси.

Та яким же було моє здивування і якою була моя радість, коли, поминувши зарослі колючих кущів, на березі, біля самої води, я побачив людську постать.

«Дівчина! — аж йокнуло мені в грудях, коли підійшов ближче. Лише в легенькій кофтині і в мокрій сукні, що тісно облягала молоде, пружне тіло. — Жива чи нежива?» — сполошився я.

Я мерщій кинувся до дівчини, став над нею на коліна і, вхопивши за руки, хотів їй зробити штучне дихання. Може, вона морської води насорбалась?

— Ой! — заволала дівчина, вирвала свої руки з моїх і, як дика коза, пружно відстрибнула від мене, дивлячись переляканими розширеними зіницями.

Я розгубився. Цивілізована чи дикунка? З якогось корабля, що затонув, чи тут мешкає? Треба бути обережним і водночас ввічливим.

— Інглiш, канадiєн, амерiкєн, iтальяно? — випалив я перше-ліпше запитання, що влізло в голову. Досить безглузде, як би це було на материку, а не на безлюдному острові.

Дівчина не втікала, але стояла насторожена й готова

дремувати від мене. Моє запитання залишилося без відповіді.

«Буде мені мороки, якщо не знайдемо хоч якоїсь спільної мови,— подумав я.— А гарна, холера, просто до запаморочення. І дуже мені когось нагадає».

— Шпрехен зі дойч? — запитав я уже більш академічно, бо в цій мові почував себе як риба в воді. Навіть знав відмінювання слова «хворий». «Іх бін кранк, ду біст кранк, ер іст кранк».

Та дівчина й на це тільки похитала головою. Зовсім так, як це робиться у нас, коли щось заперечують.

— Гам, гам? — мовив я лагідно і поплямкав губами.

Дівчина похитала головою, як це робиться у нас, коли щось підтверджують.

— Зараз я тебе, кізонько, нагодую, а там і попід ручки пройдемося! — вирвалася у мене радісна думка.

— А дулі з маком! — раптом відрізала дівчина.— Ти, гадаєш, я тебе не впізнала? Ти ж той, котрий у тролейбусі їхав і витрищався на мене, мало живцем не проковтнувши!

«Вона, та сама,— раптом пригадав я,— та ще й на безлюдному острові! Як і мріялось».

— Так ось, ти не «шрехен зі дойч» і не «гам-гам», а справді нагодуй мене, коли тобі так кортіло побути зі мною хоч день, хоч годину, хоч мить якусь! — тупнула красуня босою ніжкою по піску.— Я страшенно голодна!

— А щоб ти їла?

— Кокосовий горіх.

— А ти бачиш, де ті горіхи висять? — з жахом поглянув я на пальму.

— Бачу, високо, але ти полізеш і дістанеш, коли тобі так зі мною на острів кортіло! — блиснула росяними волоськими дівчина і демонстративно відірвала від крутого стегна мокру сукню.

— Так високо не вилізу! — з дрожем у голосі вигукнув я.— Краще устрицями пригощу.

— Тьху на твої устриці! Краще вже рибою,— заперчила красуня.

— А де її взяти? — розгубився я ще більше.

— Наловити,— показала дівчина на океан.

— Чим, як?

— Зроби вудочку.

— З чого? — мало не плакав я.

— На! — висмикнула вона металеву заколку з ще мокрої, але дуже пишної зачіски.— Це на гачок!

— А до чого я його прив'яжу?

— Пометикуй, щось придумаєш! — засміялася дівчина.

Я зовсім розгубився. Але не послухатися не посмів. На примітивний гачок, наживлений шматочком устриці, я таки впіймав морського окуня.

— Смаж! — наказала дівчина.

— А вогню де взяти?

— У тебе ж окуляри на носі, сонце ось на небі, а сухі водорослі на березі. Ех ти, макуха!— присоромила красуня.— А на край світу задумав податися! На безлюдний острів!

Щоб не така солоня вода, втопився б від ганьби. А так розпалив багаття і спік окуня. З лускою, з нутрощами.

— Іж! — люб'язно і ніжно простягнув я поживу дівчині.

— А ти забув, що сьогодні за день?

— Новий рік! — спохватився я.

— Давай шампанське й торт! — наказала вона.— Ти ж мав це, коли їхав у тролейбусі і лупав на мене очима.

— Ходімо! — рушив я до баобаба, де в дуплі лежали ласощі.

Моя красуня з апетитом пила шампанське й уминала торт, а я дивився й умлівав від задоволення. Я чекав, що після вина жадана хвилина кохання неодмінно настане. Як все ж гарно на безлюдному острові!

— Я полізу в дупло і відпочину від спеки! — кинула дівчина зі сміхом.

— Лізь, лізь! — тремтячим голосом заохочував я красуню.

І вона полізла. Щось там шаруділа, а потім на мене полетіли кофтина і трохи мокра сукня. Я почекав хвилину, а тоді, забувши все на світі, і собі до дупла кинувся. Вже й голову встромив у дірку, а з темряви як захарчить щось, як захарчить.

Я глянув і перед самісіньким носом побачив... страшенну образину дикуна, що тягнулась до мого обличчя.

Я рвонув голову з дупла, боляче ударився потилицею і що є сили закричав: «Е-е-е!»

— Що з тобою? — хтось шарпнув мене за руку.— Пішли, будемо пробиватися до виходу!

Я кліпнув очима, побачив, що в тролейбусі, і все зрозумів. Глянув на те місце, де стояла дівчина, але на мене витріщилась бородата пика з запухлими очима й синім носом.

— Пляшка не вислизнула з кишені? — запитала дружина.— А торт над головою тримай, бо розчавлять!

«Це ще щасливо все й обернулося,— радісно подумав я,— а то бач, на безлюдний острів потягло!»

ХВИЛИНА МОВЧАННЯ

Зібралися. Повсідалися на місцях.

До залу, легко ступаючи і важко дихаючи, зайшов Стугонюк.

— Всі? — запитав басом, від якого аж мороз поза шкірою продирає.

— Всі-і-і! — прошелестіло в рядах і завмерло.

«Зараз почне хрестити,— кожного пронизала думка.— Вздовж і впоперек».

А Стугонюк завжди «хрестить». Такий у нього стиль.

Всі завжди у чомусь винні. Він ніколи не винен. Святий, тільки що крилець нема.

— Ми з вами — самоїди! — ні з сього ні з того випалив Стугонюк. — Не в тому розумінні, що самі себе їмо, а один одного, — уточнив він. — І не з голоду, а так собі, для насолоди. Для морального задоволення. Для втіхи душевної. Ніби на десерт.

По залу прокотився ледь вловимий сміх.

— Матвієнко! Вам весело? — з притиском кинув Стугонюк. — Може, теща щось смішне на сніданок подала? Мовчите? Ну, то й мовчіть! Коли старші говорять.

Стало чути, як на вулиці прошурхотіла машина.

— Ми один до одного не завжди справедливі, — чи то з каяттям, чи з осудом, повів далі Стугонюк. — А так жити не можна. Це не в наших принципах. У людини завжди більше добра, ніж зла. Та ми не завжди це помічаємо... Комарчук! Ларисо Петрівно! Ви що, цукерку смочете? — раптом урвав промову Стугонюк. — Ви що, в кіно прийшли? У мене, між іншим, алергія від цукерок. Геть все тіло висипом береться. Ви що, диверсію проти мене задумали? Але самі ви дорожче поплатитесь. Як зуби від солодкого повипадають. Навіть оті, що під золотими коронками. Чим ви тоді хизуватиметесь?

Хтось знову приглушено пирснув сміхом.

— Хто?! — стрельнув поглядом по залу Стугонюк. — Ага! Це ви, Матвію Степановичу? А вже можна б і втихомириться. Ви ж тут патріарх за віком. Он у вас на голові між лисиною і сивиною боротьба точиться. За виживання. А ви, як хлопчик, у хихоньки бавитесь!

Запала гнітюча тиша.

— Сьогодні я хочу добре слово сказати про нашого Сумчука, — голосно кашлянув Стугонюк. — Зразковий працівник! Чудова людина! Ввічлива, чуйна, завжди порядна... Криничний! Чого ви крутитесь, як на шарнірах?! Чого ви назад оглядаєтесь? Ви ж знаєте, що Сумчук там не сидить, що він тижнів два, як на пенсії. Або, як ми

справедливо кажемо, на заслуженому відпочинку. А ви головою, як вітряк крилами. Сидите й сидіть!

Всі повтягали голови в плечі.

— Так ось я й кажу,— витер спітніле чоло Стугонюк,— що Сумчука можна ставити в приклад багатьом і багатьом із нас. Чи було таке завдання, щоб він його не виконав? Не було! Чи були на нього які-небудь скарги? Не було! Це зразковий в усіх відношеннях працівник. Я шкодую, що за всі роки ми так і не представили його до нагороди. Навіть не преміювали жодного разу. А він, зі скромності, ніколи про себе не нагадав. Але всяка людина й повинна бути скромною.

— То можна ж тепер хоч преміювати Сумчука,— гукнув хтось.

— Пізно,— зітхнув Стугонюк.— Щойно мені подзвонили, що наш зразковий працівник, наш сердечний друг раптово помер. Тож вшануємо його світлу пам'ять хвилиною мовчання!

Загриміли сидіння. Зашурхотів одяг. Почулися схлипування. Хтось голосно і протяжно висякався.

— Сідайте! — поглянувши на годинник, розпорядився Стугонюк.— А ви,— звернувся він до Криничного, що сидів у шостому ряду,— зараз зайдіть до мене! Хоч ви й ховалися за чужими спинами, але я добре бачив, як вели себе на зборах! Я вам мізки промію. Без мила й прального порошку! Ви ще, нівроку, живий, то буде тільки на користь!

Зал спорожнів. А Криничний, зіщулившись і розмірковуючи про самоїдство, прямував до кабінету Стугонюка.

ЗАСТУПНИК

Уже не день і не два Осьмуха ламає собі голову над єдиним, але найпекучішим питанням: кого б це своїм заступником призначити. Власне, заступника знайти —

не проблема. Тільки свисни — і він перед тобою. Вся складність у тому, щоб не помилитися, щоб знайти людину підходящу.

— А заступника собі підбирайте самі,— сказали йому у вищій інстанції, тепло поздоровивши з призначенням на керівну посаду.— Волі своєї не нав'язуємо, адже з заступником працювати вам.

«Влучно, навіть мудро сказано,— міркував собі Осьмуха.— Працювати з заступником мені. І це ж не місяць та й не рік. А доки знову кудись вище...»

Осьмуха категорично обірвав дурну думку про «кудись вище», бо ще ж на цьому місці стільця не зігрів. Навіть заступника собі не встиг підібрати. А це, виявляється, не так і просто.

«Буває, що в одному купе ніч проїхати з трьома сусідами не дуже легко,— думав Осьмуха.— Пообідати за одним столом з людиною, яка тобі не подобається, не дуже приємно. А заступник щоденно поруч. Добре, коли це людина симпатична, яка тебе розуміє, старається. Тоді можна працювати спокійно. А помилишся та візьмеш собі... Ні, ні, тут помилятися не можна. Як і саперові».

Осьмуха ще молодий. Він не воював, але про те, що сапер помиляється лише один раз у житті, чув. Тому так обережно підходив і до вибору свого заступника.

«Хто такий заступник? — сам собі ставив запитання Осьмуха.— Твій найперший помічник, твоя права рука у всіх ділах. Значить, треба брати розумного, ділового, такого, щоб знав справу, міг тебе замінити. Ге, замінити,— насторожився Осьмуха.— У такого тільки й турботи буде, щоб швидше тобі доріжку простелити, а самому... Ні, не треба пускати змію за пазуху».

Уявивши це, Осьмуха ладен би працювати взагалі без заступника. Можна якось обходитись. Але ж штатний розпис передбачає таку посаду. Треба на це зважити.

Нарешті, після довгих зважувань, Осьмуха взявся за конкретний розгляд кандидатур. Його трохи заспокоїв

один товариш, який сказав: «А ти багато бачив, щоб саме заступників ставили на місце начальників?»

Це такі аргумент, погодився Осьмуха. Справді, дуже і дуже часто заступники так і закінчують свою кар'єру саме на цьому щаблі службової драбини. А це вже легше.

«А чи не взяти мені в заступники Косарчука? — подумав Осьмуха. — Хлопець молодий, діловий, а головне — розумний. Йому будь-яку справу доручи — зробить. Навіть не докучатиме різними запитаннями та уточненнями. Тільки навіщо ж брати розумного? У колективі одразу підуть пересуди. Мовляв, при такому заступникові керівникові нема чого робити. Сиди, папірці підписуй, подяки одержуй. Ні, висувати розумного просто гріх. Бо на тому місці, де він працює, дурнем теж не відбудешся».

Розпроцававшись з Косарчуком, Осьмуха перекинувся на Пекаря.

«Цьому запропоную — не відмовиться, з високим підє,— міркував Осьмуха,— ще й подякує не раз. Ось тільки він якусь огидну звичку має: з усіма на «ти». І зі мною теж. Раніше це хоч і муляло, але не дошкуляло. Та обставини змінилися. Якщо він і тепер при людях мені «тикатиме», то це вже нікуди не годиться. Нехай краще сидить на своєму місці. Сам винен, що його не висувають».

Далі Осьмуха згадав про Бурого. Людину статечну, тільки занадто мовчазну.

«Ось вона, кандидатура підходяща, — пожвавішав Осьмуха. — Правда, тугодум цей Бурий. Але, може, воно й на краще. Язиком не теліпатиме. Десь у чомусь і помилюся, на люди не винесе. Що ж, доведеться пропонувати йому посаду та й наказ підписувати. Так і зроблю. Тільки не сьогодні, а завтра. Ото розмов буде в колективі. Тільки сам Бурий хоч і зрадіє, але мовчатиме».

Прийнявши таке рішення, Осьмуха розслабився і заснув цієї ночі, ніби після молотьби ціпом. Та десь за годину раптом прокинувся. Аж мокрий увесь.

«Та хіба ж можна цього Бурого в заступники?! — сів у ліжку Осьмуха. — Статечний, мовчазний — ще не означає, що він підходящий. Може, вся й заковика саме в тому, що він мовчун. Хіба не відомо, що в тихому болоті чорти водяться? Ой, відомо. Балакучий як навіть і надумає тебе під'їсти, то неодмінно десь словом прохопиться. А хтось про те обов'язково донесе, і ти вже знаєш, що і як робити, щоб під твій стілець підкопу не було. А мовчун носить у собі лихий задум до останньої хвилини. Отже, дорогенький, не лаштуйся! Не бути тобі заступником! Я вже твердо вирішив: змії за пазуху не пущу. І не прирю!»

Залишався ще один можливий претендент на вакантне місце — Самопал. Чоловік середніх років, жвавий, веселий. Завжди він анекдот новий розповість, завжди в курсі всіх подій не тільки у своїй устансві, а й в сусідній. Жінок любить. І ті йому відповідають взаємністю.

«Одна вада в Самопала, — вагається Осьмуха, — якийсь він недалекий, примітивний. Особливо в мові. Скільки з нього сміються, скільки йому й не втовкмачують, а він на автобус каже «автобуз», на автостраду — «автоєстада», слово «тонна» пише через одне «н», а «свиня» — через два. А ось характер має золотий. З нього сміються, й він сміється, не ображається. Це вже звичайнісінький вуж, а не змія, — робить висновок Осьмуха, — цього сміливо можна й за пазуху. Нехай гріється. Шкоди не зробить».

Осьмуха все зважив, все продумав. І більше не вагався, а видав наказ.

«З таким заступником, — подумав задоволено, — можна спати спокійно. Цей сам підкопу не робитиме і не даватиме іншим».

Самопал познайомився з наказом, сердечно подякував Осьмусі за високе довір'я і від несподіванки навіть забув новий анекдот. А коли вийшов з кабінету і трохи отямився то й собі подумав:

«Бач, коли ти цінний працівник, то тебе неодмінно помітять і висунуть. Тепер тримайся, Самопале! Міцно тримайся! Рік-два в заступниках походиш, а там, дивись, і місце самого Осьмухи запропонують. Бо хіба він така вже цяця?! Знайду привід, щоб замінили. А в нас незамінних нема!»

КУМ КОРОЛЮ...

Мені, недавньому зеленому петеушникові, навіть не снилося зблизитися з самим Королем. Звичайно, про всіляких карлів, людовиків, генріхів знав я чимало. Але головним чином з художньої літератури та з багатосерійних кінофільмів. Знав про їхню недосяжну славу, про їхню часом неймовірну бідність, а то й про трагічну долю. Бо з-під гільйотини, на очах у розбурханої юрби, не одна й королівська голова скотилася.

А тут — Король реальний, живий, славнозвісний!

Вперше я про нього почув, коли приїхав на практику до великого міста. Воно, це місто, вразило мене своєю красою і новизною. А ще — королівським духом.

Куди не підете, у який район міста не потрапите, скрізь тобі у вічі так і пнуться будинки-красені.

— Чиї це?

— Короля,—відповідають знавці.—А хіба не видно?

— Таж на них не написано,—ніяковієте від своєї не-обізнаності.

— Як, не написано? Ще й як написано: краса, добротність, затишок!

— Дивина,—знижуєте плечима, бо ще не вловили усіх нюансів у королівських спорудах.

На іншій вулиці, де пречудових будинків ціла шеренга, ви вже самі визначаєте серед них найкрасивіші, найпривабливіші.

— Це будинки Короля? — перевіряєте свою догадливість.

— Так,— чуєте у відповідь і радієте, що не помилились.

А королівським будинками і ліку нема. І до вас непомітно підкрадається заздрість (біла, звичайно): скільки-то одна персона, навіть зі всім своїм «почтом», може мати такого багатства!

Потім я побачив і самого Короля. Правда, здалеку. Біля його нового будинку. Великого, розкішного, але ще незакінченого. Він, Король, молодий, жвавий, красивий у своїй буденній короні, був чимось заклопотаний, бо його «почт», зовсім маленький, дружно порався, уважно дослухаючись до кожного слова свого повелителя, вловлюючи кожен його, майже непомітний для сторонніх, жест.

Мені хотілось зняти кашкет (адже капелюхи з страусовим пір'ям давно вийшли з моди) і низько вклонитися Королеві. Але я зрозумів, що серед численних перехожих мій жест поваги не буде помічений. Довго ще не міг я відірвати погляду від людини, яка користується такою пошаною.

Трохи згодом мені пощастило побачити його уже зблизька. То був урочистий форум, на який зібралися поважні люди. Говорилося про всілякі важливі справи, про вже досягнуте і про те, чого треба досягти. Міністр у своєму виступі з шанною, з повагою хвалив Короля. А той, ніби не про нього й мовилося, скромно сидів на виду у всіх і тільки час від часу робив помітки у своєму записнику. Серед багатьох, хто удостоївся похвали, міністр назвав і прізвище моє та моїх колег.

І здалося, що Король, почувши саме моє ім'я, здригнувся, обвів поглядом зал, ніби шукаючи мене серед сотні облич, і, випромінюючи щиру посмішку, щось собі занотував.

«З Королем жарти короткі,— йокнуло у мене, коли я помітив той його жест зацікавленості.— Треба бути наготові».

І чуття мене не підвело. Король мене «взяв на приціл».

Зал бурхливою овацією зустрів виступ Короля. Короткий, розумний, підкріплений розрахунками, пересипаний справедливими докорами на адресу всіляких недбайливців. Під кінець він запропонував «потягатися» з ним і з його «почтом». Хто, звичайно, хоче мати справу з Королем.

Слухаючи ту запальну промову, я ніяк не міг уявити цього Короля ні на троні, ні на білому коні десь на полі бою, ні в оточенні пишної знаті, на бенкеті у якомусь старовинному замкові.

А потім сталося несподіване. Одного дня мене викликали у вищу інстанцію свого міста і запропонували:

— Поїдеш до Короля!

— Як? — аж роззявив я рота від несподіванки.

— А ось так, збирайся та й поїдеш!

— А ви впевнені, що він мене прийме?

— Уже все домовлено.

— Мета поїздки? — хвилювався я.

— Він хоче тебе бачити, поговорити, порадитись.

— Сам Король? — витріщив я очі.

— Ось його лист. А тут чорним по білому...

«З Королем жарти короткі, — знову йокнуло в мене. — Тут, видно, справи серйозні».

І я поїхав до Короля. У саму столицю. З «почтом» із двох своїх напарників. Ми не взяли з собою ні шпаг, ні пістолів, ні подарунків для його величності. Ми їхали лише з дорогою душею.

Він приймав нас як найближчих друзів. Приймав у багатьох своїх будинках. Показував все сам, особисто. Розпитував нас. Усім цікавився. А під час вечері на нашу честь він проголосив тост за гостей і, зробивши милу пошмішку, запропонував:

— Ну що, згодні потягатися з Королем?

— Потягаємось! — сміливо прийняли ми виклик.

Ми обнялися. Уперше в житті я відчував могутню силу Короля, биття його серця, його живий подих. І вперше в житті пошкодував, що нема тут сина чи батька Дюма, які б написали чудовий роман, як недавній зелений петеушник кинув виклик самому Королеві і прийняв його пропозицію «потягатися».

Десь через рік знову був форум. І знову міністр надавав хвалу Королеві, але в доповіді він уже й мене з моїми хлопцями називав у числі гідних суперників його величності.

Після форуму ми зустрілися з Королем. Віч-на-віч. Ні, не мізинцем він покликав мене до себе, а підійшов, обняв, як тоді, першого разу, і запропонував :

— Пішли до мене в гості!

Я мало не присів від хвилювання.

— Чи не забагато для мене честі? — мовив я стримано.

— Ну, що ви! — заспокоїв Король і взяв під руку. — Я навіть хочу породичатися з вами.

— Ого! — вихопилось у мене. — Яким чином?

— Синок у нас народився. Кумом будете.

— Генріх, Карл, Людовик? — жартома запитав я.

— Єгор, — сказав Король. — Єгор II. Таких ще в історії не було. Я Єгор Іванович Король, а він буде Єгор Єгорович Король.

— І теж будівельником стане, як ви? — поцікавився я.

— Бажано б, — задумливо мовив Король. — Бо професія ця пречудова у нашій славній країні. Скільки ми палаців зводимо, шкіл, дитячих закладів, житлових будинків! Це ж так гарно! А син виросте — сам собі місце в житті визначить. Головне, щоб справжньою людиною став!

Ось так я, бригадир молодіжної бригади будівельників, став кумом самого Короля. А це неабиякий родич. Герой Соціалістичної Праці. Межна й загордитися. Та то

не в моїй звичці. А тут ще й дивитися треба пильно. Щоб не відстати від Єгора Івановича. Бо ж наші бригади змагаються.

— А звідки це у вас таке аристократичне прізвисьце? — якось запитав я у Єгора Івановича.

— Я так думаю, — жартома відповів він, — що до справжніх королів мій рід ніякого відношення не має. Просто у наших краях звичайнісіньких вухатих кролів чомусь «королями» називають. Ну а мої діди-прадіди тримали цих малих звірят. От і прізвисьце собі здобули знатне. А його ж треба виправдовувати. От я й стараюсь.

Як би там і не було, а я теж радий і навіть гордий, що доводжуся кумом самому Королеві.

ЗАСПОКІЛИВИЙ КОЛІР

Турченки давненько збиралися ремонт квартири робити. Та все відкладали, бо знали, що мороки та й мороки буде. Аж ось неділя прийшла, настала пора про все домовитись та й розпочинати.

— А кімнату зробимо жовтою, — окинувши поглядом полиняли стіни, сказала Євдокія, господиня.

— Краще голубою, — мовив Яків, не відриваючись від газети.

— Жовтою, — не дивлячись на чоловіка, кинула Євдокія.

— Це тільки тому, що тобі так хочеться? — запитав чоловік.

— Так хочеться і так бачила я в Ангеліні Петрівни. Дуже гарно.

— Може, воно й гарно, — спокійно мовив господар, — але тільки для Ангеліні Петрівни. Вона вже в літах, дебелинька, спокійна. Їй все одно, якого кольору стіни в кімнаті.

— А мені не все одно, а колір подобається жовтий,— підвищила голос Євдокія.

— Я б радив побілити кімнату в голубий колір,— дуже спокійно, хоч і твердо наполягав Яків, вловлюючи роздратування дружини.

— Це чому ж?

— Тому, що голубий колір заспокійливий.

— І жовтий заспокійливий,— уже різкіше сказала господиня.

— Нічого подібного, він дратує,— наполягав господар,— особливо нервових.

— Я не нервова! — різко кидає жінка.

— Чому не нервова? — підвищує голос чоловік.— Тобі не так слово скажи, і ти вже як сірник.

— Ти сам — як сірник,— сердиться жінка.— Я хочу жовтий колір!

— А я турбуюсь про тебе і твоє здоров'я, тому хочу голубий! — голосніше кидає чоловік.

— А мені плювати на твій голубий! — червоніє Євдокія.— Я тут господиня!

— До речі, я тут теж не наймит! — кидає газету Яків.

— Ти просто теля вперте, тому й відступити не хочеш! — кричить дружина.

— А ти вівця! — кидає чоловік.

— Чого ж це я вівця?

— Того, що в твою голову нічого не вдовбаєш.

— Розумний чоловік і не перечитиме жінці, а ти баран!

— Як я баран, то сама ремонт роби! — заволав чоловік.— Сама, чуєш?!

— Ви чого сваритесь? — прибігла з кухні мати Якова.— Хіба не можна спокійно поговорити?

— А ви з ним поговоріть спокійно! — розходилася Євдокія.— Спробуйте! Уперся та й твердить одне: побілити кімнату в голубий колір.

— Яшо! А навіщо тобі той голубий колір? — звернулася до сина мати. — Дуся який хоче?

— Жовтий.

— То нехай буде жовтий. Вам не все одно?

— Ні, не все одно. Голубий колір заспокоює, а жовтий дратує. А вона й так нервова.

— Це я нервова?! Це я?! — позеленіла Євдокія. — Ще скажеш, що я божевільна! Ні, не вийде! Ти давно чекаєш, щоб зі мною сталося щось! Давно, видно, знайшов собі іншу!

— Дусенько! — кинулася мати. — Та вгомонися, заспокойся! Яшо, валер'янки накапай!

— Нехай сам п'є валер'янку! — замахала руками Євдокія. — А мене залиште! Я не хвора! Я не нервова! Але всьому є якась межа!

— Та нехай уже буде жовта, — тремтячим голосом мовив Яків. — Воно, може, й краще. Власне, я ляпнув так, аби щось сказати. А лікарі навіть радять жовтий колір. Він тепліший від голубого. Та й Ангеліна Петрівна кохається в жовтому. То чого нам від людей відставати.

— Ти що мелеш? — прислухалася до тієї мови Євдокія. — Я що, свого розуму не маю? І не тич мені того жовтого! — заголосила вона. — Ти мене до істерики доведеш! Ти мене!..

Голосіння Євдокії і гармидер у хаті перебив дзвінок. Несміливо зайшли сусіди.

— Дусю, мила, що з вами? — кинулася сусідка.

— Ремонт хочемо робити. Побілку кімнат, — схлипуючи, розповідає Євдокія, — то я вже погодилася, щоб голубим білити, а він мені жовтий тиче.

— Якове Панасовичу! А з яких це ви міркувань пропонуєте жовтий колір? — поцікавилася сусідка.

— Бо він тепліший. Бо він...

— А ти мені що доводив? — накинулася сусідка на свого чоловіка. — Ти мені що доводив, коли ми ремонт робили?

— Що голубий краще, — знітився сусід.

— А чому краще голубий? — пашіла жаром сусідка.

— Бо він заспокійливий, — виправдовувався сусід. —

Так мені говорили.

— Ану ходімо додому, телепню, там я з тобою поговорю! — сусідка вхопила свого чоловіка за полу піджака і потягла з хати.

Скоро через стіну з сусідньої квартири летіли голосні вигуки. Але тільки жіночі.

— Ах ти невіглас! Ах ти! Я тобі покажу заспокійливий колір!

Заслухавшись тією лайкою, Євдокія і Яків на якусь мить забули про свою суперечку.

— Які вони дурні, — мовила Євдокія, — за онучу збили бучу.

— То правда, — погодився Яків, накидаючи на плечі піджак.

— Ти куди? — спинила його дружина.

— Та піду на вулицю.

— А коли ж домовимось про ремонт?

— Ми ж домовились.

— То у який колір побілимо кімнату?

— Уже ж домовились. У жовтий. Як ти хотіла.

— Та ти що, здурів чи справді доконати мене хочеш?

Давай у голубий.

— То ти здуріла! — хряснув дверима Яків.

— Люди! Лю-у-донь-ки! — заводала навздогін йому Євдокія. — Та він мене тим заспокійливим кольором доконати хоче!

— Яко-о-ве! «Швидку» викликай! Чуєш? — зарепетувала мати навздогін синові. — А щоб ви показалися зі своїм ремонтом!

Вихідний день. У парку чимало людей. Ті сидять, а ті ходять по алеях — групами, парами, поодинокі. Плетенюк забився в тихий куток на дерев'яну ребристу лаву, що причаїлась під довгокою молодою вербою, стомлено дивиться на повільну течію річки.

«Отак би й мені,— і спостерігає, як гіллячка верболозу, ледь погойдуючись на хвилях, спокійно пливе собі по під берегом,— облишити все й поплинути в далекі краї. У такі далекі, щоб ніколи звідти не вернутися додому, до злої своєї дружини».

Плетенюк не раз давав собі обіцянку не згадувати про домашнє, не ворушити сімейних незгод, не псувати нервів, бо знав — од роздумів справи не поліпшаться, а Марина, з її крутим характером, якою була, такою й залишиться. Вона, як полководець на полі бою, командуватиме ним у сім'ї, а він, як солдат, виконуватиме всі її накази.

«Сам винен,— самокритично картав себе Плетенюк.— З першого дня піддався, перестарався, ото й маю. Живу на побігеньках». Поглядаючи на гіллячку, що все віддалялась і віддалялась, Плетенюк не одразу помітив, як поряд, на край ребристої лави, хтось присів. Обережно, ледь чутно. Він удавав байдужість і повернув голову праворуч тільки тоді, коли почув раптовий тріск замчка від сумки та ще приємне шелестіння тканини, що нагадувало порух вітру в сухому листі.

Найперше, що впало у вічі, це золотиста копиця пишного волосся на милій жіночій голівці з досить симпатичним профілем, де і лоб, і ніс, і губи та подборіддя були у повній геометричній пропорції.

«Так негоже,— нехотя відвертаючи очі,— сам собі заважив Плетенюк.— Це ж не картина, що ти витріщився і дивитимешся, скільки забажається. Посидить та й піде. Так, що другої половини, нижньої, можеш і не побачити».

Плетенюк, боячись, щоб не запізнитися додому, зиркнув на годинник і з радістю відзначив, що до повернення Марини ще чимало часу, можна не поспішати. Той його душевний стан ніби вгадала особа, котра присіла біля нього на лаву, бо тут-таки звернулась з досить банальним запитанням.

— Котра година? — дзвінкоголосо і несподівано пролунало поруч з Плетенюком.

Він спохопився, вдруге глянув на годинник і повернувся до жіночки, профіль якої так вразив його кілька хвилин тому. Плетенюк мало не заплющив очей: обличчя, оголені до ліктів руки, розкішне плаття кольору гречаної соломи сяйнули такою красою, що її він досі й не бачив.

«Якась вона вся ніби з мохеру, — подумки оцінив Плетенюк красу і м'яку ніжність своєї сусідки по лаві. — Це не Марина в образі нечистої сили, а чистий янгол, якому хоч цієї ж секунди можна довірити свою душу».

— Сумуєте? — ніжно, з ноткою співчуття запитала «Мохерова особа».

— Та, як вам сказати... — розгубився Плетенюк, хоч ладен був усе розповісти про своє нещасне сімейне життя.

— Можете не говорити, сама бачу, — не блимаючи, уставилась великими синіми очима принадна жінка.

— Вдома щось не клеїться, — зізнався Плетенюк, загіпнотизований тим синім поглядом.

— Ягу взяли? — ніби у воду дивилася Мохерова особа.

— Взяв, — однозначно підтвердив Плетенюк.

— За поспішність завжди так тяжко розплачуються, — як вирок, виголосила жінка. І зітхнула.

У тому зітханні Плетенюк уловив щось близьке собі й подумав, що, можливо, й ця Мохерова особа має якусь біду, бо чого самітно сидить у парку.

— Ревнує? — уже довірливо поцікавилася жіночка і, діставши із сумочки дзеркальце, пригладила пасмо м'я-

кого волосся, що відділилося від зачіски, як нитка з пухнастого клубка мохеру.

«Де тільки ось такі й беруться? — подумав тим часом Плетенюк, облизавши язиком пошерхлі від хвилювання губи. — Хоч, правда, й Марина була...»

— Так, значить ревнує? — повторила запитання жіночка, сховавши дзеркальце.

— Та то не біда, — махнув рукою Плетенюк, боячись, щоб їхня розмова не обірвалася. — Ревнощі, то таке. Жити можна б.

— А що, волі не дає? — засміялася Мохерова особа і, оглянувши лаву, трішечки ближче підсіла до свого співрозмовника.

«Яка розумна! — оцінив той порух Плетенюк. — Добре зробила, що підсунулась, бо ще якийсь непрошений гість уместиться між нами. Тоді розмові й такому щасливому знайомству — кінець».

— Про яку там волю мова, — уже довірливо сказав Плетенюк. — Далеко гірше. Соромно зізнаватись, але заїздила, як старого коня. Нема мені ні перерви, ні перепочинку. Оце тільки й вирвався, бо жінка до подруги поїхала. На іменини. То вже, знаю, загуляє довгенько.

— Видно, самі винні, проявили слабкість, — зі співчуттям у голосі констатувала жіночка і ще ближче підсунулась.

— Винен, — не виправдовувавсь Плетенюк.

— Дуже любили дружину?

— Дуже.

— Хотілося все за неї зробити?

— Дуже хотілося.

— Що ж ви робили? Чим ви їй догоджали? — Мохерова особа підвелася, обтрусилла плаття, оглянулась довкола і знову сіла, зовсім поруч із Плетенюком.

— Готував їсти, доглядав за квартирою, ходив у магазини, на базар, — перелічував усі свої домашні обов'яз-

ки Плетенюк, відчуваючи, як йому паморочиться голова від ніжних пахоців, що йшли від цієї Мохерової особи.

— Ви вмієте готувати? — дещо іронічно запитала жіночка.

— Вмію! — з гордістю заявив Плетенюк.

— Що саме?

— Що вашій душі завгодно!

— Перші й другі страви?

— Так.

— Що ще?

— Умію варити вареники, готувати медовики, пекти торти, пиріжки, навіть марципани.

— І дружина вам ніколи не допомагає?

— Ніколи. Сам справляюсь. Тільки все набридло!

— Бідолашний! — мовила жіночка і торкнулася руки Плетенюка.

Ніби струм найвищої напруги пробіг по тілу і мало не спопелив його серця, що аж завмерло від солодкого, трепетного щастя.

— Як вас звати? — прошепотіла Мохерова особа.

— Марко, — ледь чутно відповів Плетенюк, боячись, щоб хтось не почув його зізнання в коханні. — А вас?

— Софія... Соня. Я вас порятую. У вас дітей нема?

— Нема. Я й Марина. Але далі так не може бути.

— Не може, — рішуче повторила Соня і пригорнула до себе розгубленого й щасливого Марка.

* * *

Минув якийсь час. Можливо, місяць чи два. Плетенюк розлучився з Мариною. Залишив її назавжди. І настав день, коли він перейшов до Соні, яку так несподівано, з першого погляду охрестив Мохеровою особою і з першого погляду покохав за її м'яку натуру. Перейшов і,

чи не вперше за багато років, заснув блаженним, безтурботним сном. Так спав би цілу вічність. Але рано-вранці над ним загримів владний голос:

— Пора вставати!

— То чого? На роботу ще ж рано?

— А готувати сніданок?!

— Та ти що?! — вжахнувся Плетенюк. — Жартуєш? — Він ніяк не міг зрозуміти, де в цієї Мохерової особи узявся такий залізний голос.

— Те, що чуєш! — гримнула Мохерова особа, нап'ялюючи на себе патлату перуку, яку він у парку прийняв за чудове волосся ніжної жіночки.— Те, що чуєш! — повторила вона.— Я давно мріяла про такого, як ти, кулінара!

Плетенюк знітився і, як ото віл подає шию в ярмо, слухняно поплентався на кухню.

ШАНУВАЛЬНИК ТАЛАНТУ

Боголюб отримав книжку від знайомого письменника. З теплим, сердечним автографом. Слідом за книжкою ще й лист. А в тому листі — скромне, майже сором'язливе прохання: «Хочу знати твою думку. Буду безмежно вдячний».

Боголюба й просити не треба. Він завжди готовий свою думку висловити. От він, не відкладаючи надовго, сів та й написав свій відгук. Нехай радіє товариш, тішиться.

«Дорогий друже! — писав у листі Боголюб.— Коли б я навіть тисячу разів повторив слово «спасибі», то й цим далеко не повно висловив би свою глибоку вдячність за твою увагу до мене. Лист від такого автора, як ти! Книжка від такого автора, як ти! Та це для мене, для всієї сім'ї — свято і свято! Та ще книжка гумору — це ж рідкість у наш час. Наголошую на тому, що це справжній гумор! Уяви собі, книжку не прочитав, а проковтнув.

Не міг відірватися. Кличуть їсти — не йду. Пора спати — не можу очей заплющити. Домашні напосілися: читай для всіх! Що творилося! Перший вечір читав, то таке творилося, що шибки у вікнах дрижали: сміх і сміх. Оце гумор! сатира! Тещу мало водою не відливали. Два-три абзаци гуморески прочитаю, а вона: ха-ха-ха та й падає. Самого трясло, аж підкидало.

Почали сусіди у стіни й стелю стукати. Думали, що в нас щось таке стряслося. Дружина оббігала всі квартири, пояснила та й сусідів запросила до нас. Майже з усього під'їзду люди посходились. Цікавляться, розпитують. Вийшло щось на зразок читацької конференції. «Де ви таку книжку дістали?» — «Знайомий письменник прислав». — «А ми вже думали, що після Остапа Вишні гумору взагалі не стало». — «Це не вірна думка. Як бачите, гумор є, та ще й який!»

Тобі ще потрібні докази? Гадаю, все й так ясно. Я давній шанувальник твого таланту, але остання твоя книжка і мене просто-таки у тупик загнала. І як ти віднаходиш ось такі животрепетні теми? Що тобі допомагає писати такі гостросюжетні гуморески? Ти пробач, але я сміливо пророчу тобі провідне місце у нашій гумористиці. Лідерство пророчу. І першою підвалиною послужить тобі саме книжка «Коса на камінь», яку ти мені люб'язно презентував.

Скажу відверто, читав я гумор ось цих наших — Білогуза, Гударя, Прасюка, Коропенка і навіть самого Дрижанівського, — щось, звичайно, є. Пошуки веселого, намагання викликати сміх, пустити сатиричну стрілу. Але кого з них і не візьми, до тебе їм далеко! Власне, до твого таланту. Їхній гумор я теж випробовував на своїй тещі — не те. Слухає, посміхається, часом присне сміхом, але щоб упасти, щоб хоч за живіт ухопитися, того й близько нема. А варто мені тільки руку простягнути до твоєї книжки, як усі плачуть від сміху. Значить, сила! Талант!

Дуже шкодую, що рецензій не вмю писати. Вірш напишу, байку напишу, а рецензії не вмю, та й годі. А щоб умів, то таку утяв би, що тобі неодмінно лауреата дали б. Та, вірю, й без мене знайдуться фахівці, котрі не обійдуть тебе увагою. Критики на те є, літературознавці. А ти пиши. На втіху нам, на зло нашим ворогам! Будеш у наших краях — заходь! Добра тобі й щастя, дорогий друже! Обнімаю. Твій Боголюб».

Написав ось таке шанувальник таланту, лист відіслав, а тоді й замислився:

«А чи не передав я куті меду? А чи не нашкодив я товаришеві своїм захвалюванням? Раніше треба було хоч книжку прочитати. Бо може трапитись, що колись зустрінемось, розмову заведемо, а я жодної гуморески не знаю. А коли ж його читати? Тут своє писати часу не вистачає, а він тобі тицяє книжку: «Коса на камінь». І назву видер якусь архаїчну. Збиту!

Ні, ні, не слід було так безоглядно розхвалювати. Це тільки псує людину. Ще й справді носа задерє. І з тещею поспішив. Навигадував такого, що й на голову не налазить. Ну а як справді колись приїде та захоче тещу побачити, щоб за сміх подякувати, а де я її візьму?

Взагалі хвалити людей шкідливо. Вони тоді зазнаються, від друзів відвертаються. А відчуваєш, що перехвалив, виправляй помилку, одразу вилий їй відро холодної води на голову. Тоді вона до тям приїде. Видно, й дружка мого варто до тям привести. Нехай не думає, що він уже такий геній! Тільки це вже слід не самому зробити. Бо ще не зрозуміє, розсердиться».

І Боголюб написав критикові:

«Шановний товаришу! Знаю, навіть глибоко переконаний, що ви пильно стежите за розвитком літературного процесу. Про це свідчать ваші часті виступи в пресі з мудрими дослідницькими статтями. Але, гадаю, не образитесь, коли скажу, що навіть з вашим талантом, з ва-

шою працелюбністю не угнатися за всім тим, що день у день потрапляє на полиці книжкових магазинів. Ви присвятили себе в основному вивченню і аналізу творчості найвидатніших митців з обоими провідних письменників. То чи є у вас час слідкувати ще й за тією графоманською сірятиною, що валом валить на розгубленого, а інколи й на нерозбірливого читача? Ось чому хочеться щиро допомогти вам хоча б проханням звернути свою увагу на книжку «Коса на камінь».

Не знаю, з якого дива автор дав їй саме таку назву? Не знаю, на якій підставі відніс її до жанру сатири й гумору? Що в ній смішного? Що в ній гострого? Гармати, що їх претензійний автор викотив на відкриту позицію, своїми холостими пострілами не лякають не те що бюрократам, а навіть звичайнісіньких сірих горобців, які вже взагалі скоро сідатимуть на голови сатириків, знаючи, що залишаться зовсім неушкодженими.

Признаюсь вам, що вдома я уже спробував читати цю книжку для сім'ї. Уявіть, навіть теща, яка в нас сміється коли треба й не треба, навіть не посміхнулася. То що ж це за гумор? Що ж це за сатира? Своєю критикою цей гумор, ця сатира не піднімаються навіть до людського поперека. Вони розраховані на дядька з хутора. Але де тепер такого дядька знайти?

Сподіваюсь, ви знайдете час та й виправите ту «косу», що так швидко затупилася, натрапивши на камінь. Цим ви зробите добру послугу читачеві, літературі та й самому авторові. Адже відомо, що критика виправляє людину, не дає їй зазнатися, відриватися від мас.

Піддавши справедливій критиці одного, ви тим самим завдаєте нищівного удару по цілому загону графоманів, котрі невтомно штурмують видавництва, загрожуючи багаторічною облогою примусити їх до беззастережної капітуляції.

Бажаю вам нових творчих успіхів на ниві нашої літератури, де, як відомо, родить не тільки пшениця, а й

кукіль. Себе не називаю. Гадаю, для вас досить і прізвища автора книжки «Коса на камінь».

«Один похвалить, інший полає — і все на місці,— заспокоїв себе Боголюб.— От тобі й «коса на камінь».

КОЖНА ХВИЛИНА ДОРОГА

Відбувається засідання. Начальник управління Острогон надає слово для звіту директорові фабрики Кошелюку.

— Тільки коротко! — тоном наказу попереджує начальник управління, поглянувши на свій годинник.— Кожна хвилина дорога!

— Я оперативно,— запопадливо, з неприхованою радістю говорить Кошелюк, не підводячись, а ніби виплигуючи зі свого стільця. Він на ходу розгляджує кілька аркушів паперу, скручених у трубочку.

— Та у вас там на цілу доповідь,—занепокоєно кидає Острогон,— а я вже сказав, що кожна хвилина дорога.

— Не турбуйтеся,— заспокоює начальника Кошелюк.— Я тільки про головне. А воно в мене тут підкреслене червоним. Значить, так, шановні товариші,— скоромовкою починає звіт директор.— Ми звернули серйозну увагу на дисципліну праці. На підвищення її продуктивності. Але ж, ви самі розумієте, що це вимагає...

— Розуміємо,— не дослухавши до кінця, перебиває директора Острогон, знову глипнувши на годинник,— але давайте більш стисло.

«Якщо він говоритиме навіть тільки десять хвилин, а там ще хвилин по п'ять на виступи, то це займе добрих півгодини,— прикидав собі начальник управління.— А ще ж їхати. Ні, цим балакунам не до твоїх переживань. Їх хлібом не годуй, а поговорити дай. Особливо Кошелюк. Він би й спав на трибуні, щоб на ніч залишали. Та нехай уже виговориться».

— З дисципліною праці в нас, на жаль, не все гаразд,— спохватившись, продовжує директор фабрики.— Тому ми накреслили ряд заходів. Я говоритиму про найголовніші з них.

«Якщо Острогон ще раз мене переб'є, то я таки не вкладуся в регламент,— злякано думає Кошелюк,— і тоді точно не встигну на початок. І якому дурневі стукнуло в голову саме сьогодні це засідання влаштовувати? Я міг би й завтра чи післязавтра відзвітувати. Все одно від того нічого не зміниться. Ні, таки правду кажуть, що формалізм і бюрократизм до добра не доведуть».

— Пробачте,— очнувшись від думок, вибачився Кошелюк,— я тільки прочитаю окремі пункти заходів.

— Скорочуйтеся! — нагадує начальник управління, нервово перекладаючи папери на столі й промовисто позираючи на годинник.— Заходи одне, а з планом як у вас?

— План постараємось дати,— не дуже твердо запевняє Кошелюк.— Я хочу, щоб ви вислухали наші розрахунки.

«Розрахунки, розрахунки,— механічно повторює в думках Острогон, сердячись на директора, що той і не думає кінчати свій виступи.— У нас мусять бути одні розрахунки: одержати перемогу. Інакше опинимось на останньому місці таблиці. А це повна поразка. Більше того, ганьба!»

Чи то Кошелюк після зауваження так скоро читав свої розрахунки, чи Острогон погано слухав, але до нього долітали не речення, а лише якісь уривки фраз і слів: «по валу план ...наємо на ...центів, по ...тименту на ...центів ...»

— Досить! — не витримує начальник управління і обриває звіт Кошелюка.— Менше слів, а більше наполегливості! Заходи склали, тепер працюйте! План давати — не м'яча ганяти! Тут головою треба думати!

«Добре, що зупинив,— скручуючи звіт у трубочку,

зрадів Кошелюк. — Якщо не розгорнуть дебатов, то ще можна встигнути. Правда, уже не добіжу. Треба таксі ловити».

«Буду тепер всі плани засідань особисто сам переглядати, — твердо вирішує начальник управління. — Де це бачено, щоб звіти слухати у той критичний момент, коли буквально кожна хвилина дорога. Це призводить до якогось кошмарного роздвоєння особи. Тіло твоє тут, на засіданні, а всі мислі там, де, можливо, вирішується наша доля».

— Обговорювати звіт є потреба? — звертається Острогон до учасників засідання, демонстративно дивлячись на стрілки настінного годинника.

— Нема! — відповіли ті дружно.

— Проект постанови читали всі?

— Всі! — ще дружніший вигук.

— Тоді є пропозиція прийняти в цілому. Заперечень нема?

— Нема!

— Всі вільні! — з полегшенням мовив Острогон, швидко підводячись з крісла. — Скажіть там, щоб мені машину!

Скоро Острогон сидів на стадіоні. Він таки трохи запізнився на матч. Нижче його місця порожнів ще рядок.

«Хтось, як і я, запізнюється чи взагалі не прийде, — подумав він. — Та воно й не дивно, не вихідний же».

Після першого голу, який забили гості господарям поля, знявся такий гамір, що ледве вщух через кілька хвилин. Острогон, збуджений, розчарований такою грою, глипнув на вільні місця, але там уже сиділи болільники.

«Мої, — пильно придивившись, упізнав Острогон. — Всім кворумом. О, навіть Кошелюк розмахує трубочкою свого звіту. Бач, хитрюга, даремно він так ковтав слова, коли говорив про план. Ну, мої милі, бачу, що й за вас пора братися! Терпіння моє лопнуло!»

Субота. Тільки-но до хати зайшли з дружиною. Наладналися обідати. А тут дзвінок. Настирний, довгий. Схоплююсь, біжу до дверей. Відчиняю. Біля порога стоїть... Дідько його розбере, хто воно стоїть. Носик довгий, волосся коротке, штани хлопчачі, сумочка дівоча, фігура тендітна, обличчя зле.

— Чого лупаєте?! — гримнуло оте не то дівчина не то хлопець. — Захарчук? — подивилось у папірець.

— Захарчук! — відступаю у передпокій, даючи дорогу прищельцеві. Коли прізвище знає, то, ясна річ, до нас.

— Ілля Самійлович? — знову зиркає в папірець.

— Еге ж! — підтверджую й чекаю, що зараз оце незнайоме вручить якусь несподівану звістку.

— Телеграма? — тамую подих.

— Усна! — одержую лаконічну відповідь.

— Людоньки! — захлипала дружина, бліда як полотно. — Хоча б там з братом усе гаразд. Саме хворіє.

Я, нарешті, запримітив, що це дівчина. А вона — курточку з себе і заходилася чобітки знімати.

«Можливо, родичка яка, коли так сміливо роздягається?» — майнула думка.

— Хто? — шепочу дружині. — Не з вашого роду?

— Чужа, — шепоче й дружина, ще більше налякавшись.

А дівчина, не звертаючи на нас жодної уваги, швиденько майнула до кімнати. Ніби тут і народилася. Ми слідом. Бачимо: оглядає меблі. Та так пильно, прискіпливо, ніби в магазині.

— Страховий агент, — пошепки заспокоюю дружину. — Оцінює, скільки що коштує.

— Сервант зовсім новий, — не втерпіла дружина. — Правда, купували у комісійному. Дали за нього...

— Бачу! — кинула дівчина. — Не сліпа! А скільки дали, то мене не обходить. — І попрямувала до спальні.

«А зла, як пес,— відмічаю про себе.— І хто таких на роботу з людьми приймає? Їй би де-небудь у темному овочесховищі працювати, де живої душі нема».

— Ліжка не модні! — зауважила дівчина.— Можна й обновити!

— Нам зі старим підходящі,— сказала дружина.— Ще поспимо на них...

— Мова не про старих! — перебила дівчина.

— І, до речі,— вставив і я,— на меблі у нас є вже страховий поліс. Так що...

— То й моліться на нього! — підвищила голос дівчина, пробігла очима по решті меблів у спальні і подріботіла на кухню.

— Вона по газу,— поспішаючи за відвідувачкою, кинув я дружині.— Добре, що від меблів відчепилась. Бо навіщо нам їх вдруге застраховувати?

— Плита справна? — запитала дівчина і навіщось рвучко відчинила духовку.

— Поки що справна,— поспішила запевнити дружина.— Ось варимо, печемо. Плита...

— Баракло! — відрубала дівчина.— Треба поміняти! Он все поперегоряло!

— Не супереч,— тихо торкнув я дружину.— Вона, видно, з пожежної. Ці завжди знайдуть, за що тебе општрафувати.

— Не турбуйтеся, у нас дітей малих нема, сірниками ніхто не бавиться,— спокійно пояснив я. Та дівчина того не почула. Вона була вже у ванній.

— Сантехнік вона,— сказав я дружині і теж пішов слідом.

Дівчина перевірила крани, сіпнула за ланцюжок і спустила воду, навіть стіни оглянула.

— Запитайте сусідів знизу, ми ніколи й нікого не заливали. Невже хтось поскаржився? — поспішив я за добрити нашу гостю.

— Мені нема діла до сусідів знизу! — Дівчина, ніби

заправський парубок, чиркнула крізь зуби і чиркнула сірником, припалюючи сигарету. Потім дістала блокнотик і зробила в ньому якісь помітки.

— Які будуть зауваження і вказівки? — запитав я якомога ввічливіше, бо знаю, що з цими людьми не до жартів.

— Ремонт квартири давно робили? — вона пронизала мене гострим поглядом.

— Два роки тому, — відповіла дружина. — Але жити ще можна. Люди по п'ять років не ремонтують.

— Це як на кого, — зтягнулась димом дівчина.

«Вона з ремонтно-експлуатаційної контори, — тихенько ляснув я себе по лобі. — Допитлива, нічого не скажеш».

— Ви відносно ремонту? — показав я свою кмітливість. — Будь ласка, кажіть, що потрібно? Давайте вказівки!

— Це можна! — Дівчина знову пішла на кухню. — Кімнати поклеїти шпалерами! Імпортними! Пливу і все, що в кухні, поміняти на нове! Ванну й інші місця облицювати кахлями. Голубими! Ванну поставити нову! Також голубого кольору. Ліжка теж поміняти! І ще одне: після ремонту спальні не займати!

Сказавши це, вона кинула недопалок у відро для сміття і знову підступила до плити. У мене чомусь похололо всередині.

— Що тут? — підняла вона кришку каструлі.

— Борщ, — зніяковіла дружина. — Ми завжди варимо борщ.

— Може, запросити пообідати? — шепнув я дружині.

— У мене сьогодні дуже простий обід, хай іде собі, — тихенько сказала мені дружина. — У когось іншого пообідає.

— Ви все зрозуміли? — взуваючись і зодягаючись, суворо запитала дівчина.

— Все! — запевнив я, аби її не дратувати. — Тільки

скажіть, будь ласка, з якої ви організації? Я відносно коштів на ремонт.

— Я не з організації! — відрубала дівчина. — Я ваша невістка. А щоб знати, куди йду, зробила комплексні оглядини. Аби знову не влипнути. Бачу, старички ви боязливі, покладисті, можна буде жити.

— Тобто як?! — вигукнув я, ошелешений тією звісткою.

— Хіба наш Гриша щось вам обіцяв? — вхопилася за моє плече дружина.

— Прошу тільки без дебатів і зайвих запитань! Ми вже зареєстровані! — як вирок, виголосила дівчина. — Через два тижні я перебираюсь, так щоб був повний порядок!

На тому й пішла, помахавши ручкою.

Ремонт ми зробили. Як і наказано. Все, що можна було поміняти на нове, поміняли. Навіть ліжка. Спальні зі старою не займаємо, бо передчуваємо, що доведеться спати в передпокої. Гришу свого посварили трохи, що не попередив про одруження. Але який з того толк? Воно ж ще молоде, дурне. Що з нього візьмеш?

ГОМІЛКА

У Бездорожного аж голова йшла обертом. Куди б він і не ступив, що б не робив, а думки так і шугають, так і рояться, світ білий заступаючи. Зустріне хто, привітається, а він тільки бовкне щось у відповідь, навіть не помічаючи, кому саме. Всіляких справ навалилося — здуріти можна.

«Погано, дуже погано, що все якось на останній день збігається, — скрушно міркував Бездорожний. — Треба хоч спланувати, за що братися, з чого починати».

Та спланувати свої дії Бездорожний не встиг, бо його терміново покликали до Василя Титовича.

— Сідайте! — як завжди, ввічливо, але офіційно запросив Василь Титович, коли Бездорожний зайшов до кабінету.— Сподіваюсь, ви догадуєтесь, чого я вас запросив?

Бездорожний, звичайно, догадувався, але обачно промовчав. Він тільки зручно вмовстився на стільці і приготувався слухати.

— Значить, так,— черкаючи щось на аркушику паперу, почав Василь Титович,— буквально на носі Новий рік, а ви, гадаю, добре знаєте, що це таке. Тому не чекайте нагадувань, а зробіть ось що: по-перше, обов'язково прослідкуйте, щоб закрили всі наряди і точно підбили підсумки роботи бригад...

«По-перше,— стрепенувся Бездорожний, бо тільки цієї миті з жахом пригадав, що йому, коли збирався на роботу, багато доручень дала Віра, дружина. А він про них мало не забув.— По-перше,— збуджено запрацювала думка,— тільки вискочу від Василя Титовича, то неодмінно гайну у м'ясний магазин і куплю гомілку на холодець. Бо прогавлю, то спритні жіночки геть усе розметуть. Була б моя менш зайнята, то оце б і гадки не мав, а так...»

— По-друге,— потерши скроні і ніби видобуваючи з голови найзаповітніші тези, продовжував Василь Титович,— обов'язково проконтролюйте, щоб ніхто інструменту не покинув бездоглядно, бо потім... Та ви записуйте, а то боюсь, що забудете! — І сам щось занотував, ще й підкреслив.

— Добре, добре! — з готовністю мовив Бездорожний і взяв зі столу Василя Титовича кілька акуратно нарізаних аркушів.

«Це він слушно зауважив,— відмітив про себе Бездорожний.— На пам'ять не дуже покладайся. Вилетить, і не впіймаєш. А Віра не простить. Вона з мене спитає».

«Гомілку на холодець,— чітко вивів на аркушику Бездорожний і замислився:— Гомілка, звичайно, добре, але

до неї треба ж іще шматок м'яса чи качку. Інакше путнього холодцю не буде. А без холодцю який у біса Новий рік! Значить, запишемо ще: м'ясо чи качка».

— Записали? — обірав думки Бездорожного Василь Титович, роблячи помітки на своєму аркушику. — Тепер так, особисто самі обійдіть усі дільниці і подивіться, щоб ніхто нікуди. Бо знайдуться такі, що захочуть достроково Новий рік відзначити. Ви мене зрозуміли?

— Зрозумів! — відповів Бездорожний і навіть ляснув себе по лобі.

— Чого це ви ляскаєте, ніби вас мухи обсіли? — уставився Василь Титович.

— Щоб чогось не пропустити, — Бездорожний знову поспіхом ухопився за олівець.

— Ну-ну, хвалю, — кинув Василь Титович. — Я вже вам казав, що пам'ять — як решето. Як бачите, я сам довіряюся тільки записаному.

— Ваша правда, — кивнув головою Бездорожний і швидко вивів на папері: «Шампанське».

Доки Василь Титович наголошував, що саме треба зробити, Бездорожний, забувши про все на світі, згадував, які накази йому давала Віра, й старанно нотував: «Майонез — дві баночки, води мінеральної — п'ять пляшок, води солодкої — три пляшки, івасів — один кілограм, горошку зеленого — одну банку, ковбаси для салату олів'є — триста грамів...»

— Нічого не пропустили? — суворо запитав Василь Титович, відсовуючи від себе папірець.

— Ніби не пропустив, — зрадив Бездорожний, бо мав повний перелік усього, що треба було купити. — Ой, — вигукнув він мимоволі, бо тільки тепер згадав, що ще й по хрін на базар бігти.

— Що трапилось? — не зрозумів вигуку Василь Титович.

— Та щось у бік шпигонуло, — промимрив Бездорожний.

— Буває,— поспівчував Василь Титович і наказав:— Тоді приступайте до діла.

— Навіть біжу,— схопився з місця Бездорожний і поклав на стіл невикористані аркушки паперу.

На вулиці він трохи оговтався, бо службова розмова була позаду. По тротуарах поспішали перехожі. Хто порожняком, хто з сумкою, а он молодий чоловік несе...

— Тю, безголовий,— уже вдруге сьогодні ляснув себе по лобі Бездорожний.— Мало не забув! Це ж ялинку ще треба купити! Ну, пам'ять... Усе геть занотуйте.

Він дістав з кишені олівець і аркушик паперу. Але на папері тому не було написано жодного слова.

«Залишив у Василя Титовича,— злякався Бездорожний.— Це ж провал. негайно бігти і забрати».

— Пробачте, можна? — ледь чутно запитав він, переступаючи поріг.— Я тут у вас, здається, забув...

— Так оце ви так слухали мої розпорядження?! — не запрошуючи сісти, накинувся на Бездорожного Василь Титович.— Я йому про наряди, я йому про підсумки роботи, а в нього майонезом та горошком голова забита! Надійні у мене помічники, нічого не скажеш!..

— Пробачте, новорічні клопоти! — знітився Бездорожний.— Я зроблю те й те. А записав, щоб не забути. По службі я знаю, що й як, а ось що в хату треба, не збагнеш. Все-таки тут жінці легше, а вона у мене така зайнята...

— Ну, ось що, беріть свою нікчемну шпаргалку і не гайте часу,— знизив тон Василь Титович і зняв телефонну трубку.

Бездорожний схопив зі столу списаний папірець і, не оглядаючись, вийшов з кабінету. З полегшенням зітхнув аж у продовольчому магазині. Тут він дістав з кишені безрозмірну авоську, розгорнув аркушик і мало не остовпів.

На аркушику косим почерком Василя Титовича був зроблений перелік майже всіх потрібних до Нового року

продуктів. На першому місці, як і в нього, Бездорожного, стояло чітко виведено: «Гомілка на холодець».

«Видно, і у Василя Титовича дружина зайнята, а Новий рік свого вимагає»,— щиро поспівчував Бездорожний і рішуче попрямував до прилавка.

ОСТАННІ НОВИНИ

Хоч і запізно Михайло одружився, а зрадів, що гожу жіночку взяв. І станом гнучка, і обличчям гарна, і жвава, нівроку. Весілля відгуляли, ще деньок відсвяткували та й за роботу взялися. Власне, за роботу взявся тільки Михайло, бо молоду дружину вдома залишив, щоб звикалася, порядки в холостяцькій квартирі навела.

Ось повертається він з роботи, а в голові тільки Марина та Марина.

«Яке то щастя бути одруженим,— міркує собі з приємністю.— Приходиш, а на тебе жіночка чекає. У квартирі все сяє, блищить. І обід приготовлений такий, що за вухо не відтягнеш. Це ж десь там і борщу наварила, і котлет наробила, і картоплі насмажила. А ще ж щось буде й на десерт. Жінки люблять всілякі печива, компоти, киселі. Треба буде хоч їсти поволі, не поспішаючи, без жадоби. Добаьку вона сама запропонує, дивитиметься і радітиме, що догодила чоловікові!»

Уже біля квартири з-під дверей ніби аж у ніс вдарило часником та ще якимись кулінарними пахощами. Михайло з хвилюванням подзвонив. Двічі, як умовились. А Марина вже на порозі. З обіймами стрічає чоловіка.

— Роздягайся, умивайся, сідай та слухай уважно!— не говорить, а дзвенить Марина ніжним голосом.

— Спасибі, серденько! — радіє Михайло.— Разом будемо обідати.

— Я вже пообідала,— заспокоїла Марина.— Мені багато й не треба: шматочок ковбаси, двоє яєчок смаже-

них, хліб з маслом, чай, та й усе. Так слухай. Ти знаєш, хто над нами живе?

— Та ніби знаю,— знизує плечима Михайло.— Правда, лише в обличчя. А хто вони, що?..— Він, стомлений, зголоднілий, дивиться на стіл, але, крім миски супу та хліба, нічого більше не бачить. І на плиті голо.

— Бач, ти стільки тут прожив, а навіть сусідів не знаєш,— зауважує Марина.— Я вже знаю. Це Горобчаки. Він — Микола, на взуттєвій фабриці працює, а вона, Люба,— білетний касир. Кудись треба буде їхати — будь ласка.

— А звідкіля ж це тобі стало відомо? — сьорбаючи рідкий та ще й холодний суп, питає Михайло.

— Познайомилась, відрекомендувалась, до хати запросила, зайшла, — засокотіла Марина.— У Люби сьогодні відгул. Хоч погомоніли трохи, щоб не скучати.

— На друге нічого нема? — ввічливо, щоб не образити молодої дружини, запитав Михайло.

— Звідкіля ж те друге? Коли ж я мала його готувати? — перервала розповідь Марина.— Доки суп зварила, доки з Лідою словом перемовилась. Хочеш, чаю нагрію?

— Спасибі,— обливав ложку Михайло,— після супу я чаю не п'ю. А Ліда — хто це?

— От тобі й маєш! Та це ж з п'ятого поверху жінка. Вона після операції апендициту на лікарняному. У неї таке лихо, таке лихо. Каже, тиждень тому серед ночі як закрутило, як закрутило всередині — хоч на стіну лізь. Чоловік хотів «швидко» викликати... Ти її чоловіка знаєш?

— Може, й знаю,— зніяковів Михайло, бо сусідів справді знав погано.— Здається, чорнявий такий здоровань.

— Який же він чорнявий? — заперечила Марина.— Який він здоровань? Він середнього росту, блондин, з синіми очима, трішечки на ліву ногу припадає.

— А він хіба теж удома? Ти його бачила? — здивувався Михайло.

— Чого ж би це він у робочий час вдома сидів? — заперечила Марина. — Він, як і ти, на заводі. А який із себе, я Ліду розпитала. Так, значить, тієї ночі Саша, це його так звати, хотів уже «швидко» викликати. А Ліда не дозволила. Сподівалася, що все мине. А її, бідолашну, під ранок як схватило, як скрутило, то ледве до лікарні довели. Ну, врятували. Лікар сказав, що життя на волонці висіло. Уявляєш? У них, між іншим, шикарна квартира.

— Така самісінька, як і наша, — не погодився Михайло. — Тут усі квартири однакові. Правда, наша ж однокімнатна. Так, так, пробач.

— Ага, визнав! Така, та не така, — зраділа Марина. — Там просто шик, усе як на виставці. Не те що в нас, суцільний безпорядок.

Михайло підвівся, пішов у кімнату заглянув, повернувся й зітхнув. Справді, не дуже затишно: на меблях пилюка, килимок не витрушений, посуду на кухні хоч і мало, але й той не помитий.

— Займемося і ми квартирою, — ще раз зітхнув. — Щоб і в нас, як у людей.

— До людей нам далеко, — з докором поглянула Марина на чоловіка. — Ти б побачив, як обставлена квартира у Пилипчуків! Спальня — угорська, кімната — румунська, кухня, правда, боженківська, але новісінька!

— А хто це — Пилипчуки? — не зрозумів Михайло.

— Ти ніби з неба звалився! — вигукнула Марина. — Це ж ті, що на третьому поверсі, ліворуч. Він, Анатолій Матвійович, у торгівлі працює, а вона, Соня його, на кондитерській фабриці. Люди ділові, з достатком. Віда тільки, що живуть, як кіт із собакою, але про квартиру дбають. І дітей влаштували добре. Валя їхня рік тільки як заміж вийшла, а вже кооперативну квартиру має.

— Ти і в цих, у Пилипчуків, побувала? — запитав здивований Михайло.

— Хіба в мене час був скрізь обходити! — кинула Марина. — Ти хочеш, щоб я за день чи за два про все дізналася! Є на те люди добрі. Не всі на роботу ходять. Ось вийшла, познайомилась, погомоніла та й дещо взнала.

— А хто ж тут у дворі сидить? — ще більше здивувався Михайло. — Я ніколи нікого не бачу. Ніби всі зайняті.

— То ти так цікавився, — засміялася Марина. — А тут є кому сидіти. Он Зоя Степанівна вдома завжди, бо в неї ноги хворі. А невістку має зміюку. Там така, що не чіпай, бо так отруту й випустить. Лазар також вдома. Цей на пенсії. Здоровий бугай, а до роботи йти не хоче. Все по магазинах гасає. Зате всі новини знає.

— То ти вже і Зою Степанівну, і Лазаря знаєш? — дивується Михайло, розширеними очима дивлячись на свою молоду подругу.

— Знаю, але не бачила, — ніби виправдовувалась Марина. — Це мені про них Прися Кузьмівна, двірничиха, розповіла. Ну, вона говорить, а мені що, вуха позатуляти?

— Так ти вдома так нічого й не робила? — стримано запитав Михайло.

— А коли ж я мала робити щось? — кинула Марина. — Доки се та те — ось і день промайнув. Ще попереду часу та й часу. Про все дізнаюся.

«Ні, я тебе, дружинько, краще на роботу негайно випроваджу, — подумки вирішив Михайло. — Бо самими останніми новинами я ситий не буду. Краще ми вже і працюватимемо, і борщ варитимемо разом, удвох».

БУДЬТЕ ОПТИМІСТАМИ!

Поради молодим пенсіонерам

Порад усіляких для людей є та й є!

І як юшку варити, і як торти пекти, і як плями з одягу виводити, і як на голові волосся зберегти, і як... Та всіх їх і за день не перелічити.

Все це, звичайно, дуже добре, дуже приємно і дуже корисно. Єдина прикрість — ніхто досі не подумав про пенсіонерів. Особливо про молодих, сказати б, початкуючих, котрі тільки-тільки стають на цю стежку. От і бродять вони неначе в п'їтмі, часом не знаючи, як поводитись, до чого руки прикласти, а часом (що значно гірше!) і просто травмують себе самовразливістю.

І ось, щоб хоч якоюсь мірою заповнити цю прогалину, ми й пропонуємо такі, на наш погляд, слухні поради:

Найперше, ніколи не чекайте, доки вас попросять вийти на пенсію. Як правило, це робиться хоч і дуже ввічливо, делікатно, але здебільшого зненацька. Для вас така раптова пропозиція, у якій би ви прекрасній формі не були, рівнозначна тому, як у тріскучий мороз в ополонку пірнути. Тому будьте оптимістами і готуйте себе до виходу на пенсію завчасно, з приємністю, навіть із насолодою. Як ото стара дівка, у якої були втрачені всі надії, знайшовши парубка, готується до весілля, до першої ночі з нареченим, до майбутнього заміжнього життя.

Заяву подавати найкраще у такий історичний момент, коли ви перебуваєте у найлюб'язніших стосунках як з адміністрацією, так і зі своїми колегами. Тобто коли від вас цього не чекають. Тоді ви неодмінно станете живим свідком, як після «вибуху», що його викличе ваша заява, одного водою відливатимуть, іншого валідолом рятуватимуть, а всі, мало не на колінах, благатимуть вас залишитись на місці, не виймати так безжалісно наріжного

каменя з міцного фундаменту вашого підприємства чи установи.

Категорично застерігаємо: не здавайтесь! Не зважайте навіть на сльози! З гідністю прийміть привітання, прощальні побажання і поцілунки, візьміть квіти, подарунків і йдіть додому. Ви переможець. Ви герой цього дня! А, упаси вас, прогавите урочистий момент, ситуацію тимчасової розгубленості,— пишність пропало. На пенсію ви все одно підете, але вже воду і валідол подаватимуть вам. А замість поцілунків і квітів матимете пишний букет з найдошкульніших реплік, наприклад: «Упирався, як віл, а таки виперли!»

Геть відкиньте від себе страшні кошмари і не бійтеся, що після вас усе розладнається, прийде в занепад, а то й розвалиться. Такого практично не буває. А ось довге і напружене очікування, доки вас покличуть рятувати становище, призводить до розладу нервів, повної втрати сну, до гіпертонії, а то й... Ні-ні, будьте оптимістами!

Не робіть великих очей, коли ваше місце уже на другий день посяде саме та людина, котра найчастіше твердила, що вона й за тисячу карбованців на місяць не пішла б на цю посаду, що вона її «не потягне», що цієї посади вона взагалі не любить.

Не жахайтеся, коли раптом побачите, як різко «скоротяться штати» ваших друзів. Зрозумійте ж і їх. Ви їм уже нічого не дасте, а до вашого наступника ще гей скільки доведеться ключі підбирати. А бути останнім у цьому ділі нікому не хочеться.

Поступово звикайтеся і з тим, що навіть і ваш дім для вас тепер уже — «чужий монастир». А туди, як відомо, зі своїм статутом не тичуться. Будете й далі намагатися верховодити вдома, як було до виходу на пенсію, то неодмінно наслухаєтеся: «Ой, не командує, ти вже своє відкомандував!» Або: «Хоч би вже ти сидів та не гавкав!»

Не сіпайтесь і не підскакуйте від злості, коли в трамваї, тролейбусі чи автобусі (це нині буде ваш «особистий

транспорт») вам не поступляться місцем. Це зовсім не ознака неповаги до вас, а, навпаки, ознака, що вас приймають за людину молоду і браву. Отже, зав'яжіть нерви в тугий вузол і вище голову!

Не озирайтесь і не одзивайтесь на кличку «старий козел». По-перше, ви ж не козел, а по-друге, у вас є прізвисьце, ім'я і по батькові. Цього мудрого принципу дотримуйтесь не тільки на вулиці, а й вдома.

Пам'ятайте, що найкращий відпочинок (навіть заслужений) — це праця. Тому плюньте на доміно, риболовлю, полювання, а беріться за діло. Не гребуйте ніякою роботою. Не дозволяйте, щоб її у вас силоміць виривали з рук, скажімо, невістка, зять, онуки чи будь-хто з домоладців. Щоб організмові давати більше навантаження, носіть додому по дві авоськи картоплі, найбільші кавуни та дині, здавайте порожні пляшки тільки тоді, коли їх збереться хоч десятків п'ять-шість. Для інтелектуального задоволення можна прати білизну, натирати підлогу, мити посуд, штопати старі панчохи й шкарпетки. Якщо відчуваєте, що й цього вам замало, оволодівайте якоюсь суміжною спеціальністю і, незважаючи на те, що вас називатимуть «самогубцем», влаштовуйтеся на роботу. До речі, слово «самогубець» далеко милозвучніше, ніж «екстреміст» — явний натяк на певну вашу пристрасть до «Екстри».

Не приховуйте обиди і не клянїть колишніх ваших колег, якщо вони «не помітять» вас при зустрічі і не привітаються, а як і помітять, то дадуть зрозуміти, що дуже заклопотані. Втішайте себе тим, що вони хоч трохи й молодші від вас, але теж неодмінно стануть пенсіонерами і відчують усю насолоду цього неповторного становища.

Не дивуйтеся невігласам, котрі вас запитують: «Ну, як відпочиваєтесь?» Всім і завжди відповідайте однозначно: «Спасибі, відпочиваю. Після сніданку лежу, після обіду лежу, після вечері — сплю». Іншої відповіді не

шукайте. Все одно ніхто не повірить, що пенсіонер частіше від втоми падає, як кажуть, без задніх ніг, ніж отой, хто вас про відпочинок запитує.

Повірте, що втілення в життя цих порад гарантує вам бадьорість, веселий настрій, повноцінний заслужений відпочинок. А значить, і довголіття.

П р и м і т к а. Ці поради ще не є вичерпними і незмінними. Вони публікуються і виносяться на широке обговорення молодих пенсіонерів (без обмеження участі в обговоренні і пенсіонерів досвідчених, тобто асів). Тому схвалення, побажання, доповнення і критичні зауваження можна адресувати авторові, який прийме і врахує їх з вдячністю.

З ПІДХОДОМ

Так уже повелося, що навіть по службі подзвонити до когось із старших і відразу ділову розмову повести — негоже. Телефонний діалог прийнято починати з чогось такого, що не ошелешить співрозмовника, не вразить його, а, навпаки, заспокоїть, викличе приємні емоції. Це, звичайно, стосується осіб підлеглих, котрі хоч і з побоюванням, але іноді змушені турбувати товаришів, які займають посади вищі. Тут боже борони розпочинати діалог несподіваним проханням чи неприємним повідомленням. Існує певний такт, хоч і неписане, але вже добре засвоєне правило.

От, скажімо, Просяний дзвонить до Гречаного. Йому потрібно запитати, чи скоро буде занаряджена цегла для будівництва якогось там об'єкта. Це не значить, що Просяний, набравши номер і почувши знайоме: «Слухаю», — так одразу і брякне про цеглу. Ні, ні. Він зайде обережно, здалеку, дуже лагідно і ввічливо. Приблизно ось так:

— Михайле Сидоровичу, здрастуйте! Це Просяний. Дуже не хотів вас турбувати, але я на хвилинку. Як себе

почуваєте? Як здоров'ячко? Чи тільки заради цього дзвоню? Звичайно, невеличку справу маю, але вважаю, що кожна порядна і культурна людина перш за все має цікавитись здоров'ям свого керівника. Ну, що ви, Михайле Сидоровичу! Це було б жорстоко цікавитись станом здоров'я старшого з надією, що воно погане. Ні, не ображаюсь, бо сприймаю ваші слова за жарг. Розумна людина розумно і жартує. Повчально. Чи я вмю жартувати? Ви ж знаєте, що мені до вас далеко. Ми люди прості. Нам у вас учитися та й учитися. Спасибі! Спасибі за пораду мудру! В якій справі дзвоню? Дрібниця! Навіть не утруднюйте себе! Нас багато, а ви один! Відносно цегли. Особисто я й не посмів би вас турбувати. Але будівельники насідають. Все ходять та й ходять. Спасибі! Пробачте за турботу. Правильно, з цеглою ще почекають. Хай викручуються. Ні, ні, до вас я їх не допущу. Сам натиск витримаю. Будьте здорові! До побачення!

Тепер уже Гречаний дзвонить відносно тієї ж цегли. Дзвонить до старшого свого начальника. До Петрушка. І також з підходом. Акуратно.

— Приймальна? Начальство у себе? Скажіть: Гречаний. Та я одну секунду... Борислав Степанович? Вибачаюсь, якщо не вчасно, то я покладу трубку. Що хотів? Та одну справу, але то потім. У вас і так клопотів. На озеро вчора їздили? Не було кльову? Ну, хто б подумав, що в таку чудову погоду і не клюватиме! А що ж ті, місцеві, не могли організувати? Ну, люди нині! Сухарі бездушні. Ви до них за сотню кілометрів їдете, а вони кльову не можуть організувати! А, то рибка, значить, була? Тоді нічого. А я подумав, що ви даремно з'їздили та ні з чим і додому повернулися. Іншим разом не ризикуйте. Збиратиметесь їхати, то мені дзенькніть. Я зможу поїхати за день наперед і все підготувати. Бо при вашій зайнятості та ще й про відпочинок самому думати — гріх великий. На те ми є. Ми з великою радістю! Навіщо потурбував вас? Та мав попросити, щоб за цеглу словечко за-

мовили, але передумав. Подзвоню через кілька днів. У вас після вчорашнього вихідного і так настрої — не дуже. А на нашій роботі без доброго настрою ніяк не можна. Наступного вихідного беріть мене. Розіб'юся, а відпочинок вам забезпечу!

Петрушко теж подзвонив. Данилюкові. Не можна ж питання залишати без будь-якого реагування.

— Іване Федоровичу, моє вам шанування! Це Петрушко. Ну, як вам погода подобається? Тисне? Мене також тисне, але, звичайно, не так, як вас. Це навантаження боком вилазить. Ви хоч бережіть себе, а то просто горите на роботі! Я вам не маю права наказувати, але від душі прошу: не приймайте всього близько до серця! Більше на заступника свого натискайте! Кажете, що й Печерний на гіпертонію скаржиться? Ха! І ви йому повірили? Я теж не вірю. Ви бачили коли-небудь хворого бугая? Ха-ха! Я теж не бачив. Ну, то й Печерному не вірте! Він ще дужчий від бугая. Більшу на нього поклажу кладіть, то одразу тиску позбудеться! Ага, мода така пішла: на що начальство скаржиться, такі хвороби й підлеглі собі вигадують. Що хотів? Іване Федоровичу! При такому тискові і не забивайте собі голови! Я іншим разом скажу вам. На все добре! І на повітря виходьте! Бережіть себе!

* * *

А до Просяного будівельники знову пристають, цегли просять. А той одну відповідь їм:

— Потерпіть ще з тиждень. Ось подзвоню до Гречаного, домовлюсь. Тільки ви не думайте, що дзвонити й просити — це так просто. Ні, тут потрібно момент вибрати та й поговорити не так собі, в лоб, а чемно, гарно, з підходом.

Якось у грудні, коли люди вже зими чекали, Дикун раптом надумав гумореску написати.

«А що ж тут такого, — розсудив він, — нині стільки гуморесок і в газетах друкують, і в журналах, і по радіо передають. То чому б і мені не взятися за це діло. Не святі горшки ліплять».

Пробачимо наївному Дикуну цей гріх, бо був він від літератури на такій приблизно відстані, як славнозвісний Бердичів від Чорного моря, тому вважав, що написати і надрукувати гумореску — все одно, що авоську картоплі купити. Коли твір був готовий, він з добрим настроєм і до редакції подався.

— Здрастуйте! Я вам приніс гумореску. Веселу і смішну, — відрекомендувався Дикун, бадьоро переступивши поріг кабінету, де за столом сидів літпрацівник.

— Хто ви? — не відриваючись від паперів, запитав довгочубий білобрисий молодик у чорному гольфі.

— Дикун Петро Мокійович.

— Як, як? — підвів голову хлопець.

— Дикун, — зашарівся Петро Мокійович, бо й сам соромився свого дивного прізвища. — Ні, ні, не подумайте... Я людина цілком сучасна, а ось за паспортом... Батьки, звичайно, винні, треба було поміняти. А хто, пробачте, ви?

— Я Журавель. Літературний працівник. Відомий... Що у вас?

— Гумореска. Ну, така собі весела бувальщина, — уточнив Дикун.

— Залишіть, — показав на стіл Журавель. — Розглянемо. Відповідь одержите письмово.

— Але я хотів би, щоб ви прочитали зараз.

— У мене час обмежений, — сказав літпрацівник.

— Та воно і в мене, — не здавався Дикун.

— А де ви працюєте? — поцікавився Журавель.

— У сфері торгівлі,— дав узагальнюючу відповідь Дикун.

— Ану сідайте! — раптом запропонував Журавель і взяв рукопис.

Дикун обережно сів на єдиний розхитаний стілець.

— Так, так,— пробіг очима по рядках Журавель.— Ага, нічого, нічого. Що, що? Дурниці якісь! Ні, ні, не піде. Голі факти, а сюжету нема. Розумієте? А в якій галузі торгівлі працюєте? — звернувся він до відвідувача.— Продукти? Галантерея? Взуття?

— Одяг,— лаконічно відповів Дикун, але чого саме немає в його творі, не второпав.

— І кожухи? — таємниче видихнув із себе Журавель, нахилиючись до Дикуну.

— Так,— ще лаконічніше підтвердив Дикун, нюхом вловивши у запитанні Журавля щось недобре.

— Чудово! — зірвався Журавель на цибаті, обтягнуті потертими джинсами, ноги і мало не пішов у танок.— Чудово! Зима, хуртовина, а ти в кожусі. Тепло, модно. Ви б змогли мені кожух? — уставився він на Дикуну.— А я б вам сюжет. Розумієте?

Петро Мокійович, ідучи від літпрацівника, уже відчував, що його творінню точнісінько так не бачити світу, як Журавлеві кожуха, бо він, Дикун, сам до тих кожухів доступу не має. Тільки язиком ляпнув, з дурного толку.

Але через тиждень Дикун все ж навідався до Журавля.

— Як там? — безнадійно запитав.

— А кожух як? — в свою чергу поцікавився Журавель.

— Не буде,— відповів Дикун,— не моя компетенція.

— Ну й гуморески не буде,— відрізав Журавель,— не той рівень. Сюжету нема. Можна було б дотягнути, але зима, холод, нема в чому душу зігріти.

«А за кишки б тебе потягло,— злісно подумав Дикун, ховаючи в кишеню рукопис.— Ну, я тобі душу зігрю, здирникові нахабному. Я тебе виведу на чисту воду».

З тими думками він і пішов шукати закону на Журавля.

— Що у вас? — запитав чоловік середніх літ, до якого Дикун звернувся, щоб несправедливість присікти.

— Скарга,— відповів Петро Мокійович.

— Написали?

— Я усно.

— Треба неодмінно письмово. Слів до справи не підсиєш.

— У мене такі слова, що й без паперу дійдуть.

— На кого чи на що скаржитесь?

— На одного здирника. Вимагача.

— Що ж він у вас вимагає?

— Кожух,— випалив Дикун.

— Сідайте, прошу вас. Як ваше прізвище?

— Дикун,— як завжди, зашарівся Петро Мокійович.— А вас як величати?

— Я Кліпун. І слухаю вас уважно. Тільки викладайте саму суть. Я, що треба, вловлю блискавично.

— Значить, звернувся я до одного товариша, а він, як тільки почув, що працюю у сфері торгівлі, одразу заходився клянчити.

— Що саме?

— Кожух.

— Пробачте,— ніби остовпів Кліпун,— а ви маєте якесь відношення до кожухів?

— Маю,— збрехав Дикун, радіючи, що знайшов собі надійного захисника.

— Чудово! — отямився і потер руки Кліпун.— Таки чудово! Зима, мороз, вітер свище, а ти в кожусі... Так він кожух у вас просив?

— Вимагав, а не просив,— підлив у вогонь масла Дикун.— Так і сказав: «Ви мені кожух, а я вам — сюжет».

— Нахаба! — розгнівався Кліпун. — І це на службі?

— У кабінеті, за столом, — підтвердив Дикун.

— Дурень він набитий! — вигукнув Кліпун. — Сідайте і пишть скаргу!

«Ось і підрізали крила Журавлеві, — міркував Дикун, пишучи скаргу, — долітався».

— Написали? — ввічливо запитав Кліпун. — Тоді дайте сюди. Я розберуся.

— Спасибі, — дякував Дикун і вже навіть шкодував, що хлопцеві насолить. Але й себе виправдував, бо зло треба випікати.

— Я вас проведу, — запропонував Кліпун і накинув на себе синтетичну куртку з кошлатим рудим коміром, схожим на задрипаний собачий хвіст.

— Бачите, в чому ходимо? — поскаржився він Дикуніві. — Перемерзнеш, а тоді на Берківці, на вічний спочинок.

Дикуніві стало жаль такої симпатичної людини. Аж сльози навернулися, як уявив похоронну процесію. Він тицьнув Кліпуніві руку і пішов.

— А ви мені кожух дістанете? — захекавшись, зашепотів на вухо Кліпун, наздогнавши Дикуну. — Ви мені кожух, а я того нахабу! Щоб знав!..

Петро Мокійович кожуха, ясна річ, не дістав. Тому наступна його зустріч із Кліпуном пройшла досить жваво.

— Що у вас? — сухо запитав Кліпун, ніби вперше побачив Дикуну.

— Скарга. Я ж у вас уже був.

— На кого скарга?

— На вимагача. Я ж минулого разу все розповів і написав.

— То нічого. Що він вимагав?

— Кожух.

— А ви йому дістали той кожух?

— Ні.

— Так чого ж ви хочете? Ідіть собі і не морочте людям голови!

Другого дня Дикун скаржився уже на Кліпуна. Працівник установи, куди він звернувся, просто загорівся гнівом:

— Щоб у наш час та були ось такі здирники! До речі, що вони вимагали?

— Кожух.

— А ви причетні до кожухів?

— На жаль,— тяжко зітхнув Петро Мокийович.

— Чому ж «на жаль»? Це на радість! — підхопився і наш новий герой.— Зима, сніг по коліна, а ти в теплому кожусі. Ви моє пальто бачите?

— Бачу,— мовив Дикун.— Гарне, нове.

— Тільки й того, що нове та гарне, а решето, та й годі. Вітер так і пронизує до кісток. А ось кожух. Сподіваюсь, ви мені дістанете?..

Дикун не дослухав. Він вилетів на вулицю і помчав додому. Розхристаний, збуджений, мокрий.

— Що з тобою? — вжахнулася дружина.— Ти увесь гориш, тіпаєшся. Що трапилось?

— Всі мене терзають, кожуха хочуть,— випивши води, пояснив Дикун.

— Кожуха? — стала ошелешена дружина.— А ти можеш дістати?

— Ну, як тобі сказати,— трохи отямився Петро Мокийович.— Коли б дуже припекло...

— Так он воно як,— стрепенулася дружина Дикунна,— чужим ти дістаєш, а мені, значить, не пече? А матері моєї не пече? А сестрі моєї не пече?

Дикун затулив вуха і вже нічого не чув. Він не радий був, що взявся за смішний твір. Бо навіть було братися, коли йому бракує головного — сюжету.

Шкода і нам Петра Мокийовича Дикунна. Він, бідолаха, і не здогадується, що саме його пригоди і можуть стати чудовим сюжетом для гуморески.

На кам'яній прохолодній лаві сидить худорлявий, вилицюватий чоловік з довгим носом і глибоко посадженими колючими очима, над якими звисає два рудих кущики брів. Це Качур-Гусаченко. Він пильно оглядає все довкола, заздрісно зиркає на свіжі гладіолуси за сусідньою огорожею і під журне шелестіння осіннього листя на деревах напружено думає.

«Так уже воно на цьому суєтному світі повелося, — думає Качур-Гусаченко, — що ніколи тобі нема спокою. А все від того, що як і не поспішай, як і не біжи, а завжди хтось тебе випередить, обжене».

Сам він не може нарікати на долю. Бо не обійшла його стороною, не скривдила. Хоч ні білого личка, ні чорних брів не дала, зате щастям не зобидила. Та ще й хитрістю нагородила. Правда, у юнацькі роки бідував. Часом однієдині штани мав. Бувало, доноситься до того, що, коли сідає, то одну дірку на коліні накриває, поклавши ногу на ногу, а другу — картузом чи долонями рук. Та згодом жіночку собі виходив до душі. Теж без білого личка і чорних брів, але з гарним приданим.

Потім карбованець до карбованця — гроші. Цеглину до цеглини з заводу, де працював, — на будинок стягнувся.

А там лист до листа шиферу з заводу, куди перейшов згодом, — дах над головою. Дружби не заводив, у гості не ходив і до себе нікого не запрошував — став господарем. Бо з розумом жив.

І присадибну ділянку не під футбол дітям відвів, як ото пустоголові батьки роблять, а під парнички, теплички, кліточки для кролів і нутрій — ось і копійка свіжа в жменю. За один лише перший шкільний день скільки грошей за квіти вторговуєш! А ще ж люди одружуються, на іменини ходять, у гості, а то й на похорон. Як без квіточки, без букетика обійдешся? А в Качура-Гусаченка

вони завжди є. Майже круглий рік. Не для своєї втіхи, а для людей.

«Жити б та й жити,— зітхає Качур-Гусаченко,— коли б ніщо тебе не турбувало, не пекло вогнем. А воно, бач, пече. І будинок свій, і машина своя, і діти гарні — нічого не просять, не вимагають, самі все добувають, як і батько. Так до грошей, до всього достатку чорт підсунув радикуліт, кольку в живіт і каміння в нирки. Викручуйся тепер, як знаєш. Та не викрутишся, навіть не відкупишся».

Качур-Гусаченко підстелив полу піджака, щоб холод від кам'яної лави не так дошкуляв, заслухався журним шелестінням пожовклого листа на деревах, потім знову, уже вкотре, перевів погляд на гладіолуси.

«Таке добро пропадає,— сердито спльовує.— Квіти можна продати, гроші виручити, а вони зів'януть, згниють. Нікому ніякої користі. Люди, люди, не вмiєте ви жити!»

Сам Качур-Гусаченко мріє нині про єдине: ще про один клаптик землі. Щоб був той клаптик в центрі, і щоб сусіди гарні, і щоб сонце й затишок. Ось і знайшов він такий клаптик. Місце— кращого не придумати. Здається, й сусіди статечні, порядні. Ну, хоча б ось цей, Буйвол Іларіон Потапович. Що від нього хотіти? Академік, людина заслужена, інтелігентна. І все тут на місці: спорудя кам'яні, огорожа металева, стежки, доріжки, деревця, квіти. Цей не потурбує ні позичками, ні гостюванням. Вчені взагалі якісь відлюдні. Їм мікробу якусь нову підсунь — від мікроскопа не відірвеш.

Та-ак! А тут хто? Ага, артист. Євстигній Журавченко. Балетмейстер. Що воно за спеціальність така дика? Артист — трохи не того. Цей може лізти грошей позичати. Та силою не вирве. Я тобі не брат, не сват, навіть не кум, то й не лізь. А забудова в нього теж нічого. Не скажеш, що бідняк.

Хто далі? Конструктор. Шафран. Не чув такого. Хоч

і в одному місті живемо. Цей також улаштувався у самому центрі. На виду. Тут завжди людно. Хто не йде, то гляне та й позаздрить. Оселя — дай бог! Ось коло нього й той клаптик, що мені приглянувся. Тільки чи дадуть? А поруч якийсь Мірза влаштувався. Видно, приїжджий, бо прізвище таке чудернацьке.

Качур-Гусаченко, покинувши зігріте на лаві місце, пройшов вперед, потім повернувся назад і все не зводив погляду з клаптя землі, ще ніким не зайнятого, не огогодженого, не скопаного.

«Таке місце, таке місце! — сам собі говорив Качур-Гусаченко. — Тільки не моє. І чому я не академік, не письменник, не артист! Тоді б легше було добиватися того клаптя. А так — чи дадуть?»

Він знову сів на лаву, поліз рукою у бокову кишеню піджака, помацав потертий шкіряний гаманець і сам себе заспокоїв:

«Нічого, доб'юся, комусь «на лапу» дам, а доб'юся. Від того місця я вже не відступлюся. Воно буде моє».

Прийнявши таке рішення, Качур-Гусаченко, гордо дивлячись на хреста й пам'ятники, твердо попрямував вузьенькою алеєю до виходу на вулицю.

ОСВІДЧЕННЯ

День видався погожий. І сонце, і тиша, і легенькі павутинки бабиного літа, що ніби зависли над полем,— все це заспокоювало, сповнювало душу лірикою і чимось таким, що йому й не одразу пояснення знайдеш. На що вже працівники Науково-дослідного інституту метрології, здавалося б, далекі від поезії люди, а й вони, доки доїхали до плантації стиглих помідорів, то й нажартувалися, і наспівалися. Єдиний, хто не перестав бубоніти й кипіти, це Одноп'ятий, уже підстаркуватий молодший науковий працівник, котрий у колективі давно зажив слави

скупердяги й базіки. Правда, його жовчність списували на те, що він холостяк і не має де вилити свої злості.

— Так, так, — сичав Одноп'ятий, — тітки до міста на базар поїхали, а ми за них будемо помідори збирати. Оце й є наша наукова робота. Ха-ха!

— Нас ніхто б і не запрошував, коли б людей у радгоспі вистачало, — заперечував йому Пісний, багатодітний кандидат наук, який все ще не вгамував своїх сердечних почуттів і завжди шукав нового кохання.

— А хто винен, що людей у радгоспі не вистачає? — злісно кинув Одноп'ятий. — Пушкін чи хто?

— Грибоедов! — у тон йому відповів Пісний, непомітно глянувши на Ліду, молоду, але вже заміжно лаборантку, котра йому страшенно подобалась.

— Ну, ми їм назбираємо! — задерикувато вигукнув Одноп'ятий. — Не знаю, хто як себе поведе, а я науковець, а не хлібороб! І у мене сьогодні вихідний!

— А булочки їсти, а помідорчики, огірочки ви, звичайно, не проти? — ще раз закинув Пісний. — Соромно слухати! Такий день, така погода, тільки попрацювати, на природі побути!

На тому суперечка обірвалася, бо крита брезентом машина, що її прислали з радгоспу, уже доїхала до поля, геть усіяного достиглими помідорами, як небо зорями.

«Від цього нахаби треба стати подалі, — подумав Пісний, стежачи, куди піде Ліда. — Десь біля неї влаштуюсь».

Скоро праця захопила всіх. Люди розсипались по полю, зривали помідори, складали у дерев'яні ящики, потім зносили їх до шляху, де зважували і вантажили на машину.

— Лідочко, давайте я з вами! — трепетно промовив Пісний і кинувся до ящика, що повнісінький стояв біля ніг розчервонілої молодички.

— Будь ласка, — відповіла та, якось тихо і навіть сором'язливо.

Пісний миттю скинув піджак, залишившись у самому сірому гольфі, що так пасував до його ледь посивілого на скронях волосся, і кинувся до Ліди. І треба ж! Саме в ту мить, коли його руки мали підхопити ящик, щоб з Лідою віднести до шляху, між ними, ніби з-під землі, виріс Одноп'ятий.

— Давайте я! — вишкірився він до Ліди і опередив Пісного.

— Ви там у себе дивіться! — вирвалося у Пісного.

— А я й дивлюсь і дещо бачу, ха-ха! — ехидно засміявся Одноп'ятий.

— У вас там, видно, нема чого носити?! — аж скипів Пісний.

— Є,— зробивши дурнувату гримасу, відповів Одноп'ятий,— але я хочу Лідочці допомогти. Пішли!

Пісний, сердитий і навіть розгублений, залишився на місці. Він знову зодягнув піджак, кинув погляд на шлях і зрозумів, що Ліда сюди вже не повернеться. Вона ще з двома жінками пішла займати новий ряд.

«І звідкіля тебе дідько приніс?! — сплюнув Пісний.— Не людина, а реп'ях. Ти його не сій, а він все одно виросте і хоч собаці до хвоста, а вчепиться!»

Ще кілька разів Пісний намагався ближче до Ліди стати, але щоразу йому заважав отой Одноп'ятий, ще й посміхався ехидно, навіть з викликом у колючому погляді. Щоб то можна, так би й заїхав у нахабну пику, але...

— Не знав я, що ви такий тип! — тільки й кинув в обличчя Одноп'ятому роздратований Пісний.

— Від такого чую! — огризнувся той і пішов ближче до Ліди.

Працювали до вечора. Треба було будь-що зібрати всі помідори. У машину сідали, коли вже темніло. Пісний вскочив під брезентову буду і вмовстився на лаві якраз навпроти Ліди, яка сиділа ззаду. Навіть серце забилося, затріпотіло. Уже й рушати пора, а тут його покликали,

якийсь там папір підписати бригадирові. Швиденько повернувся, у будці морок. Якось навромацки до свого місця дістався.

Рушили. До міста не так і близько, але Пісному того й треба. Ліда сидить на задній лаві, може, хоч щось та вдасться. Коли геть стемніло, а люди підхопили пісню, Пісний заклав праву руку за спину і обережно, ніби ненароком, торкнувся чужого коліна. Ледь-ледь. Коліно те здригнулося, відсунулось, а пальців торкнулась чиясь рука. Пісний мало не зомлів. Адже та рука не відштовхнула його, а торкнулася. Не дуже впевнено, але охоче, доброзичливо.

«Яка в неї гарна рука, — ковтнув слину Пісний, бо йому нараз стало жарко. — Значить, Лідочка зрозуміла мої почуття, відповідає на них. Звичайно, ще боязко, але кохання завжди саме так і починається».

Тришечки подавшись назад, Пісний сміливіше взяв руку Ліди. Він відчув ледь помітний потиск. Її пальці були сухі, трохи шорсткі після цілоденної праці. Він ще далі простягнув свою руку, тремтячу і вологу від надмірного хвилювання, і натрапив на перстень.

«Славна, симпатична, красива ця Ліда, — думав Пісний. — І, видно, давно помітила моє кохання. А, бач, ніколи не подала будь-якого приводу, щоб залишитися вдвох. Зізнатися у добрих почуттях. Та все це не так і просто. Я одружений, вона заміжня. Побачить хтось бодай одним оком — плітки підуть, неприязності. Ну, тепер я знаю про її почуття, буду обачним. А, виявляється, навіть через дотик рук можна передати найтонші душевні почуття. Можна ось так, не дивлячись у вічі, мовчки освідчитись у коханні, запитати про найінтимніше і одержати відповідь».

Пісний міцно, але ніжно зробив потиск, вкладаючи у нього найзаповітніше почуття, освідчення: «Кохую тебе, Лідочко, міцно, щиро!»

У відповідь тієї ж секунди він відчув два потиски.

Гарячих і аж до болю міцних. У них, тих потисках, аж палало: «І я тебе кохаю. Ще більше, ніж ти мене!»

Треба буде, коли вийдемо з машини, якось залишитися з Лідою, відстати від інших, хоч словом перекинутись, подякувати їй. А то й додому провести, вперше поцілувати.

У Пісного в грудях так нуртувало, так палало, що він ладен був їхати ось так, у темній будці вантажної машини, хоч на край світу. А там знову збирати стиглі помідори у підшефному радгоспі, аби потім знову сидіти попереду Лідочки, тиснути їй теплу шорстку руку і говорити, говорити потиском пальців.

Уже коли наближалися до міста, коли у даліні замиготіли перші ліхтарі, Пісний зрозумів, що пора забирати свою руку, аби ніхто не помітив, не зіпсував того чудового почуття, що панувало усю дорогу. А висмикнути руку так не хотілося. Адже жодна мить кохання не повторюється. Вона завжди єдина, несподівана і не завжди стійка.

Висмикуючи руку і ніби вибачаючись за вторгнення в душу, Пісний раптом зробив дещо ризикований рух, що скидався на виклик. Він торкнувся Лідиною долоні і навіть шкрябнув по ній своїм вказівним пальцем. За такий дещо вульгарний жест дівчина часом може дати ляпаса і більше не вийти на побачення. Отож він шкрябнув і аж голову в плечі втягнув, боячись, що зараз його огріють по гарячій, налитій кров'ю потилиці.

Воднораз сором і страх ніби паралізували все тіло Пісного. Правда, це тривало також якусь там невловиму мить. Бо замість ляпаса чи штурхана у супроводі крику обурення і гніву він відчув, що і його чужий палець шкрябнув по долоні.

«Ого, так ти ось яка, голубонько! — мало не скрикнув Пісний. — Значить, ти вже у мене на гачку! Тут не треба буде й клинців підбивати. Молодець! Люблю таких сміливих і прямих жінок!»

Думки обірвалися. Все, ніби чарівний сон, зникло, бо машина влетіла на яскраво освітлену вулицю. На площі, біля тролейбусної зупинки, вона стала. Тільки тепер Пісний почув розмови, жарти, яких він абсолютно не сприймав, доки їхали. Він виплигнув на асфальт, пильно вдивляючись, куди і з ким піде Ліда. А ще йому хотілося глянути їй в обличчя, самим лише внутрішнім порухом сказати спасибі і вловити відповідь, написану на її вродливому обличчі. Але, як на великий гріх, Ліда загубилася в гурті, а перед ним виріс Одноп'ятий.

— Значить, мирова? — вишкірився він до Пісного і навіть подався вперед, ніби для обіймів і поцілунку.— Тільки і не подумайте щось там говорити про мене погане на місцевкомі, я ж працював добре, ти сам це бачив.

— Та йдіть ви! — гаркнув Пісний.— Мені аж неприємно, коли чую ось такі нахабні слова!

— А я гадав, що ви на мирову йшли, коли всю дорогу руку мою гладили,— не то з іронією, не то з розчаруванням кинув Одноп'ятий.

— Лідочко! — гукнув він.— Зачекайте, поїдемо разом! Нам же одним тролейбусом!

— А провалився б ти, негіднику! — не втримався Пісний і, старанно витираючи хустинкою вологу руку, похнюпившись, поплентався на зупинку.— Оце так освідчився, дурень закоханий, ніби свиню в самісіньке рило поцілував. Тьху!

БЕЗСОННА НІЧ

Тер'єр, як завжди, смачно повечерявши, разом із господарями довго дивився телевизор. Але й ніч вимагає свого: пора спати. Улігся на м'якій подушці, за звичкою голову на лапи поклав, а сну нема. Навіть дрімоти. Ніби хто сірники у вічі повставляв, не заплющуються. І по-

лізли всілякі нісенітници. Такого лиха ще ніколи не було. Це вперше. Аж дроз по тілу пройшов.

«Не треба стільки біля телевізора сидіти, — дорікав сам собі. — Адже лікарі щось таки знають, коли застерігають не зловживати голубим екраном. А що поробиш? Хочеться й «У світі тварин» подивитися, і футбольних та хокейних новин не прогавити. Виходить, не тільки людям, з їх неабияким інтелектом, а й нам, собакам, біда від так званої урбанізації».

Тер'єр однією лапою вухо потер, а другою ніздрі накрив і взявся думати про щось інше, нейтральне, аби нервів не псувати. Але ні на чому так і не зосередився. І сну не було.

«А можливо, це від переїдання? — раптом сяйнула думка. — Так воно й є. Хіба ж можна по стільки їсти та ще й проти ночі? І це ж не пісного чого-небудь, а жирного, калорійного. Воно не сказати, щоб апетит був вовчий, але не хочеться хазяїв зобиджати. Підкладають — їж, роби вигляд, що тобі приємно. А потім, бач, качаєшся з боку на бік. Побігати б, погавкати, так знову нічого не вдієш, бо своїх розбудиш. Особливо господаря шкода. Він за день наробиться, а увечері за тобою по всіляких завулках та смітниках знаходиться. Йому й ніч мала. Ехе-хе, горенько наше собаче».

І година минула, і друга, і третя, а Тер'єрові не спиться.

«Перевтома? Старість? — шукає він пояснень свого збудження і ніяк не знаходить. — А може, бездіяльність боком вилазить? Якщо так і далі триватиме, то й до казу може дійти. Жаж».

І якось несподівано Тер'єр поринув у роздуми. Над своїм життям-буттям, над долею свого собачого роду. Лежить, марить, аналізує. Далеко думкою полинув. Бо ж вона, їхня історія, бере свій початок з незапам'ятних часів. З тих, коли собака, будучи ще твариною дикою, першим лапу дружби простягнув людині. Простягнув

сам, добровільно, взявши на себе не такі вже й легкі обов'язки: ходити з нею на полювання, стерегти її житло, захищати від нападу хижих звірів.

Тер'єр, зі співчуттям до давно вимерлих своїх предків, розуміє, що період той відзначався не дуже розкішним їх життям. Скромне місце поблизу вогнища, недогризена кістка та ще часом скупа ласка від хазяїна. Це вже потім, за багатовікову історію, собака дослужився до певних благ і навіть почесей. Ними стали: дзвінкий ланцюг, буда у дворі, а часом і публічна найкраща характеристика на воротах для відлякування перехожих.

«А там уже пішло й пішло, — простежує собачу історію Тер'єр. — Вигадали нашому братові намордники, дорогі шкіряні повідки, а декому й теплі жилети на спину в зимову пору. Та й за родовід по-научному взялися: хто твої батьки, хто діди й прадіди... А згодом почали й медалями та всілякими дипломами відзначати. Недаремно дехто з роду собачого навіть загордився, морду задер, від простого роду дворняжного відвернувся».

Тер'єр почував за вухом, ліг на живіт, подушку підбив, але сну не було. Натомість роздуми заповнили.

«Правду кажучи, я білою заздрістю завидую простому дворнязі, — мислив далі Тер'єр. — Що йому? Буда, хоч не завжди затишна, але своя. Свіже повітря. А головне — воля. Хоч вночі, коли з ланцюга спускають. Можна у сусідній двір до товариша збігати, можна подружку знайти, зрештою, можна вулицями прогулятися. А тут...»

Тер'єр раптом перескочив думками на самого себе. На своє життя. Скаржитись, звичайно, гріх. Трикімнатна простора квартира, четвертий поверх. І підлога не якась там з плиток, а паркетна, дубова. Чого ще хотіти? Живи, радій. А воно не завжди й радісно. Часом так хочеться кістку погризти, так за хазяїном не дочекаєшся. Сам гризне, а тобі норовить чистого м'яса підкинути. Зуби

засверблять, а нічого нема. Доводиться паркетину чи взуття погрізти. А на ранок виявиться, що відгриз підощву в новому модному чобіткові. Лемент, крик, лайка. Хоч вуха затуляй.

Невдоволений Тер'єр і прогулянками. Хазяїн завжди запихає його в ліфт. А там тіснота. Та й сусіди якось ко-со дивляться. Ніколи разом не хочуть їхати. На вулиці свого ж таки хазяїна за повідок тягай. Тут би побігати, а він ледве ноги переставляє, лінується через який-небудь смітник переплигнути.

Самому себе шкода стало. Тер'єр з огидою відкинув подушку, схопився на ноги, задер голову і... Він хотів загавкати чи навіть завити з розпуки, але згадав, що довкола нічна тиша, і стримався, зусиллями волі поборов у собі, переміг собачий інстинкт.

«От життя,— позіхнув тяжко.— Цукерки тичуть, скоро до діабету доведуть, гостям тебе вічно виставляють, у машині возять. Невже вони не розуміють, що убивають в тобі все собаче? Ні, таки моїм далеким предкам жилося куди краще».

Наступного ранку Тер'єр встав пізно. З важкою головою. Він так і не збагнув, чи все оте він тільки передумав, чи воно йому ще й снилося. Але за день відійшов від пережитого. Увечері, після добрячої закуски, він разом із господарями дивився кінофільм «Каптанка». Дивився і радів, що не знає горя, а живе у трикімнатній квартирі, завжди ситий, чистий, спить на м'якій пуховій подушці і в повній безпеці від найлютіших своїх ворогів — гицлів.

«Все дуже добре,— подумав Тер'єр, знову укладаючись спати на подушці, — тільки чого це господар ніяк не збереться купити кольоровий телевізор? Не додумається чи такий скупердяга?»

ДИЛЕМА

Редакторів поклали на стіл оповідання. Для остаточного вирішення: друкувати його чи не друкувати. Той звично пробіг по тексту очима, на мить замислився, щось собі мугикнув і простягнув руку до верхнього лівого кута першої сторінки, щоб поставити своє категоричне: «Ні».

Можливо, доля твору була б і вирішена саме тієї секунди, але рука редактора здригнулася, бо від раптового пориву вітру кватирка у вікні зірвалася з крючка і гучно ляснула об раму.

Цього було досить, щоб редактор відклав ручку, відкинувся на спинку стільця і замислився: «Оповідання сире. Сама тема така собі, рядовенька, сюжет ще примітивніший. Читаєш і ніби йдеш по рівній і прямій дорозі: ні горба, ні долини, ні повороту. На кого воно розраховане, це оповідання? Які роздуми, які емоції викличе у читача? Е-е, відрубати раз та й відбити будь-яку охоту авторів, щоб не думав, що літературна творчість — це легкий хліб. На одного буде менше. Бо графоманів нині й так розвелосся, як комарів у літню та ще й дощову пору».

Рука редактора знову стиснула ручку і попливла до верхнього лівого кута першої сторінки. Коли б замість оповідання та в кабінеті був сам автор, він би з жахом відчув твердий намір редактора і всю безвихідність свого становища.

Так, рука справді була занесена, але...

«Стій! — спохватився редактор уже тоді, коли вістря ручки легенько дзьобнуло в папір і навіть залишило на ньому цяточку фіолетової пасти.— Стій! Так можна й талантові горло перерізати. Як прізвище автора? Ага,— Соломієць. Так, так. А це часом не з цих Соломійців? Можливо, родич? Воно, звичайно, родич ти чи не родич, а коли написав поганенько, то присуд один. А як люди-

на з майбутнім? А як вона?.. Я забракую оповідання, а інший редактор підпише, надрукує. Що тоді? А якщо цей Соломієць почне видавати книжку за книжкою? Е-е, дідько з ним. Підпишу, та й годі».

По спині мурашки поповзли. А ручка повисла над сторінкою. Повисла, прицілилась та й опустилася. Але не на папір, а на стіл.

«Навіщо ж грішити? Навіщо проти власної совісті йти? — мучився редактор.— Як він, цей Соломієць, геній, то й без мого благословення виб'ється в люди. Як його однофамільці. А я не буду силоміць підштовхувати. Яке оповідання — така й оцінка. Ось поставлю своє «ні», та й кінець. Тут не ярмарок, торгуватися не будемо».

Скрипнув стілець. Редактор підвівся, розправив плечі, підійшов до вікна, накинув крілочок на кватирку. Треба читати матеріали, а тут це оповідання засіло в голові, ніби моток колючого дроту. Треба з ним кінчати. Він знову йде до столу, сідає, бере ручку.

«Хто знає, як воно краще, — знову роздуми.— Забракувати легко. А якщо цей Соломієць піде та й піде, що тоді? Спершу — талановитий, далі — лауреат, а ще далі — оберуть до керівництва Спілки. А я ж не вік редактором буду. Може статися, що саме ось цей Соломієць на мій стілець сяде. Але справа не в тому. Нехай куди хоче, туди й сідає. А поки я тут сиджу, то й вирішуватиму принципово, не оглядаючись».

Редактор підсунув до себе оповідання, взяв ручку і, знайшовши на редакційному паспорті першої сторінки слова: «До друку», розмашисто розписався.

ГОСПОДИНЯ-НЕВИДИМКА

Люди від Федюків повиходили. Але ще й на вулиці деякі між собою розпрощатися ніяк не можуть. Задоволені такі, ніяк хазяями не нахваляться.

— Ну, ці Федюки щедрі! — зупинила свого чоловіка молода повновίδα Галина.— У кого ми тільки й не бували, а таких приготувань не бачили! І це ж усе домашнє, руками господині приготовлене!

— Це правда,— підхопила струнка Тетяна Іванівна, також зупинившись.— Видно, що жінка — майстер на всі руки. Я теж багато чого вмю, але не соромлюсь визнати, що Федючиха й мене випередила. Молодець!

— А я, на мій стид, якось і не запримітив, яка вона із себе, господиня,— сором'язливо зізнався Сиволоб, чоловік Галини.— Правда, у Федюків ми вперше. І все ж негарно. За столом сидів, пив, їв, а господині ніби й не бачив.

— Чому ж не бачив? — уставилась на чоловіка Галина.— Навпроти мене сиділа, у жовтій кофті. Приємна така блондинка.

— Тю! — вигукнула Тетяна Іванівна. — Навпроти вас, голубонько, дружина Шкарбути, Ліза, сиділа. До речі, років на десять молодша за свого поношеного мужа. Ха-ха!

— Господиня сиділа поруч із Петром Денисовичем,— кинувши недопалок цигарки, мовив Гнідий, чоловік Тетяни Іванівни.— Чули ж, як вона все командувала та припрошувала закусовати.

— Не знаєш, то мовчи! — шикнула на чоловіка Тетяна Іванівна.— Біля Петра Денисовича сиділа Осьмачиха. А вона скрізь свого носа всуне — і в холодець, і в борщ гарячий. Бачили, як Осьмака свого заїздила? Ніби шкапу стару.

— Виходить, що господині так ніхто й не бачив,— кинув репліку Сиволоб.— Що вона, невидимка якась? Нехай уже я не звернув уваги, бо, правду кажучи, не фізіономіст. Що на столі — одразу бачу, а на чиїсь обличчя в мене пам'ять туга.

— Нічого собі у господині мода гостей приймати! —

повернула розмову в інший бік Галина.— Понаставляла на стіл печеного й вареного, а сама сховалася. Бач!

— Від Федюків усього можна чекати,— у тон Галині додала Тетяна Іванівна.— Їм, видно, головне чергу відбути. Їжте, мовляв, пийте, та й з богом! Навіть не підійшла познайомитись.

— Ге, це таки уміти треба!— розпалився і Гнідий.— Запросити гостей, а потім і носа не показати?! Дивно, що й сам Федюк не сховався!

— Ноги моєї більше не буде у такій компанії! — підтримав Гнідого Сиволоб.— Звичайно, я не фізіономіст, мені не головне усміхнені обличчя, а все ж...

— Я цього теж не розумію! — розійшлася Галина.— Може, мені хотілося не за столом посидіти, а з господинею погомоніти, дещо розпитати, свою душу відкрити. А вона, бач, ніби невидимо дулю тицьнула. Навіщо ж ти тоді запрошувала? Вийди, покажись, побалакай, ти ж дружина начальника. Ми тебе не з'імо...

Довгенько ще подружжя Сиволобів і Гнідих йшли вулицею, говорили, спершу захоплювались, а потім ляляли Федюків.

Аж доки не втихомирились і не розійшлися.

А Марія Петрівна, господиня, тим часом стояла у мокрому фартусі на кухні, розчервонілими, набряклими руками мила посуд у гарячій воді і все допитувалася у Федюка:

— Васю! Ти хоч скажи, хто в нас був? Коваленки були?

— Були, Маріє.

— Це добре. А Сиволоби були?

— Були.

— Чудово. А Гнідий з Тетяною Іванівною?

— Були.

— А Осьмаки?

— Не хвилюйся, прошу тебе, були всі,— заспокоює Федюк свою Марію.

— І чийсь діти галасували?
— То молодих Юрченків. Хлопчик і дівчинка.
— Ти їх хоч цукерками пригостив?
— Аякже.
— Молодець! Я не мала часу. Хоч гості задоволені, як ти гадаєш?

— Думаю, задоволені. Всього ж було вдосталь. Ти в мене постаралася, як завжди.

— То й добре,— полегшено зітхнула господиня.— А то я так нікого по-справжньому й не бачила. Крутилася, бігала. Ну, нічого, відпочину. До ранку ще години зо три буде. Головне, що люди, гості, задоволені. А для господині це найбільша насолода!

ТРЕТІЙ ДЗВІНОК,
АБО
НЕ КАЖИ ГОП...

«Нема нічого гіршого, як несподівані телефонні дзвінки»,— це найперше, що подумав Сотник, поклавши трубку, але все ще не відриваючи від неї погляду. Сидів за столом, переглядав папери, ламаючи голову над тим, якими резолюціями їх порозписувати, а тут — др-р-р! Аж підскочив.

А дзвінки, як і людські голоси, також різні. Бувають лагідні, тихі, навіть боязливі. Це тоді, коли хтось дзвонить, щоб ввічливо про щось запитати чи чогось попрохати. А є раптові, настирливі, аж галасливі. Це коли дзвонять звідти, з вищої інстанції. Саме ось такий, різкий, і сьогодні задзеленчав.

— Слухаю,— запобігливо відповів Сотник і навіть виструнчився, хоч і сидів.

— Що там у вас? — загуло в трубці.

— Та нічого,— промимрив Сотник, бо найбільше не любив і найбільше боявся ось таких загальних запитань.

Хто знає, що приховано за тим загальником? Може, хто скаргу написав, а ти не знаєш про що. А може, хто й свій щось зайве наляпав. А як на те відповісти, коли ти не знаєш, що від тебе хочуть?

Отож, кинувши в трубку, як сніп у барабан молотарки, оте загальне «та нічого», Сотник завмер у чеканні нових запитань чи розпоряджень.

— Як ви дивитесь на Голобородого? — заgrimіло на тому кінці, перемішуючись з шарудінням і тріскотінням, що найбільш допікає у години найінтенсивнішого телефонного спілкування.

Нове запитання було чи не найпідступнішим. Бо коли б мовилось про виконання плану чи про стан культурно-масової роботи в колективі, Сотник, навіть не заїкнувшись, дав би вичерпну відповідь. Адже такі відомості в нього завжди на столі, під рукою. А тут ніби холодна злива за комір: «Як ви дивитесь на Голобородого?»

— Та-а-а... — тільки й вимовив він на дзвінок з міністерства, напружуючи мозок у пошуках найоптимальнішої відповіді, яка б задовольнила тих, зверху, і не наробила шкоди йому, Сотникові.

— Добре, подумайте, зважте, порадьтесь, якщо у цьому є потреба, а завтра скажете! — тоном наказу прогуло в трубці і раптово обірвалося.

І ось тепер Сотник, рішуче відсунувши від себе усі папери, зайнявся детальним аналізом несподіваного запитання.

«Навіщо їм Голобородий? — замислився Сотник, гарячково прикидаючи усі можливі варіанти несподіваних кадрових змін і перестановок. — Єдиний і найбільш можливий варіант — висунення. А там, звідки дзвонили, якраз вакантне місце начальника управління. Здорово берете, дорогі товаришочки, круто. Чого це раптом Голобородого? А якщо ми дамо негативну характеристику? Як ви його тоді візьмете?»

Проти Голобородового він, Сотник, нічого не мав. Працює завідуючим відділом, з роботою справляється. Не вискочка. Але це доки тут. А там, на вищій посаді, чи справиться? Не з роботою, а з самим собою? Він, Сотник, тієї думки, що раннє висування тільки псує людину. Допоможи їй піднятися на один щабель, а вона вже зирить на вищий. А там, дивись, голова запаморочиться, і людина втрачає орієнтацію, летить донизу.

Власне, Сотник не заперечував би, коли б висували і молодого, тільки не від них. А то чому саме Голобородого? Це ж сьогодні ти над ним старший, а завтра, може статися, сам перед ним шапку знімай.

«А взяти можуть,— непокоївся Сотник,— молодий спеціаліст, знавець своєї справи, має досвід. А я ж на нього часом і покрикував,— відчув себе ніяково Сотник,— не завжди відпустки давав, коли він просив. Часом і сісти в кабінеті не запрошував. А як же тепер? Ось він мене через тиждень викличе та й не запросить сісти. Хоч крізь землю провалися. От становище! Можна б ще дещо виправити, але так мало часу. А треба б якось усе заглядити, бо ж погане не забувається. Ні, тут уже сидіти склавши руки зовсім негоже. Хоч щось та мушу зробити».

Сотник підвівся з крісла, походив по кабінету, розім'яв ноги, трохи заспокоївся і подався у відділ. Уперше за час роботи там Голобородого.

— Здрастуйте! — Сотник простягнув руку Голобородому і привітно посміхнувся.— Все працюєте? Спасибі, на таких, як ви, усе й тримається!

— Працюю,— мовив Голобородий і підвівся з місця.

— Сидіть, сидіть! — замахав на нього Сотник, але співбесідник не посмів сісти.— Не надокучило вам на цьому місці?

— Та ні,— лаконічно відповів Голобородий.— Саме все так гарно складається, тільки працєю.

— Ходімо до мене на хвилинку,— Сотник обережно

взяв Голобородого під руку,— хочу з вами по щирості думками обмінятися.

Співробітники у відділі і ті, що стрічалися у коридорі, з подивом кидали погляд на Сотника й Голобородого, котрі прямували до кабінету мало не обійнявшись.

— Сідайте, будь ласка! — Сотник підсунув стілець Голобородому, а на іншому сам присів поруч.— Ви на мене не сердитесь?

— А за віщо? — не зрозумів Голобородий, пориваючись устати.

— Сидіть! — притримав його Сотник.— Я в тому розумінні, що й ми, керівники, не завжди все зважуємо. Часом галос підвищуємо, часом не зробимо людині того, що вона просила. Наприклад, я вас дуже поважаю, навіть горджуся тим, що працюю разом з вами, а іноді, як кажуть, зірвуся, зайвого наговорю. То ви вже, будь ласка, не зважайте!

— Та я нічого,— зашарівся Голобородий.— Я, з вашого дозволу, піду.

— Ну, що ви, навіть поговорити зі мною не хочете?— упав Сотник.— До речі, ви сьогодні увечері вільні?

— До сестри йду, там її донька іменинниця.

— Шкода, шкода, а то б у мене вдома посиділи. Я все хотів з вами якось ближче зійтись, потоваришувати, та все не виходило. Темп життя нині самі знаєте який, не вженешся за ним, хоч галопом лети.

— Ви мені щось хотіли сказати? — не знав, як себе вести, Голобородий.

— А що я вам міг сказати? — підвівся й урочисто мовив Сотник.— Працівник ви першокласний, людина чудова, скромна. Вам рости та й рости. І якщо така можливість для росту незабаром з'явиться, то щоб знали: тут і мої старання були. Тому єдине можу побажати: нехай вам щастить!

До самого вечора не знаходив місця Сотник і вночі майже не спав. З голови не виходив Голобородий.

«Вискочка,— все думав про нього.— Ще тільки на-
тякнув про висування, а він уже носа задер. На місці не
всидить. У кабінеті було хоч до стільця прив'язуй, так і
рвався, щоб піти. Я б тебе скрутив, та щось прогавив.
Видно, характеристику гарну підмахнув не читаючи.
Добре, як учорашня розмова на користь пішла, розчули-
ла його. А як обиду на мене затаїв?»

Вранці у кабінеті знову різкий дзвінок.

— Сотник слухає.

— То як ви дивитесь на Голобородого?

— Та-а-а,— знову, як і вчора, почав Сотник.

— Дайте йому на чотири дні відрядження,— прогри-
міло в трубці,— ми його включили до складу делегації
по вивченню досвіду!

— Слухаю! — бадьоро і радісно вигукнув Сотник і,
поклавши трубку, почав ногами вибивати гопака під
столом. Він би й заспівав, та вчасно отямився, що сидить
у кабінеті.— Покличте до мене Голобородого,— гукнув
секретарці, яка з'явилася у дверях на його виклик.

За хвилини три зайшов Голобородий. Він ввічливо
привітався і попрямував до стільця, на якому сидів
учора.

— У нас розмова коротка,— помахом руки зупинив
його Сотник,— розсиджуватись нема коли. Кажуть, що
ви хочете прогулятися, то випишіть відрядження та й
поїдете переймати досвід. Дзвонили, особисто Голоборо-
дим цікавились. Видно, знають, що вас ще вчити та й
вчити, коли посилають. Ідїть! І раджу вам не забувати
мудрого прислів'я, отого, у якому говориться: не кажи
гоп, доки не перескочив. Ха-ха!

Голобородий, нічого не сказавши, нічого не спитав-
ши, низав плечима і вийшов.

— Ось так вашому братові й треба різати, прямо у ві-
чі,— задоволено потер руки Сотник і заходився писати
резолуції на службових паперах.

Через чотири дні, що пройшли спокійно, гарно, май-

же святково, знову затріщав телефон. Той самий, що кожного разу дзвонить несподівано й різко.

— Сотник слухає.

— Голобородого ми у вас забираємо. Як тільки повернеться з відрядження, напишіть наказ. Йому нема чого закисати на одному місці! Це дуже перспективний працівник. Ясно?

— Ясно,— ледь прохрипів Сотник і тремтячою рукою поклав трубку. Його ноги під столом самі засіпалися, але вже не для гопака.

«Усе можу собі простити: і роздратування, і грубість, і плоску іронію,— похнюпився Сотник,— але навіщо було Голобородого шпиняти ще отим осоружним прислів'ям: не кажи гоп?..»

ЛІТАЮЧІ ТАРІЛКИ

Розмов про літаючі тарілки я наслухався доволі. Але завжди твердо стояв на позиціях авторитетних учених, які геть спростовували всілякі плітки на цю загадкову тему.

А нині, не дивуйтеся, я не тільки вірю, що такі літаючі тарілки існують, а й заприсягаюся, що бачив їх і вони мене переслідували певний час майже щодня.

Першу літаючу тарілку я побачив, а точніше, відчув одного ранку в себе-таки на кухні. Точно пам'ятаю: дзьобнувши на виделку крихітний шматочок пересмаженої ковбаси, я поринув у роздуми над тим, що для мого дещо завеликого тіла того шматочка малувато. А на якусь добавку нічого було й сподіватися, бо мене, не знаю, з яких міркувань, тримали на суворо обмеженій дієті.

І ось саме в цю мить щось зашуміло, засвистіло, описало в повітрі незриму дугу і черкнуло мене по голові. Власне, самої голови не зачепило, а, як косою, зітнуло

пучок волосся, що досі самотнім острівець росло на самісінькій маківці.

Від несподіванки я випустив виделку, зірвався на хворі ноги і перелякано витріщив очі. За мою спиною, на пацці вівсяного «геркулесу», лежала тарілка. Вона ще навіть дрібно вібривала.

— Що за чортівня?! — надривно крикнув я, не зумівши подолати нервового напруження.

— Ха-ха! — метнувши іскри з зелених, похожих на котяті, очей, аж затанцювала Зоя, тримаючи в пальцях лівої руки з довжелезними нігтями, що відливали стиглою сливою, мокрий посудний рушник.

Поглянувши на Зоїн манікюр, посудний рушник, а потім на тарілку з жовтими слідами вчорашньої яечні, я зрозумів, що предмет, який перелетів через кухню і зрізав мені останній пучок волосся на голові, має походження не космічне, а земне. Хоч переляк ще не минув, але я насмілився запитати у дружини:

— Зоєчко, це твоя робота?

— Моя, — відповіла вона, кинувши рушник на стілець.

— Нічого собі жарти. А якби була по очах врізала? Що тоді?

— По-перше, це не жарти, — знову блиснула зеленою очей Зоя. — А промахнулася б, сліпим ходив би. Ха-ха!

— А коли б по черепу? Коли б струс? — тремтячим голосом дорікав я.

— Для струсу треба мати в голові мозок, а в тебе... — Зоя ось-ось могла розгніватися.

— Ну, досить досить, — не дав я розгорітися полу-м'ю. — Іди відпочивай. Я сам посуд помию.

Від того ранку я став обачнішим. Йдучи до сніданку, нап'ялював на голову старенький берет. Завжди пильно стежив за кожним рухом Зої і, про всякий випадок, тримав одну руку наготові, щоб хоч очі та лоб захистити

від несподіваного удару. Але мої перестороги ні до чого не привели. Від того пам'ятного ранку, коли Зоя, запустивши в мене тарілкою, так збуджено раділа, вона ніби зовсім з глузду з'їхала.

Якось ще сплю, аж чую: щось на живіт — лясь, лясь. З острахом розплющую очі, дивлюсь, а на мені п'ять чи шість тарілок. І всі рядочком. У дверях спальні в легенькому халатику стоїть Зоя зі сковорідкою.

«Уб'є,— похолонув я.— Сковорода чавунна, тяжка. Її моя друга дружина Люба ще від матері в придане принесла».

Відчуваю, що зараз метне. Схоплююсь й одразу падаю від сильного удару в груди.

— Дурень старий! — чую над собою дихання Зої.— Дурень! Усе зіпсував!

Приходжу до тями. Серце гамселить, кров у скроні б'є, аж судини розпирає.

— Ти що, Зосчко? — хапаю її за руку. Але сковорода вислизає і мерехтить у мене перед очима.

— Бовдур! — відсапується Зоя.

— Ой, рятуйте! — волаю, бо єдина думка панує над усім: вріже по тім'ю, тоді прощавай, світе милий.

— Та не репетуй! — збираючи тарілки, цикає Зоя.— Ще сусідів накличеш, а мені це ні до чого. Я повинна все сама, без свідків.

Той страшний день минув. Зоя трохи втихомирилась. Я також склавши руки не сидів. Найперше сходив до річки, знайшов підходящий камінь і, прив'язавши до нього сковороду, закинув далеко у воду. Двоє моїх ровесників, що дихали тут повітрям, навіть зреагували на мою затію.

— Видно, шиз,— сказав один, торкнувши напарника.— Сковорода й так потонула б, а він камінь до неї причепив. Шиз.

— Закінчений,— підтвердив інший.— Краще б уже собі камінь на шию та в воду. А він сковороду витяг із

дому. Так і чекай, що ще самовар припре, каструлі почне топити.

«Болячки б вам у горлянки! Ви, щоб таке пережили, самі б шизами поставали», — подумав я, але змовчав, бо сам в усьому винен.

Та одного разу приходжу з базару — Зої нема. А в кімнаті повно череп'я. Чи не всі тарілки перебито. Тільки не це мене вразило. Перелякало інше. Серед кімнати на стільці сиджу я. Тобто не я, а чучело з мене. На згорнуту ковдру натягнуто мій піджак, а зверху ще й капелюх новий красується. Я кинувся рятувати посуд. Повиймав із серванта сервізи, спакував і поніс до сусідів.

— Що, знову розлучаєтесь? — запитали сусіди. — Добре робите, що сервізи ховаєте. Бо старші жінки надбали, а ця відсудить від вас та й повіється з яким-небудь молодим.

Від тих слів я ніби павука проковтнув. Але квартиру звільнив від супниць, блюд, салатниць, вазочок, бокалів і всього, що може летіти в мою бідну голову. Після того пішов і накупив дешевих тарілок із пластмаси.

«Цими не вб'є,— заспокоївся я.— А такого інструменту, як сокира чи молоток, в домі взагалі нема. Хай тепер кидає тарілки хоч до стелі, терпітиму. Аби мене не покинула, бо молоденька і дуже гарна».

Я навіть посмілюшав. Принаймні помру своєю смертю, а не від удару тарілкою в скроню.

Якось сів до телевізора. Хокей дивлюся. Захопився так, що забув про все. Коли це над головою: вжик, вжик, вжик! Причайвся, але поза мною ніщо не летить. Ніби все в мене на голові сіло.

— Ура-а! Ні з місця! — пролунало за плечима. Підбігає Зоя, знімає з моєї маківки стопку тарілок і, цмокнувши мене в щоку, ніби навіжена, пішла в танок.

— Зюечко! — схоплююсь і я.— Нарешті! Ти таки мене покохала? Радість моя!

Та доки я вимкнув телевізор, доки розвів руки для

обіймів, Зої в кімнаті вже не було. Не було її і в квартирі. Прихопивши своє пальтечко, валізу і мої пластмасові тарілки, вона зникла. Назавжди.

Минув час. Давно переніс я додому нажиті з попередніми дружинами сервізи, давно не нап'ялюю на голову берета, коли сідаю снідати, тільки все думаю, куди подалася молодша на тридцять років від мене Зочка.

Аж якось біля цирку проходив. Дивлюсь: на афіші прізвище Зої. Не втерпів, купив квиток на виставу. Дочекався і побачив, як вона красиво кидає тарілки на голову молодому партнерові. Так я ходив у цирк і сідав у першому ряду, аж доки Зоя одного разу мене не за примітила.

Тоді вона вийшла на арену з тарілками, що стояли на масивній сковороді. Я її одразу зрозумів: тарілки акуратно ляжуть на голову молодика, а в мою голісіньку старечу — сковорода полетить. Я вчасно покинув виставу і цирк.

Відтоді маю спокій від літаючих тарілок і від запізненого кохання.

БОСИ ЛЮДИ

Колись боса людина — не дивина. Особливо в селі. В літню пору і до роботи йшли босоніж, і на ярмарок, і на гулянку. Знаходились навіть такі, що й до церкви приходили без взуття.

Але то була не мода — бідність. Бо не дуже навzuвався, коли одна-дві пари чобіт на сім'ю з восьми душ.

Нині не те. Нині часто-густо на одну душу п'ять пар взуття. Та ще й модельного, дорогого.

І все ж, як не дивно, тепер босих людей можна побачити дуже часто. Поки що, правда, не на вулиці, не в театрі, не на службі, а в гостях. Так уже склалося, що тільки переступив поріг чужої квартири, як на тебе чекає

мало не мусульманський обряд перевзування чи роззування.

Люб'язний господар квартири делікатно забирає у вас верхній одяг і те, що ви принесли, а натомість, не менш люб'язно, вручає пару домашніх капців.

Тут саме час кілька слів сказати про ті домашні капці.

Оскільки господарі купують їх не одночасно, не враховуючи можливого контингенту гостей, то поблизу дверей, в кладовочці і навіть на антресолях збирається досить солідна і досить розмаїта колекція хатнього взуття.

Капці бувають повстяні, з шкірзамінника, з тонкої матерії. Одні з них мають задники, інші без задників. Одні з носами тупими, інші з гострими й закрученими, на зразок тих, що їх носили в мечетях та в гаремах. Є капці сірі, чорні, коричневі, зелені, голубі. Є з помпонами, з квіточками, є оздоблені хутром, а то й дешевою позолотою.

Незважаючи на різноколірність, на товщину, висоту каблука — всі вони, як правило, викривлені, стоптані, часом з дірками. І вже побували на десятках і десятках чужих ніг. Часом капці на багато переживають своїх покійних господарів, але довго ще вірою й правдою слухать шановним гостям.

Однак не в цьому біда. Біда, коли людей приходиться більше, а капців на всіх не вистачає. Тоді частина гостей лишається в самих лише шкарпетках та панчохах — фактично боса.

Гадаємо, всі помітили й відчули, що боса людина ніби меншає, втрачає солідність. Навіть найшикарніший костюм, чудова сорочка з наймоднішим галстуком не врятовують мужської краси, постави. Тому босі чоловіки розгублюються, ніяковіють, втрачають упевненість. Особливо «линяють» вони перед чужими жінками. Наперед заготовлений жарт, розрахований на сміх, застряє в горлі, анекдот випадає з пам'яті. Думка бухкає в одному

лише напрямку: де сісти, як сховати ноги, щоб їх не було видно?

А босі ноги, як незграбні кочерги, так і лізуть на очі. Вони знімають ореол ученості з професорів, пригашають адміністративний запал директорів, стають поперек дороги закоханим, які так чекали легальної зустрічі в когось у гостях.

Але чоловіки то ще таке. А ось жінкам та босоногість і зовсім не до душі. Висока пишна зачіска, золоті сережки, гіпюрова кофта, персні з камінцями на пальцях красивих рук і босі ноги роблять жінку якоюсь чудернацькою, схожою на квітку троянди, відірвану від зеленої гілки.

Найбільш критична атмосфера панує серед босих, доки не сіли до столу. Всі намагаються про щось говорити, а погляди чомусь спрямовані до чужих ніг. Босі ноги частіше натикаються і боляче стукаються об ніжки меблів, наступають на чийсь чужі ноги. Дехто ховає свої ноги під стілець, але вони там скоро набрякають, німіють, чим ще більше пригнічують настрій. Ризиковано босою ногою швидко поворушити. Можна привабити грайливу кицьку, яка боляче запустить вам гострі пазури чи зуби.

Гості з нетерпінням чекають запрошення до столу і, коли таке пролунає, блискавично займають місця. Бо є надія сховати ноги. Але й тут не обходиться без прикросів. Знайдеться ловелас, котрий захоче притулити свої ноги до ніг чужої жінки. Випадково він притулить їх до ніг чоловіка тієї жінки. Тоді в помилці розбираються вже не ноги під столом, а руки за столом. Добре, коли все переводиться на жарт.

Після вечері вся босонога ватага кидається до свого взуття, бо його не так і легко розпізнати і знайти.

Мода на роззування зародилася в місті. І саме як побічний наслідок іншої моди — лакувати паркет і встеляти підлогу килимами. Докотилася вона вже й до села. А там з роззуванням ще складніше, бо не завжди на

ногах модельне взуття, не завжди й тротуари є. Тому чимало людей взагалі відмовилося ходити до сусідів.

Хто зна, доки ця мода триватиме, але шкоди нароби-ла вона чимало. Дехто відрікся від своїх друзів тільки тому, що не хоче роззуватися і в такий спосіб утрачати свій авторитет. То чи варто бути рабами цієї моди? Правда, це питання не можна розв'язати ні адміністративно, ні одним голосом.

Тож нехай своє слово скажуть і ті, котрі роззуваються, і ті, що чекають гостей, але бояться, щоб вони їм не пошкребли лаку на паркеті чи натоптали на килимах.

А може, подумаємо спільно, чи взагалі варто ходити в гості?

СМЕРТЬ САТИРИКА

Помер сатирик...

Помер тихо, скромно. Як і жив.

Але у дворі заговорили.

— Чули, помер цей, з третього під'їзду?

— Хто це?

— Та-а, сатирик.

— Вантажник з овочевого магазину? Отой довготеле-лесий?

— Сатирик, кажу! Який же він вантажник?

— Із житлової контори, чи що?

— Тьху, ви ніби зовсім без поняття! Ну, той, що де-кого виводив на чисту воду!

— А-а, слюсар-водопровідник? Рудий такий. А я думав, що йому й зносу не буде.

— Дурний вас піп хрестив! Не знати сатирика з на-шого дому, то вже зовсім треба від життя відстати!

— То чим він займався?

— Критикував!..

— Щось я у нашому дворі не чув жодної серйозної критики. Так собі, полаються та й порозходяться.

— Ви знову за своє! Він, покійник, критикував не віч-на-віч, як вам того хочеться, а тільки через пресу. У фейлетонах та ще в гуморесках.

— Так би й казали, щоб було ясно. Значить, наклепник. Нині це не дивина. Усі письменні!..

Хто ближче знав покійного, ті у квартиру заходили. Цікаві їх розпитували:

— Який він тепер, теж смішний?

— Цілком серйозний.

— Дивно. Сатирики — це ж, кажуть, сміхотворці.

— А ви бачили, щоб хто-небудь у труні сміявся?

— Не бачив, так то ж зовсім інакші люди... А тут така професія, і не сміється.

— При такій сімейній ораві — не дуже сміятимешся.

— А сатирики взагалі люди серйозні,—вставив хтось авторитетно.

— А як же вони тоді сміються?

— У них сміх внутрішній. Зверху його ніколи не видно.

— Це ніби виразка шлунка? У животі пече, а зверху ніяких ознак?

— Телепень! Це по-науковому, по-літературному треба розуміти! А він зі своєю дурною виразкою!

— Ну, хоч коли-небудь він сміявся?

— Тільки не на людях. А коли писав.

— Дописався! Тепер сім'я поплаче! Ехе-хе!

— Там розпач і переполох. Батько у труні, а сини та дочки з ніг збилися, книжки його шукають.

— А хіба його книжки не в шафі? Не на виду?

— Хто ж оццадні книжки у шафі тримає? Десь у сейфі чи у схованці надійній.

— Ха-ха! — вилетів один з квартири, жмакаючи картуз у руці.

— Що трапилось?

— Нарешті книжку знайшли!

- Велика сума?
- Ха-ха! Яка там сума! Рукопис покійника!
- Заповіт?
- Так!
- По скільки ж їм припаде, спадкоємцям?
- По дулі. Під самісінький ніс.
- Тобто?
- До рукопису записка прикладена: «Як помру нагально, то доведіть усе до пуття і неодмінно віддайте у видавництво».
- Ну, ці сатирики! Ха-ха! Справді веселі люди!
- А я думав, що це отой довготелесий вантажник з овочевого магазину чи рудий слюсар-водопровідник упокоївся. Аж, бач...
- Чекайте, він їм через тиждень-два ще якого-небудь коника викине. Для сміху.
- На тому цікаві розійшлися. З сатириком лишилися тільки рідні та близькі друзі.

ЛЮДИНА ПОХИЛОГО ВІКУ

Нині, як тільки в автобус чи тролейбус зайдеш, неодмінно ввічливий заклик почувеш: «Товариші! Поступайтеся місцями пасажирам з дітьми, інвалідам та громадянам похилого віку!» Заклик той оголошується завжди і скрізь одним голосом, бо записаний на магнітофонну стрічку і розрахований не на один місяць, а то й рік. І це мудро. Бо навіть водієві горло дерти, коли є така надійна техніка.

Не знаю, як інші пасажири, а я довгенько якимось не зважав на ті ввічливі запрошення і їздив собі міським транспортом здебільшого стоячи. А якимось таки наважився і «кльонув», як карась на приманку. Тобто надумав скористатися запрошенням і гарнесенько собі всістися на звільнене місце.

Найперше, треба було швидко вирішити, до якої категорії себе віднести, щоб законно зайняти звільнене місце. Пасажиром з дітьми себе не вважаю, бо мої діти давно дорослі і зі мною у тролейбусі не їздять. Інвалідом себе також не можу назвати, бо ходжу без ціпка чи ковінки. Мій найточніший варіант — людина похилого віку. Принаймні сам дійшов такого висновку.

Так ось. Зайшов якимось до тролейбуса, дочекався, доки з магнітофона пролунала назва наступної зупинки, за прошення поступатися місцями, і приготувався сісти. Стою, але не відчуваю, щоб мене хтось хоч торкнув. Підняв очі, а на сидінні, біля якого я вчепився, дівча сидить. Чорняве, смагляве, красиве. Років десь так під сімнадцять. Сидить, сумочкою грається, у вікно дивиться. Правильно. За вікном — люди на тротуарі, вітрини магазинів, густочубі зелені дерева. А в салоні що вона побачить? Моє старече обличчя, що нагадує халяву кирзового чобота? Дивись собі на вулицю. Але ж було ввічливе запрошення поступитися місцем «людині похилого віку». У даному випадку мені. Виходить, треба нагадати про себе. Переступаю з ноги на ногу, а в коліні в мене — скрип, скрип! Гучно так, ніби колесо, коли вісь не помащена. Це такий ревматизм маю. У людей він допікає тільки як на сиру погоду, а в мене завжди: на дощ — скрипнуть, на спеку — скрипнуть, на мороз — скрипнуть, на відлигу — скрипнуть.

Дівча, почувши той скрип, ковзнуло по мені поглядом, але тільки на рівні поперека, на обличчя й не глянуло. Не вгадавши, звідки той скрип, воно знову до вікна голову відвернуло.

Бачу, тут мені не сісти. Трохи посунувся по ряду, біля молодика став. Власне, не став, а повис, вчепившись за металеву перекладину. Щоб у колінах не скрипіло. Хлопець — ніякої реакції. Дивлюсь, чималий парубійко. Я в такому віці уже комсомольцем був. А цей? Місцем не поступається, значить, не дуже свідомий. А хто в

цьому винен? Усі ми винні. Недовиховали. Я теж. Тому стояти мушу, спокутувати свою провину.

На наступній зупинці знову ввічливе оголошення поступатися місцями. Але ніхто й не поворухнувся. Ніби то оголосили, що в національному паркові Кенії жирафеня народилося.

Ось парочка сидить. В обнімку. Рука хлопця закинута за тоненьку шию дівчини. Та блаженно схилила голівку на груди свого милого. Вони не чують, як я сопу, як сприплять мої коліна. Чи почули б вони, коли б навіть з гармати бабахнуло?

Порушую їх спокій. Звертаюся до хлопця, ввічливо торкнувшись його плеча:

— Пробачте, ви не інвалід, бува?

— Ні! — стрепенувшись, сердито кидає хлопець. — А що?

— Та так, — показую на табличку, прикріплену над сидінням, — ви місце для інвалідів зайняли.

Хлопець глянув на мене, пересвідчився, що в мене дві ноги, а в руках нема ціпка, і, відвернувшись, знову припав до дівчини, як джміль до нектару.

Я ще оглянув кілька місць. Ось здоровило років під сорок півтора сидіння придавив під собою. Поруч жінка майже висить, балансуючи двома натоптаними авоськами. Ну, цьому підвестися не так і просто. Цей уже як сяде, то надовго, ніби на гранітний фундамент. Нехай собі сидить, бо стоячи він ще більше місця займе.

Так я оглянув увесь салон. І кашляв, і стогнав, і червонів з натуги — ніякої уваги. Тільки коли десь втретє заскрипіли мої коліна, то одна молодичка звернулася до мене:

— Що це у вас, пробачте, скрипить, аж скрегоче?

— То в мене у колінах, — пояснив я, не вдаючись у подробиці.

— А що, у дяді ноги залізні? — тицьнув на мене пальчиком синок тієї молодички.

— Залізні, залізні, а тобі яке до того діло?! — обірвала вона синкову допитливість.

Так я проїхав від початку й до кінця маршруту, стоячи на своїх скрипучих ногах. Правда, на зупинках звільнялися місця, але все якось далеченько від мене. Доки протиснувся, уже місце зайняте. Здебільшого кимось із молодих. Та воно й закономірно: молодше — завжди проворніше.

Вірю, навіть передбачаю, що знайдеться хтось і неодмінно зробить мені закид: «Ну й прискіпливий, ну й буркотун! Хіба ж можна так узагальнювати? Хіба ж і справді всі люди такі черстві?»

А я цього й не кажу. І претензій ні до кого не маю. А якщо й удаюся до якихось узагальнень, то тільки до таких, що стосуються мене самого. Просто я дійшов логічного й приємного висновку, що я ще ніяка не людина похилого віку. Адже ж, як я переконався, на мене нуль уваги. І це мені додало нових сил. Тепер я й не сподіваюся, що хтось там має місцем поступитися. У тролейбусі чи автобусі їду стоячи. І навіть зусиллями волі стримую оте злополучне скрипіння у колінах. Можливо, так я й ревматизму позбудуся.

КАЯТТЯ

Довго стримував себе Піднебесний від зваби хоч на годину якусь забратися у свій колишній кабінет, посидіти там, поміркувати, а то й висповідатись самому перед собою. Душу очистити. Бо раніше на те все часу не вистачало. І таки не встояв. Не витримав. Одного дня, святково одягнувшись, причепурившись, Микола Тимофійович таки пішов в установу, яку очолював не один рік. На його щастя, у приймальні сиділа все та ж Зоя Степанівна, завжди привітна й нестаріюча. Вона пережила чимало господарів кабінету, з жодним так і не посварившись.

— У себе? — стримано привітавшись, кивнув на двері кабінету Піднебесний.

— Ні, нема,— шанобливо мовила Зоя Степанівна і навіть підвелася, як і тоді, коли Микола Тимофійович був її шефом.— Поїхав у відрядження. А ви до нього?

— Як вам сказати? — дещо зніяковів і зрадів Піднебесний.— Він мені, власне, ні до чого. Просто закортіло хоч годинку якусь посидіти на своєму колишньому місці. Побути у тиші кабінету. Ви мені дозволите?

— Будь ласка! Будь ласка! — кинулася до дверей Зоя Степанівна.— Я вас навіть зачиню там, щоб ніхто не заважав. А захочете вийти — подзвоните. Кнопочка на тому ж місці. Гадаю, не забули?

— Таке не забувається,— зітхнув Піднебесний і, ніби у святиню, пірнув у кабінет, вловивши вухом, як привітно клацнув замок.

Микола Тимофійович поглянув на масивний стіл, на м'яке крісло, на телефони, що, як горобці біля шматка булки, юрмилися на окремії тумбочці, на ряд стільців попід стінами і відчув у серці солодкий щем, а в ногах нервовий дрозж. Такого з ним ще не бувало.

«А це ж було моє місце,— подумав з гіркотою і жалем.— Скільки тут паперів пройшло через мої руки! Скільки тут вказівок дано мною! Скільки тут...»

Піднебесний обірвав свої думки, бо відчув, як ніби хвиля якась накопилася на нього. Якийсь ще не досить виразний сум підкрадався до стривоженої душі. Він ступив кілька кроків, обігнув стіл і, як колись, хоч і не так давно, сів у м'яке, аж пухке, крісло. Простягнувши ноги, відкинувши голову на зручну високу спинку, Микола Тимофійович раптом відчув і зрозумів, що його найбільше непокоїло. Навіть гризло за душу. Це було каяття.

«Чи не найгірше, чи не найбільчіше усвідомлювати, що зробив ти далеко не все,— вхопився за кінчик тієї думки Піднебесний.— Але людина, видно, так уже створена, що тільки потім, після всього картає себе, що чо-

гось не встигла, мимо чогось пройшла не зупинившись. І я — не виняток».

Микола Тимофійович уявно почав перебирати всіх, над ким був старшим, і тільки нині збагнув, якого маху дав у своєму ставленні до окремих працівників.

«М'який я був, — самокритично подумав про себе Піднебесний. — Дуже м'який. Тому багатьом прощав, багатьох по голівці гладив. І що з того? Друзів собі нажив? Чи й не так. Нині декотрі і не вітаються, і не помічають тебе, можливо, й дулі тобі в кишені тичуть. А що ти їм тепер зробиш? На хвіст солі, як зайцеві, насиплеш? Прогавив. А шкода».

Піднебесний пригадав Петра Бородія. Пригадав, як той кожного разу, навіть у кабінеті, схидну усмішечку ховав. Про роботу доповідає, а сам ледь помітно посміхається.

«Було, вріж догану, — сердито подумав Микола Тимофійович, — і одразу б сльози на очі навернулися замість посмішечки на губах. А хіба я не догадуюсь, чого він посміхався? За дурня мене мав, тому й дозволяв собі. Тільки що у вічі не тикав. А в собі носив ту критику. Тепер пізно. А можна було б догану... А там ще одну. А там і з роботи потурити. Але що вдієш. Тепер уже пізно».

Піднебесний раптом простягнув руку до ручки, що стояла у дерев'яному бокальчику, до блокнота, що лежав на столі. Йому захотілося записати думку про догану Бородієві. Але вчасно згадав, що сидить тут, як гість у чужій хаті, і відсмикнув руку.

«А хіба тільки Бородієві можна було вліпити догану? — дорікнув сам собі. — А чим краща від нього Ніна Косолопа? Ота Ніна Вікторівна, що тільки й займалася плітками? Куди б я й не пішов, куди б не поїхав — вона все знала. І всім, як сорока, стрекотіла про кожний мій крок. Можна було щось записати на добру згадку, та не догадався. Не записав. А вона тепер чистенька. І плює

на мене. Бо хто я їй? Колишній! Оце ж і біда наша, що тоді, коли можна, не зробиш, а потім пізно. Днями на вулиці побачила. На другий бік перейшла. Таку гримасу скорчила, мало язика не показала. Ну, я тобі!»

Рука Піднебесного знову потяглася, але вже не до ручки й блокнота, а до кнопки, що під столом. Варто сказати Зої Степанівні, і Косолапа за хвилину стоятиме ось тут, на килимі, перед ним. Відчитуй, скільки тобі захочеться. Але гальма свідомості спрацювали вчасно.

«Стій! Руку назад! — сам собі скомандував Піднебесний. — Не зробив тоді, тепер картай сам себе! Ах! Скільки не зроблено! Скільки повз вуха пропущено! А тепер можеш сам себе за лікоть укусити. Що, не можна було винести догану отому самовпевненому Пекарю? Скільки завгодно. Тільки було займися цим. Святих нема. Як дуже захочеться, то на кожного можна стягнення накласти. Так ні, все відкладав на потім. А відкладати, кажуть, тільки сир добре. Так і Приходько без догани залишився, і Скибенко, і Чубарик. Ну й макуха я! — аж сплюнув Піднебесний. — Сиджу, душу очищаю, а коли можливість була, влада була, зауваженнями обмежувався, лайкою. А дяка за те яка? Ніякісінької».

Від нещадної самокритики у Миколи Тимофійовича аж голова розболілася, в роті пересохло, захотілося пити. Та на столі хоча б тобі пляшечка мінеральної, яку так полюбляв він.

«Докотилися тут без мене, — сердито зиркнув Піднебесний. — Уже й Зоя Степанівна геть розледачіла, води не поставила. Це б і їй доганюру варто. Навіть сувору. Та й новому можна б вліпити. Бач, порозгускав! Ось зараз я!..»

Піднебесний рвучко потягнувся до кнопки, але Зоя Степанівна опередила його і сама відчинила двері.

— Пробачте, — мовила вона, — я вже збираюся додому, то й вас прошу!..

«Зміюка, — подумав Микола Тимофійович. — Як я

уже не її начальник, то й гонить. Шкода, що не витурив з теплого місця. Ех! Скільки мною не зроблено! — ще раз вилаяв сам себе. — Дали б мені цю посаду тепер. Хоч на місяць, хоч на тиждень, хоч на один день. Я б не наробив уже стільки промахів, стільки помилок. Пізно я каюся. Ехе-хе!»

ЗАПИСКИ ПРИЙМАКА

Люди! Якщо ви коли-небудь знайдете і прочитаєте ці записки, то знайте... Але я не забігатиму наперед, а розповім усе по порядку. Правда, похапцем, уривками. Бо як жилося, так і писалося.

* * *

Чи існує щастя на світі? По людях бачу, що існує. Я ж, видно, народився без сорочки, тому доля не підсунула мені ні диплома, ні вигідної посади.

— То де ж вихід? — сам себе запитав я, коли виріс і коли безсердечні батьки навідріз відмовились мене годувати й зодягати.

Один дружок порадив:

— Вихід у тебе єдиний: вдало одружитися.

— Тобто? — не зрозумів я поради.

— Піти в зяті, а вірніше, в приймаки. Де велика квартира і благодення батьки. Там ти завоюєш повну владу і станеш господарем.

Мені захотілося стати повновладним господарем, тому я послухався поради і невдовзі таки одружився. З мого боку це була ще тільки висадка десанту. Бої за освоєння квартирної території мали ось-ось розгорітися, але мене опередила Гаврилія Захарівна, мати моєї дружини.

— Якщо ти щось надумав, то викинь з голови! — ска-

зала вона з притиском і зиркнула так, що в мене волосся дибом стало.

— А що я міг надумати? — зробив я невинне лице.

— Я добре знаю, на що розраховують такі хитрі. Тільки в мене не вигорить! Чуєш?!

— Та я... — вирвалось у мене виправдання.

— Не якій! — гримнула Гаврилія Захарівна. — Я тобі хто?

— Теща, — кажу.

— Щоб я цього паскудного слова більше не чула! Нині його навіть гумористи не вживають. Я для тебе...

— Мама, — поспішив я задобрити Гаврилію Захарівну.

— Яка я тобі мама?! — підвищила вона голос. — Бач, синок знайшовся! Ти мені хто?

— Зять, — заявив я з готовністю.

— Багато на себе береш!

— Значить, приймак, — з гіркотою визнав я своє становище.

— Ближче до істини, але й це не точно. Ти окупант! Але зарубай собі на кирпатому носі, що я не потерплю! У мене такі збройні сили, — показала вона кулаки, — що один крок не так ступиш, і ти в полоні! Навіть міжнародний Червоний Хрест тобі не допоможе.

Після такого ультиматуму я дипломатично спробував розвідати настрої третьої сторони в сім'ї.

— На мене не розраховуй, — заявила Люда, моя дружина, — я проти матері не піду!

— А я взагалі ні до яких блоків не приєднуюсь, — злякано прошепотів тесть, який завжди ходив у смугастій піжамі, ніби людина з концтабору. — Так спокійніше. Хоч у спальні наші території з Гаврилією Захарівною й межують, але я від агресії з її боку гарантований. Гадаю, уже назавжди.

Про наступ я більше не думав. Змирився. Можна б і жити, коли б не деякі неприємності та незручності.

— Тривалість робочого дня знаєш? — запитала мене Гаврилія Захарівна.

— Вісім годин, — відчеканив я, ніби школяр — Так законом визначено!

— Це на роботі, — уточнила вона. — Вдома також працюватимеш вісім. Дві години вранці, шість увечері. Вихідний один — неділя! У мене свої закони. Так що даром хліба не їстимеш!

Сніданки були легенькі. Та й то за кожним помахом моєї руки пильно слідкувала Гаврилія Захарівна, уїдливо примовляючи: «У приймаків, як правило, вовчий апетит. Вола засмаж, то зжере!»

Грошей на обіди мені не давали. Аргумент такий: буде голодний — після роботи додому бігтиме.

Якось я крадькома взяв з собою бутерброд. Відрізав хліба, а з холодильника дістав кусень якогось застиглого жиру. На перерві хотів помастити хліб, але той жир тільки кришиться. Ледве в душу вбив. Додому прийшов, а тут одразу лемент.

— У холодильник лазив? — застукотіла Гаврилія Захарівна. І підступила до мене.

— Лазив, — знітився я, поглянувши, як у Гаврилії Захарівни тремтить нижня губа.

— Що взяв?!

— Шматок якогось жиру.

— Де подів?

— З'їв.

— А щоб тебе розірвало, окупанте нещасний! Та ти хоч знаєш, що то таке?

— Комбіжир, — кажу злякано і ніби відчуваю його в шлунку.

— Дурний тебе піп хрестив! То парафін!

— То вам уже й парафіну для мене шкода? — не втерпів я.

— А чом би й не шкода! — розходилася Гаврилія Захарівна. — То ж мої дефіцитні ліки. У мене поперек бо-

лить, то я на нього гарячий парафін кладу. А ти злопав, жаднюга!..

Я не дослухав прокльонів і кулею вилетів з кімнати.

За кілька днів, коли все трохи вщухло, я вдався до нових хитрощів. Надумав підготовуватись увечері. Яюсь запримітив, що Гаврилія Захарівна вим'я коров'яче поставила варити.

«Ну, сьогодні поласую», — ковтнув я слину, збираючись на роботу. Та увечері вим'я мені не дали. Видно, сховали. Туди-сюди, полягали спати. А в мене одне на думці: вим'я. Встаю, босоніж на кухню прокрадаюсь. Світла не вмикаю. Світло для приймака, як і для таргана, — біда. Тихо-тихо знімаю кришку з каструлі, руку на дно: є. Чималий шматок. Відрізати ножем — буде помітно, краще відгризу. Витяг, сів до столу, не дихаю. А вим'я в рот пакую. Тільки ніяк не відкушу. А тут — світло — блись. А на дверях Гаврилія Захарівна. У довгих капцях, як танк на гусеницях, і з палкою, що нею доріжки вибивають.

— Ти що це робиш, коли всі чесні люди сплять? — посунула на мене «гусеницями».

Я хотів сказати: «Їм», — але рот запханий, слъози течуть, і руки тремтять, і коліна. І для відступу ніяких шансів, хіба вікно.

— Дай сюди! — вчепилась вона за кусень.

Я мало не зомлів, коли побачив, як вим'я, що застрягло в моїх зубах, розтяглося довгою стрічкою і вислизнуло з рота.

— Що ти жереш, окупанте?

— Вим'я, — ледь пробелькотів я.

— Отямся! Вим'я он у зеленій каструлі. А це мочалка для ванної. Вчора купила на базарі й поставила виварити, а ти допався й уминаєш, як кіт сало! Ні, я з цим приймаком не виживу! Я передчасно в домовину ляжу! Я...

Люди! Якщо ви коли-небудь знайдете і прочитаете ці записки, то знайте... Ні, ні, я ще й сам не знаю, хто з нас раніше зі світу піде: Гаврилія Захарівна, моя теща, чи я — її приймак, окупант нещасний.

СЕМЕН СПІВАЄ

Степанові Олійнику

Їдемо з райцентру. Павло Підгірняк, завідуючий клубом, запросив мене до себе в гості.

До Лебединки далекувато. А ніч така темна, що хоч око виколоти. Але після чудового концерту художньої самодіяльності так приємно, весело. Розговорилися.

— Які гарні пісні,— кажу я,— слухаєш — за душу бере.

— Правда, що гарні,— погоджується Павло,— тільки часом боляче дивитися на наших естрадних співаків.

— Це чому ж? — питаю.

— А тому, що виходить на сцену співак чи співачка і неодмінно тягне за собою шнур з мікрофоном.

— Бо без мікрофона люди в задніх рядах і голосу їхнього не почують,— підтакую.

— Виходить, артистом хочеться бути, а сил малувато,— продовжує Підгірняк.— Буває, до конфузу доходить. Виспіває дівчина у мікрофон, підтанцює, щоб хоч цим слухачів причарувати, а тоді забудеться, заплутається ногами в шнурові та й... Ха-ха!

— Нічого не поробиш. Перевелися Паторжинські,— зітхаю.

— А ось і ні,— раптом заперечив Павло.— Не перевелися. Якщо хочете, то і в нас є.

— Паторжинський? — перепитую іронічно.

— Та ні,— засміявся Підгірняк.— Не Паторжинський, звичайно, Семен. Але голос — сила!

— І співає? — добиваюсь.

— Ще й як,— захоплено вигукує Павло.— Вийдеш з хати, коли ото ще тільки на світ займається, а вже чуєш пісню. Далеко в полі. То, значить, Семен оре. Оре й співає. Уже як затягне, як візьме високу ноту, то й трактора не чути. Тільки Семена.

— І зі сцени співає? — цікавлюсь.

— Ні. Не можемо впросити. Ви б нам, Семене, у клубі співали, благаємо. А він тільки жартує: «Дорого це вам обійдеться. Заспіваю на всю силу, то й вікна у клубі повилітають. А тихо не зможу». Ось так воно. В полі співає. На вулиці іноді— теж. А до клубу калачем не замашиш.

— А батьки його співають? — допитуюсь.

— Батько співав. Сильночий голос мав,— розповідає Павло.— Старші люди пам'ятають, як колись на лісопилці, що була біля нашого села, гудок зіпсувався. А треба було зміну оповістити. Туди-сюди, а гудок тільки шипить. Що робити? Хтось порадив до Семенового батька звернутися. Той, мовляв, допоможе. Знайшли, просять на лісопилку їхати мерщій. Щоб прогудіти звідтіля. «А чого це мені туди їхати? — сказав Семенів батько.— Я можу й з дому. Тільки карбованця дайте, щоб потім горло підправити». Нікуди діватись — дали. То він як заревів — в усіх навколишніх селах було чути...

Нашу цікаву розмову перебив їздовий, що досі мовчки поганяв коней по непролазній багнюці.

— Тпру! — сіпнув він за віжки.— Здається, ми не туди заїхали.

Підгірняк зіскочив з воза, присів, обдивився довкола і сумно підтвердив:

— Точно заблудилися. Ні села попереду, ні шляху.— Куди ж ти дивився?! — крикнув Павло на розгубленого їздового.

— Та нікуди. Ви ж ото про Семена говорите, а я заслухався та, видно, й задрімав.

— От роззява! — кинув Підгірняк. — Я ж бо чую, що колеса аж підплигують. Шукай тепер дорогу в такій п'тьмі. Ех, ти!

Спробували їхати прямо — рівчак. Повернули ліворуч — густі кущі. Можливо, так до ранку і кружляли б на одному місці, аж раптом з-за далекого пагорбка блиснув жовтий промінчик світла, і над нічним полем полинули неперевершеної краси і сили звуки:

Дивлюсь я на небо
Та й думку гадаю...

— Гей-ей! — радісно закричав Павло. — Семен співає! Поганяй направо!

Скоро ми під'їжджали до огорнутої сном і спокоєм Лебединки.

— От вам і наш Семен! — підштовхував мене Підгірняк. — Чули, як співає? А ви кажете, що перевелися сильні голоси...

Я щиро радів за Семена. Радів з того, що він хоч і не зі сцени співає, але своїм людям, своїй рідній землі.

І ще я був вдячний, що Семен співає не в мікрофон, бо, не почувши його дужого голосу, ми б так і переночували серед поля.

ДУШУ ВІДВЕСТИ

Був святковий день. Січкарі нікого до себе не чекали, а по-домашньому сиділи і телевизор дивилися. Коли це неждано-негадано — дзелень: Федір Кособокий на поріг. З дружиною.

І не родичі вони Січкарям, і не друзі. А так, сусіди просто. Навіть у хаті жодного разу не були. Та вже ж завітали — гості, значить. А гостей самим телевизором не відбудеш.

— Пробачте... Зі святом вас!.. — поздоровив хазяїв Федір і, не давши їм отямитись, засокотів, ніби та курка, що ось-ось яйце знести має. — Воно й сам добре розумію, що непрошений гість, к-хе, як ото у народному прислів'ї мовиться... Але ми набрались сміливості та й зайшли, к-хе, щоб, значить, разом...

Січкарі, люди лагідні й щедрі, хоча й здивувалися такому несподіваному візитові, але запросили сусідів роздягатися та й бути як вдома.

— Так оце ми з жінкою сиділи, нудилися та й одногосно вирішили нижче поверхом спуститися, — оглядаючи кімнату, пояснював Кособокий. — У свято особливо кортить душу відвести. Воно ж, знаєте, як приємно, коли поговориш з людьми, думки свої висловиш. А то носиш їх у собі, таїш, а вони аж груди розносять, на язик просяться. Тільки скажу я вам, не скрізь і не з кожним поговориш, як тобі того хочеться. Все від компанії залежить.

— Це ви слушно відносно компа... — хотів підтримати гостя Січкара, але навіть першої фрази не закінчив, бо Кособокий перебив його на півслові.

— Ні, ні, дайте я закінчу думку, — підняв руку Федір. — У мене вже так — узявся, то маю виговорити все, до кінця. Тоді відразу й на душі легше. А не докінчу розповіді — ніби камінь у грудях заліг.

Кособокий, простеживши за Січкарихою, яка заходилася біля столу поратись, задоволено випромінив посмішку і, непомітно штовхнувши під бік свою дружину, розпалився ще дужче:

— Яюсь ми гостювали у Лисюків. Не буду брехати, було там добре. На закуску тільки пташиного молока й не вистачало. Але, я вас питаю, хіба ми йдемо до людей, щоб тільки наїстися? Ні, братці, наїстися — діло не мудре. Це і вдома можна зробити. Сідай і чавкай... У гості ми все-таки йдемо, щоб душу відвести. Поговорити. І от, уявіть, що в тих Лисюків не те що поговорити, а навіть мені рота розтулити не дали.

— Бачу, ви хочете спитати, чому? — перехопивши погляд хазяйки, зробив відступ Федір.— А тому, голу-бонько моя, що не встиг я там і губами плямкнути, як у Люби Сильвестрівни, дружини Лисюка, ніби трубу про-рвало. Як завела, як завела — не переслухати. Та все про моди, та все про зачіски й помади всякі. Сиди, слухай, нашорошивши вуха, ніби пес на кордоні. А що поробиш? Спробував і своє слово вставити, та відчув, що тут теле-пень-телепнем. Не моя, значить, сфера.

— А ви б щось про своє,— кинув гостеві Січкара.

— Хе, про своє,— підхопив Кособокий.— Я так і ду-мав зробити: перестане Люба Сильвестрівна, тоді я вже розвернуся. Звичайно, не про моди і зачіски. Але ж і я маю що сказати. Хіба мало чого надивився та наслу-хаєшся кожного дня? Тільки розкажуй. Так знову ж не дали мені й пари з вуст випустити. Тільки я зібрався про одну крадіжку розповісти, а тут Панас Дмитрович, як Пилип з конопель, зі своєю філософією вискочив. Слу-хаю і, повірте, нічого не розумію. Може, він там що й бреше, хоч і науковий працівник, так хіба ж з моєю осві-тою розкумекаєш.

Федір зробив паузу, кинувши погляд на багатий стіл, ковтнув слину і, боячись, щоб хтось не перебив, вів свою мову далі:

— Теліпався я додому і дав собі тверде слово: ніколи більше не ходити в гості до таких розумних. Що ж ви, подумав собі, про якусь там філософію завели. Ви про щось людське гомоніть, а не загадками всілякими роз-кидайтеся.

Кособокий відчув, як йому залоскотало в ніздрях, як щось клубком ворухнулося під ложечкою. Але господарі все ще не просили до столу, а уважно слухали гостя.

— Ага, так, значить, сам собі я слово дав, що у таких розумних і начитаних, як Лисюки, ноги моєї більше не буде,— вів своєї Кособокий.— Дав, але не втримався. Не-давно чорти мене понесли до Гулеватих. Знайомі з ними

так собі, вважайте, випадково. А пішли, бо привабила їх культурність. Ну, скажу вам, знову вскочив я — далі нікуди. Компанія зібралася — гроб з музикою. Сам Гулеватий любить погомоніти, а тут ще й гості всі йому до пари. Один ще не скінчив, а інший уже своє торохтить. І щоб хоч про щось цікаве. Де там. Той про генетику, той про кібернетику. Тьху! Сидиш, вуха розвішавши, а слова від тебе — як горох від стіни. А вони ще й ха-ха та ги-ги.

Апетитний вигляд закусок, якими Січкариха щедро стіл заставила, геть переплутав хід думок Кособокого. Тому він поспішив заокруглитись.

— Так оце ми з дружиною порадилися та й поклали собі за золоте правило: ніколи більше не ходити в гості до отих культурних, до отих розумних, що не дадуть тобі й рота розгулити,— урочисто мовив Федір, потираючи руки і підсовуючи стілець ближче до столу. — Ходімо, мовляв, до Січкарів. То люди прості, скромні. Там і посидимо любо-мило, і душу відведемо. Так що, дорогі сусіди...

— Так що, дорогі сусіди,— не дослухавши Кособокого, звівся на ноги і розправив дужі плечі Січкара,— дозвольте й мені душу відвести і сказати: не на тих знову напали. На тому, люб'язно прошу вас, одягайтеся і будьте здорові! А дурніших від себе шукайте в іншому місці!..

ТРИМАЙТЕ ПРИ СОБІ ПІДЛАБУЗНИКА!

Слушна порада

Якщо ви досягли того службового рівня, коли вам уже доручили очолювати хоч маленький колектив, неодмінно заведіть собі підлабузника. Заведіть і тримайте його при собі. Побачите й переконаєтесь, що так вам буде не тільки легше працювати, а й жити.

Дехто, з недосвідчених, може запитати: «А навіщо

той підлабузник? Наївна простота! Хіба людині було б зайвим мати ще одну, додаткову, пару очей? Хіба було б зайвим мати ще одну пару ушей? Та це можна сказати й про руки, про ноги і навіть про язик. У наш насичений подіями вік найточніша, найоперативніша інформація просто необхідна.

Тут, правда, може виникнути питання уже цілком практичне: а де його взяти, того підлабузника? Адже за штатним розписом він не передбачений? Не турбуйтеся, а тим більше не гарячкуйте. Хоч підлабузників ніхто не готує спеціально, не дипломує й не призначає, але ваш до вас сам прийде.

Може статися, що у перші дні вашої роботи на новій посаді свої підлабузницькі послуги вам скромно запропонують одразу кілька осіб. Ні в якому разі не робіть поспішливих висновків, не вибирайте собі конкретну кандидатуру. Бо можна дати маху, навіть гірко помилитися. Затямте собі, що справжній підлабузник визначається шляхом природного добору. Як правило, серед суперників, серед бажаючих посісти місце вашого підлабузника, переможе найсильніший, а отже, і найдосвідченіший. За кілька днів чи навіть тижнів той переможець, можливо, трішечки зім'ятий, з синцем під оком, але гордий і впевнений заїде до вас, знайде привід залишитися один на один і, потерши руки, випромінюючи найяснішу посмішку, скаже:

— Ви чудова, розумна і добра людина, тому хочу вас попередити, щоб ви тут нікому пальця в рот не клали, бо на полюванні не буде чим і на курок натиснути. На випадок чого, я до ваших послуг.

Застерігаємо вас від будь-яких розпитувань, від будь-яких обіцянок. Ваша позиція повинна бути цілком нейтральною, а ще краще — незалежною. У відповідь — потисніть руку, привітно посміхніться, подякуйте. Знайте, що у вас уже є підлабузник. Надійний і постійний. Він вас і заспокоїть. Він вам і порадить. Він вам і організує.

Ось викликали вас у вищу інстанцію, зауваження зробили, а то й полаяли. На душі — хоч світ за очі тікай. А тут підлабузник.

— Що, були там? — питає.

— Був.

— Сварили?

— Ще й як.

— Не беріть до душі! Минеться. Розберуться. Це ті, котрі завидують вам, щось уже накапали. Ви ж розумна людина, а розумних у нас, самі знаєте, не дуже той. Ви тут довго не засидитесь. Рік-два та й на підвищення. До речі, я поцікавлюся, хто це там палки в колеса стромляє.

Звичайно, підлабузник трохи переборщив, але все одно на душі полегшало. Бо хіба ж можна сердитись на людину за те, що вона тебе хвалить? Навіть гріх. За день-два ви вже точно знаєте, хто в колективі до вас погано ставиться, навіть хто і як про вас думає. А це в роботі важливо.

Неоціненну послугу зробить підлабузник і в таких питаннях, як оголошення подяк, розподіл преміальних, накладення стягнень, визначення терміну відпусток.

«І чого це Марченко так наполягає, аби саме в липні піти у відпустку?» — ламаєте ви собі голову. А підлабузник одразу вам:

— Хитрує цей наш Марченко, за молодичками полюватиме на пляжі. А в нього ж дружина, діти.

Логічно, дідько б його взяв! То чи можна вносити розлад у сім'ю? У грудні хай попляжиться той Марченко! Одразу охолоне! Ось що значить, коли ви маєте точну інформацію.

Не забудьте ще одного. Підлабузник потрібний не тільки на місці, не тільки на роботі. У відрядженні він ще більш незамінний. Якщо вам кудись треба виїхати, то хоч за день наперед пошліть туди свого підлабузника. І він все так організує, що...

Ось під'їжджаєте ви до потрібного вам району, а на шляху дві машини. А біля машин якісь люди. І перепіняють вам дорогу.

— Ви такий-то?

— Так.

— Ну, слава тобі, діждалися! — радіють ті люди, що з машинами.— А то з самого ранку чатуємо, а вас нема та й нема.— І одразу вас в обійми. І одразу в якийсь ресторанчик, що поблизу, у гайку дубовому.

— Милості просимо!

— За ваше здоров'я!

— Добре, що ми хоч дізналися про ваш приїзд!

Ви й ніяковієте, й червонієте, а на душі гарно, сонячно. Вас знають, вас цінять. Глип — а з-за спини ваш підлабузник виглядає, посміхається щасливо.

— Це ж, спасибі вашому... розповів про вас,— вибачаються господарі та все пригощають, та все тости проголошують.

— Може, вам щось потрібно, то ви тільки скажіть!

— Нічого мені не треба,— відмовляєтесь.

— Ми знаємо вашу скромність, але не соромтеся! — наступають господарі.— Всі ми люди і маємо якісь потреби.

— Спасибі.

— Може, дружині щось?

— Та я ще й не одружений.

— Хіба в такої зайнятої людини, як ви, є час на одруження,— підспівують господарі.— То хоч щось для нареченої? Не зобиджайте нас!

То була не поїздка, а суцільне гостювання. Тепер ви остаточно переконані, що ви ого-го! А підлабузник ще щось приємне нашіптує. Аж у вухах лоскоче.

Згодом ви до нього так звикнете, що вже хоч не розлучайся. Він і в сім'ї авторитет ваш підніме, і серед товаришів, і серед друзів. Всі вони тільки те й робитимуть, що дивуватимуться:

— А ми й не знали.

— Такий скромний, що сам про себе ніколи й слова не скаже. А люди, бач, як про нього.

Підлабузник потрібний і у так званий критичний момент. І тут будьте наготові, щоб не прогавити того критичного для вас моменту, а зустріти його мужньо, по-рицарському. Якщо ви помітили, що підлабузник все рідше до вас заходить, якщо він уникає зустрічей, пишть — пропало. Над вами нависла якась загроза. У той день, коли вийде наказ про ваше звільнення, підлабузник взагалі на роботу не з'явиться. Він терміново захворіє.

Чи варто у такому випадку сумувати?

Ні, не варто. Бо коли вас змістили з посади, то підлабузник вам потрібний так, як хазяїнові, у котрого не стало коней, замашна пуга. Але може статися й таке, що вас не звільнили з посади, а навпаки, перевели на вищу. Як тоді бути з підлабузником? Порада точна й вивірена життям: підлабузника з собою не беріть, бо зробите помилку та ще й серйозну. Втішайте себе тим, що на новому місці неодмінно знайдеться для вас і новий підлабузник, який добре знає колектив, знає умови, знає, як себе вести. Тільки, як і на попередньому місці, не поспішайте, доки серед кількох підлабузників не визначиться найкращий, найдосвідченіший, тобто переможець.

А як бути, у кого ще й досі нема підлабузника?

А ніяк. Не вміють працювати, то нехай і нарікають самі на себе.

МОЛОДІСТЬ ДО СТАРОСТІ

Інтерв'ю, взяте у Юлії Василівни Н.
з нагоди її золотого весілля

В і д а в т о р а. Чи доводилося вам гуляти чи хоч бувати на золотому весіллі? Можете не відповідати. Глибоко переконаний, що ні. Бо це подія не рядова, не що-

денна. Якщо вже на те пішло, то вона далеко урочистіша, ніж, скажімо, одержання квартири (нехай нам пробачать новосели!), захист дисертації (нехай нам пробачать кандидати наук!) чи навіть вихід на заслужений відпочинок (нехай нам пробачать пенсіонери всіх категорій!).

Подія ця набагато рідкісніша, ніж затемнення сонця, з двох, здавалося б, досить простих причин:

по-перше, до неї треба дожити;

по-друге, зберегти в серці якщо не палку любов, то хоча б подружню вірність.

Я сам, чимало проживши на світі, бував на багатьох весіллях звичайних і навіть срібних, а ось на золотому не був. Тому можете зрозуміти й уявити мій душевний стан, коли я почув, а потім і точно дізнався про наближення золотого весілля у Юлії Василівни Н.

І о радість! Мені не тільки люб'язно дозволено зустрітися з ювіляркою, а й взяти у неї інтерв'ю. Правда, як було обумовлено нею, не для широкого загалу. Не для публіки. А хіба з наукового інтересу.

Ще одне застереження. Юлія Василівна, майже навстіж відкривши всі секрети багаторічного заміжнього життя, не побажала також, більше того, заборонила розголошувати її прізвище чи вказувати точну адресу.

Для більш лаконічного висвітлення нашої цікавої і корисної бесіди Юлію Василівну називатиму скорочено: ЮВ, а себе Я.

О т ж е, і н т е р в'ю.

Я. Дорога Юліє Василівно! Дозвольте поцілувати вам руку, піднести скромний букет квітів і запропонувати кілька запитань.

ЮВ. Руку підставляю вам з радістю, бо над усе люблю поцілунки. За букет спасибі. А на запитання відповім охоче.

Я. У цих вельветових модних брючках, що так пасують до вашої тендітної фігури, у цьому чорному гольфі, що

якнайкраще підкреслює всі жіночі пишноти, ви нагадуєте дівчину, котра щойно розпустила пелюстки свого першого кохання. Відкрийте, будь ласка, секрет, як вам удалося досягти такої принадної незмінності?

ЮВ. За комплімент спосібі. Він ще один до тих багатьох і багатьох, що їх мені так часто дарують чоловіки. А секрету ніякого. Просто я живу за випробуванням девізом: молодість до старості!

Я. Мені дещо ніяково, але дозвольте зачепити ваше найбільш інтимне. В якому віці ви вийшли заміж?

ЮВ. В шістнадцять років. Власне, кохання прийшло до мене ще раніше. Але воно жило тільки в мені, в моєму серці, в моїй уяві, в моїх замріяних і тривожних снах. Потім я зустріла того, з ким могла поділити переповнену чашу святих солодких почуттів.

Я. І цим щасливчиком, звичайно, був ваш чоловік?

ЮВ. Так.

Я. Пробачте, його ім'я й по батькові?

ЮВ. Просто — Серьожа.

Я. Це було не тут?

ЮВ. Звичайно. Тоді я жила в невеличкому містечку. Далекому не тільки від столиці, а й від обласного центру.

Я. Уявляю, як йому, вашому чоловікові, завидували. Адже вдале одруження — путівка до щастя на все життя.

ЮВ. Абсолютно вірно. Йому справді завидували, заздрили, а були й такі, що відверто ревнували. Що мені, признаюсь, подобалось. Саме оті ревності й спричинилися до того, що ми з Павлушею виїхали з тих місць.

Я. Перепрошую, я щось не вловив. З Серьожею?

ЮВ. З Павлушею! І виїхали ми на південь.

Я. На роботу?

ЮВ. Справа не в роботі. Я стільки наслухалася про море, а ніколи його навіть не бачила.

Я. Сподіваюсь, переїзд був приємний для вас?

ЮВ. Не те слово. Це була вершина мого щастя.

Я. А для Серьожі, тобто для Павлуші?

ЮВ. Ви хочете сказати, для Георгія? Так, Жора цілком поділяв мою радість. Він мене буквально на руках носив.

Я. Як ви дивитесь на сімейне щастя?

ЮВ. Реалістично й оптимістично. Нема нічого кращого, як удало створена сім'я. Скажу вам, що особисто я не переношу самотності. Тому над усе ціню гарного чоловіка. Без нього жінка — відламаний шматок. Хто їй принесе, хто наготує?

Я. Значить, ви за міцну сім'ю?

ЮВ. Так.

Я. І все ж, вам доводилось переживати гіркоту розлуки?

ЮВ. Знаючи свій характер, я ніколи не ризикувала розлучатися надовго.

Я. Чи поділяв ваші погляди на сімейне життя ваш чоловік? Ну, той... Сергій... Павло... Георгій?

ЮВ. Валя? Валентин Остапович?

Я. Даруйте, дорога Юліє Василівно, але мені, можливо, через мою неухважність чи незначну глухоту здається, що ви, називаючи ім'я свого чоловіка, допускаєте неточності. Ну, ніби плутаєте...

ЮВ. Молодий чоловіче! Дозвольте вам зауважити, що від склерозу не страждаю і нічого не плутаю.

Я. Каюсь. Це, видно, в мене в голові якийсь трибок зіскочив... з місця. Але я тільки оклигав недавно від кошмарного грипу.

ЮВ. Це буває. Хвороба — не тітка. Пам'ятаю, як вона колись скрутила мого Володю. Ледь вирвався з обіймів смерті.

Я. Син?

ЮВ. Та у вас, справді, видно температура підскочила. Зауважу, що ні сина, ні дочки в мене ніколи не було. Я говорю про чоловіка. Про Володю, Володимира Петровича. Він, до речі, відомий професор.

Я. Радий би особисто познайомитись з вашим чоловіком.

ЮВ. Шкодую, але Степан Захарович у від'їзді. У нього стільки клопотів. Адже, самі розумієте, золоте весілля.

Я. Оскільки наша бесіда не виходить за межі сімейної теми, то ще хотілося б почути, як ви ставитесь до кохання?

ЮВ. Я чекала цього запитання. Переконана, що саме кохання і є тією рушійною силою, яка забезпечує нев'янучу молодість до самої старості. Особливо нам, жінкам.

Я. Що ви можете сказати про подружню вірність?

ЮВ. Я однолюбка. Тому ніколи собі не дозволяла захокуватись у двох мужчин одночасно. Окрім того, я вважаю, що в коханні не може бути другорядності. Пам'ятаєте, як ото в пісні?

А любовь всегда бывает первою
И другою быть не должна.

Я. Велике спасибі. Але ще одне банальне запитання. Як ви ставитесь до числа 13?

ЮВ. Я не забобонна. Більше того, вважаю його для себе числом щасливим.

Я. Тобто?

ЮВ. Я помітила, що ви тугуватий на пам'ять. Зовсім не вловлюєте нюансів. Справа в тому, що Степан Захарович — мій тринадцятий чоловік. Ми з ним мирно, лагідно прожили ось уже більше трьох років. А, як бачите, вистояли і навіть діждалися золотого весілля. Не приховую, ви мені теж подобаєтесь. Але це вже між нами.

Ще раз від автора. З останньої відповіді Юлії Василівни я вловив усі нюанси. Саме вони й спонукали мене до публікації цього інтерв'ю. До розкриття заборонених секретів. Нехай пробачить мені ЮВ.

— І яких тільки коників не викидає оця нинішня урбанізація! — бідкається Варка, Василя Сиром'ятого дружина. — Навіть дітей рідних від батьків відвертає! Як ту дитину й не виховуй, з якого боку до неї й не підходь, а вона на тебе косо дивиться! Ось Гриша у нас знайшовся. Хлопчик як хлопчик, доки маленьким був. А підріс — ніби чужий став, ніби його хто підмінив. Правда, Василь усі гріхи на мою маму валить. То, мовляв, бабині витівки, то вона його так виховала, аби нам насолити.

Може, воно й так. Бо коли дитина з пелюшок виросла і ходити почала, ми її в село відвезли. Там молочко своє, вишеньки, яблучка, бабуся й дідусь рідні. Чого ще дитині треба! Рости, розвивайся, батькам дякуй, що райські умови тобі створили. Та й ми ж не відцуралися дитини, часом провідували свого Гришу. Тільки, видно, ті відвідини не на користь були. Побачить нас — сахається, на руки не йде, відбивається, ніби від чужих.

Ось тут Василь і порадив.

— А знаєш що? — каже. — Давай не їздити до батьків, щоб дитину не травмувати. Виросте, порозумнішає, тоді не сахатиметься.

Послухалась я. Василь коли й поїде в село, то вечірком, щоб синкові й на очі не показуватись. А вранці сала, картоплі та ще дечого набере — і на автобус. І, кажуть, Гриша втихомирився. Про нас перестав навіть згадувати.

Але ж час летить. Хлопчик виріс, до школи пора. Ледве витягли його від баби й діда. Відбивався від нас, мало не кусався. Та ми перемогли, пересилили. Тепер і живе з нами, і до школи ходить, а дивиться на нас, як на чужих. Уже ж не дурненький, бачить, що годуєм, зодягаєм, ласощами пригощаєм, а ніби вовчєня, пробачте, що на дитину рідну таке кажу! Заб'ється у куток і сидить мовчки. Сам собі. То хіба це не наслідки урбанізації?

Згодом друга дитина в нас народилася. Хотілося сім'ю зміцнити.

— Давай щось думати,—кажу Василеві,— щоб і цей синок чужаком не став.

— Треба ні бабі, ні дідові не показувати,— порадив Василь.— Бо й з цього дикуна зроблять.

Поміркували, порадились та й педагогічно вирішили Максимка свого з самого малечку в колективі виховувати.

Василь каже: «Віддай його у ясельки, нехай у гурті росте». Я погодилась, віддала. Зіп'явся Максимко на ноги, а Василь знову мудро радить: «Віддай у дитячий садок». Віддала. У круглодобовий. І таке добро: ні турбот, ні клопотів, дитина виховується. Один чи два рази на тиждень забереш додому, натішишся, а далі знову без мороки.

Виріс Миксимко так швидко, що ми й не помітили. І хлопчик — хоч куди. Тепер уже в школу определили. Та ще й з продовженим днем. Красота! І харчується там, і уроки робить там, і виховується. Одна біда з ним: додому не заженеш. Все біжить і біжить до чужих дітей. Каже, вдома йому нудно.

Ось вам і діти нині! Якими їх методами й не виховуй, а вони чужі тобі, та й годі! То це ж доки ще малі. А повиростають, поодружуються, сім'ї свої заведуть? Тоді чи й шматок хліба та склянку води подадуть батькові й матері на старості літ?! Ось що з дітьми рідними робить оця нинішня триклятуща урбанізація!

СКЛЕРОЗ

Уже немолодий головбух однієї солідної організації в обласному центрі, Товстоп'ят, приїхав у столичну установу з фінансовим звітом. Щоб не тибрити з собою важкого чемодана, натоптаного (про всяк випадок!) теплим

одягом та харчами, він поставив його у вільний відсік вокзальної автоматичної камери схову і, набравши цифровий код, замкнув дверцята.

«Раніше знайду собі місце у якомусь готелі, а тоді й речі перевезу,— розсудив практичний Самійло Якович.— А чемодана дідько не візьме. Код такий придумав, що й кібернетикові в голову не прийде, не те що злодієві».

Товстоп'яту пощастило. Уже в третьому готелі йому пообіцяли місце. Правда, не одразу, а на кінець дня, коли виселиться якась там спортивна команда. Та й то добре.

Оскільки Самійлу Яковичу звітувати тільки завтра, а до готелю раніше вечора нічого й потикатися, він розслабився, викинув з вічно заклопотаної голови всілякі бухгалтерські розрахунки і подався оглядати місто. Поволеньки пройшов переповненою людьми центральною вулицею, заглянув у кілька магазинів, зайшов у кафе і пообідав там гарячими сардельками та чашечкою кави.

«Живуть люди! — позаздрив Самійло Якович, дивлячись на перехожих, що, як у дитячому калейдоскопі, мелькали перед очима.— Снують собі по тротуарах, каву попивають, морозивом ласують і, можливо, навіть не догадуються, що в природі існують такі прекрасні категорії, як дебет, кредит та ще всілякі бухгалтерські премудрості. Щасливі! Ні, ні, ніяке це не щастя! Вони просто позбавлені розуміння справжньої краси, справжньої величі цифри. А цифра, брат,— це і прожиті роки, і прибуток підприємства, і відстань, і твоя зарплата, і твої збереження, це...»

Логобух раптом обірвав потік захоплюючих думок про красу і вагомість цифр, бо згадав, що ними визначаються також наші борги, не завжди розумні витрати на всілякі шмутки та пундики, що їх так любляють жінки, а часом і непередбачені чи навмисні перевитрати, а то й розтрати, за які доводиться розплачуватись дорогою ціною.

Поринувши у царство цифр, Самійло Якович навіть не помітив, як знову опинився на залізничному вокзалі, біля автоматичних камер схову. Йому залишалось набрати код і дістати з відсіку свій чемодан. Але, як на зло, він абсолютно забув свій код. Здавалося, все так просто. Цифри він набирав відомі, не було потреби їх записувати. А тут як корова язиком злизала з пам'яті. Постояв у задумі хвилину, другу, а в голові — ніби на класній дошці, що її черговий учень старанно витер мокрою ганчіркою.

— Чого мучитесь? — підійшов симпатичний мужчина з портфелем у руці.

— Та... — розвів руками Самійло Якович і знік. — Забув код. Цифри.

— Набирайте свій рік народження, — іронічно порадив молодик з наголо постриженою головою. — Майже всі пасажери набирають свій рік народження.

«Цей голомозий десь уже побував у бувальцях, — з острахом подумав Самійло Якович. — А це знову тиняється та видивляється, де чемоданчик погано лежить. Від таких треба подалі».

І все ж він спробував набрати свій рік народження. Але дверцята не відчинились.

— Ану наберіть рік народження дружини! — подала голос жінка, що сиділа на величезному чемодані.

— Я її й року народження не знаю, — відповів Самійло Якович.

— От тобі й на! — похитала головою жінка. — Котлети, приготовлені дружиною, їсте, білизну, випрану нею, носите, дітей з нею нажили, а коли народилася, з голови викинули! Ну, ці чоловіки!

— Власне, я знаю, — виправдовувався Товстоп'ят, — тільки не точно. Тому й коду такого не набирав.

— Може, тещин рік набрали? — кинула репліку жінка.

— Теща померла, — відмахнувся Самійло Якович. — Давно вже. То чого б це я її кістки ворушив!

Біля Товстоп'ята вже люди збиралися. Всі ахкали, давали поради, а дехто й глузувати взявся.

— Може, ви, діду, чемодана взагалі тут не ставили? — засміявся білявий парубійко у потертих джинсах.

— Не ти ж за мене тут клав! — огризнувся Самійло Якович, клянучи себе в душі, що так безглуздо заблудився у своїй пам'яті.

— Ви ще працюєте? — запитав хтось у Товстоп'ята.

— Працюю, а що? — відповів Самійло Якович.

— Рік народження свого начальника знаєте?

— Ну, знаю.

— Ха-ха! — дружно пролунало у гурті. — Начальників рік знає, а жінчиного ні. Ха-ха!

— Людині, можливо, до поїзда пора, а ви тут хаханьки влаштуєте! — зауважив мужчина у формі залізничника. — Що, забули цифри? — звернувся він до розгубленого і присоромленого Товстоп'ята. — Це буває. Особливо з тими, хто з цифрами рідко здibuється. Не хвилюйтесь, зараз ми все влаштуємо.

За кілька хвилин підійшов черговий.

— Ви впевнені, що чемодан ваш саме тут? — запитав він Товстоп'ята.

— Тут. Можу й заприсягнутися.

— Ну, ну. У такому віці людям сидіти б удома, а вони вештаються по світу. Ось ви, чого приїхали? — запитав черговий.

— У справах, — відповів Самійло Якович.

— У яких справах?

— Із звітом, — пояснив Товстоп'ята.

— А молодшого директора чи начальника у вас не знайшлося, щоб міг відзвітувати? — знову черговий.

— А я не директор і не начальник, — відрубав Самійло Якович. — Я головний бухгалтер!

— Ха-ха! — grimнула юрба цікавих. — Заливає дід! Головбух, а цифри забув! Такого не буває.

Черговий після деяких формальностей дістав і вручив чемодан господареві.

Самійло Якович подякував, швиденько покинув вокзал і поїхав у готель. Тут, навіть не повечерявши, він засів ще раз проштудіювати фінансовий звіт своєї солідної організації. Дійшовши до статті про перевитрати, він зупинився на злощасній цифрі, якою й закодував свій чемодан. Ось вона, перед ним, перед його очима! Багато разів повторювана, багато разів з докором названа в організації. Бо кому хотілося такою солідною цифрою підкреслювати свої недоліки!

Самійло Якович готувався до здачі звіту, але ніяк не міг відкараскатись від настирної думки: у нього склероз. І Товстоп'ят прийняв болюче, але мудре рішення: більше він не буде упиратися, а послухає добру пораду людей і здасть бухгалтерію комусь молодому, зі світлою пам'яттю.

СПЛЯЧА КРАСУНЯ

Коли Фея, повечерявши й досхочу наговорившись із подругами по телефону, ляже й засне, Федір, її чоловік, і собі, знявши капці, босоніж прокрадається у спальню до дружини. Тут він тихесенько вмощується на м'якому пуфику і, затамувавши подих, пильно вдивляється у гарне личко. А воно, те миловидне личко, у слабкому синюватому освітленні, що пробивається крізь матове скло дверей із суміжної кімнати, стає не земним, а якимось казковим.

«Спляча красуня, та й годі,— думає про дружину Федір і також намагається поринути у казковий світ, хоч на якусь годину забути ті незгоди, що панують між Феєю і ним ось уже близько року.— Таки зморилася, вибилася із сил та й заспокоїлася. І в хаті спокій настав. Мир, тиша, благодать!»

Федір любить Фею. Давно, ще з того часу, коли вперше зустрілися, познайомилися. Тоді вона була ще Федорою, звичайною дівчиною, молодшою за нього, наївною, навіть простакуватою. Довго холостякував Федір, придивлявся до дівчат, вибирав, боявся, щоб «не вскочити». І взяв собі Федору, здавалось, лагідну, добру, скромну. А пожили— Федора переіменувала себе не Феню, потім на Фею, а ще згодом і характер круто поміняла.

«Спи ж, Феєчко... Фенечко... Федорочко моя,— зітхає розчулений Федір.— Яка ти гарна, яка ти мила уві сні. Вдень не підступишся до тебе, не підлаштуєшся, так і сиши зі злості. А заснеш — ангел небесний. Хоч бери на руки та й носи. І коси твої, хоч і руденькі, хоч і ріденькі, а такі красиві, шовкові. А прокинешся, нап'ялиш на себе оту фіолетову кучеряву кучму й на лева старого стаєш схожою. Дивитись моторошно, морозом обсипає з переляку. Дурень якийсь оті перуки вигадав! Тьху!»

Федір, боячись навіть дихнути, себе в думках більше картає. Догоджав, ніколи ні в чому не заперечував Федорі, ось тепер і маєш: на голову вилізла. Слова їй не скажи, зауваження не зроби, бо таку бучу підніме, що хоч із дому тікай. Та й від сусідів сором. І так реплік наслухався: «Щось наші тато з донькою не миряться».

«І очі твої гарненькі зараз,— нахиляється Федір над дружиною, що солодко спить.— Хоч і заплющені, а зорями для мене світять. Бо ні синьки під ними нема, ні отих чорних бамбульок на віях, що стирчать, ніби дротяні. Добре, що хоч на ніч змиває з себе оту погань синтетичну».

З очей Федір переводить свій погляд на руки. Пишні, з довгими пухкенькими пальцями.

«Гарні мої рученьки,— шепче, ніби молитву читає Федір.— Такі ось спокійні, звичайні, без перснів з камінцями. А скільки ті персні висотали грошей з мене! Купив один — мало. Купив ще і ще — мало. Ладна по

два персні на кожен палець надягати. Що воно за така мода дурна! Добре, що хоч природа тільки десятима пальцями наділила. А коли б двадцятьма? Що б тоді нам, чоловікам, довелося робити? Ехе-хе! — зітхнув у долоню Федір. — Тоді б ось ці руки були для мене ще дорожчими».

Та не тільки про персні думає Федір, дивлячись на руки своєї дружиноньки. Він з гіркотою думає ще й про те, що ось ці тендітні руки Феї не раз уже злітали над його, Федора, головою. То з мокрою ганчіркою, а то й качалкою замашною. Правда, до бійки не доходило. Бо він вчасно ухилився від удару, а потім слізно перепрошував Фею заспокоїтись, поберегти свої нерви, бо це призводить до передчасного старіння. Останній довід найкраще впливав на розлютовану дружину, і вона з огидою кидала з рук знаряддя нападу.

«Відпочивають і твої ніженьки, — молився далі Федір, дивлячись на не досить чіткі обриси ніг під ковдрою. — Добре, що хоч вночі ви босі. Ні панчохів модних на вас не потрібно, ні чобіток дорогих. Та ще й не одну, а тричотири пари на рік».

Ноги Федорі-Феї дісталися не такі тендітні, як руки. На них перший-ліпший чобіток не взуєш. А їй хочеться тільки модних, імпортних. А ті імпортні або припадисті, або з вузькими халявами. Вина за все те знову падає на Федора. Ніби йому не хочеться, щоб Фея, його дружина, царівною виглядала.

«І губи твої, Фезчко, такі принадні, такі гарні, як макові пелюстки. — Федір знову переводить погляд на обличчя дружини. — Вони ось такі справжні, такі живі, бо нема на них отії луски з помади. І так добре, що аж до ранку ці губоньки будуть стулені. Можна б і поцілувати ці губоньки, та боязно зачіпати».

Боязно Федорові, бо Фея зробилася сварливою, так і шукає найменшої зачіпки, щоб на чоловіка накинутися. А він терпить, бо кохає дружину. Все вірить, що час згла-

дять усі їхні незгоди. Йому б уже йти зі спальні, залишити дружину, та не все ще передумано.

«І язик твій мовчить,— уже з роздратуванням думає Федір, бо язик той найбільше йому допікає.— Сховався за губами, за зубами та й відпочиває до ранку. Нічого, вдень він надолужить. Як почне молоти, то, ніби пропелер, аж повітря розрізає. Добре, що хоч уночі не телепає, сам спочиває і мені не дошкуляє, перепочинок дає».

Отак надивиться Федір на свою Фею, натішиться нею в думках та й спохватиться, щоб не розбудити коханої дружини. Та ще ж і самому треба йти у коридор і відпочити до ранку.

«Спляча красуня,— прошепоче Федір і, цмокнувши губами повітря, тихенько вислизає в суміжну кімнату.— Доброї тобі ночі!»

ВТІШИЛА

Прийшов чоловік додому. Сердитий, збуджений. Капелюха пошпуриив так, що тільки ковзнув по дивану й опинився на підлозі. Піджак безладно повісив на спинку стільця.

Черевиків не зняв з ніг, а так і почалапав у брудних по новому килиму.

— Ти чого це?! — верескнула вражена дружина.— Що з тобою? Не роззувся, а топчешся по всьому, як не в своєму домі!

— «Не в своєму домі!» — огризнувся чоловік.— Начхати мені на твої килими й доріжки. Кінець все одно буде. Тьху!

— Та що таке — сердишся, плюєшся, ніби на тебе що найшло, — домагалася дружина.

— Нічого на мене не найшло. Це на тебе ще колись найде! — гримнув чоловік.— Он Холоша помер. Хоча тобі й байдуже. Ти його, мабуть, не знала.

— Знала чи не знала, що з того, — розвела руками дружина. — Ну, помер, то поховали. А тобі чого гарячкувати?

— Бо поховали не так, як треба, — кинув сердито чоловік. — Зовсім не так, кажу тобі. А все жіночка його закомандувала. Уявляєш, з лікарні й прямисінько на кладовище повезли. Найкоротшим шляхом. Навіть додому не завезли.

— Ну, то й що? — не вловлювала жінка гніву свого чоловіка. — А може, вдома тіснота, всілякі незручності, то навіщо туди труну тягнути?

— Ось-ось! — підхопив чоловік. — Саме так, як оце ти, і Холошина дружина розсудила: «Тісно та не дуже зручно». Значить, доки господар був живий, здоровий, то не було з ним тісно? І він в квартирі не був зайвим, і його зарплата влазила в квартиру, все, що він діставав, якое розміщувалось. А помер — тісно стало.

— Та заспокойся, будь ласка! Хто він тобі, той Холоша? Брат чи сват? — стримувала дружина свого збудженого чоловіка.

— В тім то й річ, що він мені — ні брат ні сват, — не заспокоювався чоловік, — а просто гарна і гідна людина. Та до нього на прийом з трепетом колись чекали! Та колись багато хто вважав за честь, коли з ним Холоша за руку поздоровкається! Людина посідала певне місце в суспільстві. Сама щось робила, іншим вказівки давала. А кому слід, то, може, й догану. А кого, може, й з роботи... Одні з ним дружби чекали, інші побоювалися його. Як то в житті буває. Доки людина живе. А помер, то бачиш, у квартиру власну не завезли. Не дали годину-дві полежати. Востаннє...

— Я розумію, але не треба так до серця близько все брати, — втішала дружина. — І погодься, що вдові видніше, як власного чоловіка поховати. Може, вона мала рацію, що квартиру обминула. І йому, покійникові, що б це вже дало?

— Говори, говори! — ще дужче розпалився чоловік. — Квартира ж таки Холошина! На нього й ордер виписано! Та на ньому ж особовий рахунок і тепер ще значиться! А його, бідолаху, в ту квартиру власну не занесли. А прямісінько транзитом, без пересадки, на кладовище. На вічний спочинок. А ти, як я вже бачу, теж точнісінько так учиниш, коли очі склеплю. Ну, що ж, давай, давай! Галопом вези на кладовище, бо вдома тобі ще килими позатоптують! Бо вдома я тобі вже зайвим буду! Ах, ти! Всі ви одним миром мазані

— Людоньки добрі! Та що це з ним? Що з тобою? — заволатала дружина, припадаючи до чоловіка. — Та заспокойся, благаю тебе! Та я тебе, мій любий, обов'язково вдома покладу. На м'які подушки, ось у цій, у великій кімнаті. І все буде найкращим чином. Ну, поглянь на мене! Ну, обніми мене, мій дороженький! Ось так... Ось так...

В квартирі раптом настала райська тиша. Ніби її голуб миру перелетів.

ПРОГАЛИНА В ПАМ'ЯТІ

Призначили нового начальника цеху. Він запросив до себе Деркачука, вибачився, що затримав після роботи, і, розгорнувши список, повів розмову.

— Ви Порхуна знаєте? — запитав.

— Знаю, — лаконічно відповів Деркачук.

— Ну, як він?

— Хлопець — хоч куди.

— Добре. Але це точно?

— А навіщо ж мені вам брехати? Хороший хлопець.

— А Бугайченка знаєте? — поцікавився начальник цеху.

— Ще й як! — недовго думаючи, вигукнув Деркачук.

— Нічого чоловік?

— Та таких, як він, пошукати! Боєць!

— Тобто?

— З двома нормами справляється. І хоч би що. Ні в одному, як кажуть, оці. Надійний.

— Значить, боєць?

— Можу заприсягнутися,— з готовністю запевнив Деркачук.— Я вже з ним не один рік...

— Зубченка також добре знаєте?

— Як самого себе. Стийкий. Ніколи не підведе. А за товариша піде у вогонь і в воду. А чого це ви не підряд, а якось вибірково прізвища називаєте? — насторожився Деркачук.

— Та просто так, куди ось палець показує,— засміявся начальник цеху.— А ви молодець. Спасибі,— подякував начальник,— людей знаєте. Можете оцінку дати. А то є такі, що, крім себе та ще кількох сусідів по верстатах, більше нікого не знають, ніким не цікавляться. Що про Хоменка скажете?

— Знаю й Хоменка, — підбадьорився після похвали Деркачук,— але високої оцінки дати не беруся.

— Це чому ж? — насторожився начальник цеху.

— Бо слабкіший від тих, що я вже характеризував. Швидко скисав. Серед товаришів не дуже надійний.

— Шкода, шкода,— мовив начальник цеху і проти прізвища Хоменка поставив манюсінський знак запитання.— Ще скажіть про Листового, та на сьогодні й досить.

— Це ви про якого Листового? — розгубився Деркачук.

— Кажуть, передовик, навіть раціоналізатор.

— Нічого не можу сказати,— кліпав очима Деркачук.— Прізвище знайоме, не раз чув його, а більше нічого не знаю. Щось, знаєте, з пам'яттю.

— Сказали мені, що він часто на зборах виступав, дає розумні поради, а то й критикує.

— Убийте, щось я цього не знаю,— ударив себе в груди Деркачук.— Я відпрацюю зміну і одразу додому. Власне, не додому, але...

— Дивно, дивно не знати такої людини,— ніби присоромив начальник цеху.— Це вірно, що у вас щось із пам'яттю.

— Так-так,— підхопив Деркачук,— якась прогалина. І саме на цього Листового. Бо з ким чарку п'ю, тих ніколи не забуваю. Вночі розбудить — дам вичерпну характеристику. А з Листовим, значить, ніколи в компанії не бував, от воно й прогалина.

— Так оце ви мені все чарколюбів розхвалювали? — запитав ошелешений таким відкриттям начальник цеху.— Нічого собі!..

— Я ж думав, що ви з добрими намірами цікавитесь, — зніяковів Деркачук, — щоб кадри свої знати. А ви мене на Листового спрямовуєте, якого я, хоч убийте, знаю погано.

СІРНИКИ

Зайшов до Микитюків. Молотка позичити, бо в своєму ручка відламалася. До кімнати ступив, глип: Ліда, зігнута, по килиму дигає. Аж перелякався, бо ніколи й не подумав би, що вона таку позу може зробити.

— Пробачте, — стрепенулась, поправляючи зачіску.— Сірники розсипала, збираю ось. Аж у голові запаморочилось.

— А таки й запаморочиться,— погоджуюсь,— бо разів зо тридцять, мабуть, треба зігнутися, щоб до єдиного сірничка зібрати?

— Еге, тридцять, а п'ятдесят не хочете? — каже Ліда і вся аж поплямилась від натуги.

— То це ж, як повна коробочка, то разів п'ятдесят треба нагнутися? — питаю.

— А я завжди тільки повну й розсипаю,— каже Ліда,— бо як розсипати тільки половину, то це нічого не дасть.

— То це ви навмисне? — здивувався я, зиркнувши на зніяковілого Микитюка.

— Навмисне, ясна річ,— посміхнулася Ліда, підкидаючи в руці сірникову коробочку.

— Для чого? — зробив я великі очі.

— Фізкультура! — кинула хазяйка ефектне словечко.

Я стеновав плечима, бо ще ніколи, правду кажучи, не бачив таких фізкультурних занять.

— Я розсипаю коробочку сірників, а тоді визбирую по одному,— охоче пояснила мені сусідка, як першокласникові.— Тільки й тут існують свої правила: ні в якому разі не можна згинати ніг у колінах, не можна й присідати. Тоді на тіло припадає велике навантаження.

— Що ж це дає? — все ще не розумів я затії із сірниками.

— Багато дає. А головне — ожиріння знімає,— трохи сором'язливо глянула на свій живіт Ліда.

— Чимало скинули? — глянув і я на огрядну фігуру.

— Як бачите, ще небагато.

— А давно займаєтесь фізкультурою? Ну, ось цією, сірnikовою?

— Уже більше року,— відповів за дружину Микитюк і безнадійно махнув рукою.

— По вас, Лідочко, не помітно,— осмілів і я,— можливо, то вигадки, а не вправи? Краще б уже, як то деякі люди роблять, бігали по кілометрів п'ять-десять...

— Що ви? — запротестувала Ліда, уже відсапавшись від недавнього нагинання.— Бігати соромно. Та й де тут розженешся: ні парку поруч, ні подвір'я пунтього. А те, що ніяк не схудну, то, видно, в ритм не ввійшла, не пристосувалася. Доки зберу сірники, то так втомлюсь, що прилягти охота. А приляжу — одразу засинаю.

— А може б, вам на роботу влаштуватися? — мовив я, шукаючи підтримки у Микитюка, гарного і лагідного чоловіка Ліди.

— Куди там з моїм серцем та на роботу! — замахала на мене Ліда. — Десять кроків швидше ступлю, і вже б'ється, як пташка у клітці. Ось повноти позбудусь, тоді й про роботу думатиму. А поки що чоловік мене забезпечує, — з любов'ю глянула вона на Микитюка. — Рік-два ще вдома помучусь. Гадаєте, сірники по кілька разів на день збирати, то так легко? Мука, та й годі, але мушиш терпіти, коли хочеш здоров'я зберегти.

БЕРЕЖИ СЕБЕ!..

Прийшовши з роботи, Козенко роздягнувся, перевзувся, потім помив руки і вже, було, завернув на кухню, де завжди вечеряв, але мати дружини перепинила його.

— Ні-ні, Кольо, не сюди, — лагідно, навіть ніжно мовила Тетяна Кузьмівна, легенько торкнувшись зятевого плеча. — Ходімо!

«Дивина, — подумав Козенко, пересвідчившись, що Тетяна Кузьмівна веде його до кімнати. — Може, хто приїхав? Я ж завжди вечеряю на кухні, та ще й на краєчку стола, вічно заставленого каструлями, тарілками, чашками та ще різним начинням».

Микола здивувався ще більше, побачивши на столі, застеленому білою скатеркою, чимало апетитних страв, якими пригощають не кожного дня. Біля рівненьких тарілочок з дорогого обіднього сервізу лежали такі ж новенькі мельхіорові виделки і навіть ножі.

— До нас хтось приїхав? — запитав зраділий Козенко. — А де ж Надя?

— Ніхто до нас не приїхав, а Надя ось-ось прийде, — сказала Тетяна Кузьмівна. — А з чого це ти взяв, що хтось приїхав?

— По столу бачу,— потер руки Микола.— Не для самих же це!

— Для самих. Для тебе, голубчику,— зітхнула Тетяна Кузьмівна і з сумом чи жалем поглянула на зятя.

— Щось трапилось? — насторожився Козенко.

— Нічого, — знову зітхнула Тетяна Кузьмівна,— але хіба тепер треба довго чекати, щоб щось трапилось? Сідай вечеряй. І бережи себе, Колю!

— А ви чого не сідаєте?

— Я сяду. Ось Надя прийде, то тоді вже разом. Десь вона з жінками затрималась. А ти бери їж, не чекай!

Козенко з'їв кілька шматочків та й замислився. Над ось цією, якось не досить звичайною для нього, увагою.

— Може, тобі для апетиту щось? — запобігливо запитала Тетяна Кузьмівна, вловивши настороженість Миколи, і кинулась до серванта.

Скоро Микола з насолодою споживав усе, що було на столі, з вдячністю позирав на Тетяну Кузьмівну, жінку справедливую, але скупувату, і навіть не почув, як до кімнати зайшла Надя.

— Ти вже вдома? От і добре! А ви, мамо, ще не вечеряли? То сідаймо та всі разом,— заметушилася Надя і, звертаючись до чоловіка, повторила майже те, що й мати: — І бережи себе, чоловіченьку, ой, бережи!

У Миколи від такої турботи, чи від того зілля, що дала Тетяна Кузьмівна, зародилося тепло не тільки в душі, а й в плунку. Йому хотілося обійняти своїх милих жінок і справді берегти себе, щоб завжди так гарно було в сім'ї.

Наступного дня Козенко бадьоро крокував на роботу, всю зміну працював з піднесенням, а повертаючись додому, і на хвилину не затримався біля пивного ларка, де мав звичку побути у гомінкому чоловічому товаристві. Роздягнувшись і помивши руки, Микола впевнено повернув кроки до кімнати, але його перепинила Надя.

— Ти куди це розігнався? — суворо запитала.

— Вечеряти,— оптимістично відповів Микола, з приємністю згадуючи вчорашнє.

— Хіба ти не знаєш, де вечеряють? — сухо кинула дружина. — Пора б уже запам'ятати!

Козенко, знизавши плечима і зробивши крутий поворот, пішов на кухню і мовчки, самотньо повечеряв, не відчуючи ні смаку, ні задоволення.

«Що з ними? — губився в догадках.— Вчора були такі чемні, м'які, запобігливі, а сьогодні інакші. І знаходять же на людей».

Хтозна, скільки то часу минуло, але Козенко, як і не мріяв, не відчував до себе тієї теплоти, що так зігріла його одного разу. Хоч вдома, сказати правду, був лад, були і нормальні взаємини.

Та якось, коли вже майже все забулося, Микола знову потрапив в обійми особливого піклування. Ще на порозі зустріла його дружина, допомогла роздягнутися, капці підсунула. А коли умивався, то й рушник подала. Чистий, накрохмалений, пахучий. А Тетяна Кузьмівна, як і того разу, не пустила на кухню, а до кімнати повила.

— Бережи себе, Колю! — мовила і по голові погладила маленькою рукою.

— Ой, бережи, чоловіченьку! — повторила їй Надя, обійнявши і пригорнувши до себе.— Нині такий світ, таке життя, що не вгадаєш, як усе й обернеться!

Козенко все ще не міг второпати, чим стурбовані жінки, але, побачивши розкішний стіл, вдавано замислився, засумував, доки Тетяна Кузьмівна, помітивши те, не запитала :

— Тобі, може, для апетиту чогось?

— Та й можна б,— погодився Микола, не показуючи поспішності чи особливої радості.

— На, голубчику, на! — повертаючись від серванта, щебетала Тетяна Кузьмівна.— Нічого не шкода, тільки бережи себе! Живи нам хоч сто років!

— Ой Колю, бережи себе! — вторила й Надя, сидючи поруч з чоловіком і підкладаючи йому на тарілочку.

— Та в чому ж річ? — уже налякався Козенко.

— Ти в дворі нічого не помітив? Квітів під ногами не бачив?

— Нічого не помітив, нічого й не бачив. Не придивлявся, — пояснив Микола. — А що?

— Хоронили сьогодні чоловіка з сусіднього будинку, — журно мовила Тетяна Кузьмівна. — Ще зовсім молодого. Це ж яке горе в сім'ї!

— Десь твоїх років, — сумно додала Надя. — Та ти їж. І бережи себе, прошу!

«Так ось воно що, — зрозумів Козенко. — То вони й минулого разу так упадали біля мене, що хтось помер. А я тоді ніяк не міг догадатися. Диво!»

— Ти, Колю, не замислюйся так глибоко, — помітивши задуму зятя, зауважила Тетяна Кузьмівна. — Тепер же на людину так і чатують всілякі інсульти, інфаркти, діабети. Ото бережи себе!

— Ой, бережи, ой, бережи! — вигукнула Надя стурбовано. — І бери вечеряй!

Та минув день, минув тиждень, а Козенка більше не кликали після роботи до затишної кімнати. Він знову вечеряв на кухні, самотньо сидючи край столу, завжди захарашеного посудом.

«Щось ніхто не упокоюється, — майнула зловтішна думка у Миколи. — Зовсім забули мене, не турбуються, щоб беріг себе. А що, як?..»

Одного вечора Козенко прийшов додому пізніше, ніж завжди, роздягався, сопучи й шморгаючи носом, а руки мити взагалі не пішов. Упав на стілець, обхопив голову руками.

— Що з тобою? — насторожилася Надя.

— Зі мною нічого! — буркнув Микола.

— А все ж?

— Я ж тобі сказав!

— Щось болить? — без особливої тривоги запитала її Тетяна Кузьмівна.— Нехай дихне! — порадила вона дочці.

— Дихни! — наказала Надя.

— Відчепіться! Нема чим дихати! — розсердився Козенко.— Людини он не стало, а у вас одне на думці.

— Кого не стало? — одразу насторожилась Тетяна Кузьмівна.

— Хтось помер? — зблідла Надя.

— Помер,— схлипнув Козенко.

— Хто? — в один голос гукнули Надя й Тетяна Кузьмівна.

— Боровичок,— нехотя видавив із себе Микола.

— Людоньки! Такий ще молодий, такий червоний завжди! Та що з ним? — сплеснула в долоні Надя.— Хто б міг подумати!

— Отож-то, хто б міг подумати,— сумно повторив Козенко.— А вже нема.

— Надю! Накривай стіл у кімнаті! — заметушилася Тетяна Кузьмівна.— Колю! Мий руки та сідай вечеряти! І бережи себе, голубчику!

— Ой, бережи! — мовила крізь сльози Надя і заходилася на стіл подавати.

«Ось що з людьми діється,— всівшись біля столу, міркував Микола.— Почують про горе — добрішають, забудуть — знову черствіють».

— Та ти не переживай, не бери близько до серця,— погладила Миколу Тетяна Кузьмівна.— Ось я тобі для апетиту трішки дам. Тільки бережи себе.

— Ой, бережи! — підкладаючи на тарілочку, дивлячись на чоловіка, зітхала Надя.— Бо, не доведи доле, щось трапиться з тобою, нам теж не жити! Бережи себе, Колю!

А Козенко апетитно уминає вечерю, а сам зі страхом думас:

«Хоча б минулось, хоча б хто з них ближчим часом

Боровичка не зустрів, бо буде мені тоді. Хтозна, чи й урежу себе від великої неприємності за таку, хоч і веселу, але не дуже гуманну витівку».

МЕНЕ НЕ НАЗВАЛИ В ДОПОВІДІ

Як це й не прикро, але мене не назвали в доповіді. Не те, що не похвалили, а навіть прізвища не згадали. Мене це вразило. Навіть приголомшило. І до перерви я почував себе, як ото карась, ще живий, але вже очищений від луски. Бракувало тільки гарячої сковороди.

«Не сіпайся, не бери близько до серця,— заспокоював я сам себе.— Ось на перерві зустрінешся з друзями, поговориш, вислухаєш їхні доброзичливі слова, і все вляжеться. А там і забудеться».

Першим, кого я помітив у людському потоці, що дружно плив до виходу з залу, був Демидко. Він стояв біля свого ряду, крутив у руці газету, а очима пас уздовж проходу, ніби когось шукаючи.

«Мене виглядає,— з теплотою подумав я, гостро відчуваючи потребу, щоб саме в цю хвилину поруч був хтось надійний.— Молодець, не забув добра».

У дружбу до молодшого від мене Демидка я не набивався, нічим не виказував до нього своєї симпатії. Тільки й того, що на одному засіданні, де його досить гостро критикували, замовив слово, підтримав і навіть урятував від суворого стягнення. Відтоді Демидко мало не молився на мене, завжди шукав нагоди зустрітися й поговорити.

Я підніс руку, привітно помахав ї, на скільки це було можливо, прискорив крок до товариша. Але Демидко, побачивши мене, чомусь не зрадів, а відвернув свою буйноволосу голову і раптом зник за широкою спиною огрядного чолов'яги, що заступив собою майже увесь прохід.

«Значить, не впізнав,— виправдав я товариша, що, ніби голка в сіні, загубився в натовпі. — Та нічого, у фойє розшукаю і здобаюсь з ним».

Тим часом біля самих дверей, де аж вирувала жива людська хвиля, промайнула постать жилавого, завжди привітного й усміхненого Чинюка. Він кожного разу перший дзвонив і поздоровляв, якщо хоч щось почув про мій успіх, запрошував до себе в гості, на риболовлю чи просто на прогулянку у вихідний.

— Привіт, Максиме Григоровичу! — намагаючись бути веселим, гукнув я товаришеві, вриваючись у потік.

Правду кажучи, це дещо штучне загравання перед Чинюком мене принижувало. Тим більше, що саме на цих зборах його прізвище було назване у довгому ряду кращих, а моє...

Чинюк побачив мене, навіть кивнув головою, але назустріч не кинувся, а на моїх очах приліпився до товариша, який щойно сидів у президії, і більше навіть не оглянувся, щоб вибачитись чи дати знак іти за ним.

У просторому фойє я ніс до носа зіткнувся з Треляжним, балакуном, що завжди носить з найновішими анекдотами. Ще не було випадку, щоб він мене обминув, не затримав і не почастував жартом, щойно почувим чи, може, вигаданим ним самим.

Саме тепер мені було не до жартів і не до анекдотів, але й близькість Треляжного на завадила б, аби не залишатися зовсім самотнім.

— Щось новенького розповісте? — зачекав я знайомого, простягнувши руку для привітання.

— Все новеньке в буфеті! — кинув мені Треляжний, не помітивши моєї руки і не зупинившись. — Біжу туди. Перерва всього на двадцять хвилин.

Це вже було щось подібне до змови проти мене.

«Нехай уже в доповіді обійшли,— думав я,— якась на те причина є. Але чому ж друзі демонстративно відвертаються? Щось знають? Але ж я сам ще нічого...»

Мої думки обірвалися, бо я побачив Сировича, котрий, як мені здалося, прямує саме до мене, поблискуючи ще молодію лисиною. Цього товариша я не дуже шаную за його характер. Він, коли йому щось треба, ходитиме за людиною, запрошуватиме її до ресторану, заповідатиме кожному її бажанню. А доб'ється свого — людину ту може й не помічати.

«Можливо, він не почув, що мене в доповіді не назвали, коли так сміливо пробивається до мене, — подумав я про Сировича, знаючи його отой характер. — А може, хоче схидненько поспівчувати?»

Уникати зустрічі було незручно, тому й я зробив кілька кроків до нього, готовий обмінятися хоч кількома словами.

— Ну, що? — замість привітання, звернувся до мене Сирович. — Як доповідь, сподобалась?

— Нічого, — кажу, намагаючись бути спокійним. — Нормальна доповідь.

— А тебе ж в ній навіть не згадали? — шпигонув Сирович.

— Ну, то й що? — не хотів я визнавати своєї поразки.

— А те, що це вже сигнал! — злорадно наголосив Сирович, пронизуючи мене злим поглядом. — Серйозний сигнал!

Мені хотілося сказати цьому нахабі щось колоче, категоричне, адже ж він і біля мене ще недавно упадав, бо треба було на місце підходяще влаштуватися. Але я не встиг вимовити й слова, бо різко задзеленчав дзвоник, сповіщаючи про закінчення перерви.

Пружний людський потік поніс мене до залу. Настрій мій не поліпшився, а ще більше підупав. І не стільки від доповіді, як від несподіваного розчарування в людях. У тих, кого я до сьогодні вважав своїми друзями й однодумцями.

Раптом мене хтось штовхнув, потім під руку взяв.

Я підвів голову і побачив Дрозда. Товстенського, червоненького, короткозорого.

— Біля тебе місце знайдеться? — тулячись до боку, запитав Дрозд.

— Тут місця не закріплені, — зрадів я товаришеві, його ширості.

— Ти ніби схвильований? — усідаючись на крісло поруч зі мною, запитав Дрозд, пильно дивлячись на мене через окуляри.

— Трохи є, — відповів я, не вдаючись у подробиці, сподіваючись, що він знає причину мого поганого настрою.

— Чим же ти схвильований? — не відставав Дрозд.

— Розумієш, у деяких своїх знайомих розчарувався, — признався Дроздові. — Якись вони порожні стали, ніби хто з них душі повиймав.

— Буває, — підтримав Дрозд. — А хто саме?

— Демидко, — назвав я. — На перерві хотів до нього підійти, а він за чужу спину сховався.

— То такий, — не вдаючись до пояснень, кинув Дрозд. — А ще хто?

— Ну, хоча б Чинюк, — поскаржився я. — Мене побачив, не підійшов, а приліпився до товариша, який у президії сидів.

— Викинь з голови! Чинюк — відомий підлабузник! — категорично мовив Дрозд. — Я таким не дивуюсь. Оце і всі, хто тебе з душевної рівноваги вивів?

— На жаль, не всі, — розпалився я. — Треляжний мимо пробіг, не привітавшись, а Сирович навіть образив своїми підленькими натяками. Мовляв, наді мною щось нависло.

— Це вже щось забагато на один день, — ніби підсумовуючи, зробив висновок Дрозд. — Таки схоже, що з тобою щось сталося. А ти не зважай, плюнь! Притчу східну про караван і шакала знаєш? Ось і роби висновок! І вище голову!

— Та нічого особливого зі мною поки не сталося,— заспокоїв я товариша, який виявив таку прихильність, щирість.— Єдине, що мене сьогодні в доповіді не навзвали.

— Як?! — аж підскочив Дрозд і втупився на мене крізь скельця окулярів.— Не похвалили?

— Навіть прізвища не згадали,— зітхнув я.— Сам не можу пояснити, з яких це причин.

— Та-ак! — ще раз допитливо поглянув на мене Дрозд і замовк, замислився, ніби підшукував якийсь аргумент, щоб втішити мене, заспокоїти.

— Ти мені пробач,— сказав після роздуму Дрозд,— я книжку забув там, де сидів до перерви. Мушу піти забрати, бо ж бібліотечна.

Він підвівся і, пригинаючись, щоб не так помітно було з президії, подався проходом у задні ряди.

Добру годину тривали дебати. А потім з заключним словом виступив доповідач. Він зробив кілька зауважень на виступи, відповів на запитання і, вибачившись, додав:

— Самокритично визнаю, що трапилась у нас прикра помилка. Я випадково пропустив сторінку доповіді, де йшлося про успіхи й досвід кількох наших талановитих товаришів. Я дозволю собі назвати їх імена зараз, бо вони цього цілком заслуговують.

Серед пропущених прозвучало і моє прізвище. У мене раптом відлягло від серця, спало нервово напруження, а натомість прийшла радість, що геть заповнила все моє ество. Хотілося діяти, співати, потрапити в оточення близьких і щирих людей.

Закінчилися збори. Я вільно, легко, не відчуваючи землі під ногами, вийшов на вулицю. І яке ж було моє здивування, коли біля дверей, на сходах, що вели до тротуару, стояли: Демидко, Чинюк, Треляжний і Сирович. Вони, ніби люди з одного ансамблю, дружно мене вітали, забігали один наперед одного.

Та біля тролейбуса, захеканий, спітнілий, наздогнав мене Дрозд і, коли зайшли до салону, поруч вмовився на сидіння. Але книжки в його руках я не побачив. Видно, він, горопаха, так і не знайшов її. А вона ж бібліотечна. Ото неприємностей буде!

СПАДКОЄМЕЦЬ

Доля занесла Левка Вернібиду у віддалене село. У пошуках щастя. Нині багато хто хати в селі продає. З хлівами, погребами, садами. І не дуже дорого. От і закортіло Левкові похазяйнувати, дачником пожити та ще й розбагатіти.

Іде він вулицею, на хати чепурні, на ворота з хвіртками поглядає та й прикидає, що б його краще придбати.

— Чи можна тут у вас хату купити? — запитав Левко літнього чоловіка, що ніс траву в мішку.

— Та можна, — відповів чоловік, підозріло глипнувши на незнайомця.

— А як відносно ціни? — затримав чоловіка Вернібіда, бо той і не збирався зупинятись.

— Залежно від хати, — чоловік поставив важкий мішок на землю.

— Мені б таку собі, дешеву, — зам'явся Вернібіда.

— Тоді прямуй до Одарки Лопушихи, — недовго думаючи, порадив чоловік, закидаючи мішок на плече. — Ось пройдеш до вулички, повернеш ліворуч, а там через п'ять дворів і Одарчина садиба, — охоче пояснив чоловік і якимось загадково кахикнув.

За кілька хвилин Левко зупинився біля подвір'я Лопушихи і з цікавістю оглядав стареньку, але чепурну хату, тільки чомусь недовкрито, дерев'яний хлів, що виставив до сонця голі крокви й лати, а також недобудовані ворота, притулені до старезних, але міцних дубових ушл.

— Чого витріщився? — раптом ляснуло за спиною Вернибіди. — Родичів шукаєш чи покупець?

— Покупець, — вирвалося у Левка, бо збрехати сивій худорлявій жінці, що тримала на коромислі відра з водою, не посмів. — Люди порадили: йди, мовляв, до Лопушихи.

— Ну, ну, — посміхнулась старенька. — Оце ж я й є. Хазяйка. Ходімо, як не жартуєш. Гостем будеш.

Вернибіда навіть не сподівався, що все для нього обернеться так гарно. Одарка ще нічого не розпитала, нічим не поцікавилась, а відразу до столу посадила, гарячими дерунами з сметаною пригостила, картоплею смаженою, навіть яєчнею з салом.

«Житуха! — облизався Вернибіда. — Будівлі запушені, а бабуся, видно, заможна, гостинна. Чого доброго, дешево й виторгую таке обійстя. На краще не стягнись».

— Скільки ж просите? — витираючи масні пальці в цупкий полотняний рушник, запитав Левко, сподіваючись легко обкрутити простакувату бабуся.

— Та-а, дурниці, — поправила білу хустинку на голові старенька.

— То скільки ж? — втягнув у себе повітря гість і затримав його в грудях, скільки можна було терпіти.

— Даром віддам, — дивлячись, як обличчя покупця налилося багрянцем, відповідає стара.

— Тобто як це? — нарешті видихнув ошелешений Левко. — Зовсім-таки даром?

— Еге, зовсім, — підтвердила Одарка, прибираючи зі столу.

— Хе-хе! — прийняв все за жарт Вернибіда.

— Правду кажу, можу навіть побожитися, — махнула рукою біля гострого носика Лопушиха, ніби осіняючи себе хрестом.

— А ви ж куди? — здивовано кліпав очима Вернибіда.

— Нікуди. Тут доживатиму. Хіба мені багато лишилось? Рік-два, та й... Ехе-хе! Всі туди підемо. Й нічого з собою не візьемо. Ехе-хе! — якомсь безнадійно зітхнула Одарка.

«Оце так ідея! Оце так несподіванка! Помирай, голу-бонько! Я тебе й дня не затримаю,— зловтішно подумав Левко.— Господарем стану, і грошики залишаться. Ну, ну».

— У тебе ж сім'я чи хто там? — ніби знічев'я поцікавилась Лопушиха.— Бо хата, сам бачиш, не дуже простора.

— Сам я, сам,— поспішив запевнити Вернибіда, бо ж не признаватись йому, що давненько залишив дружину з донькою на руках.— Як палець. Набридло по заробітках з місця на місце переїжджати, ось і надумав пожити незалежно.

— А так, так. Це похвально, коли людина сама собі раду дає,— підтримала гостя Лопушиха.— Я, щоб не така немічна, теж сама доживала б, а так мусиш щось робити. Ехе-хе, недовго вже,— зітхнула Одарка.

— То як же ми це діло?.. — побоявся домовити Вернибіда.

— А що тут мудрого? Я на тебе все перепишу. По закону. Як то й годиться. Ну, а ти вже мене якомсь дотримаєш... А там — хазяйнуй собі на здоров'ячко! Тільки ж господарство треба до пуття довести.

— Доведемо,— почував потилицю Левко, бо до роботи був не дуже беручий, тому й шукав щось на дурничку.

— Та я тобі вірю,— аж засяяла Одарка.— Бачу, плечистий, здоровий, їси добре, то й робитимеш не гірш. У мене, хлопче, око набите.

— Ви мені пробачте,— знітився Левко,— але як же все це оформимо? Господарство переходить до мене після вашої смерті чи як?

— Що це ти?! — запобігливо мовила стара.— Одразу

відписую. Все твоє, що бачиш. Навіщо тобі тієї клятої смерті чекати? Бери, користуйся, господарюй! Хіба я що?

Через якийсь там тиждень, коли Одарка Лопушиха, одна-односінька в цілому світі, відписала своє майно Вернибіді, новий господар аж загуляв на radoщах. Адже само щастя в руки припливло.

— Ти, хлопче, бери та докрий дах,— нагадала Одарка Левкові,— а то помру — від людей сорому наберешся, що покійниця в такій хаті лежить.

Забігався Вернибίδα, закрутився. Кинувся шиферу діставати. І таки дістав, купив за власні гроші. Тепер хата — ніби молодиця гарна з новою хустиною на голові.

— Аж помирати не хочеться,— зраділа Одарка, милуючись уже відписаною хатою.

«Помреш, бабо, не вік тобі брикати,— єхидно подумав Левко, почувши Одарчину радість.— Закриєш оченьки, складеш рученьки, та й... ха-ха».

— Тепер до хліва приступай,— Одарка не дала віддихатись своєму спадкоємцеві.

— Так шиферу ж більше нема,— розвів руками Левко.

— Можна й соломою вкрити,— заспокоїла стара.— Це ж село, не місто. Тут і солома в почесті. Піди до колгоспу, випиши, та й...

— Соломи? Будь ласка,— пообіцяв голова правління Вернибіді.— Тільки в жнива доведеться в полі попрацювати. В гарячу пору.

«Нічого собі,— розгубився Левко.— Тут, виявляється, не тільки дерунів з сметаною скуштуєш. А стара відьма тільки командує. Коли ж вона вже богові душу віддасть?»

Працює Вернибίδα в полі. Старається. Аж кістки за день тріщать. Але куди подінешся, на своє ж господарство старається.

«А чого це в неї все то недокрите, то недобудоване?—

сполошився якось Левко. — Ніби все тільки й чекало його міцних рук».

— Чого це у вас і ворота не припасовані, і хата не-докрита, і хлів? — запитав він Одарку. — У вас до мене нікого не було? Ну, з цих, із спадкоємців?

— Були,— розважливо мовила стара. — Тільки все якісь непутящі. То хитрі, то лінів. Хіба ж би я на таких своє майно відписала? А ти, бачу, хлопець справний, надійний, тому я тобі завжди й дерунчики готую, курятинкою свіженькою підготовую. Старайся тільки. Ось берися та город скопай, бо трактор тут не розвернеться.

— А скільки ж тут землі? — вжахнувся Левко.

— Кіт наплакав. Тридцять соточок. Для такого козака — робити нічого. Мах лопатою, мах — і все.

Що не день, то роботи все більше й більше Левкові. Схуд, змарнів, на люди не виходить. А бабі хоч би що. Навіть помолоділа, пожвавішала. Почала в кіно ходити. А в селі тільки й розмов, що про Одарчиного спадкоємця:

— Знайшла таки підходящого!

— Спи́ни не розгинає!

— Зате все добро йому перепаде!

— Еге, перепаде, якщо вона його не заїздить!

Від тих розмов Вернибіда ще більше охляв. А Лопушиха все своєї править:

— Льох нікудишній, діставай цеглу, цемент та берися за новий. Бо так і помру, не дждавшись путнього.

«Коли ж ти помреш, горе ти моє? — злякано думав Левко. — А що, як мене раніше скрутить? Хіба на це є гарантія?»

— Ти ж не забудь заявку подати про вступ до колгоспу, — нагадує Одарка. — Бо садибка — тю-тю! Залишать тобі п'ять чи шість соток, та й годі. А тобі ж треба про сім'ю подумати, про мене, доки на кладовище не віднесли.

«Видно, мене раніше віднесуть,— береться за голову Вернибіда.— Геть відмолоділа, хоч заміж віддавай».

Так Левко бився-бився, журився-журився, доглядав корову, свиней, гусей, качок та одного ранку й не підвівся з ліжка. Заслаб, осунувся, з лица спав.

— Ти що собі надумав?! — забігалася Лопушиха.

— Помру я,— взявся за груди Вернибіда, бо там і справді щось пекло його, мучило, нудило.

— Хлопче! Не лякай мене! Бери ось папір і відписуй усе чисто на мене! — підскочила з зошитом і ручкою Одарка.

— Воно й так усе ваше,— вирячився Левко, хапаючи ротом повітря.

— Не жартуй! Все тепер значиться на тобі! Ти ж мій спадкоємець! — замахала руками Одарка.— Я ось побіжу та когось приведу, нехай напише, бо ще богові душу віддаси без отого паперу!

— Лікаря мені! — заволав Вернибіда.

— З лікарем встигнемо, ти пиши! — відрізала Лопушиха.

Левко все ж видужав. Зміцнів, на повітря вийшов, подивився на чепурну хату під шифером, на хлів, перекритий золотистою новою соломою, на ворота, що ще пахнуть свіжою фарбою, на город, скопаний ним і засаджений всякою всячиною, та й мовив на radoщах:

— Як добре, що все таке гарне і все воно твоє!

— А дулі з маком не хочеш?! — виринула з-за хати жилава Лопушиха.— Нині це знову все моє! Законне!

— А як же я? — розгубився Вернибіда.

— А ти при мені,— примружила очі Одарка.— Доки я й житиму.

Наступного ранку Левка не стало в селі. Його ніби вітром здуло.

— А нічого був хлопець,— пошкодувала Одарка Лопушиха.— І чого він п'ятами накивав? Ехе-хе, горе наше!

То була погожа літня субота. Слава Бойчук горілиць лежав на гарячому піску, а ноги, аж до колін, тримав у теплій воді, що приємно лоскотала підшви, струмувала поміж пальцями, тихо плюскотіла, хилячи на дрімоту.

Він тільки сьогодні приїхав у Жукин, улаштувався у дерев'яному будиночку, світлому й затишному, і одразу подався до Десни, замріяної й зачарованої, як кохана дівчина, якої Бойчук усе ще не зустрів на своєму життєвому шляху.

Кращого відпочинку та ще в таку чудову пору годі було навіть у сні побачити. Сосновий бір, запаморочливі пахощі трав, золотий природний пляж — усе це заспокоювало, а водночас і заряджало внутрішньою енергією.

«Шкода, що плаваю, як сокира, — подумав Слава. — Тут би в хвилях побавитись, з течією позмагатися. Та доведеться ось так і пролежати колодою два тижні. А може, спробувати? Може, це не так і складно, варто лише страх перебороти?»

Слава навмисно забрався далі від людей, щоб не виставляти своєї ганьби, бо розумів, що соромно такому ще молодому, сильному чоловікові та не вміти плавати. А він чомусь не навчивсь. Як і не навчився грати в доміно й палити, не встиг одружитися.

За цими самокритичними роздумами Слава мало не заснув, але раптом стрепенувся, бо почув шурхіт піску біля самісінької голови. Він децю злякано розплющив очі і побачив перед собою струнку зсмаглу дівчину з красивими крутими ногами, з точеною статурою, з чарівною білявою голівкою і личком, ніби вирізьбленим з слонової кістки.

— Ух ти! — зіпнув ротом Слава, ніби окунь, раптово вихвачений з води, від несподіванки й подиву.

— Налякала? — засміялася дівчина.

— Трішки,— зірвався на ноги Слава і зашарівся.

«Оце, може, вона й є,— солодко забилося серце.— Тримайся, хлопче!»

— Новенький? — запитала красуня.

— А хіба видно? — поглянув на свої мокрі ноги Бойчук.

— Білий як папір. Не треба довго й гадати,— гребла ніжкою пісок незнайомка.— Уже купався?

Від сміливого звертання на «ти» і від такого запитання у Слави аж похолело в животі. А що, як зараз запропонує кинутися в річку?

— Купався,— збрехав Бойчук, сподіваючись, що красуня залишить його й піде собі.

— Не вірю,— блиснула вона зіницями синіх, як середина Десни, очей.

Слава зніжковів і тепер уже цілком серйозно пошкодував, що не навчився плавати.

Ось би з ким на той бік переправитись, у кучеряві верболози.

— Як тебе? — не церемонячись, запитала дівчина.

— Слава! — ніби учень учительці, відповів Бойчук.

— А я Зоя! — тицьнула себе довгим пальчиком дівчина і, посміхнувшись, показала рівненькі білі зуби.

Слава умлівав від щастя, яке так несподівано звалилося на його холостяцьку голову. Він зрозумів, що сподобався дівчині, і миттю поставив собі не розлучатися з нею.

А Зоя, ось ця струнка, синьоока, білоголова Зоя, взяла Славу за руку і потягла до води.

— Ходімо! Я побачу, як ти плаваєш.

— Я не плаваю,— уперся ногами в пісок Слава.

— Зовсім?

— Так.

— Не жартуй.

— А я й не жартую,— вдруге залився рум'янцем Слава.

— Тоді я тебе навчу, ходи! — ще більше наполягала Зоя. — Це все так просто. Тільки не бійся і роби все, як я.

Важко пояснити, як усе сталося, але Слава, раптово захоплений найтрепетнішими почуттями до дівчини, віддав себе на її волю і опинився у воді. Спершу по коліна, потім глибше, глибше, аж по самісіньку шию.

— Пливи! — штовхнула Зоя і, випустивши його руку зі своєї, стрілою подалася на бистрину.

Слава ще відчув, що з-під ніг вислизнуло піщане дно, що він занурився на глибину і, замість повітря, почав утягати в себе воду. Потім в очах пожовтіло, у вухах задзвеніло і все реальне зникло з свідомості.

Далі був непробудний і дивний сон. Ніби він лежить на гарячому піску, дримає, а довкола чується тупотіння, гамір, вигуки, якась метушня.

— Викачайте воду! З легенів викачайте! — кричав хтось. І Бойчук відчував, що його вхопили за руки, розмахували ними.

«Подуріли, чи що? Поспати не дадуть, — думав Слава, намагаючись вирвати свої руки з чіхось дуже цупких. — Що за жарти дикі?»

— «Швидку» викликайте! — чулося над головою. — Це ж треба, — такий здоровий, а пішов на дно!

— Видно, плавати не вмів!

— Тепер всі плавають. Може, ноги звело.

— Не базікайте, а рятуйте людину! — пролунав досить владний голос.

«Невже втопився хтось! — не розумів Слава. — Піти подивитися, так ліньки голову підвести. Е, ні, без мене справляться. А погано, як людина плавати не вмів. Треба буде навчитися. Та для мене тепер це й не проблема. Зоя навчить. Вона ж плаває, як щука».

— Треба в місто подзвонити, сім'ю попередити! — кидав хтось розумні поради.

— Ото горе на людей звалилося! Такий красень і втопився!

— Добре, як хоч діток нема. А то сирітками залишаться! — схлипнув жіночий голос. — Який і не батько, а свій, не вітчим...

«То правда,— проривається думка у Слави,— дітям без батька не з медом. Добре, що я собі поки не нажив. Та ось, як усе вигорить із Зоєю, то й у нас будуть. І треба навчитися плавати, щоб і собі не втопитися та дітей не осиротити».

— Як ви гадаєте, він ще не врізав дуба? — ляснуло під самим вухом.

— А хто ж його знає? Не ворухиться, але й не синіє.

— Хана! — як вирок, кинув хтось репліку. — Стільки води з нього вибовтали, а він і не дригне.

— Треба й з роботи когось знайти та подзвонити, нехай до похорону готуються, бо де та бідна жінка в такому горі сама справиться,— знову чийсь сумний голос.

«Розумна порада,— погодився й Бойчук.— Це ж і труну замовити, й вінки, і місце на кладовищі, і автобуси, і обід. Ого-ого, скільки то клопотів, щоб людину поховати. Ой, треба буде навчитися плавати, бо й мене може лихо спіткати».

— Як прізвище утопленика, дізналися?

— Та він, кажуть, оце сьогодні будиночок зайняв!

— Але ж путівка з підприємства повинна бути?

— Є путівка, знайшли!

— То як його там?

— Кролевич!

— От і дзвоніть на підприємство черговому, що, мовляв, Кролевич утопився. А там нехай уже місцевком турбується! Його прями́й обов'язок! Не тільки внески збирати!

«Людоньки! — забилася думка у голові в Бойчука.— Та це ж Кролевич утопився! Мій найкращий друг! Як він тут опинився? Бідна його дружина. Бідні діти! А я ж з ним ще тільки вчора бачився! Та він і плаває добре, моряк. Горенько!»

— Тут ми «швидкої» не дочекаємось, треба везти до міста! — пролунала нова пропозиція.

— То хоч зодягніть! — забідкалися жінки.

— А то йому вже не все рівно, зодягненим чи голим їхати. Не в театр, а в морг потрапить, на лід. Доки хірурги не розітнуть та нутроців не перевірять!

«Кого ж це хірурги розітнуть, Кролевича? — подумав крізь дрімоту Слава.— За віщо ж його розтинати? Стій! Та це ж я приїхав з путівкою Кролевича! То, виходить, що я і втопився? Що ж це таке?»

— Ворушиться, ворушиться! — наперебій закричали люди.— Робіть йому ще штучне дихання. Воду з нього треба видушити!

Тут Бойчук почув, що в його груди з силою натисло чиясь коліно. Аж ребра затріщали.

— Та ви що робите? Хулігани! — відчайдушно крикнув Слава, вириваючись з-під того коліна.— Що за жарти ідіотські?!

— Живий! Живий! — пролунало на пляжі, луною відбилосся десь аж у тополях за Десною.

Бойчук вивергнув із себе залишки води, розплющив очі і побачив, що він лежить на піску в оточенні багатьох людей. І тільки тепер дійшов, що з ним сталося. Поруч, уткнувши гарненьке обличчя в долоні, схлипувала Зоя.

— Ходімо — вхопив її за плечі Слава.— Ходімо!

Юрба загуділа, розступилася і почала рідіти.

— Хоч у місто не дзвоніть, людей не турбуйте! — кинув хтось команду.

— А я думав, що йому вже хана,— розгублено зітхнув ще хтось, ніби шкодуючи, що утопленик ожив.— Я вже надивився на них, здебільшого не оживають. А це якийсь жилавий. Полежав, полежав та й оклигав. Навіть побіг, дурисвіт нещасний!

«Тіпун тобі на злий язик!» — подумав Слава і міцно стиснув Зою, своє так несподівано знайдене щастя.

Ми жили тільки з мамою, татом і дідусем. Я скучала, бо в дітей є сестрички й братики, а в мене — нікогисінько, самі ляльки. Але ж вони неживі. Тоді дідусь привів нам нову бабусю. Таку молоденьку й тоненьку, як наша мама. Тільки розмальовану, як моя лялька Аза. Мій тато, як побачив бабусю, то чомусь дуже розсердився, все ходив та плювався, а потім сказав дідусеві:

— Вона тобі треба була, ця фіфа?

А дідусь йому відповів теж сердито:

— А хто ж мою сиву голову догляне?

Тато знову дідусеві:

— Так вона ж моя ровесниця. Що люди скажуть?

Дідусь аж ногою тупнув:

— Нехай що хочуть, те й кажуть. Мені начхати! Я сам собі хазяїн!

— Гляди, щоб потім потилиці не чухав! — тато до дідуса. — Думаєш, вона за тебе заміж вийшла? За твою ощадну книжку!

Тато, видно, не розібрався. Хіба можна за книжку заміж виходити?

Я запитала дідуса:

— А Фіфа в нас завжди житиме?

Дідусь чомусь зблід, затрусився та як крикне на мене:

— І ти, шмаркате, туди ж? Бач, ще й воно тявкає! Тоді я пішла до нової бабусі і її запитала:

— А ти, Фіфо, завжди в нас житимеш?

— Який це тебе дурень навчив так говорити? — погладила мене бабуся. — Я Надія Сергіївна, а не Фіфа! Затямила?

Я затимила, але бабусю все одно називала Фіфою. Вона мені дуже сподобалась, бо ніколи нічого не робила і все підмальовувалась.

— Ти схожа на Азу, — сказала я бабусі.

— На яку Азу? — вилупилась на мене Фіфа.

— На мою ляльку. І так само пахнеш клеєм.

— Дурниці городиш,— сказала бабуся, поглянувши в дзеркало.— Твоя Аза — пластмасове барахло, тому й клеєм пахне. А я жива істота, бо їм. І пахну не клеєм, а духами.

А я й не знала, що бабуся істота. Аж соромно. Я вже така доросла, а ще дурненька.

Жили ми та й жили. Але в бідної бабусі чомусь опух і заболів живіт, і її в лікарню забрали. Дідусь геть засу-мував і все сидів у своїй кімнаті. Навіть не снідав разом з нами. А через день тато мені каже:

— Радій, доню, в тебе тітка знайшлась.

— Яка тітка? Де? — запитала я в тата.

— Наша нова бабуся народила.

— А як ми тітку назовемо? — кинулася я до дідуся, що сидів на стільці і тримав у руках голову. Видно, вона йому розхиталася й боліла.

— Не тявкай! — сердито сказав дідусь.

І чого він так розгнівався? Я ж не тявкала, а тільки спитала. Бо цікаво.

Скоро Фіфу привезли з лікарні. На таксі. З моєю тіткою. Манюсінською такою. Я почула, як дідусь, опустивши голову, сказав бабусі:

— Це вже занадто!

А бабуся йому:

— А ви як думали, тільки солодке їсти?

Це мене здивувало. Наш дідусь цукру ніколи не їсть, бо в нього діабет. А Фіфа йому солодким тиче.

Тато мій сказав дідусеві:

— Спасибі за сестричку! Може, ще й братика чекати?

Дідусь тільки носом зашморгав і пішов у свою кімнату.

Тітку мою назвали Танею. Мені це так сподобалось. Я в дворі всім дітям хвалилася, що в мене є тітка маню-

сінька. А вони не вірять, кажуть, що манюсіньких тіток не буває.

— Правда ж манюсінькі тітки бувають? — запитала я в дідуся.

— Хоч ти не лізь в душу, чортеня! — гримнув дідусь і схопився за голову. Щось таки в нього з тією головою.

Як тітка Таня трохи піросла, то бабуся все кудись бігала, а її на дідуся залишала. Бабуся зодягнеться гарно, підмалюється та й біжить. А дідусь питає:

— Ти куди це?

— В кіно, — каже Фіфа й сміється.

— Ти ще кавалера собі заведи, — знову дідусь.

— А я вже завела, — каже Фіфа і ще дужче сміється.

Дідусь швидко втомлювався, тому з тіткою Танею завжди бавилася я. Вона така гарненька, тільки часто мокріє. Все її перевдягай.

Згодом до бабусі почав приходити якийсь дядько. З вусами і довгим волоссям. Тільки дідусь з хати, а він уже й тут. Я з тіткою бавлюсь, а Фіфа з дядьком у кімнаті. Бабуся все сміється, ніби її лоскочуть.

Я розказала дідусеві про вусатого дядька, а він по червонів увесь та до бабусі з криком:

— Хто в тебе був?

— Брат, — каже бабуся.

— Ти ж казала, що в тебе ніякої родини! — сердиться дідусь.

— Так це ж двоюрідний, — пояснює бабуся.

— Звідкіля він узявся? — допитується дідусь.

— У командировку приїхав! — уже й бабуся кричить.

— Так чого ж ти його при мені не приводиш? — тупає дідусь.

— Бо не хочу такого чоловіка показувати! — тупає й Фіфа.

— А хіба я з рогами? — кричить дідусь.

Тут бабуся як розсміється, як розсміється:

— А ти йди та в дзеркало на себе подивись. Може, що й побачиш?

Та дідусь не пішов дивитися в дзеркало, а попросив, щоб йому дали крапель. Та й сів і знову руками за голову взявся.

Одного разу я почула, що й тато мій порадив дідусеві частіше за лоба себе мацати, чи там що не відростає. Дивина. Хіба у людей роги ростуть?

Так ми жили й жили собі. Бабуся все в кіно ходила з вусатим двоюрідним братом, дідусь усе хворів, а я з тіткою бавилася. Потім дідусь усе сварився й сварився з бабусею. І вона нас покинула. Дідусь, мама й тато ходили на суд. Тільки мене й тітку не взяли з собою. Сказали, що дітям туди не можна. Додому повернулися сердиті. Увесь вечір мовчали. У дідуса руки трусилися, аж виделка цокала по зубах. А тато сказав йому:

— От і доплигався!

І навіщо він так? Дідусь ніколи не плигав. Це Фіфа доплигалась.

Але одного разу вона таки приїхала до нас. З тим вусатим і чубатим двоюрідним братом. Великою машиною. Вони винесли з дідусевої кімнати шафу, сервант, навіть килим здерли з стіни й скрутили. А дідусь їм нічого не казав. Тільки все таблетку якусь смоктав та за груди тримався.

Я так налякалась. Думала, що і тітку Таню заберуть. Аж ні, не забрали. Нам залишили. Фіфа тільки цмокнула її в голівку і сказала:

— Залишайся, тут тобі буде добре.

Тепер тітка на моїх руках. Тільки хто ж її доглядатиме, як ось у школу піду? А дідусь каже, що він зовсім розклеївся.

У селі новина, як ластівка швидкокрила, за якусь годину всі хати облетить і зацікавить багатьох. Ось і Кочубеїха, як тільки почула, що Підтиченки доньку заміж віддають, так і побігла туди, щоб дещо уточнити.

— Безмена у вас нема? — знайшла привід для відвідин.

— Десь був,— сказала Олександра, господиня,— а де він валяється, і не придумаю. Павле, поглянь-но в коморі,— звернулася до чоловіка.

— Чула, Ніночку свою віддасте, чи хоч правда? — тим часом питала Кочубеїха.

— Та віддаємо,— мовила Олександра, не виявляючи ні радості, ні жалю.

— Це ж клопотів... — зітхнула Кочубеїха.

— А де ж це бачено, щоб весілля та без клопотів,— погодилась Олександра, пораючись біля плити.— А навіщо це вам безмін?

— Порося маємо колоти, то попереважувати дещо треба.

— Така пора тепла, а ви поросся колете? З якого це дива? — знову Олександра, радіючи, що весільна тема відійшла десь далі.

— Та це ж і у нас щось таке, як у вас, наклеюється, то маємо готуватись задалегідь.— Кочубеїха знову до весілля наблизила розмову.

— Житейська справа,— загальною фразою відбулася Олександра.— Колись самі заміж виходили, а тепер дітей маємо одружувати. Ехе-хе!

— Колись хіба так було? — зітхнула й Кочубеїха.— Колись все просто, без зайвих витребеньок, а тепер стільки турбот, стільки гризот... Що ж ви своїй на посаг готуете?

— Як і всі люди,— нехотя мовила Олександра,— білизну, постіль та ще там дещо.

— Самою білизнаю не відбудешся, — приготувалася слухати Кочубейха. — А що ж ви думаєте на ось те «де-що»?

— Меблі пообіцяли, телевізор, приймач...

— Матінко! — сплеснула в долоні Кочубейха. — А ми ж... Давайте безмін, бо треба бігти.

Вдома вона одразу на чоловіка в наступ пішла:

— Ти думав, це так собі — дочку віддати? Ти думав, що чемоданом відбудемось?! Еге, чоловіче! Треба так, як усі люди нині!

— А що ж ті люди? — уставився Кочубей на зажохану дружину. — У Підтиченків наслухалась?

— Наслухалась. І тобі раджу послухати. Значить, дають вони за Ніною безмін...

— Що, що? — перебив дружину Кочубей. — Отямся, не верзи!

— Тьху! — Кочубейха сердито кинула безмін на тапчан. — Дають вони за Ніною білизну, все для постелі, дають повністю меблі, телевізор, приймач. А ми? Хіба вороги своїй дитині?

— На все те гроші потрібні, — розсудливо мовив Кочубей.

— З книжки забери, позич, як не вистачить, а відставати від людей не будемо. Наша Люба не гірша від Ніни!

— А за тобою що дали на посаг, ти не забула? — виставив свій аргумент Кочубей.

— За мною скриню дали, полотна сувій відбіленого, телицю...

— І прядку, — додав Кочубей, посміхаючись у вуса.

— От, бачиш, голу мене не взяв, — підхопила Кочубейха. — А нині не ті часи. Одне перед одним із шкіри лізе, а на посаг багатий старається. То не осором нашої сім'ї, дитини рідної!

— Добре. Буде вам телевізор, буде і приймач, — зітхнув Кочубей. — Все?

— Як у людей буде все, то й у нас все, — погодилась Кочубеїха і заходилася поратись по господарству.

Через день біля криниці хтось чутку пустив, що Підтиченки купили дуже гарну швейну машину для дочки. Кочубеїха почула те негайно. Почула і додому полетіла.

— Машину швейну потрібно для Люби! — гукнула до чоловіка, котрий підраховував гроші, принесені з ощадної каси.

— Так вона ж і шити не вміє, то навіщо зайва річ у хаті?

— Нехай собі не вміє, а машину купи! Колись навчиться, як припече, — розсудила Кочубеїха.

— Даремно ти наполягаєш.

— Не даремно. Підтиченки своїй уже купили.

— Не тич мені у вічі тими Підтиченками! — аж підскочив Кочубей. — Куплю вже тобі ту машину, тільки відчепись!

Ще через день-два сорока на хвості вістку принесла: за Ніною дають телевізор не звичайний, а кольоровий.

— Ти чув? — залемтувала Кочубеїха. — Чув? Ото, доки не купив простого, їдь та купи кольоровий!

— А може, батьки нашого майбутнього зятя куплять йому кольорового? — уперся Кочубей.

— Нехай хоч два куплять, то мене не обходить. Я маю за Підтиченками слідкувати, щоб задніх не паси! Вони дочку віддають, і ми віддаємо.

За тиждень у Кочубеїв стояли: швейна машина, приймач, кольоровий телевізор. Це в хаті. А у сараї: нові меблі для майбутньої квартири молодят.

— Ось і все, — потирав руки Кочубей, хоч і шкодував у душі, що стільки грошей витратив.

— Еге, це не все, — знову сполошилась Кочубеїха. — Дешево хочеш відбутися. Підтиченки віддають легковушку за Ніною.

— Та у них і машини нема, а ти слухаєш!

— Підтиченко на черзі. Ось-ось одержить.

— Ось-ось і ми одержимо,— іронічно кинув Кочубей,— то й що з того? Гадаєш, я нетрудному чортові машину віддам?

— Це ти про кого так?

— Про зятя!

— А ти його як слід знаєш?

— Ще не знаю, але догадуюсь. Тепер зяті звикли на все готовеньке. А ми, дурні, раді старатися!

— Та що це з тобою?! — заголосила Кочубейха.— Для дітей своїх машини шкода? Вона тобі дуже потрібна? Ти ж на тракторі, на комбайні наїздишся за сезон, а ще й на машину тягне?!

— Мене не тягне, та не слід дітей пátворити. Нехай власною працею хоч чогось добиваються!

— Ні, ти таки жорстокий! Ти таки хочеш не тільки дочку голою з дому випхнути, а й мене зі світу звести! Та я хоч зараз піду і в річку кинусь! Це ж ганьба: Підтиченки машину дають за донькою, а ми — ні! Ганьба!

— Ну, тихо, тихо! Не плач і не топися! — заспокоює дружину Кочубей.— Віддам і машину. Тільки черга підійде. На ось води випий, вгамуйся. Лихо моє.

Затихло в хаті. Уляглося. До весілля можна спокійно жити. Все вже було для посагу. Все.

Та раптом — як грім серед ясного неба. Знову біля крамниці ляпнув хтось, що Підтиченки дають за донькою ще й грошей — тисяч, тисяч... Ніхто не знав точно, скільки тих тисяч, але ясно було, що не «сот», а саме «тисяч». І заклеотіло у сім'ї Кочубейв. Ніби хто бікфордів шнур запалив і він мав ось-ось догоріти до великого вибухового заряду.

— Горенько моє,— стогнала з мокрим рушником на голові Кочубейха,— заріжуть, живцем у землю заженуть оті Підтиченки. А лихो б на вас із вашими достатками! Чоловіче, готуй гроші! Готуй, бо як не дістанеш на весілля, то на похорон мій викинеш їх!

— Так уже ж нема ніде карбованця зайвого! — ламав руки Кочубей.

— Корову продай! Другу свинку продай! Чи ти хочеш залишитися на другому місці в селі? Ти ж завжди на першому ідеш як механізатор, а тут Підтиченко наперед вирвався!

— Не допоможе нам ні корова, ні свинка. Це вже хіба хату продати.

— О, молодець! Розумна твоя голова! — розмотуючи мокрий рушник з голови, зраділа Кочубейха. — Продаймо хату. Вона нова, гарна. І ми тоді всім покажемо!..

Під розгар, отой, хто чутки в селі розпускає, раптом зовсім інше зморозив: «Ні грошей, ні машини, ні навіть кольорового телевізора Підтиченки за донькою не дають. Не будуть і меблів купувати, бо зять завербувався на БАМ, то навіщо йому все це. Йому аби Ніна погодилась їхати разом».

— От тобі й на, — взяла руки в боки Кочубейха, — доплигалися, дотанцювалися. А наговорили сім мішків вовни...

— А я тобі не казав? — посмілішав Кочубей. — Навіщо балувати молодих? Нехай самі собі всього добивають. А я меблі купив, телевізор, машину швейну, приймач. Тьху!

— Та воно ж можна всього того на посаг і не віддавати, — підтримала чоловіка Кочубейха. — Спальню вдома поставимо. Молодята приїжджатимуть, а там і діти їхні. Та воно й приймач, і телевізор не зайві в хаті. І швейна машина. Та й ми ж не вічні... Колись усе те дітям перейде. Ехе-хе!

— Добре, що хоч хати не продали на посаг, — радіє Кочубей. — А то б...

— А таки добре, — радіє й Кочубейха, — бо з дурного толку можна багато чого накоїти. Не було б де й весілля відгуляти. А так у себе вдома. Не проситися ж до Підтиченків, нехай би їм добро було!

ХЛОПЦІ- МОЛОДЦІ

Усмійки з перцем

АВТОРИТЕТ

Молодь напосілася на голову колгоспу, щоб новий клуб побудував. А голова, аби якось відбитися від молоді, привів на збори старого-престарого діда Перепічку.

— Ви ось послушайте, що нам дід Перепічка скаже,— підвівся голова колгоспу.— Він у нас у селі авторитет.

— Послухаємо! — загули хлопці й дівчата.

— Був колись клуб у селі? — голосно звертається до діда голова.

— Не було,— хитає головою дід.— Що ні, то ні.

— А хор був?

— Не було й хору. Хіба в церкві.

— І кіно не було?

— Не було. Розважалися, коли хтось бився.

— Гуляли на колодках?

— Еге, гуляли,— замріяно мовить дід.— Сиділи та й слухали, як собаки гавкали та жаби кумкали.

— Але ж жили? — питає голова.

— Жили, жили,— вторить Перепічка.

— Бачите,— гукає до молоді голова,— нічого отого, що вам забагається, колись не було, а люди жили.

— Правда, діду?

— Правда, правда,— стукає палицею об підлогу старий Перепічка.— Але ж не було колись колгоспу і ось такого впертого голови.

У ЛІКАРЯ

— Вам, чоловіче, шлаки з організму треба виганяти, — радить хворому лікар.

— А що ж для цього потрібно? — питає хворий.

— Більше пити, — пояснює лікар. — Зайва рідина теж шкідлива в організмі, а ось вам треба пити.

— А по скільки ж на день? — добивається хворий.

— Біля трьох літрів, — каже лікар, щось нотуючи в графі проти прізвища пацієнта.

— Не зможу! — вжахнувся хворий. — Де ж стільки можна!

— Це не так важко, — заспокоює лікар.

— І не кажіть, бо важко, — зітхнув хворий. — Я знаю.

— Чому ж важко? — дивується лікар. — Не ви перший це робите. Таких людей чимало.

— Я вже перевіряв сам себе, — каже хворий. — Маю свою норму: півлітра.

— І більше не вип'єте?

— Вип'ю, — пояснює хворий, — але негайно п'янію. А це, ви самі розумієте, негативно відбивається на здоров'ї.

— А-а, — засміявся лікар. — Я не про те. Я вам про звичайну воду говорю.

— А-а, — повторив вигук лікаря хворий. — Скільки можна випити води, я себе ще ніколи не перевіряв.

ПРОЦЕДУРИ

Лук'янчук, ще молодий, кремезний чоловік, лежить на пірсі біля моря і пише дружині листа.

«Не хочу тебе лякати і засмучувати, але скажу, що курорт — це теж не рай. Ти жодного разу не була, то навіть не уявляєш, скільки тут усіляких турбот. Ніщо так не замучує, як оці проклятуці процедури. То ванна

киснева чи ще якась, то душ конвейєрний, то грязевий комірець. Від одного не відсапаєшся, вже інше на тебе чекає. Мало тобі ванни, душу чи комірця грязевого, то ще кисневі чи шипшинові коктейлі маєш споживати кожного ранку. А фізкультура лікувальна! Від неї порятунку нема. До того ужекаєшся, що хоч падай та богові душу віддавай. Люди правду кажуть, що їхати на курорт — треба здоров'я мати. Тут за день як вирвешся до моря хоч на годину, то й добре. А ще ж не забувай, що на тебе щомиті лікарі чатують. Від терапевта до окуліста й дантиста включно. Ні, не мед тут, дружинонько. Не мед... Ну, похапцем кінчаю, бо на процедуру біжу. Обнімаю, цілую. Твій...»

Скоро Лук'янчук і відповідь одержав.

«Чоловіченьку любий! — пише дружина. — Я геть втратила спокій і сон від твого листа. Тримайся, бережи себе! Бо мені чоловік потрібен, а не кістяк голий. Я, горопашна, й не знала, що ти в мене такий кволий. Якщо не можеш витримати до кінця, то кидай усе, їдь додому. Я тебе травами виходжу. Бо лікарі і на курортах не кращі, як наші. А з листа я бачу, чоловіченьку, що більше тобі на курорт і носа не потикати. Тепер, щоб ти молив мене, не пуцу на вірну загибель... Чекаю. Твоя...»

— Дописався, телепень, — сам себе вилаяв Лук'янчук, насилаючи гарячого піску на загорілий живіт. — Тепер тобі моря не бачити більше, як власної потилиці. Тьху!

ТЕРПЕЛИВА

- Маріє! І як оце ти живеш зі своїм Миколою?
- А що?
- Та він же тебе, чую, часто лає.
- Буває.
- І пізно додому приходить. Все десь блукає.
- Також буває.

- І до чарки, бачу, прикладається.
- Не без того.
- Видно, й не допомагає тобі ні в чому?
- Яка вже там з нього поміч.
- То як же ти можеш жити з таким нікудишнім чоловіком?
- А ось так і живу. Бо знаю, що є ще й гірші.

ВИХОВАНІЙ ЧОЛОВІК

Захекавшись, він ледве встиг добігти до дверей, які зачинилися перед самісіньким його носом. Тремтячою рукою натиснув на кнопку дзвінка.

— Вам кого?— запитала здивована жінка, побачивши незнайомого чоловіка.

— Вас.

— А хто ви? Що вам потрібно?

— Ви загубили рукавички,— пояснив скоромовкою чоловік, боячись, що його не дослухають.

— Ви певні?

— Так. Ви їх загубили біля взуттєвого магазину, на розі...

— Так воно й є,— погодилась жінка, оглянувши свою сумку.— Ви мені їх привезли?

— Ні,— розгубився чоловік.— Я вам хотів сказати, але ви сіли на трамвай. Я також сів, щоб наздогнати. Потім ви швидко перейшли на тролейбус. Потім на метро. Я боявся, що загублю вас і не повідомлю...

— Але ви ж могли їхати за мною, вірніше, наздоганяти мене з рукавичками,— з докором говорила жінка.

— Пробачте, я не додумався,— виправдувався чоловік.— Мені якось і в голову не прийшло. Я зараз. Я миттю туди поїду і привезу ваші рукавички.

НЕ БІДА

До діда і баби онук приїхав. Стрункий, плечистий, у вузьких сірих джинсах. Тільки старенькі ніяк свого онука впізнати не можуть.

— Що ж це ти коси запустив, ніби дівка? — допитується дід.

— Така мода, — підить онук.

— Нічого собі мода: пелехи до плечей, — непомітно спльовує баба. — Заплітав би вже косу.

— Нема такої моди, — кидає бабі онук.

— І бороду викохав, ніби купець, — веде своєї дід.

— І бороду, — каже онук. — Бо така мода.

— І вуса геть усе закривають, — уже сердиться дід. — Як його й до столу сідати такому волохатому?!

— То — не біда, діду, — сміється онук. — Ні довгий чуб, ні борода, ні вуса не заважають: рот не заростає, значить, їсти завжди можна. Навіть уночі.

НОРМАЛЬНО...

— Васю, як там у вас справи? — запитує по телефону родич у родича.

— Нормально.

— Здоров'я як?

— Нормально.

— А чого ж вдома сидиш?

— Хворію.

— Як там Толя?

— Нормально.

— Кінчає технікум?

— Та ні. Виключили. Сесію завалив.

— А Клава?

— Нормально.

— Як її Ігор?

- А вони вже розлучилися. Тиждень тому. Майно ділять.
- А Валентина Михайлівна?
- Нормально.
- Як завжди, бігає?
- Де там бігає. У гіпсі. Позавчора ногу зламала.
- Серйозний перелом?
- Нормальний. Закритий.
- Як у тебе на роботі справи?
- Нормально.
- Ти щось там про підвищення писав?
- Відпало. Радять за власним бажанням. Щось я їм не підійшов. Шукають на моє місце іншого.
- Сад як?
- Нормально.
- Приїду влітку відпочивати. В будиночку місце знайдеться?
- Згорів будиночок.
- Нічого не розумію. Так як же ви там живете?
- Нормально!..

ВІДСТАЛИЙ ЕЛЕМЕНТ

У Генріха Толубця зібралася чимала компанія. Тут модно одягнені молодики, декольтовані й розфарбовані дівиці. Порозсідалися на м'яких стільцях, на канапі, навіть на підвіконні. Курять, сміються, розмову ведуть.

— Купив я днями штани вельветові, — хвалиться товстогубий, вилицюватий хлопець з пишними рудими бакенбардами. — І, знаєте, батя мало з дому не вигнав, коли дізнався, скільки я заплатив за них приїжджому піжонові.

— Ха! Дивину нам розповів, — підхоплює Толубець. — А то предки наші моду розуміють! Відсталий елемент!

— У них один аргумент: «Ми не так росли», — втру-

чається в розмову худа, довгобрана дівця, що розсілася в кріслі, закинувши ногу на ногу.— А нам яке до того діло, як ви росли?! Ви дайте нам рости правильно! То правда, що нинішні батьки абсолютно відсталий елемент. Вони живуть не сьогоднішнім днем, а тим, минулим. Ха-ха!

— Бо закостеніли, вперед не дивляться,— знову Толубець.— До речі, твій батя хто? — звертається він до товстогубого.

— Та фізик,— презирливо кидає товстогубий.— У науково-дослідному коптить. Член-кореспондент, а в штанах вельветових не розбирається.— А твій хто? — поцікавився в Генріха.

— Теж нема ким хвалитися,— якийсь там генеральний конструктор на...— Його слова потонули у бурі музики, що заглушила все живе.

СВОЯ ДУМКА

Павло випадково зустрів на вулиці свого давнього товариша, що, як дитина, плентався слідом за дружиною. Привіталися. Йому хотілося розпитати, як товариш живе, як його сімейні справи, бо не бачились вони років п'ять, а то й більше.

— Здоров, Колю! Радий тебе бачити та ще й з дружиною. Як живеш? — запитав Павло, непомітно оглядаючи симпатичну молодицю, яка зв'язала свою долю з його товаришем.

— Нехай вона скаже,— кивнув на дружину Микола.

— Ага, «нехай вона скаже»,— передражнила Миколу дружина.— Та ви з цього тухтія слова не витягнете.

— То як же ви заміж виходили за мовчуна такого? — сприймаючи все за жарт, запитав Павло.

— Ось так і вийшла, з дурного розуму,— кинула дружина Миколи.

— А ти як одружувався? — засміявся Павло.

- Нехай вона скаже.
- Та ти не жартуй, Миколо,— наполягав Павло,— прожили ж нічого собі?
- Нехай вона скаже,— вів своєї Микола.
- Промучились ці роки, а не прожили,— з докором сказала дружина Миколи.
- Ти що ж, жінці не догодиш? — підморгнув Миколі Павло.
- Нехай вона скаже,— знову однозначна відповідь.
- Що там він догодить, м'яло! — кинула дружина Миколи.
- Це правда, Миколо?
- Нехай вона скаже.
- І довго ви отак будете мучитись? — уже з подивом запитав Павло.
- Доведеться мучитись,— зітхнула дружина Миколи.
- І ти згоден на таке?
- Нехай вона скаже,— бовкнув Микола, відступаючи від дружини.
- Та вже ж краще з тихим і покладистим жити, ніж з якимось гострим на язик п'яничкою,— розсудливо пояснила дружина Миколи.
- А ти з цього приводу маєш свою думку? — з співчуттям запитав товариша Павло.
- Звичайно маю,— підвів голову Микола, але, зустрівши гострий погляд дружини, знітившись, додав: — Нехай вона тобі скаже!

ТРОЄ В КУПЕ

Поїзд рушив. Набрал швидкості. Зникли пристанційні вогні. Пасажири віддали провідниці квитки, розрахувалися за постелі й заходилися готуватися до відпочинку. В шостому купе — троє: чоловік з дружиною і ще один пасажир — середніх років худорлявий мужчина.

Той, що з дружиною, опасистий, насуплений, сидить і грається стареньким пластмасовим футляром для окулярів. Він то заглядає в темне вікно, то кидає байдужий погляд на посивілу жінку, що акуратно застеляє постелі, та й розмірковує:

«Нагородила мене доля ось цим супутником постійним. Куди я, туди й вона. Ніколи не дасть на самоті побути. Вдома завжди подушки розбиває, щоб голова в них аж потопала, як у воді, і тут ось підштурхує ці нікчемні торбинки, на яких без кулака не влечиш. Ще ж хоч би вигляд мала принадний, а то розпливлась, заокруглилась, ледве рухається. І очі в неї зробилися якісь туманні. Ні блиску в них, ні вогню. Сама покірність. Аж перед людьми незручно з нею. Мовляв, чоловік як чоловік, а жінку ось яку має. Ну, постелила вже. Треба лягати та голови дурними думками не забивати».

А пасажир, котрий сам їде, теж лаштується на ніч. Але крадькома глипає на своїх тимчасових попутників та й завидує:

«Ось яке добро з дружиною їхати. Він собі, як панок, сидить, футлярчиком бавиться, а вона йому вистеляє, щоб ні рубчика ніде, щоб не муляло. Подушечку розпушує, ще, може, і вкриє, ніби дитину малу. І щастить людям. Сам такий мішкуватий, розбевханий, а дружину — пи-санку взяв. І обличчям, і станом, і ніжністю наділена. А очі — зірки, та й годі. І доброти в них — море. Мені б таку, та все знайти не можу. Так, видно, й доживатиму вік свій. Ехе-хе!»

Поїзд постукує колесами. В купе тиша. Наступила ніч.

ХЛОПЦІ-МОЛОДЦІ

Чи є ще у кого такі беручкі хлопці, як у мене? Що б не задумав зробити — вони готові допомогти, сил не шкодуючи.

Ось задумав хлів новий для корови спорудити та й забідкався, бо знаю, що клопотів тут чимало.

— Де цегли взяти? — почухав я потилицю при своїх молодих.

— Тату, не журися, це я беру на себе,— заспокоїв мене старший син.— Гроші є? Ну, то завтра й цеглу привезу.

— А хоч якоїсь деревини на дах? — знову моя турбота.

— Це дрібниця,— втрутився в розмову молодший син.— Скільки там тієї деревини потрібно. Випишу й доставлю. Навіть грошей з тебе не візьму.

— Ну, а будівельників найняти, а цементу дістати, а щиферу на дах? — сиплю запитання, бо розумію, скільки то біганини, нервів, терпіння треба, щоб все влаштувати.

— А мене ви ніби й не бачите, ніби й не помічаєте,— кидає репліку зять.— Як уже не син вам, то й до діла мене не допускаєте! Вважайте, що все оте вже є. Мати ось таких орлів і журитися? Негоже, тату!

Не всидів тихо й молодший зять. Так і загорівся.

— Хлопці! Як уже братися, то дружно! З розмахом! Щоб аж тріски летіли! — розходився він.— І хлів збудуем, і льох викопаєм, і басейн, а скажете, то й метро!..

— Тю на тебе! — схопилася перелякана моя дружина.— Та ви мені всю садибу перекопаєте! А грядки де будуть? Без метро якось обійдемося.

— Мамо, пробачте,— дав відбій молодший зять,— я про грядки якось і не подумав. Знаєте, руки сверблять, хочеться щось велике зробити, корисне. А ви про полуниці думаєте, про цибулю, петрушку. Пробачте!

Ну, що ви на те скажете? Молода сила! Запал! Енергія! Все в них кипить, клекоче. Ось не встиг рота розтулити, як тобі і хлів готовий, і льох, і колодязь. А не зупини — метро прокладуть.

Правда, це доки сини й зяті в гостях у нас, за столом. А порозходяться по домівках, знову сідай, берися за голову та й думай: як же його той хлів побудувати?

РУКА І СЕРЦЕ

Тамара ще ніколи не відчувала такого солодкого щему в серці, такого трепету в грудях. І це через Єгора, котрий хоч і без найменшого натяку на освідчення, а взяв її під руку, ще й міцно притулився до її крутого боку.

— Дозволь,— тільки й мовив Єгор, коли після зборів вийшли на вулицю, і торкнувся рукава розкішної Тамариної шуби.

— Будь ласка,— розгубилася від несподіванки Тамара, притискаючи під пахвою Єгорову дужу п'ятірню.

«Це, видно, вперше за життя чоловіча рука знайшла притулок під пахвою цієї злюки,— подумав Єгор.— І як це вона мирно погодилась взяти себе, а не гаркнула так, щоб і люди кинулись врзнібіч. Диво, та й годі».

«Ось він, мій комарик,— подумала Тамара.— Скільки на нього оком накидаю, а він — ніякої уваги. А це підійшов, притулився, під руку взяв. І тремтить увесь. Видно, кохає. Тремти, тремти! Я тебе пригорну, пригрію, доки не одружимося. А там ти вже навіки з моїх рук не вислизнеш».

...«І молодичка б нічого собі,— снувалося в голові у Єгора,— якби не такий гадючий характер. А так місце їй у тераріумі, разом з кобрами. А руку притискає, ніби боїться, що здобич випустить».

«Шкода, що вже й прощатися нам»,— з сумом подумала Тамара, тамуючи биття серця і ще міцніше притискаючи Єгорову руку.

Але довелося розстатися. Їй на одну вулицю, Єгорові — на іншу.

— Що це ти, немов реп'ях, вчепився до цієї злюки?—

запитав Єгора товариш, з яким разом на тролейбус сідали.

— Та, розумієш, — пояснив Єгор, — мороз аж тріщить, а я сьогодні рукавиці вдома забув. То я одну руку в кишеню, а другу — під пахву до Тамари. А вона, скажу тобі, гаряча дівка. За якусь хвилину не тільки п'ятірню холодну, а всього мене відігріла.

БЕЗВИХІДНЕ СТАНОВИЩЕ

Після зборів Ластоногий стрімголов вилетів на вулицю, наздогнав похнюпленого Косарчука і, мало не крізь сльози, заходився умовляти:

— Володю, ти пробач, будь ласка, що й я тебе критикував. Ти ж знаєш — я до тебе дуже добре ставлюся, поважаю і навіть люблю. Та між друзями інакше й бути не може. Але виступив. А ти уявляєш, як би всі розцінили мою мовчанку? Розцінили б, що я з тобою заодно, що тебе підтримую, беру під захист. А мені це потрібно? Та й тобі також. Після зборів на тебе дивитимуться косо. То хоч я підтримку даватиму. Власне, я й говорив одне, а думав зовсім інше. Добре знаю, тебе звинуватили помилково. Тільки тому, що проти директора рота розкрив. Але ж я не міг про це говорити. Бо й мені б перепало. А хіба раціонально одразу дві голови підставляти під удар? Ясно, що ні. Так тільки ти з доганою, а я чистий. Треба буде тобі допомогти — я готовий. Будь-коли. І мені повірять, прислухаються до моєї думки, до мого слова. Бо я без плям.

Дуже тебе прошу, Володю, не гнівайся за мою різку критику. Зрозумій, що у мене безвихідне становище. Був би ти мені людиною далекою, я б промовчав. А так усі знають, що я твій найближчий друг. Ні, мені аж ніяк не можна було мовчати чи брати тебе під захист. Змовч — одразу ярлик мені: безпринципна людина. А ти сам

знаєш, що це не так. Може, саме в тому і моя принциповість, що я помилку твою засудив і від дружби з тобою не відхрещуюсь, як це роблять деякі інші. І ще, ради нашої щирої дружби, прошу тебе, доки все гарненько уляжеться, не підходь до мене на людях, навіть не вітайся. Нехай думають, що в нас усе лопнуло. А так, коли ніхто не бачить, будемо дружити. Бо щира дружба — то святе діло. Зрозумів?

— Зрозумів,— мовив, зітхнувши, Косарчук і, щоб не кинути тіні на товариша, не попрощавшись, перейшов на протилежний бік вулиці.

МОВЧАННЯ — ЗОЛОТО

— Ти ж, як підеш до Зоїних батьків знайомитись, то притримуй язик, зайвого не ляпай,— радили товариші Валерієві, котрий збирався одружуватись.— Пам'ятай народну мудрість: мовчання — золото.

— Та-ак. Значить, звати вас Валерієм, гарне ім'я, а прізвище як? — ввічливо поцікавився Зоїн батько.

— Домодід,— коротко відповів Валерій і замовк.

— Звідкіля ж родом? — ще запитання.

— Місцевий,— ніби для анкети відповів хлопець.

— Працюєте, вчитесь?

— Та-а...— після довгої паузи мовив Валерій, так і не пояснивши, працює він чи вчиться.

Мовчки посиділи. Чаю випили. Тоді мати Зоїна делікатно звернулася до Валерія:

— Подобається вам наша Зоя? Маєте якісь наміри?

— Так,— однозначно процідив Валерій.— Я Зою...— він хотів признатися, що кохає їхню доньку, але, згадавши напучування товаришів, ніби прикусив язик.

— Що — «я Зою»? — вхопилася за ниточку мати.

— Та то я так,— почервонів Валерій і більше не обізвався.

Коли Зоя, провівши розгубленого Валерія, повернулася додому, батьки в один голос на неї:

— І кого ти знайшла! Та він же якийсь прицюцькуватий! Слова з нього жодного не витягнеш! Хоч освіту якусь має?

— Що ви, тату й мамо! — стала на захист Зоя. — Та він юридичний факультет закінчує! Майстер слова в художній самодіяльності! Навіть не знаю, що з ним сталося.

— Дивися, дочко, щоб не влипла! Бо нам тебе видати заміж за такого телепня зовсім не хочеться. Який же з нього юрист вийде, коли він двох слів до купи не стулить!

КРАЩЕ ЇЗДИТИ

Якось Климчук, закінчивши роботу, пішов додому пішки.

Трохи ноги розім'яв, повітрям подихав, квітами у сквері намиливався.

«Тепер на роботу і з роботи ніколи машиною не їздитиму, — подумав. — Від ходьби он яке задоволення».

А сусідки з будинку одразу запримітили, що Дмитро Кирилович без машини додому вернувся, та й розмову повели:

— Бачили, Климчук пішки прителіпався? — прошепотіла одна.

— А хіба мені повилазило? Ще й як бачила, — підтвердила інша. — Доїздився, голубчик!

— Певне, з роботи потурили. А по ньому й не видно. Гордо голову тримає. Ніби нічого й не сталося.

— Бо думає, що люди дурні, нічого не помітять.

— Еге, не помітять. Як зняли тебе, чоловіче, то вже не сховаєшся.

Другого дня, коли Дмитро Кирилович на роботу йшов,

уже чимало цікавих облич з вікон виглядало. А з роботи повертався — ще більше. І сусідки не вгавали, старалися.

— Кажуть, розтрата в нього велика, то все там пере-віряють, розслідують,— уже голосніше розносить чутки одна сусідка.— Ось тому він і ходить пішки.

— Доходиться, — вторить інша. — Скоро його візьмуть на відпочинок. Там сісти запропонують.

— Дивно тільки, що голови не опускає,— знову сусідка.

— А вони всі такі,— з подивом говорить інша,—якісь твердокамінні. І дружина його ходить з піднятою головою, і донька, і мати. Ще й жартують.

— А що їм? Думаєте, мало Климчук натягнув? Вистачить.

Через кілька днів ті чутки дійшли і до Климчуків. І Дмитро Кирилович не витримав, негайно подзвонив у гараж.

— Василю, — сказав він шоферові. — Подавай, брат, машину!

А сам подумав: «Краще їздити. Бо пішки я до інфаркту доходжуся. Сусіди доведуть».

ОГОРОЖА ПІДВЕЛА

За Л. Грохою

Поїхав хлопець у далеке село. До родичів. Там з дівчиною, зоотехніком місцевого колгоспу, познайомився. Вечорами зустрічалися то в Будинку культури, то біля ставу великого, де верби коси свої аж до води позвішували.

Уже й до кохання дійшло. Дівчина, щоб краще парубка узнати, всім цікавилась.

- Де працюєш? — питала.
- У колгоспі, — відповідав хлопець.
- Ким?
- Інженером, — похвастався хлопець.
- Живеш з ким? — домагалася дівчина.
- З батьками, — уже правду казав хлопець.
- Маєш братів, сестер?
- Ні, одинак.

Хлопець сподобався дівчині. Та ще їй закортіло дізнатися, яка в нього освіта, коли таку відповідальну посаду в господарстві займає.

— А де ти вчився?

— Та-а, — раптом розгубився хлопець, бо нічого путнього не міг придумати. — Інститут закінчив, — мовив він не дуже впевнено.

— Який? — домагалася дівчина, не помічаючи, як запалало обличчя її знайомого.

Хлопець думав, думав та й випалив:

— Той, що біля Миронівки.

— Який же це? — знову дівчина.

— Ну, той, що цегляним муром обнесений, — промимрив хлопець і замовк, розгубившись.

Дівчина зрозуміла, що її знайомий не за того себе видає, каже їй неправду, та й не вийшла більше на побачення.

А хлопець, засмучений, через кілька днів приїхав у рідне село та відразу не додому пішов, а до свого доброго знайомого Лавріна.

— Лавріне, а скажи, які є інститути на світі? — запитав ще з порога.

— Всякі, — знизав плечима Лаврін, не розуміючи, що хоче товариш. — Тобі назвати?

— Назови.

— Педагогічні, медичні, політехнічні, технологічні, будівельні, індустриальні, гірничі... — загинав пальці Лаврін.

— Тю! — витріщився хлопець.— А ось той, що біля Миронівки? — перебив він друга.

— Ну, це науково-дослідний, сільськогосподарський,— уточнив Лаврін.

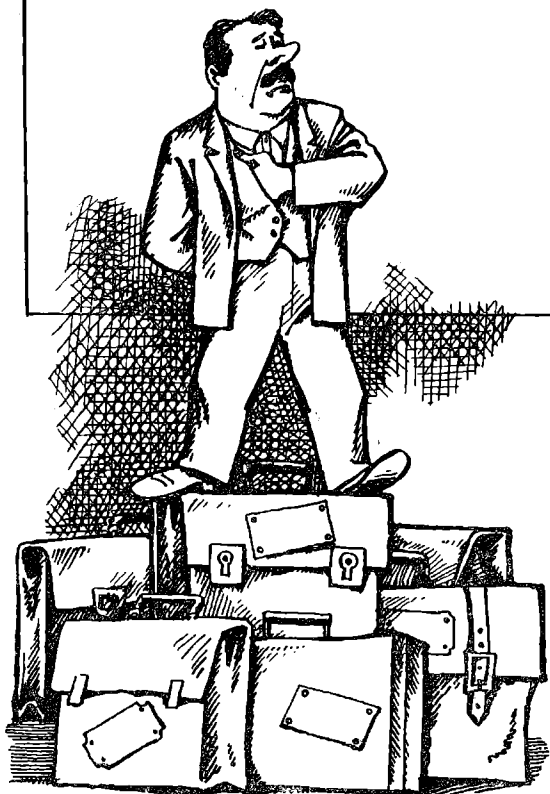
— А яким він муром огорожений?

— Колись цегляним, а тепер, здається, металевою сіткою. А тобі це навіщо? — запитав Лаврін.

— Та-а...— Хлопець круто повернувся і пішов з хати.— І який же я телепень,— вилаяв сам себе, коли залишився наодинці.— Щоб досі не знати, якою огорожею обнесений інститут, і тільки через цю дрібницю таку дівчину втратити!

ШІСТЬ ПОРТФЕЛІВ

Повість та пародія

Повість про подію місцевого значення,
яка хоч і наробила чимало переполоху,
але закінчилася щасливо

І. Крутий Яр

Крутий Яр — це населений пункт. Точніше — районний центр. З розряду звичайних сіл він уже виріс, а до розряду міст ще трішечки не доріс, тому вважається й офіційно називається селищем міського типу, скорочено — СМТ. Жителів Крутого Яру цей адміністративний статус цілком влаштовує, бо в СМТ чи не найкраще поєднуються сільська екзотика і міський комфорт.

Звідки походить назва селища, ніхто не знає. Був би поблизу яр, то ще можна було б дати якийсь пояснення. Але ніякого яру нема. Є лише чимала болотиста долина, що тягнеться аж до вузької, порослої осокою та очеретом річечки з дещо дивною назвою — Нитка. Та, власне, питання про походження назви селища нікого з його жителів і не цікавить. Ним займуться колись працівники краєзнавчого музею, як тільки його створять.

Вулиці Крутого Яру здебільшого криві, ґрунтові, але красиві. Обабіч, за огорожею з дерев'яних штахет, майже скрізь пофарбованих зеленою фарбою, тягнуться гірлянди чепурних білих будинків з скляними верандочками, що влітку аж потопують у зеленому шумовинні садів. У тих садах багато яблунь, вишень, слив та ще всіляких ягідних куштів. А ось груш чомусь мало. Де-не-де одна височить. Тут і на базарі груша — рідкість. Частіше банан чи грейпфрут купиш у селищі, аніж грушу. Кожен двір увінчують ворота. У крутоярців на них просто якась мода. Кожен господар старається зробити ворота красиві, ажурні і такі, щоб хоч чимось відрізнялися від воріт своїх сусідів. Зауважимо, що спеціальної майстерні по виготов-

ленню воріт чи хоча б магазину, де можна придбати потрібний матеріал, у селищі нема. І все ж люди умудряються ставити собі ворота досить розкішні.

Це ми коротко описали околиці, бо вони територіально поки що переважають центр селища і мало чим відрізняються від сільських. А якщо й відрізняються, то хіба тим, що тут кожна вулиця має свою назву, а кожен двір — свій номер.

Є у Крутому Яру і свій центр, своя головна вулиця. Центральна. Тут уже асфальт, тротуари, гарні цегляні і блочні будинки. На два, на три поверхи. А то й на п'ять. На центральній площі, на місці колишнього базару, адміністративні установи, Будинок зв'язку, Будинок культури, нові магазини. Словом, усе, що й повинно бути у селищі такого розряду. Навіть автобусна станція.

У Крутому Яру, як і скрізь нині, цивілізація міцно пустила коріння і має тенденцію до все дальшого зростання й розширення. Не дивина уже говорити про радіо, телебачення, водогін, газ та інші культурні й комунальні послуги. Хоч дещо лишається й від минулого. Скажімо, жителі Крутого Яру надають перевагу пішій ходьбі, прогулянкам на вулиці, усній передачі всіляких новин глобального і місцевого значення. Тут завжди знають, хто з ким дружить, хто з ким ворогує, хто на кому має одружитися, на скільки персон буде весілля, у кого радість, а у кого й несподівана неприємність. Все це спокійно, без злорадності коментується у сім'ях, на вулиці, на ранковому базарі — скрізь, де зустрічається хоч двоє знайомих.

Крутий Яр, хоч селище й не з показних, хоч воно й далеченько лежить від великих міст, але й не якась там глуха провінція. Цьому у звичній мірі сприяє важлива автомобільна траса, що якраз і проходить по вулиці Центральній. Автобуси, вантажні й легкові автомашини раз у раз мчать по цій асфальтованій магістралі, нагороджуючи жителів СМТ дармовим гуркотом, а вночі яскравим, аж

колючим світлом фар. У суботу й неділю рух дещо ущухає, даючи й людям жаданий спочинок. Особливо зменшується, а то й майже припиняється потік вантажного транспорту.

Описати й мешканців Крутого Яру — не під силу. Та в цьому й нема нагальної потреби. Тому ми згодом звернемося тільки до тих, котрі будуть безпосередньо причетні до події, що про неї й піде мова. Варто лише сказати, що геть-чисто всі жителі селища працюють. Хто на цукровому, хто на плодоконсервному заводах, хто на молокозаводі чи на залізниці. Чимало зайнято й у сфері побутового та культурного обслуговування населення. А дехто посідає певні службові місця у відповідних районних організаціях та установах. А всіляких установ у Крутому Яру також чимало. Можливо, не менше, як і у значно більшому адміністративному центрі.

У читача таким чином є уявлення про Крутий Яр. Хіба тільки не сказано, що довкола селища дуже гарна природа. Окрім згаданих уже болотистої долини і тихоплинної річечки Нитки, на кількох пагорбах зеленіють густі шати соснових та дубових борів, багатих у дощове й тепле літо на гриби, а за кілометрів десять є й гарні Сині Озера, що так ваблять до себе заповзятих рибалок. За тими озерами тягнеться смуга боліт, де ще й тепер, незважаючи на зусилля меліораторів, одчайдушні дикі качки наслідують гніздуватися і виводити потомство.

Уже згадувалось, що у Крутому Яру є хоч невеличкий водогін, газопровід, шляхи і вулиці та інші життєвонеобхідні комунікації, а отже, є й відповідні служби, установи, а також працівники вищого і нижчого рангу, які відповідають за ті комунікації. На двох із таких працівників ми й зосередимо увагу. Один — то Півнюк, а інший — Зозуля. Нехай не дивує читача такий збіг прізвищ пташиного походження. Хіба мало так буває, що в одній якійсь установі одночасно працюють, скажімо, Вовк, Баран і

Заєць? А чи — Ворона, Сорока, Дрозд і Горобець? Та й не в прізвищі суть, а в людині, яка те прізвище носить.

Так ось. Півнюк у Крутому Яру відповідає за підземні комунікації, а Зозуля — за шляхи. Обидва наші герої (у подальшому розвитку сюжету повісті вступатимуть у дію й інші персонажі) мешкають у двоповерховому будинку на вісім квартир, що стоїть у провулку Піщаному, зовсім недалеко від вулиці Центральної. Взагалі, у цьому будинку живуть тільки ті, хто за щось у районі відповідає. Тобто відповідальні працівники.

Квартири Півнюка й Зозулі на другому поверсі, поруч, через стіну. І балкони туляться один до одного, як часом ластівчині гнізда. Такий, значить, архітектурний проект, на дружбу між сусідами разрахований. В обох сім'ях по двоє дітей. По хлопчикові й по дівчинці. Максимко, син Півнюка, і Сергійко, син Зозулі, ходять до школи в один клас, дружать між собою. Обидва футболісти й хокеїсти зятяті, хоч ще й малі.

Півнюк і Зозуля на перших порах, як тільки поселилися поруч, також дружили. Сім'ями. Разом свята відзначали, на природу виїжджали, а часом і чаювали зимовими вечорами. Потім, трохи згодом, між чоловіками ніби чорна хмара нависла: ще ні дощу, ні грози, а вони понасторожувались, зовні того не виказуючи. Можливо тому, що на всіляких засіданнях, нарадах частенько обом на горіхи перепадало. Воно то й не диво, служба в обох така: ледь щось не так — не сховаєш ні від кого. Але Півнюк, хоч і не мав на те ні підстав, ні доказів, почав підозрювати, що то Зозуля «підкидає» на нього факти для критики в доповідях. А Зозуля, зі свого боку, почав думати, що то Півнюк свої промахи намагається звалити на нього. Тепер вони ввічливо вітаються, бажають один одному всіляких гараздів, але в гості не ходять, і з засідань повертаються додому поодиноці, і навіть уподобання свої розмежували. Один із них, Півнюк, став заповзятим

рибалкою, а інший, Зозуля, хоч і любив риболовлю, на-
вмисне перекинувся на полювання.

Стверджувати категорично аж ніяк не можна, але,
можливо, є й більш вагома причина такого відчуження
між сусідами. Півнюк і Зозуля — хлопці, а точніше від-
повідальні працівники, ще молоді, обидва, як заведено
говорити в офіційних колах, перспективні. То не біда, що
їх часом критикують, навіть лають. Якщо людині на ро-
ду написано висунутись на якусь важливу посаду, то во-
на неодмінно висунеться чи хоч намагатиметься це зро-
бити. Півнюк і Зозуля чудово розуміють, що ті, котрі над
ними, не вічні. Їх також переміщають, висувають тощо.
А святе місце порожнім не залишиться. То чим не кан-
дидатура на вільне місце Півнюк? Чим не кандидатура
Зозуля? А коли двоє мріють про одне й те ж, то дружби
між ними не буде. Натомість виступає обережність, насто-
роженість. Відомо-бо, як іноді дружба боком вилазить.
Той, хто раніше на щабель вище піднявся, всіляко відма-
хується від колишньої дружби, хоче її забути. А той, хто
відстав трохи, всіляко у вічі коле минулою дружною. Та
ще й при людях. То чи не краще розмежуватися заздале-
гідь? Про всяк випадок?

В чужу душу не заглянеш (яке це щастя, що хоч люд-
ські думки і мрії поки що не підвладні жодним техніч-
ним апаратам чи медичним препаратам!), але, як уже за-
значалося, Півнюк і Зозуля, можливо, й розмежувалися
саме тому, що їх обох одночасно осінила однакова пер-
спектива. На майбутнє.

Ось тут саме й час переходити до розповіді про подію,
яка цілком несподівано ввірвалася в життя наших героїв
і навіть на деякий час порушила розмірений, усталений
ритм Крутого Яру.

II. Хмарина у ясний день

Наше славне мальовниче селище міського типу ще міцно спало. І чепурні будинки, і зелені сади, і тихі вулиці, і навіть чуткі до будь-якого поруху собаки дворняги — все ніби завмерло у передранковій дрімоті, що завжди найсолодша на світанку, за якусь годину до появи з-за обрїю червоного диска сонця — першопровісника нового трудового дня.

Правда, цей новий день народжувався не трудовим, а вихідним, бо наступала чергова субота. Власне, і твердження, що все селище міцно спало, слід вважати умовним. Адже не можна забувати чи ігнорувати той факт, що в наш бурхливий вік певна частина людей страждає від безсоння, а ще якась там частина саме вдосвіта вдається до різноманітних операцій, приємних для душі й корисних для поліпшення власного добробуту. А є й просто філософи, які ще до схід сонця розмірковують над тим, як це окремі люди, при малій зарплаті, не вдаючись до кредитів, купують «Жигулі» і «Лади», носять майже на всіх пальцях золоті персні, та ще й до моря майже щороку їздять. Та хай собі думають, на те й мізки в голові, щоб ними думати.

Чи не одним із перших, хто мав привітати появу нинішнього нового дня, був Півнюк, бо збирався на риболовлю, а їхати — не близький світ. Це не колись, що вийшов з хати, вудки на плече, до річки спустився та й лови собі. Нині риболовля — це щось подібне до спритно задуманої і детально продуманої експедиції: неодмінно треба мати машину, хитромудрі снасті, запас продуктів, намет, посуд і т. п. А ще ж компанія має підібратися однорідна, міцна, перевірена й випробувана, з чітким розподілом обов'язків. Хтось уміє рибу ловити, хтось юшку варити, хтось анекдоти розповідати, співати тощо.

Ось і Півнюк уже має свою компанію, знає, що поїдуть вони на Сині Озера. Як людина добре вихована

свою дружиною, він домашніх вранці не розбудив, не потурбував, а тихесенько умився, зодягнувся і, забравши ще з вечора приготовлені припаси, вийшов з квартири на вулицю, куди мала під'їхати машина. Вона завжди зупинялась за рогом продовольчого магазину, аби не мозолити очей сусідам Півнюка. Бо ж їм язиків не позав'язуєш. Найбільше він остерігався Зозулі. Хоч той все одно давно знає, з ким, коли і куди їздить Півнюк на риболовлю. Навіть знає, скільки той риби привозить чи повертається без нічого.

«Бобика» на місці ще не було, але за якусь мить цей безвідмовний всюдихід виринув з-за повороту. За кермом Вася, молодий, жвавий, завжди веселий. Раніше він протестував проти таких поїздок. Не так сам протестував, як висловлював невдоволення своєї молоді дружини, котра «плювати хотіла на рибу, бо у неї також вихідний, і їй самій вдома сидіти набридло, адже ж не вдова».

Півнюк — людина мудра, з життєвим досвідом, тому довів Васі абсурдність вимог його дружини, переконав, що водієві і у вихідний більше личить бути поряд зі своїм начальником, аніж за спідницю триматися.

— Поїхали! — кивнувши головою у відповідь на привітання водія, мовив Півнюк. — Ще ж маємо заскочити на Польову забрати наших.

Вася давно звик до цього і знає, що «наші» — це Вадим Іванович і Петро Данилович, друзі Півнюка, які люблять ловити рибу, але службових машин ще не мають. А на власних «Жигулях» до Синіх Озер дістатися не так і просто. Дорога поганенька.

Проїхали квартал, уже й поворот на голєвну вулицю.

— Ти щось трохи пізнувато, — ніби дорікаючи, глянув на годинник Півнюк. — Ті хвилюватимуться, газони!

Вася газонув, рвонув швидше, вискочив на Центральну і розслабився. Машин нема, перехожих також. Їдь, наспівуй, відпочивай. Він уже вільною рукою поліз до ки-

шені, витягнув пачку, дістав сигарету, щоб запалити, і ...мало не остовпів: за якихось п'ятдесят метрів на вулиці ніби з-під землі виріс, хтозна-де взявся невеликий дерев'яний щит з облізлою, але категоричною вивіскою: «Об'їзд». Заскрипіли гальма, машину трусонуло, і Півнюк мало не врізався головою у вітрове скло.

— Ти що?! — гримнув він перелякано.

— Об'їзд! — видихнув із себе Вася, радіючи, що вчасно помітив знак і встиг зупинитись.

Сам той знак для шоферів — не дивина. Таких знаків на шляхах-дорогах чимало. Для Півнюка, що вже трохи відійшов від переляку, дивина була в тому, що він сам особисто має безпосереднє відношення до вулиць селища, але сном-духом не відає, звідкіля й коли цей знак з'явився саме тут.

— Зачекай! — кинув Півнюк. Він вийшов з машини, поглянув на щит, на дорогу, але нічого особливого не виявив. Хіба що люк каналізації поблизу та кілька чималих вибоїн на асфальті.

— Перестав і їдь! — наказав він Василеві.

— Не можу, — відмовився той.

— Чому? — не зрозумів Півнюк. — Адже земля не провалилася?

— Не маю права порушувати правил дорожнього руху.

— Так тут же ні світлофора, ні міліціонера, — наплягав Півнюк, який не терпів заперечень від своїх підлеглих. — І ледь світає, ніхто не побачить, — додав він.

— Все одно, — сказав Вася, вивертаючи кермо праворуч. — Знак стоїть, то краще я об'їду.

— Як знаєш, — неохоче погодився Півнюк, — тільки щоб встиг наших забрати, а то обидяться.

Об'їздити далеко й незручно. За два квартали від Центральної — вулиці вузькі, ґрунтові, з баюрами, у яких навіть у жарку пору стоїть багнюка. А трохи далі селище перерізає залізниця, і на другий бік Крутого Яру

можна проскочити тільки біля будки, коли відкритий шлагбаум.

«Що ж стралося? — тим часом думав Півнюк, грясучись на вибоїнах. — Якщо це не шляховики той щит поставили, то, виходить, мої люди. Значить, там щось з комунікаціями. Ну, негідники, хоча б хтось словом обмовився! Можливо, перед вихідним мені не хотіли настрою псувати? Тоді це навіть благородно. Хіба про всі, навіть дрібні неполадки неодмінно доповідати керівникові? У нього й без дрібниць невідкладних справ вистачає. А якщо хтось із тих, що люблять палиці в колеса стромляти, навмисне замовчав про знак? Мовляв, викличуть тебе куди слід, шию намілять, а ти блиматимеш, як баран, нічого не знаючи. На перше, на те, що тебе оберігають від неприємностей, сподіванок мало. Скоріше, що хтось неполадки виявив, а мені не доповів. Нині кожен слюсар ладен на свого керівника всі гріхи звалити. Добре, повернуся з риболовлі, діждуся понеділка та й розберуся».

— Ти вчора тут не проїжджав? — перервавши сумні й тривожні думки, запитав у водія.

— Вчора ні, а позавчора знака не було, — ніби розгадавши мислі Півнюка, сказав Вася. — Хто його там приліпив, навіщо?

— Так собі не приліплять, як горбатого до стіни! — буркнув Півнюк. — Гони!

Друзі Півнюка чекали, як і завжди, в умовленому місці. Але на адресу господаря кілька колючих реплік таки кинули.

— Видно, смачненько спали? — сказав Вадим Іванович, подаючи Півнюкові здоровенну п'ятірню.

— Та це він з дружиною, з дітьми ніяк не міг розпрощатися, ха-ха! — підхопив жарт Петро Данилович, укладаючи свої риболовні снасті. — На воду їде, а там і втопитися недовго. Підкормку взяли? — підморгнув Півнюкові.

— Взяв,— кволо вимовив Півнюк, бо його не покидала осоружна думка про ось той знак, що, ніби чиряк на носі, виріс на Центральній. Він не радів ні отим пляшкам, захопленим потайки від дружини, що, замотані у м'який старий шарф, лежали у портфелі, ні закускам, ні смачній юшці, що її Вася зварить на березі озера під старою дуплистою вербою.

Вже аж коли виїхали на польову дорогу, розговорилися, той триклятуший щит зі знаком ніби витрусився з пам'яті, і Півнюкові стало легше на душі. Та тільки прибули на місце, влаштувалися і закинули вудочки, як ніби чорна хмара зависла над головою, і йому знову стало сумно.

«Який же це чорт виставив той щит? — шугала думка. — Та ще на Центральній, де начальство їздить? Хто? А чого, власне, я все беру на себе? Ніби й справді, як ото в прислів'ї говориться, на злодієві шапка горить. Могли ж той знак поставити шляховики? Могли. Так воно й є. Там такі вибоїни на асфальті. Ото влетить Зозулі,— повеселішав Півнюк. Уявляю, як він у понеділок стоятиме перед Чепіжним. Але нехай покрутиться. То такий, що уміє викручуватись. Було б добре, щоб Чепіжний ще сьогодні той знак побачив, щоб того Зозулю...»

— Ключ! Тягніть! — гукнув до Півнюка Вадим Іванович. — Ви таки, бачу, не доспали сьогодні!

— То він хоче, щоб одразу дві рибини витягти,— пошепки докинув і Петро Данилович. — Чекає, доки плотицю, що на гачок попалася, шука проковтне. Ха-ха!

«Тіпун тобі на язик! — подумки побажав Півнюк, злісно глянувши на Петра Даниловича. — Кожного вихідного бери його у свою машину, та ще й вислуховуй оті дурні жарти. Не люблю отих, що запанібрата з тобою уже на другий чи на третій день знайомства. Ти ж не знаєш, де я буду через рік чи через кілька років, а дозволяєш собі».

Півнюк за чужою порадою все ж сіпнув вудку, але на гачку не було вже нічого, навіть черв'яка.

«Та що це я сам себе їм поїдом? — раптом отямився Півнюк.— Нічого ще не сталося, земля не провалилася, а я, через якийсь там нікчемний знак, що з'явився на вулиці, місця собі не знаходжу. Може, того знака досі вже й нема. Приїду — побачу. Вище голову!»

Риби таки наловили. Чимало. Вася-водій юшки наварив. Смачної, з приправами, за всіма правилами. Після обіду всі турботи, всі сумні думки геть вивітрились. На душі стало легко й весело. В хід пішли всілякі побрехеньки, анекдоти, жарти. Потім всі поснули. Під вербою, у холодочку. Навіть перед тим пороззувалися, щоб і вітерець поміж пальцями продував. А це така приємність. Додому рушили, коли вже повечоріло. З рибою, з піднесеним настроєм. Півнюк зійшов біля продовольчого магазину, де завжди сходить. Він ще Васю підбадьорив, щоб не сплонував перед дружиною, і не помітив якось, чи робили вони об'їзд на Центральній.

Коли людині не лізуть у мізки різні там службові справи, це найперша і найвірніша ознака того, що вона відпочила, набралася сил, заспокоїла свої нерви. Тому залишимо Півнюка, побажаємо йому спокійної ночі, а самі поцікавимось, як провів суботу його сусід, що живе в квартирі через стіну і відповідає у Крутому Яру за стан шляхів.

III. Тривожні передчуття

Зозуля зустрів суботу теж раненько. Він прокинувся від того, що за стіною щось скрипнуло. Скрипнуло тихо, ніби крадькома. Але він добре знав, що то Півнюк вислизнув з ліжка і, щоб не розбудити дружину, навшпиньки пішов зодягатися. Зозулю й самого тягне завжди, мов на мотузку, на риболовлю, але він поклав собі раз і назавжди бути людиною самостійною. Навіщо захоплюватися тим, чим уже займається твій сусіда? Це вже схоже

на твою несамостійність, на сліпе наслідування чужих звичок і вподобань. Окрім того, Зозуля зрозумів ще одну негативну рису процесу риболовлі. Як правило, рибалки влаштовуються десь поруч, поплавок до поплавка. У одного ловиться, в іншого — ні. Хтось не втримається, репліку кине, ненавмисне образить, авторитет твій принизить. Та найгірше буває біля казана. До юшки чарка йде, а там жарти, сміх, а ще гірше, коли хтось розмову заведе про своїх шефів. Тут становище досить пікантне. Не підтримаєш критики — звинуватять тебе у підлабузництві, сам слово колюче кинеш — так і чекай, що хтось опередить і донесе на тебе. А розмови про своїх начальників ніяк не уникнути. Чомусь у кожного язик свербить поговорити саме на цю тему. Ні, рибальський гурт з певного часу не до вподоби Зозулі, і він, хоч з боєм, але кинув це захоплення. І саме відтоді, коли риболовлею загорівся Півнюк.

Він обрав собі для відпочинку інше заняття — полювання. Зозуля придбав рушницю, все необхідне спорядження і їздить на качок та зайців. Тут себе краще почуваш. Мисливці не сидять поруч, як то рибалки, кожен має свою загінку. І ще якимось так склалося, що на полювання простого люду потрапляє менше. Навпаки, в угіддя Крутого Яру товариші і з області приїжджають. Та все такі, що з ними і дружбу водити не гріх. Сподобаєшся котромусь із них, ще, гляди, на службу до себе запросить, у підвищенні посприє.

Отож Зозуля чув, як Півнюк тихо прочалапав на кухню, уявив, як той зібрав свої пожитки та й подався на вулицю. І він теж очоче поїхав би десь на природу, але сезон полювання ще не розпочався. Качки саме жир нагують, готуються до осіннього перельоту. Не втримався, накинув на себе піджак, встромив ноги у старенькі туфлі та й собі на вулицю вийшов. Він давно знав, де зупиняється машина Півнюка, з ким той їздить на риболовлю, але щоразу кортить пересвідчитись у тому.

Машина вже рушила. Зозуля побачив тільки, як вона, здійнявши за собою куряву, повернула за ріг і вискочила з провулка Піщаного на Центральну. Можна було повертатися додому, бо селище спало ще міцним ранковим сном, але вологе пахуче повітря, перша пташина метушня так захопили Зозулю, що він надумав пройтися вулицею, побути на самоті.

Тільки людська природа якась чудернацька. Як ти й не усамітнюйся, як і не замикайся сам у собі, а в уяві, в думках неодмінно крутиться щось таке, що тобі не дає спокою, навіть дратує. Дратує часом дрібниця, що не варта уваги. Ну, ось хоча б сьогодні. Ранок, вихідний день. Півнюк на риболовлю поїхав. Ну і нехай собі їде. Усієї риби не переловить і не переїсть. А в мізках — тільки Півнюк. У них з ним різні посади, різні ділянки роботи. Кожен своє роби, кожен за своє відповідай. Ні, так не виходить. Зозуля ж не сліпий, бачить, як ехидно посміхається Півнюк, коли на якійсь нараді кидають камінці у бік його, Зозулі. Потім, після наради, підійде поспівчуває, за лікоть візьме. Але ж то не щиро. У душі в нього зовсім інше. Зозулі не хочеться зізнатися, але й то правда, що коли перепадає Півнюкові, то теж у душі бісики танцюють. Радіють. Значить, така вона, психологія: радіти, коли щось гірше в сусіда, а не в тебе.

Ми не можемо поділяти повністю роздумів Зозулі і його хибні висновки переносити на всіх людей, але й не заперечимо категорично, що серед нас нема таких злорадних типів. До речі, Зозуля і Півнюк загалом нормальні працівники, але не позбавлені і деяких вад, які, можливо, і їм самим не завжди подобаються або яких вони просто не помічають у собі.

Ми навмисне обірвали ці роздуми Зозулі, бо за ними він і не помітив, як пройшов Центральною кварталів чотири і вже хотів повертати назад, коли раптом посеред вулиці побачив щит з дорожнім знаком.

«Що за чортівщина? — аж протер очі Зозуля. — Я ж

тільки вчора тут проїжджав і ніякого знака не було. «Об'їзд»,— прочитав він досить примітивний, забризканий багнюкою, що давно висохла, напис на дерев'яному щитку, що, як старий цап, розкарячився на асфальті.— Хто ж це його тут виставив?»

Для сторонньої людини та ще й пішохода такий знак анічогісінько не означає. Поставили, нехай стоїть. Хоч день, хоч місяць. А ось для водіїв машин такий знак — то кістка поперек горла. З'їжджати з твердого шляху на ґрунтовий та ще з вибоями, баюрами дуже вже не хочеться. Бо машину трясє, кидає, пального витрачається більше, а рух значно уповільнюється. А скільки нервів, здоров'я забирають такі об'їзди!

Не краще відчув себе і Зозуля, побачивши знак. Його негайно кинуло в холодний піт. Чому? Та тому, що він відповідає за шляхи, за справність доріг. Та ще коли б той знак стояв десь у чистому полі, далеко від селища, то інша справа. Нехай об'їжджають, нервують. Як переживають водії, того не видно. Що вони там кажуть, не чути. А це ж у самому Крутому Яру. На самій Центральній.

«Хто поставив знак? — аж вібрувало в грудях Зозулі.— Чому він про це нічого не знає? А щоб був не виїшов на вулицю, розбуджений Півнюком? А що, коли б хтось із керівництва першим виявив той знак?»

Загорілася думка побігти в свою установу, поставити всієї на ноги і дізнатися, хто це вчинив, не повідомивши його, Зозулю. Але ж вихідний. Його шляховики ще сплять у м'яких постелях, не відаючи того, як трясє і лихоманить їхнього керівника, що стовбичить посеред Центральної.

«Стій, не гарячкуй! — раптом отямився Зозуля.— А якщо цей знак до мене взагалі не має ніякого відношення? Могли ж і люди Півнюка його поставити. Адже тут їхні комунікації проходять».

Зозуля підійшов до щитка, все довкола пильно огля-

нув. Але, крім кількох чималих вибоїн на асфальті, нічого більше не побачив. Правда, ось тут, за два-три метри, люк чавунний.

«Ми на таких мізерних вибоїнах знаків не ставимо, — намагався заспокоїти себе Зозуля, колупнувши носком подрібнений асфальт. — Це вже хіба коли яма утвориться, провал, а тут до цього ще далеко. Не інакше, як Півнюк щось тут затіває. Але ж він мав би нас попередити».

Взагалі Зозуля за стан доріг і вулиць у самому селищі не відповідав. То вже справа комунальників. Але щит зі знаком стоїть не в центрі, а у такому місці, де точно й не визначиш, кому саме належить цей відрізок шляху. Бо саме тут селище, вулиця ніби кінчається, а починається просто дорога. І ніякої лінії розділу. Все ж Зозулі здалося чи так хотілося, щоб щит зі знаком мав безпосереднє відношення до служби Півнюка.

Як тільки Зозуля переконав себе, що відповідальність за появу знака його не торкнеться, він відчув себе певніше. І навіть засміявся у душі, уявивши, як післязавтра Борис Якимович Чепіжний «зніматиме стружку» з Півнюка, бо саме така гаряча пора, коли транспорт рікою тече. А тут цей знак.

Зозуля розвеселився і навіть торкнув рукою старенький уже щит, ніби пересвідчуючись, чи вистоїть він цих два дні, доки його помітить Чепіжний і викличе до себе на килим Півнюка.

«Лови, лови рибку, — з кривою посмішкою думав Зозуля про свого сусіда, повертаючись додому. — У понеділок сьорбнеш такої гарячої юшки, що аж піднебіння запалає».

На розі вулиці Центральної і провулка Піщаного Зозуля зірвав кілька листочків м'яти, пом'яв у пальцях і затягнувся холодними приємними пахощами.

«А якщо це хтось із керівництва розпорядився поставити знак? — бухнула несподівана думка. — А я нічого-сінько про це не знаю? А знати зобов'язаний. Це ж го-

ловна траса. Тут як зберуться машини, як ринуть на вузьенькі вулиці Крутого Яру, то заповонять геть усе. Це ж у понеділок можуть і мене до Чепіжного викликати».

Його знову якась сила силоміць тягла до щита на Центральній, але він стримався. Зозулі хотілося знати реакцію Півнюка. Адже він не міг проїхати і не побачити знака. Бачив, але додому не повернувся, не підняв тривоги. Значить, знає про все, спокійний.

«Це його служба поставила знак,— умовляв сам себе Зозуля.— Тільки де вони взяли той щиток? Він його вже десь бачив, можливо, не один раз. А якщо він їхній? Тоді виходить, що шляховики поставили. Чому ж він нічого не знає?»

Щоб не стовбичити на безлюдній вулиці, Зозуля пішов додому. Ще можна якусь годину поспати. Роздягнувся, приліг, очі заплющив. А під черепом, як молотом ковальським,— бух, бух, бух. Не до сну, не до спочинку.

«Нехай собі буде й знак, але ж він і встановлений не так як слід. Це ж для машин, що в'їжджатимуть, ясно куди звертати. А тим, що виїжджатимуть із Крутого Яру, хто об'їзд покаже? Там же така пробка створиться, що й до аварії близько. Значить, потрібен ще один знак, за кілька кварталів перед тим, що вже стоїть. Горе моє. Треба бігти та щось робити!»

Зірвався на ноги, знову поспіхом зодягнувся, взувся і вибіг з хати. Куди тепер? Що діяти? Згадав про Пептюка, дорожнього майстра. Прибіг. Навіть не зачинивши хвіртки, до вікна кинувся, постукав.

— Хто там? — у вікні з'явилася кудлата голова.

— Я,— кинув Зозуля.— Вийди-но!

На порозі, протираючи заспані очі, чухаючи потилицю, з'явився Пептюк,— здоровенний, широкий у плечах, рудоволосий.

— Чого вам? — злякано запитав.

— Знак «об'їзд» ти поставив?

— Де?

— На Центральній, ось недалеко від твого двору.

— Перший раз чую,— все ще чухав потилицю Пептюк.— Та й хіба ж би я сам це зробив? Без вказівки?

— Та воно то так,— знову охолонув Зозуля, відчуваючи себе певніше, бо могло бути, що той щит все ж виставили люди Півнюка.— А запасний щиток зі знаком у тебе є? — запитав.

— Старий. Колись привіз, щоб не валявся на обочині шляху.

— Давай!

— Навіщо?

— Про всяк випадок. Виставимо за три квартали перед тим, що уже стоїть, бо аварії не уникнемо.

Пептюк довго ходив по двору, зазирнув за сарай, за погрібник, у садок, але, на свій подив, щитка ніде не знайшов.

— Нема,— винувато розвів він руками.

— Ти ж кажеш, що був.

— Був.

— Може, спалив?

— Літо, не топимо, а на кухні газ.

— Ходімо на вулицю,— потягнув майстра Зозуля.

— Це мій,— оглянувши і навіть помацавши щит руками, сказав Пептюк.

— І ти його не виставляв? — з іронією запитав Зозуля.

— Ні,— стенув плечима Пептюк, бо теж був здивований і навіть вражений.

— І ніхто з наших до тебе не приходив?

— Хіба коли мене вдома не було. І дружини теж.

— Дивно, дуже дивно,— видавив із себе Зозуля. Це вже було схоже на містику, хоч він у неї й не вірив.

— Ось що,— наказав Зозуля,— знайди дощину, швиденько змайструй щиток, прибий до нього фанеру з написом «об'їзд» і вистав на Центральній, за автобусною

станцією. Стрілкою покажи, щоб машини звертали на Залізничну!

— Людоньки! — схаменувся дорожній майстер, — там така вузенька вуличка, що по ній не проїхати.

— Роби, що кажу! — гарячкував Зозуля. — Тільки постав швидко, щоб ніхто не бачив. І язик за зубами тримай! Бо може бути осічка.

— Слухаю, — заворушився Пептюк і побіг до сіней по інструменти.

«Ну, якщо це затія Півнюка, то я з нього могорич зде-ру, — утішав себе Зозуля. — Нехай не думає, що дешево відбудеться».

Увесь день Зозуля не мав спокою. Він сновигав вулицями, нудився, усе очікував, що повернеться з риболовлі Півнюк. Йому кортіло побачити, як той реагуватиме на появу ще одного щита зі знаком. Та Півнюка все не було. Він з'явився вдома аж пізно увечері. Єдиною втіхою для Зозулі було те, що потік транспорту у вихідний незначний і ніякої аварії чи катастрофи на шляху поки що не сталося.

IV. Ще треті півні не співали

Правду кажучи, співали треті півні чи не співали, хоч їх у Крутому Яру водиться ще багато, Зозуля не чув. Бо ввечора довго не міг заспокоїтись і заснути, а потім, ніби хто йому на очі чорну ковдру накинув, заснув за якусь мить. Не заснув, а провалився кудись із реального світу у небуття. І все ж прокинувся, коли за вікнами ледь сіріло. Так рано він вставав тільки колись, коли ще риболовлею займався. А вже на полювання завжди збираються ввечора. Сьогодні неділя, можна б полежати й до сніданку, але вчорашня подія з отими знаками геть усе нутро перевернула. То вже не сон і не відпочинок, коли тебе щось турбує. Найстрашніше — це невідомість.

«Доки на вулиці нема нікого,— подумав Зозуля,— треба вийти, все ще раз гарненько оглянути, обміркувати і виробити якесь рішення, бо в понеділок буде вже пізно. У понеділок підніметься таке, що увесь Крутий Яр двигітиме».

І в квартирі, й на сходах, що вели з другого поверху донизу, Зозуля йшов обережно, крадькома, щоб ні домашніх, ні сусідів не потурбувати.

«А той, видно, спить, як після маку,— подумав він про Півнюка.— Наморився біля юшки, надихався свіжим повітрям, то до обіду в ліжку ніжитиметься. Лежи, лежи! Якщо той об'їзд з твоєї вини зроблено, то завтра попочухаєшся, даючи пояснення Чепіжному!»

У провулку — ні душі. Навіть пси голосу не подають, сплять, доки спека не піднялася, доки ніхто їх не турбує. На Центральній теж тиша. У робочий день в таку пору двірники вже мітлами шурхають, тротуари підмітають, вулицю, а сьогодні й у них вихідний.

Зозуля розправив плечі, глибоко вдихнув повітря, вирівнявся і рушив стройовим кроком, як було колись у піхотній частині, де він ніс дійсну військову службу у званні сержанта. Нині він старший лейтенант запасу, офіцер. Про що завжди приємно писати в анкетах і всіляких документах по обліку кадрів.

До того місця, де так несподівано з'явився отой знак з написом «об'їзд», було з кілометр. Це майже на краю Крутого Яру. І ця обставина не давала спокою Зозулі. Він знову й знову думав і ніяк не міг дійти висновку: якій службі належить та ділянка вулиці й шляху, їхній чи Півнюковій?

«Знав би я, що знак поставили люди Півнюка, то спав би оце гарно і не ламав собі голови всякими дурницями,— міркував Зозуля.— А раптом мої люди його поставили? Ось дійду до місця, можливо, все виясниться. От халепа звалилася на мене!»

Кроків за сотню Зозуля глянув на те місце і від не-

сподіванки став немов укопаний.— Йому здалося, що там хтось порається. Ніби повзає біля знака. Собака? Кішка? Свиня? Та ні, то таки людина, бо цигаркою пихкає. Але хто там і чого в таку пору? Не диверсія ж,— заспокоїв себе Зозуля. Він відчув, що обливається холодним потом.

«Ось я його застукаю на місці, візьму за комір і спитаю, що це все означає,— прискорив крок Зозуля.— Це вже взагалі щось незрозуміле».

Видно, луна від його кроків долетіла до того зловмисника, що винюхував щось біля щита, бо він злякано зиркнув, побачив Зозулю і, як був зігнутий, ковзнув на тротуар, на протилежний бік Центральної. Кинувся і зник за кущами зелених густих насаджень.

— Ні, від мене не втечеш! — вигукнув Зозуля і теж кинувся в кущі. Але доки добіг, там уже нікого не було. Довкола у дворах тиша, спокій, а в хатах ще міцний передранковий сон.

Зозуля помітив відхилену хвіртку на подвір'я, де зовсім недавно господар вселився у новісінький будинок під шифером, заскочив туди, сподіваючись напасти на слід загадкового втікача, але й двох кроків не ступив, бо побачив перед собою вишкірені зуби здорового сірого собаки, що ладен був кулею вилетіти з теплої цегляної буди.

— Провались ти пропадом! — вискочив на вулицю Зозуля, відчуваючи, що волосся на голові стало дибом, не тримаючись одне одного. За ним хряснула хвіртка, загримів ланцюг і залився гавкотом злющий пес.

Відсапавшись, трохи заспокоївшись, Зозуля, пригладжуючи непокірне волосся на голові, пішов до знака. Тут все було, як і вчора. Щиток стояв за кілька метрів від люка, на асфальті виднілося кілька великих тріщин. Після пильного огляду він помітив чималий металевий прут, яким, видно, хтось намагався відкрити важкий чавунний люк, та ще недопалок цигарки.

Зозуля раптом відчув себе слідопитом, пригадав, як у дитячі та юнацькі роки захоплювався пригодницькими творами, тому вийняв з кишені носовик і загорнув у нього недопалок. А залізний прут також прихопив.

«Загадка, та й годі,— міркував.— Хтось або кепкує наді мною, або хоче підкласти свиню, та ще й велику. Зняти цей щит і потрошити? А раптом хтось слідкує за кожним моїм кроком, тоді як бути? Ні, тільки обережність і обережність. Не я цей знак ставив, не я й знімати му. Побачимо, що буде далі».

Зозуля чомусь теж присів і, як той зловмисник, що п'ятами накивав, поглянув через щиток вподовж Центральної, але нічого й нікого не побачив. Полегшено зітхнувши, пішов у зворотному напрямку.

«Треба ще оглянути і той знак, що ми вчора поставили,— надумав він.— Ось що таке відповідальна посада. Люди сплять, люди сьогодні відпочиватимуть, а тобі ніякого спокою. А що завтра мене чекає? Ну, викличуть, запитають, а що я відповім? Збожеволіти можна. Краще б на якусь іншу, спокійнішу посаду перейти. А є такі посади, тільки зайняті».

До другого знака з отим неприємним для водіїв написом «об'їзд» Зозуля наближався навіть з деяким острахом. Адже за нього несе відповідальність він сам. Тут уже не відхреститися. А що, як і там хтось походив? Так і є. І тут лежав свіжий недопалок, ще теплий.

«Завтра на роботу приїду першим,— поклав собі Зозуля,— зберу працівників і, доки не розгорілися події, щось та вясню і встановлю. Якщо це тільки витівки Півнюка, накажу зняти наш знак, а він нехай що хоче, те й робить. Я за всіх відповідати не збираюся».

Виробивши такий план, Зозуля пішов додому. На вулиці з'явилися перші перехожі. Протюпали дві старенькі з кошиками зелені, прогуркотів мотоцикліст, закутаний у теплу куртку, а то ще з бічної тихої вулички вийшли два чоловіки. А провулок Піщаний все ще був огорнутий

ранковою тишею і ледь помітними випарами, що стелилися понад землею. Ось і їхній будинок. Можна буде тихенько роздягнутися, щоб домашні й не догадалися про його мандри. Підвів очі на другий поверх, а там, на сусідньому з їхнім балконі, Півнюк стоїть, цигарку жадібно смокче, аж давиться димом. Зозулі здалося, що Півнюк чимось збентежений, бо увесь напружений, настожований. Побачивши сусіда, хотів у двері шмигнути задом, та промахнувся, уперся спиною в одвірок і так заляк на місці. До Зозулі якимось винувато посміхнувся.

Зозуля також посміхнувся, але, помітивши, як Півнюк поглянув на залізний прут у його руках, зніяковів і кинув той прут у бур'ян під штахетами.

— Не спите? — звернувся до Півнюка, аби лише від нього не почути аналогічного запитання.

— Чому ж, сплю,— стрепенувався Півнюк і відхилився від одвірка.— Але ось подиміти закортіло, то й виїшов на балкон.

— За вами ніби такої звички не було? — знову Зозуля в наступ.

— Та як вам сказати...— розгубився Півнюк.

— Ні, ні, як сусіда, знаю, що в таку ранкову пору ви ніколи не висіли на балконі,— вів далі Зозуля.

— Я й тепер не вищу, а стою,— відповів на те Півнюк уже впевненіше.— А де це ви так рано прогулювались? — запитав у Зозулі.

— Та ходив, щоб трохи розім'ятися, подихати повітрям чистим, доки без газових випарів,— не дуже впевнено мовив Зозуля, бо на таке запитання не розраховував.

— А раніше, знаю, не виходили на прогулянку,— перехопив ініціативу Півнюк.

— Тепер виходжу, бо лікар порадив нерви заспокоювати,— аргументував відповідь Зозуля.

— А чого вам нервувати? — підсік Півнюк.

— Робота така, хіба по собі не знаєте?

— Знаю, але ось так, як ви, не блукаю безлюдними вулицями.

«Та це ж він, Півнюк, був біля щита,— раптом догадався Зозуля.— А тепер ще викручується, дурника з мене робить. Як би його перевірити?»

— Дайте й мені цигарку,— простягнув руку Зозуля. Йому спало на думку порівняти її з підібраними недопалками.

— Високо стою,— пожартував Півнюк, не догадуючись про наміри Зозулі.

— Кидайте! — зняв капелюх Зозуля.

— Будь ласка! — вийняв з пачки і кинув цигарку Півнюк.

— Дякую! — спіймавши цигарку, вклонився Зозуля.

— То вам і сірники? — поліз до кишені Півнюк.

— Та ні, я вдома закурюю,— ховаючи цигарку, відповів Зозуля і зник у під'їзді.

А Півнюк цього ранку також не мав спокою. Вчора, повертаючись з риболовлі, він якось і забув про знак, який так налякав його вдосвіта. А вночі прокинувся та й не міг уже очей skleпити, аж доки небо не посіріло. А трохи розвиднилось — схопився, побіг на Центральну. Пересвідчитись, чи то не сон. Все оглянув, руками помацав, запалив цигарку, щоб збудження вгамувати. Все, як було: ось щит з написом «об'їзд», ось за кілька кроків люк, що закриває підземні комунікації, ось вибої на асфальті».

«Треба підважити чавунний люк, заглянути, що там робиться»,— подумав Півнюк.— Пішов на тротуар, знайшов уламок залізної арматури. Повернувся, взявся підважувати, а люк не піддається: уламок тупий. Кинув недопалок, глянув вздовж Центральної, аж чоловік прямус. Знайомий. Еге, та це ж Зозуля. Побачить у такій позі, то ще глузуватиме. «ого, мовляв, повзаєш по асфальту? Заглядаєш, ніби злодій?» Не розгинаючись, пе-

ребіг на тротуар, сховався за кущами. А Зозуля й собі навздогінці. Мусив він, Півнюк, у чужий садок переплигнути. Добре, що ніхто не побачив, а то ще подумав би, що він по яблука вскочив, прочухана дав би. На щастя, Зозуля його не знайшов. Але також пішов до щита, щось там розглядав.

«Ну, коли розглядаєш, коли так рано сюди прийшов, то, значить, провину відчуваєш,— зрадів Півнюк.— Отже, щиток — справа твоїх рук».

Відлягло від серця. Можна сьогодні сміливо ходити, куди заманеться. А завтра таке полум'я розгориться, що Зозулі ой як жарко буде. Півнюк, щоб не зіткнутися з Зозулею, перейшов на паралельну вулицю, поминув два квартали і вийшов на Центральну. І тут мало не вмер від несподіванки: на перехресті стояв ще один щит із отим осоружним попередженням: «Об'їзд», і навіть із кривою стрілкою, що показує, куди саме об'їздити.

— Прокляття! — вирвалося у Півнюка.— Тут пляховики аж ніяк не могли поставити знак. Ну, завтра влетить мені!

«Але чого ж нишпорив Зозуля? — тут-таки думка виникла.— Що йому потрібно? Хоча б мене хоч на цьому місці не застукав. А може, він, щоб на мене завтра накапати? А ми ж дружили, звіряли свої думки один одному. Як люди міняються».

Півнюк і тут спересердя кинув недопалок цигарки, побіг додому, вийшов на балкон, щоб Зозулі не прогавити. Аж той і не забарився. І розмова між ними відбулася. Не відверта, на хитрощах побудована.

«А навіщо ж це Зозуля у мене цигарку попросив? — насторожився Півнюк, коли той у під'їзді зник.— Він же не палить? Точно — ні. Значить... значить... Ага, це він, ніби слідчий, буде порівнювати мою цигарку з недопалками. Ну й телепень я! Тепер треба думати, як поведися завтра. А провалився б той об'їзд! Скільки він нервів вимотав! Завтра на роботі буду першим».

V. Чорна кішка

У наш час, у час космонавтики, електроніки й кібернетики, та говорити про чорну кішку, звичайно, дещо банально. Хто тепер вірить у бога чи у які-небудь прикмети? Теоретично — ніхто. А практично, а насправді? Ніхто перший не поспішає, аби перетнути лінію, де з порожнім відром перейшли, чи там, де заець дорогу перебіг. Багато хто пасує й перед кішкою. Особливо перед чорною. Та й чи можна за це людей осуджувати? Нікому ж не хочеться неприємностей.

Так чи приблизно так і майже одночасно подумали Зозуля і Півнюк, вийшовши у понеділок раненько з дому і побачивши, як чорношерста вгодована кішка, не поспішаючи, солідно перетнула провулок Піщаний. Півнюк вийшов з під'їзду на кілька секунд пізніше від Зозулі і сподівався, що той першим переступить котячий слід. Але Зозуля, почувши за собою кроки, зупинився і нагнувся, вдаючи, ніби шнурки зав'язує. Він оглянувся, впізнав сусіда і злорадно чекав, доки той прокладе шлях вперед. Але й Півнюк зупинився. Він, не видаючи свого замішання, чемно привітався з Зозулею і співчутливо запитав:

— Шнурок розв'язався?

— Розв'язався,— мовив Зозуля, червоніючи від натуги й сорому.

— Буває, — кинув Півнюк і додав єхидно: — Кажуть, то на якусь неприємність. Не хочу каркати, але...

— Ви вже каркаєте,— випростався Зозуля,— але дивіться, щоб у вас самого чогось не трапилось.

— А що може трапитись? Ви на що натякаєте?

— Я не натякаю,— відрізав Зозуля,— але й від вас такого не чекав.— Проходьте! Я ще, можливо, додому вернуся, хустинку забуду.

— Краще зізнайтесь, що кішки налякались,— докинув Півнюк.

- Якої?
- Чорної.
- А де вона?
- А щойно перед вами вуличку перейшла.
- Плювати мені на кішку! Я в ці дурні забобони не вірю!
- То йдіть! Чого ж це ви надумали додому повертатися?
- Кажу ж, хустинку забув!
- Не вигадуйте, йдіть!
- Ні, ви йдіть!
- Я ж після вас із дому вийшов!
- Але ж ви мене наздогнали, то й обминайте!
- А ми разом підемо! — раптом запропонував Півнюк. — І нічого хитрувати!

Вони на мить замовкли, переглянулись і, як солдати, в ногу, переступили ту лінію, де недавно перейшла провулок Піщаний чорна кішка.

Понеділок, як бачимо, для обох сусідів розпочався не дуже весело. За чорною лінією обидва поважні мешканці Крутого Яру розійшлись в різні сторони, і кожен попрямував у свою устанovu.

* * *

Півнюк, як тільки зійшлися всі працівники, запросив до себе найвідповідальніших і довірених.

— До мене нікого не пускати, не приймаю! — розпорядився він, викликавши Любу, молоденьку секретарку, що сиділа у приймальні.

Такої посади за штатним розписом їхньої установи не передбачено, але дівчину посадили на ставку сантехніка. Та може, воно й виправдано, бо саме в цю установу чи не найбільше приходить відвідувачів і якщо ними не регулювати, то Півнюк не витримав би їхнього натиску. А так спокійніше, більше порядку. Люба кожного запи-

тає, з чим він сюди з'явився, порадить, куди можна звернутися, щоб не турбувати Півнюка, і ніколи не впустить на прийом більше певної норми на день.

— Якщо дзвонитимуть, то я є тільки для тих!..— додав Півнюк, обірвавши пояснення, для кого саме. Та воно, те пояснення, й не потрібне. Люба добре знає, що «ті» — це керівники вищих інстанцій.

— Слухаю! — відповіла Люба і зайняла своє місце, як солдат на передньому краї оборони, готовий до будь-якої несподіваної вилазки противника.

— Я зібрав вас ось з якої нагоди,— застережливо мовив Півнюк.— З вас ніхто не помітив якихось змін на вулиці Центральній?

Всі принишкли, замислились, але мовчали. Ніхто ніяких змін не помітив. Але кожен під очікувальним поглядом Півнюка почував себе у чомусь винним.

— Так ніхто й нічого не помітив? — перепитав Півнюк уже більш суворо.

Присутні зніяковіло опустили голови. Щось же таки у Крутому Яру стряслося, коли про це запитує Півнюк. А вони, як ягнята, анічогісінько відповісти не можуть.

— Як наші підземні комунікації? — Півнюк пронизав поглядом техніка Крутоярого, видно, нащадка прадавніх перших тутешніх поселенців. Можливо, від їхнього прізвища і селище назву усадувало.

— Як завжди! — дипломатично відповів Крутоярий, не вдаючись у подробиці, яких і сам толком не знав.

— Скарги від населення є? — добивався Півнюк.

— Як завжди! — повторив Крутоярий.

— Я запитую про останні, про ті, що надійшли напередодні вихідних! — уточнив Півнюк.

— Пошта ще не розібрана,— відповів техник.— Ми ж, як завжди, читаємо і реєструємо скарги після вихідних днів.

— Це чому ж? — розсердився Півнюк.

— Ну, щоб той,— зашарівся Крутоярий,— щоб коли

щось неприємне, то не псувати тим фактом настрою працівників на вихідні. Вони ж для відпочинку встановлені. Для культурного.

— Хто дав таку дурну вказівку? — почервонів Півнюк.

— Як завжди, вказівки нам дає... — Крутоярій раптом прикусив язик, бо мало не переказав вини на свого керівника. — Це ми так домовились, щоб, значить, той... Воно, як щось десь і прорве у вихідний, то й без скарги буде видно. Але ніби ніхто — нічого, бог милував.

— Ви ще перехрестіться, — кинув репліку Півнюк, — так буде переконливіше. Та ви, бачу, забобонний, а за плечима середня освіта, роки й роки праці у державній установі! Соромно! — Він раптом пригадав, як сьогодні вранці боявся першим переступити котячий слід, і вже примирливо додав: — Ну, добре, добре. Не в тому справа. Справа в іншому.

— А що трапилось? — насмілився запитати технік.

— Трапилось таке, що хтось на Центральній при в'їзді в селище поставив щит із написом «об'їзд», — приголомшив усіх Півнюк. — Хто це міг зробити? Не наші часом?

— Відпустіть мене, я миттю все з'ясую, — підхопився Крутоярій.

— Тільки якщо це хтось із наших, то не дайте приводу подумати, що всі ми телепні і нічого не знаємо! — наказав Півнюк.

Технік повернувся за якихось п'ять хвилин.

— Ніхто нічого не знає, — розчаровано доповів він. — Правда, Христина Омелянівна знак бачила.

— Коли? — насторожився Півнюк.

— Ще в п'ятницю. Одразу після роботи.

— Чого вона там була? Біля знака?

— А вона живе поблизу. Раніше їхня сім'я у селі жила, у Писанці, а як до нас на роботу влаштувалася, то

побудувалися у Крутому Яру. Для зручності, щоб на службу не запізнюватись. У них двір, хата і...

— Мене не цікавить, що в них у дворі,— перебив Півнюк.— Ви мені поясніть, як вона знак побачила?

— Як завжди,— переінакшив свою розповідь технік.— Христина Омелянівна каже, що йде вона додому, дивиться перед собою і нічого такого, що б її зацікавило, не бачить. Раптом — глип, а на Центральній щит стоїть. Щойно не було, а тут уже є.

— І ніде нікого? — нетерпляче запитав Півнюк.

— Ніде. Тільки два хлопчачки у тому місці вулицю перебігали, а на них якийсь чоловік щось кричав.

Півнюк натиснув на кнопку, прикріплену на столі, поруч з телефоном.

— Слухаю! — у дверях з'явилася Люба.

— Любочко! Запросіть до мене Христину Омелянівну. Тільки щоб там не шукалися!

— Слухаю! — Люба зникла за дверима.

За хвилину до кабінету зайшла середнього віку, плечиста, присадкувата жінка з карими очима, що дуже пасували до круглого веснянкуватого обличчя, що нагадувало велике яйце чорної чайки.

— Викликали?

— Так. Коротенько повторіть, коли і як ви побачили щит на Центральній?

— Значить, після роботи зайшла в магазин, мені треба було маргарину на печиво, а тут саме яєць навезли,— почала скоромовкою Христина Омелянівна.— Правда, у нас своїх яєць доволі, бо курочок тримаємо. Але свої ми для Гени збираємо. У своїх жовтки густі, аж червоні, а у цих, у дієтичних, якісь слабенькі, ріденькі, бліді. Ну, як на печиво, то й дієтичні підходящі. А свої для Гени, для студента, збираємо.

— Ви, будь ласка, не про яйця, а про щит,— перебив Півнюк.

— Ага, про щит,— спохопилася Христина Омелянів-

на. — Значить, купила я маргарину, яєць, додому йду. Руки геть обтягає. Думала, що чоловік вийде зустрічати, а він, видно, теж забарився десь.

— Про знак розповідайте! — уже технік нагадав. — Як ото мені розповідали. Ну, йдете ви, дивитесь...

— Ага, дивлюсь уперед — на Центральній саме ні машин, ні людей, щоб дуже багато. Поміняла сумки в руках, знову глянула — стоїть щось поперек дороги. Де воно взялося за якусь мить?

— Далі, далі! — підганяв Півнюк.

— А що далі? — розвела руками Христина Омелянівна. — Якись хлопчаки через вулицю перебігли, а з тротуару чоловік на них кричить. Ось вам і все.

— І більше нічого?

— Нічого.

— А як ви дізналися, що то щит на дорозі, знак? — запитав Півнюк.

— Поцікавилася, то й побачила.

— А навіщо вам було цікавитись?

— Як то? Знак неабиякий, а на об'їзд показує. А машини об'їжджатимуть саме нашою вулицею, попід самими вікнами. Це ж, знаєте, що творитиметься! Та там такий гуркіт стоятиме, що шибки повилітають, шифер з даху обсиплеться. Вулиця ж вузька, геть уся в баюрах. А тут вантажні рушать, автобуси... Та що вам казать.

— Хто поставив щит, ви так і не знаєте?

— Не знаю.

— А чому ж нікому з нас не сказали?

— Та сказала, як на роботу прийшла, а ніхто нічого не знає. Тільки сміються, кажуть, що зазнаємо ми через той об'їзд. Сім'я наша тобто. А це надовго? — у свою чергу запитала Христина Омелянівна, але відповіді так і не діждалася.

— Що будемо робити? — запитав у присутніх Півнюк, коли пішла Христина Омелянівна.

— Давайте виділимо кілька чоловік, нехай відкри-

ють люк і пораяться там, біля щита,— запропонував Крутоярій.

— Це навіщо ж? — не зрозумів Півнюк.

— Доки там розберуться, хто та що, ми ж не можемо сидіти склавши руки,— пояснив технік.— Нас у першуліпшу хвилину можуть запитати, навіщо знак поставили, а ми відповімо, що невеликий ремонт комунікацій. А тим часом все й з'ясується.

— Логічно,— погодився Півнюк.— А чи не краще б якось пронюхати, хто насправді до того знака причетний?

— Як завжди, можна й потрібно,— з готовністю підтримав таку думку Крутоярій.— Ось я дам наряд робітникам на об'єкт та й подамся до шляховиків. Там у мене є своя людина.

— Тільки так, щоб комар носа не підточив, дипломатично,— погодився Півнюк.— Я чекатиму вашого повернення. Тільки не баріться, кожна хвилина дорога!

«Ось тобі й чорна кішка,— подумав.— Бач, як усе закрутилося. Хоча б скінчилося благополучно».

* * *

Зозуля також розпочав свій незвичайний трудовий день майже з того, що й Півнюк. Йому неодмінно треба було дізнатися, чи не причетні його люди до того знака. Але він навіть не встиг зібрати працівників, як до нього забіг Пундик, молодий і дуже ініціативний дорожній майстер.

— Вам відомо, що у нас на Центральній з'явилося два знаки? — схвильовано запитав він Зозулю.

— Відомо,— відповів той, радіючи, що він не менш обізнаний зі справами, ніж його підлеглі.

— Пробачте, але мене цікавить, хто дав вказівку поставити знаки?

— Я,— влевнено відповів Зозуля.— Я розпорядився

поставити знак біля автобусної станції, адже хтось виставив лише один, у кінці вулиці. А це технічно безграмотно. Виходить, хто в'їжджатиме у селище, то звертатиме на бокову вулицю, а хто виїжджатиме, то летітиме прямо в лоб зустрічного потоку транспорту.

— Так, а хто ж тоді той знак виставив, при в'їзді? — не зрозумів Пундик.

— Ось цього й я не знаю, — зізнався Зозуля. — А необхідно знати, бо за якусь годину на шляху, а точніше — на наших вузьких вуличках здійсниться такий рейвах, що нас неодмінно викличуть і зажадають розумних пояснень.

— Що ж робити? — чекав розпоряджень Пундик.

— Давайте ми зробимо хоч таке, — після короткого роздуму запропонував Зозуля. — Там, при в'їзді до селища, де знак виставлено, я виявив кілька чималих вибоїн на дорозі. Ось туди треба негайно завезти хоч машину гудрону та висипати. Можна ще якесь шляхове причандалля виставити. Ну, і кількох робітників.

— А в центрі? — поцікавився Пундик. — Тут же вибоїн нема.

— Про центр нехай комунальники думають! — кинув Зозуля. — У мене одна голова на плечах, нехай і Півнюка поболить! А може, й туди когось поставити? У таких випадках краще переборщити!

— То я з вашого дозволу оголошую аврал! — чекав команди Пундик.

— Дійте! — наказав Зозуля. — А тим часом дослухайтесь, чи не комунальники все те затіяли? Щось почувте — негайно доповідайте!

* * *

Скоро біля знаків «об'їзд» по вулиці Центральній з'явилися люди й машини. Два чоловіки з установи Півнюка відкрили важкий люк і, поспускавши ноги в ко-

лодязь, сіли та й запалили, смачно затагаючись ароматним димом. А шляховики Зозулі привезли гудрон, геть погнуту залізну грубу, старезний, захвицьканий смолою казан, добрячу купу сухих дров, повдягали оранжеві жилети та й собі перекур затіяли.

— Аврал? — кинув колючу репліку один з тих, що сидів, звисивши ноги в колодязь.

— А у вас що, земля тріснула, чорт з'явивсь? — відрізав шляховик і повернувся спиною, даючи зрозуміти, що діалогу не відбудеться. Та ще й на рівних.

VI. Перервана дипломатична місія

Технік Крутояр був людиною, наділеною неабияким хистом винюхувати, довідуватись, здогадуватись, випитувати. Він завжди найпершим приносив новини на роботу, майже безпомилково вгадував, де і як розгортатимуться події, коли траплялася якась неприємність. Він, як оракул, передбачав, кого й куди висунуть, а кого, навпаки, знімуть з посади чи понизять. Тому його дехто любив і поважав, а дехто й не любив, але не показував цього, бо побоювався. У Півнюка він був, як прийнято казати, правою рукою. Не стільки у питаннях виробничих, скільки у питаннях стосунків у колективі та ще у питаннях точної і оперативної інформації про особисте ставлення працівників до свого начальника.

Одночасно Крутояр був і досить обережним, розсудливим. Всілякі новини, чутки, передбачення він сповіщав першим тільки тоді, коли це вигідно йому самому, не могло кинути тіні на Півнюка. Ось і сьогодні. То неправда, що він не бачив того злополучного знака, що так несподівано з'явився на Центральній. Він його бачив. Помітив ще в суботу. Але доки не міг дійти точного висновку, хто й навіщо його поставив, вдавав при розмові з Півнюком, що нічого не знає.

Пропозицію Півнюка про те, щоб якось вивідати, чи не причетні до знака шляховики, він, Крутояр, сприйняв з готовністю. Саме з цього рішення він ще і ще раз зробив висновок, що Півнюк — людина не прямолінійна, не простакувата, а з розумом, з тонким чуттям ситуації. Йому тільки дещо прикро було, що «розвідку» мав проводити у господарстві Зозулі. Це тому, що й Зозулю він цинив, поважав і передбачав йому, як і Півнюкові, гарну службу кар'єру. І те, що Зозуля з Півнюком перервали тісну дружбу, відкрито не виявляючи взаємної неприязні, він також оцінив позитивно. У змаганні на шляху до якоїсь мети людина, не зраджуючи товариша, не підставляючи йому ноги, все ж має думати про себе, про досягнення власного рекорду. Такого переконання дотримувався технік Крутояр, бо й сам він мав свою мету, про яку нікому, навіть коханій і вірній дружині не казав, а робив ставку на Півнюка. Вірив, що коли той піде вгору, то й його, Крутояра, не забуде.

Отримавши завдання, технік зобразив на обличчі заклопотаність, побідкався перед працівниками, що має якусь нагальну справу, пішов з кімнати. Кажуть: на ловця і звір біжить. Крутоярові пощастило. Біля входу до приміщення, де працювали шляховики, стояло кілька чоловік. Крутояр, не повертаючи голови, ніби його ніхто не цікавить, все ж помітив, що потрібного йому товариша там нема. Пундик, як йому здалося, щойно з'явився у дверях і збігав східцями на тротуар.

Крутояр, не стишуючи ходи, поминув кілька будинків, а навпроти кінотеатру зупинився і, повернувшись боком, почав розглядати афіші.

— Замість того, щоб працювати, кінофільмами цікавимося? — Пундик торкнув Крутояра за плече. — Здоров!

— Тю! Як ти мене налякав! — стрепенувся Крутояр. — Здоров! Куди поспішаєш?

— Та-а, — стримуючи хвилювання, мовив Пундик. —

У нашого брата завжди якісь колопоти.— А ти чого тут опинився?

«Хитрий,— подумав Крутояр,— хвилювання приховати не вмів, а відповідає запитанням на запитання. Та ти мене, брат, як не старайся, у дипломатії не обскачеш».

— Кажуть, щось ви там на дорозі затіваєте, то хочу поглянути, щоб нам якого лиха не накоїли. Що ви там збираєтесь робити? — запитав Крутояр.

— Нічого не затіваємо, не чув,— знизав плечима Пундик, опускаючи очі долу, щоб не зустрітися з поглядом товариша.

— А знаки навіщо виставили? — пішов у наступ Крутояр.

— Які знаки? — не здавався Пундик.

— А ось ті, що на Центральній!

— Може, знак, один? — скипів Пундик, відчуваючи, що його заганяють на слизьке. Сказав і зашарівся. Зрозумів, що таки прохопився, видав службову таємницю.

— Два знаки,— учепився Крутояр.

— Не знаю! — все ще стояв на своєму Пундик.

— Ну, добре, а навіщо ви гудрон висипали на шляху, навіщо тру свою залізну грубку понівечену вивезли на люди, дрова, казан задріпаний? — вдарився у скоромовку Крутояр.— Ти гадаєш, ми нічого не знаємо? Думаєш, мене можна так собі й обдурити? Примітивно?

— Ти чого причепився? — розсердився Пундик на свого давнього товариша.— Кажу тобі, що нічого не знаю!

— Дивно! Зозуля ваш знає, усе місто знає, а відповідальний працівник Пундик нічого не чув і нічого не знає! Навіщо ж тебе там тримають? — пішов на хитрість Крутояр.— А ще друг мені. Соромно і гидко чути такі слова! — уже лагідно присоромив Пундика Крутояр.

— А навіщо все це тобі знати? — дещо заспокоївся і Пундик.— Щоб накапати на Зозулю? Це тебе Півнюк підслав?

— Ніхто мене не підслав,— заспокоїв товариша Крутояр.— І ні на кого ми не збираємося капати. Просто боїмося, щоб ви, ремонтуючи шлях, не пошкодили наших комунікацій. То це ви повиставляли знаки? — запитав він, радіючи, що «розколов» співбесідника, виявив, хто саме причетний до тих знаків.

«Ото зрадіє Півнюк, коли дізнається, що вся відповідальність лягає на Зозулю,— потішався в думках Крутояр.— Тепер можемо, як мовиться, спати спокійно. А Зозулі, хоч і шкода його, шию намілять, попочухається».

Та радість його була передчасною, а перемога ефемерною. Пундик видав таку таємницю, що у Крутояра знову аж у носі закрутило.

— Як другові скажу, — признався доброзичливий Пундик.— Ми самі нічого не знаємо про ті знаки. Власне, про один Зозуля знає. Про ось той, що біля автобусної станції. І поставити його розпорядився він особисто. А той, що при в'їзді до Крутого Яру, поставив хтось інший. Думка була — нібито ви.

— Та ти що?! — оstownпів Крутояр.— Виходить, знову все залишилося на своїх місцях? Що ж я доповім Півнюку? Що він відповідатиме, коли його викличуть і зажадають пояснень? А я сподівався у тебе все вивідати,— зізнався товаришеві Крутояр.

— Саме з таким наміром і я тебе наздогнав,— пояснив Пундик, червоніючи.— А одержав дулю з маком. Треба ж щось робити!

Обидва «дипломати» присіли на лаві, щоб хоч якось обміркувати становище, але зробити цього вони не встигли. Перебив знайомий міліціонер Річняк, що не йшов, а біг тротуаром.

— Гей ви, господарнички! — гукнув він до Крутояра

і Пундика.— Що це ви порозсідалися, воркуєте, а того й не відаєте, що на шляху, на вулицях твориться!

— А що там? — схопився з лави Пундик.

— Щось уже трапилось? — зірвався й Крутояр.

— Трапилось! — кинув міліціонер.— Щось на дорозі затіваєте, то зобов'язані нас попереджати! Ми б хоч пости виставили! А то там уже все гуде й клекоче!

Річняк, розмахуючи жезлом, побіг тротуаром, а Крутояр і Пундик і собі, як по команді, рушили слідом. На місце події, що раптом увірвалася у розмірений ритм життя тихого селища.

* * *

Машини, що цього ранку з'явилися при в'їзді до Крутого Яру, гальмували рух, раптово зупинялися, залишаючи на асфальті чорні сліди від стертої гуми покришок. Водії, помітивши такий неприємний для них сюрприз, круто вивертали кермо і споззали з асфальту на ґрунтову дорогу, що вела у вузьку бічну вулицю. Доки машин було ще мало, доки вони не насідали одна дній на «хвіст», транспортний потік, здіймаючи густу куряву, полохаючи курей і собак, що звикли до спокою й тиші, ще якомсь уміщався у своєму новому вимушеному руслі. Та ось під'їхали навантажені самоскиди, велетенські грузовики з причепами, пасажирські автобуси, і того русла стало замало. Ґрунтовий шлях скоро покритися вибоями, на тих вибоях великі машини буксували, причепи сповзали у вузькі, зарослі кропивою й гірчаком кювети, ламали легенькі, ажурні штахети. А коли потік транспорту подвоївся, стало ще скрутніше. Утворилися пробки, водії вискакували з кабін, лаялися, один одному доводячи, що той «козел», голосно висловлювали свої думки про місцевих працівників, котрі з якогось дива перекрили рух по вулиці Центральній.

Лементували господарі тих садиб, де вже лежали по-

ламані штахети чи гордість двору — ворота, де були по-нівечені грядки з квітами. Жінки більше лаяли водіїв, називаючи їх «шоферюгами нещасними», а чоловіки обачно записували номерні знаки машин, випитували прізвища водіїв і прямували у районні установи зі скаргами, розраховуючи на відшкодування збитків.

Усе це та ще чимало всіяких пригод, що несподівано виникали у транспортному потоці на бічній вулиці Крутого Яру, побачили Пундик і Крутояр. Біля знака «об'їзд» стояв їхній знайомий міліціонер Річняк. Він, не встигаючи витирати обличчя, що аж вмивалося потом, енергійно розмахував своїм смугастим жезлом, намагався надати транспортному потокові хоч якусь плавність руху, але був безсилий привести його в норму, бо з далекого шляху під'їжджали все нові й нові машини.

Налякані люди Півнюка, накривши колодязь брезентом, накинутим на залізну триногу, опустилися в підземелля і там принишкли, геть заглушені неймовірним гуркотом моторів. А шляховики Зозулі, аби не виглядати бездіяльними, вхопились за лопати і заходилися розкидати гудрон. Палахкотіла жарким полум'ям залізна груба, булькала в казані невідомо для чого призначена розтоплена смола.

* * *

У Чепіжного, не посмівши на запрошення господаря кабінету присісти на стілець, стояв Півнюк і, ледве ворущачи пересохлим язиком, відповідав на колючі запитання. У приймальні, чекаючи своєї черги, схвильовано ходили з кутка в куток Зозуля і начальник міліції Сухожиленко.

— Що це ви там розвели на Центральній? — запитав Чепіжний у Півнюка.

— Та-а... — не знаючи, як краще викрутитись, протягнув Півнюк.

— Завжди у вас з цими комунікаціями якась халепа. Як не прорветься, то трісне, як не заб'ється, то заливає. Роботу вже розпочали?

— Розпочали,— промимрив Півнюк.

— Коли закінчите?

— Та-а...— знову невпевнено Півнюк.

— Що це ви все «та» і «та»? — грізно мовив Чепіжний.— На трибуну як заберетесь, то не зупиниш, як соловей, співаєте, а тут і мову відібрало! Чому ви мене не попередили про ремонт?

— Не хотів турбувати. У вас і так клопотів без нас.

— А так, ніби той клопіт мене обминув? — з притиском сказав Чепіжний.— Уже з області дзвонили, що в нас тут пробка транспорту. До речі, найбільша за всі роки! Доведеться вам записати на всю котушку та біографію трохи зіпсувати, тоді знатимете, як господарством керувати!

— Пробачте, Борисе Якимовичу, — знітився Півнюк.— виправлюсь.

— А з Зозулею ви домовлялись, щоб одночасно там ремонт зробити?

— Не домовлялися, але так вийшло.

— Ну, молодці, хоч одночасно все зробіте, а то в нас звичка: один заасфальтує, а інший на завтра на тому місці все розкопає.

— А ми разом, одночасно,— зрадів Півнюк, що хоч щось у його діяльності та сподобалося Борисові Якимовичу.

— Ідїть, і щоб мені був порядок! — відпустив Півнюка Чепіжний.— Щоб мені завтра отих знаків не було!

Зозулю і Сухожиленка Борис Якимович запросив разом.

— Ви бачили, що діється у селищі? Ви чули, який рейвах стоїть на вулицях? — суворо запитав Чепіжний, звертаючись до обох.

— Ми виставили пости, регулюємо рух! — доповів Сухожиленко, приклавши долоню до картуза.

— А ми завезли гудрон, вислали бригаду, — не дуже впевнено додав Зозуля, схвильований тим, що не знав, яка розмова відбулася між Борисом Якимовичем і Півнюком. Могло ж статися, що Півнюк тут на нього, Зозулю, все звалив.

— Коли ви все закінчите? — звернувся Чепіжний до Зозулі. — Щоб оті знаки познімати? Тільки конкретно!

— Та-а... — вимовив і замовк Зозуля.

— Що ви сьогодні всі мені «такаєте»? І Півнюк, і ви? Товаришу Сухожиленко, вони з вами погоджували, що закріють рух транспорту по Центральній?

— Та-а, — ніби за інерцією мовив і начальник міліції, бо йому аж ніяк не хотілося підводити ні Зозулю, ні Півнюка.

Зозуля з вдячністю поглянув на Сухожиленка і відчув, що буря вщухає. Хоч, можливо, й ненадовго.

— Мобілізуйте всіх і все і щоб мені до завтра рух відновили. Інакше!..

Що означало те «інакше», висловлене Чепіжним, ні Зозуля, ні Сухожиленко точно не знали, але розуміли, що добра не ждати. З кабінету вони вийшли з деяким полегшенням. Та тривога не влягалася, бо над селищем стояло таке ревище і клубочилися такі хмари пилуги, ніби тут щойно відбулося бомбардування чи стряслося якесь стихійне лихо.

«Як же я той знак зніму? — думав Півнюк, крокуючи до своєї установи. — Не я ж його виставляв. А може, все пронесе, може, все на Зозулю звалиться?»

«Що ж мені, бідолашному, діяти? — аналогічна думка не покидала й Зозулю. — Легко дати вказівку, розпорядження, а як ті знаки познімати? Ну, один я поставив. А той, при в'їзді до Крутого Яру? Не з неба ж він звалився? А що, як це перевірка? Хоч бери та світ за очі ті-кай!»

VII. Несподівана розв'язка

Доки ось так Півнюк і Зозуля ламали собі голови над проблемою, що так раптово звалилася на їхні плечі, група учнів зі школи Крутого Яру поверталась додому з кількадечної туристської подорожі, організованої після закінчення навчання. Серед тих учнів були й хлопчики Максимко та Сергійко. І з дому вони вирушали вдвох, і у вагоні сиділи поруч, і в подорожі ніколи не розлучалися, бо були друзями, а до того ще й сусідами. Обидва жили у провулку Піщаному. Максимко — то синок Півнюка, а Сергійко — синок Зозулі.

Хлопчики ходили ще тільки в четвертий клас. Навчалися добре, а після уроків, у вільний час, захоплювалися спортом. Влітку — у футбол грали, а взимку — у хокей. Вони й по телевізору не пропускали жодної спортивної передачі, знали назви майже всіх головних команд, прізвища провідних спортсменів, місця в турнірній таблиці, хто завойовує кубки, хто золото чи бронзу. Були в них і свої прикраси. У школі спортивні майданчики, стадіон здебільшого займали учні старших класів, уже дорослі, сильні. А їм, малим, доводилося грати й змагатися, де випаде: на базарній площі, коли вона вільна, на лузі біля згадуваної уже річечки Нитки, а то й біля свого будинку, у тісному дворі.

Як часто Максимко й Сергійко, зустрівшись після уроків, мріяли про свій, хоч невеличкий, стадіон, де б можна і в футбол пограти, і шайбу закинути. Був у них і м'яч справжній, були й клюшки, хоч і саморобні, але замашні, як у відомих гравців. Мали вони й шайби. А ось де і як спорудити ворота? Буде площадка, будуть ворота — гравці завжди знайдуться. Можна найкращу команду створити.

Одного разу, уже перед від'їздом у туристську подорож, Максимко й Сергійко пішли на луг, до Нитки. Бігали собі, гралися, м'яч ганяли, а повертаючись додому,

раптом на чужому подвір'ї помітили таку річ, що аж приворожила їх.

— Ти бачиш? — Максимко тицьнув пальцем у просвіт між штахетинами огорожі.

— Бачу, — ковтнувши слину, мовив Сергійко.

— Знаєш, що то таке? — запитав Максимко.

— Та це ж ворота, — прошепотів Сергійко, не відриваючи погляду від дерев'яного щитка, збитого у вигляді рами ще й з поперечками, на яких та рама може стояти. Щиток лежав одразу за штахетами, на всілякому смітті.

— Давай візьмемо, — запропонував Максимко.

— Так то ж чужа річ, — завагався Сергійко.

— Вона нічийна, — доводив Максимко. — Бачиш, де валяється?

— Бачу, між штахетами, — додивлявся Сергійко.

— У дворі? — нетерпляче добивався Максимко. — У чиемусь дворі?

— Та ні, — погодився Сергійко, — ніби між двома дворами. Звідтіля одна огорожа, звідтіля — інша.

— Ось давай і заберемо, принесемо додому, то й будуть у нас ворота, — загорівся Максимко. — А там ще одні змайструємо, сітку натягнемо. Вони зручні, бо переносити можна.

— Там ще якась фанера з написом, — засумнівався Сергійко у правильності їхнього поступка.

— Фанера стара, давня і напис той давній, — переконував товариша Максимко. — Відірвемо. А написано на ній: «Об'їзд».

— Може, це комусь потрібно? — все ще вагався Сергійко.

— Кому ж потрібна річ, викинута на смітник? Ех, сміливець! — присоромив товариша Максимко. — То з двору чужого брати не можна, а те, що валяється...

— Беремо, — погодився Сергійко.

Хлопчики витягли з суточок між штахетати дерев'яний щит. Він був сухий і легкий. Обтрусили з нього соло-

му, пріле листя, взяли і, пересвідчившись, що ніхто їх не лаятиме, пустилися через дорогу. Та саме, коли дійшли до середини, з обох напрямків з'явилися машини. Хлопчики розгубилися, зупинилися і поставили майбутні хокейні ворота на асфальт вулиці.

Як на те, поблизу двору, де вони щойно підібрали свою знахідку, чоловік десь узявся та ще й лементу наробив.

— Куди ви потягли, шибеники одчайдушні?! — гукнув той чоловік, видно, налякавшись, що ті між машинами опинилися.— Стійте!

Це налякало друзів, і вони, не змовляючись, кинулися тікати. Відхекалися, коли опинилися уже далеко від того місця.

— Це за нами гнався той чоловік,— все ще тяжко дихаючи, сказав Сергійко.— Не треба було зачіпати чужого.

— Ні, не за нами,— переконував товариша чи самого себе Максимко. Він ніяк не міг вгамувати дрожу в колінах.

Уже вечоріло, коли хлопчики дісталися своєї вулички. Біля під'їзду постояли, зовсім відійшли від переляку.

— Може, як потемніє, то підемо та заберемо? — звернувся Максимко до товариша.

— Коли ж ходити, нам увечері до поїзда,— нагадав Сергійко, бо сьогодні вони мали виїжджати на екскурсію чи, як офіційно оголосили в школі, у туристську подорож.— Повернемось з тієї подорожі тоді щось і придумаємо,— заспокоїв він Максима. Йому також було шкода випадково знайдених майже готових хокейних воріт.

Ось про цей випадок знову й знову згадували хлопці в поїзді, що наближався до станції Крутий Яр. У них було стільки вражень від поїздки, але й про свою знахідку, раптово втрачену, вони не забували.

Поїзд прибув у Крутий Яр у понеділок, майже увечері. Щоб дійти додому, друзям треба було перетнути кіль-

ка вулиць. По одній з них, по Залізничній, рухалося чимало машин. А ось на Центральній, куди вони проскочили, стояла дивна, не звична для них тиша.

— А давай ми підемо на те місце, де ворота залишили, а тоді вже й додому,— запропонував Максимко.

— І мені дуже хочеться знати, чи забрав їх той дядько, що кричав на нас? — погодився Сергійко.

— Пішли! — вигукнув Максимко, і хлопці, захоплені своєю винахідливістю, помчали тротуаром аж у кінець вулиці Центральної.

— Ура! Стоять! — не втримався Максимко.— Ніхто не забрав.

— Ура-а! — підхопив і Сергійко.— Що ж будемо робити?

— Заберемо, — не вагаючись, мовив Максимко.— Саме вечір, ніхто не побачить. А вдома ми їх сховаємо.

— Де? — запитав Сергійко.

— Сьогодні біля сарая, а завтра кудись переховаємо,— сказав Максимко.

Хлопчики без особливого напруження і без пригод принесли щит додому. Вони тільки не розуміли, чому на тому місці, де стояли їхні хокейні ворота, насипано гудрону, поставлено залізну грубку, навалено чимало дров. Але то їх мало обходило і скоро забулося. Головне, що цінна знахідка не пропала.

* * *

У вівторок, ще ні світ ні зоря, Зозуля першим подався на місце об'їзду. Адже сьогодні треба було щось доповідати Чепіжному. У нього мало капелюх з голови не злетів, коли побачив, що ніякого знака нема.

«Значить, відбій тривоги, — зрадив Зозуля. — Отже, це була витівка Півнюка. Це таки його служба поставила, а ми, телепні, теж впіймалися на гачок і затіяли тут ремонт, добровільно взявши на себе половину відпові-

дальності за безпорядок. Тьху! Ну, слава тобі... Тоді хоч першим відзвітую. Ось тільки дам команду, щоб увесь цей мотлох забрали і закоткували тріщини. А той щиток, що біля автобусної, сам зараз зніму. Доки ні одного свідка. Ще один-два таких випадки, і можна інфаркт схопити. Тьху!

Півнюк прокрався на місце трохи пізніше від Зозулі. І, не виявивши знака, мало не онімів. Щоб його в цю критичну хвилину запитали, чи готовий він зайняти найкращу посаду в області, то відповіді так би й не дочекався. Язик йому втягнуло десь аж у горлянку, і він там застряг. Можна було тільки думати. І Півнюк, намагаючись повернути язик на своє місце, думав.

«От хитрюга цей Зозуля. Це він знак поставив. Він і знав. Видно, хотів мене під монастир підвести. Та не на того напав. Хоч пережити довелося, не дай боже нікому, навіть ворогові. Ні, ворогові можна. А ворог мій, як прояснилося, це Зозуля. Негайно дам вказівку причандалля забрати та й побіжу доповідати Борисові Якимовичу. Все, мовляв, у повному порядку».

Тільки тепер Півнюк відчув, що язик знову на місці. Значить, доповідати можна.

А Зозулю ще раз у жар і в піт кинуло, коли він з щитом, щойно знятим біля автобусної станції, повернувся додому і тут, біля сарая, побачив той, що першим з'явився на Центральний. Що, він сам з неба звалився? Адже Півнюк тільки-но подався туди, тиснучись попід штахетами, щоб його ніхто не побачив. Та від Зозулі ніде не сховаєшся. Побачив. Це вже не просто загадка, а щось схоже на містику. Хоч у неї Зозуля й не вірив.

* * *

У вівторок рух по вулиці Центральній відновився. На Залізничній, де вчора ревіли машини й клубочилася аж до неба сіра пилюга, все вляглося. Господарі лаго-

дили штахети й ворота, жінки скубли пір'я з забитих курей, перекопували грядки. Собаки, вражені тишею, міцно спали у своїх затишних будах. У Крутому Яру запанував спокій. Тому про подію з об'їздом поступово забували. Чепіжний, який уже було готував спеціальну постанову, якимось охолонув і навіть у думці зробив висновок про Півнюка й Зозулю: «Молодці. За день цілком справились з такою складною роботою. А все тому, що мобілізувалися, разом, дружно за справу взялися, як і належить. Молодці!»

* * *

Щось дивне подумали й Максимко та Сергійко, коли другого дня, після приїзду з подорожі, виявили біля хліва не одні, а двоє хокейних воріт. Їх це так вразило, що вони обидва розповіли вдома про свою знахідку. На подив хлопчиків, ні батько Максимка — Півнюк, ні батько Сергійка — Зозуля не виявили ніякого захоплення ініціативою своїх малолітніх синів. Батько Максимка саме голився і, коли почув розповідь сінка, то вмудрився навіть безпечною бритвою порізати верхню губу. А татусь Сергійка пив чай і сьорбнув гарячого так, що аж піднебіння ошпарив, коли синок похвалився про те, як вони, налякани незнайомим чоловіком, ще у п'ятницю покинули хокейні ворота на Центральній.

Так закінчилася подія місцевого значення у Крутому Яру. Закінчилася, як бачимо, щасливо, хоч і наробила чимало переполоху.

ШІСТЬ ПОРТФЕЛІВ, АБО

Спогади і роздуми Мочаренка
про найвизначніші етапи
своїї діяльності

Портрет героя

Слово «героя» ми подаємо з малої літери. Це не помилково, а навмисне. Бо той, про кого піде мова й розмова, хоч особа й не зовсім рядова (для чого б тоді й повість писати!), але й тієї честі, коли слово «герой» з великої букви пишеться, не удостоївся. Навмисне й не подаємо «ще не удостоївся», бо під службовою діяльністю нашого головного персонажа підводиться, як то кажуть, остання риска.

Тепер про портрет. Його ми, не превеликий жаль, можемо подати тільки усний, описовий, а отже, й без позолочених рамок. Причина? Не подумайте, що Мочаренко (а це і є наш головний герой) ніколи в житті не фотографувався, не позував перед об'єктивом. Фотографувався, але здебільшого у гурті, у колективі. Тому звідти його не виймеш, не виріжеш так акуратно, щоб не зачепити чийогось ліктя чи навіть чиєїсь голови. Правда, є у Мочаренка кілька фотографій цілком індивідуальних, особистих, але всі вони, як правило, приклеєні до якогось документа: паспорта, посвідчення особи чи перепустки. Приклеєні спеціальним «вічним» клеєм та ще й скріплені службовими печатками. Сині чи чорні відбитки тих печаток часом закріпилися не тільки на білому комірцеві, а й на шиї, на вусі і навіть на щоці. То хто ж посміє відділити таке фото від документа і виставити його напоказ?

Та геть сум! Вдовольнімося портретом усним, описовим. Адже з багатьох і багатьох пригодницьких фільмів, повістей і романів відомо, що за такими портретами працівники карного розшуку часто-густо нападають на слід найзапекліших бандюг чи рецидивістів. А наш герой ні

від кого й не думає ховатися. На те у нього нема жодних підстав.

Як на сьогодні, то Мочаренко виглядає досить гарно. Це мужчина не високий і не низький, не товстий і не тонкий, не чубатий, але й не зовсім лисий, не блондин, але й не зовсім чорнявий, уже не молодий, але й не дуже підтоптаний. Одне слово, чоловік він у всіх відношеннях середній.

Обличчя у нього не зовсім кругле, щоб як млинець, але й не дуже продовгувате, щоб скидатися на кабачок. Додамо, що очі в нього карі, сидять глибоко, тому поблискують, як ото вода в колодязі, десь аж там, аж там. Ніс також середній. Не те, щоб картоплиною, але й не римський. У всякому разі, для сякання, коли нежить нападає, цілком безвідмовний і зручний. Придатний він і для окулярів, хоч господар носа їх ще ніколи не носив. Чуб, чи вірніше залишки чуба не кучеряві й не зовсім рівні, мають властивість скручуватись у стручок, як сухе квасолиння. Вуха до голови прилягають не щільно, але відстовбурчені вміру, щоб завжди все почути, не пропустивши жодної дрібниці. Такі вуха — то дар божий. У чому Мочаренко переконався не раз.

Сподіваємось, що такий детальний опис дає нам портрет героя цілком виразний. І навіть не чорно-білий, а майже кольоровий, як часом зображення у телевізорі «Рубін». Отже, не буде дивною чи якоюсь несподіванкою, коли хтось зустріне і впізнає Мочаренка, а можливо, й зіткнеться з ним ніс до носа.

Де його можна побачити? Будь ласка! Це не секрет. Кожного ранку, незалежно від пори року й погоди, він, у синьому спортивному костюмі, бігає, а точніше — тікає від інфаркту. Це щоб довше прожити і побільше взяти від життя. У вихідні і просто у вільний час ходить по магазинах, щось купує для дому, а іноді й просто так спостерігає за чергою і тільки-но побачить мужчину з палицею, що прямує до прилавка, голосно вигукує: «Не відпус-

кайте, ми тут усі інваліди й учасники!» У тролейбусі чи у вагоні метро Мочаренко ревно слідкує, як себе поводить молоді люди, і неодмінно зауважує: «Що це ви на сидіння падаєте, як мішки?! Чого за стінку тримаєтесь?! Ми у ваші роки не падали і не тримались!» Увечері Мочаренко крутиться на подвір'ї, здебільшого біля простенького столика, збитого з кількох дощок, де чоловіки грають у доміно. Сам він не грає, вважає цю гру примітивною. Але поради гравцям дає.

Мочаренко вважає, що освіта у нього середня. Це тому, що колись його навчання раптом обірвалося десь приблизно посередині між восьмим і дев'ятим класами вечірньої школи. Зате практика, життєвий досвід у нього дорівнюють інститутові. Власне, нема галузі, у якій він хоч чого-небудь та не знав би. Про це свідчить майже віртуозне розгадування ним найскладніших кросвордів.

Таке близьке знайомство дає нам підставу заглянути і в квартиру героя. Живуть вони удвох з дружиною. На сімейні стосунки у них погляд єдиний: кожен сам для себе. Тому їхні діти, дочка і син, живуть окремо. Дочка вийшла заміж, а син у зяті пішов, тобто пристав у прийми.

Ми також не надокучатимемо господарям і затримаємось у Мочаренковій хаті лише доти, доки не побачимо тих предметів, заради яких і ведеться ця розповідь. Так ось, у Мочаренка в окремій кімнаті, яку він з гордістю називає «кабінетом», є спеціальна полиця, а на тій полиці стоять шість портфелів. Від звичайнісінького учнівського ранця до найвишуканішого «дипломата» включно. Це не просто портфелі, а цінні подарунки, що урочисто вручалися під оплески, а то й під музику. Вручалися Мочаренкові, як вияв особливої вдячності за його діяльність на тому чи іншому важливому посту. На п'яти з цих портфелів прикріплені нікельовані бляшки, на яких навечно вигравіруване ім'я того, хто удостоївся такої вдячності і честі. Поки що немає нікельованої бляшки тіль-

ки на «дипломаті». Чому саме, читач дізнається потім. Але вона неодмінно буде. Як і на тих, на п'яти.

З цими новенькими портфелями Мочаренко не ходить ні по хліб, ні по молоко, ні тим більше по картоплю чи цибулю. Він береже їх як особисту реліквію і показує людям лише близьким. Стоять портфелі за прозорою целофановою занавіскою і саме так, щоб добре було видно блискучі бляшки з написами. У хвилини особливого душевного піднесення, коли так хочеться побути на самоті, помріяти, ніби збоку, з відстані подивитися самому на себе, усвідомити ще раз, хто ти і що, Мочаренко зачинається у кабінеті, знімає з полиці портфелі, читає і перечитує похвальні написи і згадує, згадує, згадує. У тих спогадах і роздумах він ніби знову повертається у далеке чи ще близьке минуле, ще й ще уявно повторює найважливіші етапи, віхи свого життя.

Приємні його спогади і роздуми плетуться у тій послідовності, у якій розставлені портфелі, у якій чергуються дати на нікельованих бляшках. Мочаренко тепер і біографію свою визначає лише за портфелями: де і коли він одержав портфель. Ті посади, які він займав і пішов з них без відзнаки, Мочаренко просто позабував, викинув з пам'яті. І навіть портфелі викликають у нього спогади не стільки про саму роботу, як про урочистість моменту вручення подарунка. Кожен одержуваний портфель увінчував підсумковий етап службової діяльності Мочаренка. Тобто, вручення портфеля — то були проводи з організації чи установи, де працював Мочаренко. Після кожного нового портфеля доводилося влаштовуватися на нове місце. На щастя, здебільшого на вищу посаду.

При нашій зустрічі Мочаренко хоч і скупувато, але поділивсь спогадами про портфелі і висловив досить цікаву, на наш погляд, думку.

— А чому б, — сказав він, — не носити ось цих красивих нікельованих бляшок з написами на грудях? Як

медалі? На портфелях їх бачать і читають одиниці, десятки людей, а на грудях бачили б сотні! Приховувати свої заслуги просто гріх!

Власне, заради цього Мочаренко люб'язно й погодився обнародувати спогади про найвизначніші етапи його життя й діяльності, офіційно відзначені портфелями з дарчими монографіями. На нашу радість, він не обумовлював, щоб розповідь велася від першої особи, а погодився на довільний виклад його спогадів.

До всього Мочаренко жартома зазначив: «Появи багатьох послідовників не боюся. А хто зуміє прожити життя так, як я, то на здоров'ячко йому!»

Портфель перший

(Мочаренко-школяр)

Павло Гнатович (нарешті ми називаємо ім'я й по батькові нашого героя) не любить та й не вважає за потрібне довго затримуватись на спогадах, пов'язаних з портфелем першим. Історія ця сягає аж у далекі шкільні роки.

Мочаренко пам'ятає, що вони тоді ще жили в селі. Жили не розкішно. Хліб, правда, мали, до хліба також щось було: капуста, огірки, цибуля, а іноді й сало. Цукерку випадало скуштувати хіба тоді, коли мати виміняє її за яйця чи коли в селі з'явиться заготувач ганчір'я. І Павлик стягне з тину материну стару спідницю чи полатані батькові штани та крадькома проміняє на жменьку солодких подушечок або горошинок.

Книжки, зошити та єдиний олівець носив він до школи у полотняній торбині. Була вона вся в чорнильних плямах, а внизу геть засмальцьована, бо туди, під книжки, ховав згорток з скибкою хліба і шматочком старого жовтого сала.

Справжній портфель Павлик уперше побачив у завідуючого школою. Портфель той був шкіряний, з двома блискучими замками. Хлопці говорили, що шкіра то не проста, а з африканського крокодила. Коли завідуючий приходив у клас і, клацнувши замками, відчиняв портфель, виймав з нього книжки та деякі прилади для уроку, всі дивилися, як на чудо. А він, Павлик, хоч і здалеку, а помітив, що в портфелі є ще й перегородки, є ще й якісь потаємні кишеньки для олівців, косинця, транспортира, циркуля, гумки.

На цих уроках Павлик майже нічого не чув, про що говорилося, бо думав і мріяв лише про ось такий портфель. Нехай навіть не з крокодилячої, а з звичайнісінької кінської чи волової шкіри, з якої шийють чоботи. З того часу він зненавидів свою полотняну торбину з написом на ній «М. П. Г.», що означало — Мочаренко Павло Гнатович, але мусив носити через плече, бо інакше батьки з дому не випускали.

У той далекий час ранці для школярів з'явилися й на селі. Продавець з крамниці першим купив ранець для свого сина, і той хизувався ним, завжди виставляв на показ, а декому давав і потримати. Потім ранці для дітей придбали ще деякі батьки. Павлик розповів про це вдома, сподіваючись розстатися з осоружною торбиною. Але батько грізно кинув: «Бач, чого йому заманулося! А ремінця не хочеш?»

І все ж, десь через рік, Павлик уже мав ранець. Одного разу, у вихідний день, він і Миколка, його однокласник, подалися у ліс. Їм закортіло полазити по пташиних гніздах, набрати яєць або пташенят наловити. З дому вийшли, нікого не попередивши, не взявши ні хліба, ні якоїсь одежини від негоди. Правда, день видався теплий, сонячний, а до лісу не так і далеко.

Довгенько блукали, а гнізд нема. Знайшли одне у куці вільшаника, видно, дроздове, але уже старе, покинуте. Ще гніздо намацали у дуплі старої осики, та й воно було

порожнє. Раптом Павлик задер голову і на сосні, дуже високо, побачив гніздо горлиці. Ріденьке, змоцнене з гіллячок, таке, що навіть просвічується. Поблизу й горлиця туркотіла. Там точно яйця є.

— Гніздо горлиці! — вигукнув Павлик.

— Полізеш? — запитав Миколка. — Ти ж перший побачив.

— Щось у мене коліно болить, — знітився Павлик. У нього ніщо не боліло, він просто боявся лізти.

— То я полізу, — згодився Миколка. Він був босий, у ситцевій голубій сорочині і в нових полотняних штанцях з широкими підтяжками, що навхрест лежали на спині, а спереду зацібнуті на великі металеві гудзики, пришиті міцними сірими нитками.

— Яйця візьмеш у картуз, а картуз у зуби та й спустишся, — порадив товаришеві Павлик.

До тих яєць було високо, але Миколка поліз. Він уже подолав половину сосни, коли це верхня гіллячка тріснула, вислизнула з рук і хлопець мало не полетів сторчма вниз, але, на щастя, зачепився підтяжками за чималий сук і безпорадно повис. Цим він врятувався від падіння, та злізти на землю не міг, бо висів до стовбура спиною і не мав за що вхопитися руками.

— Лізь сюди і допоможи мені, — мовив крізь сльози геть переляканий Миколка.

— Я не зможу, — зацокотів зубами Павлик, побачивши, на яку то висоту треба карабкатись.

— То біжи на шлях чи в село і швидко поклич когось, щоб мене зняли, — заплакав Миколка.

Павлик побіг. Навіть з радістю, бо йому боязко було дивитися на Миколку, що висів на сосні. На шляху — ні ляльки. Захекався, сів відпочити.

«Не я ж його, а він мене кликав до лісу, — шукав він у думках виправдання. — І чого було так високо лізти, коли не вмівш? Я ж не поліз. Нехай його батько мене не лас, то Миколка сам винен».

У селі Павлик зустрічав багатьох людей, але нікому нічого не казав.

«Навіщо це мені,— думав,— ще глузуватимуть. Та ніхто й не повірить, що Миколка на дереві висить».

Недалеко від свого двору побачив хлопців, що гралися в піжмурки. Приєднався до них. Сам зажмурився. Потім довго шукав тих, що поховалися. Аж тут батько Миколки нагодився.

— А де Миколка? — запитав він у хлопців.

— Не бачили, його тут не було,— хором відповіли хлопці.

— Павлику, він же з тобою вранці був? — стурбовано запитав.

— Він, він... — раптом злякався Павлик.— Він у лісі на дереві висить.

Батько Миколки, блідий, переполоханий, ухопив за руку хлопця, спинив зустрічну підводу і попросив гнати до лісу. Миколку зняли. Знесиленого, заплаканого, але щасливого.

«А я вже про таке подумав, що аж морозом проймає,— схвильовано говорив батько Миколки, пригортаючи й цілуючи обох хлопців.— Спасибі, Павлику, що сказав і показав, де Миколка, а то було б лихо! Ой, яке лихо!»

На radoщах він пішов у крамницю та й купив одразу два новенькі ранці. Там і завідуючого школою зустрів, розповів йому все. А той і пораду доброу дав.

— За гарні вчинки дітей неодмінно треба відзначити,— сказав він.— Але буде ще краще, коли ми з вами зробимо це у школі, перед усіма учнями. Нехай і їм буде урок.

Наступного дня — шкільні збори. Завідуючий трохи посварив, що хлопці хотіли гніздо горлиці спустошити, потім похвалив Павлика за сміливий вчинок, за допомогу товаришеві, а тоді, разом з батьком Миколки, вручили йому ранець. Новенький, коричневий, з двома пряжками на ремінцях. На замовлення школи місцевий

коваль вибив на мідній бляшці: «Павлику Мочаренку за сміливий вчинок».

Ранець, а особливо ота мідна бляшка з написом, що прикріплена до нього, все нутро у Павла перевернули. Уже опісля, у зрілому віці, він відчув якусь жадобу до пам'ятних подарунків і, зокрема, до портфелів. І доля сама пішла назустріч Мочаренкові, нагородивши його не одним іменним портфелем. Ось чому і біографію свою, й службу він вимірює лише цінними подарунками. Все, що було між портфелями, ніби вивітрилося з пам'яті, втратило свою значимість. Ось він, наприклад, мало що зберіг у пам'яті з дитячих років. Хіба що випадок, коли Миколка завис на сосні. Хоч прізвище товариша давно забулося. Як у густому тумані, бовваніє той період, коли батьки виїжджали з села до міста. Ще багато чого забув Мочаренко із своєї біографії. Портфелі — ось головні віхи на його життєвому шляху.

Портфель другий

(Мочаренко-виконроб)

Другим цей портфель лише стоїть на полиці, одразу за пам'ятним шкільним ранцем, що й нині ще зберігає свою первісну свіжість і красу. Насправді ж він у біографії Мочаренка посідає перше місце, бо одержаний саме в ту пору, коли господар займав солідну посаду виконроба.

Слово «виконроб» полонило Мочаренка, як тільки він його почув, ще будучи молодою людиною. Із спогадів самого нашого героя ми вже знаємо, що освіту, точніше, здобуття освіти він перервав десь у проміжку між восьмим і дев'ятим класами вечірньої школи. Тому влаштуватися на роботу за фахом було дещо складно. Довелося попрацювати вантажником на пристані, а згодом у

зерносовищі. Робота ця не сподобалася парубкові. Перейшов на будівництво нового елеватора. Підсобним робітником. Там теж було важкувато. Та ось один із родичів на прохання батьків порекомендував Павла у рембудконттору.

— У нас є лише вакантне місце виконроба,— сказав начальник контори, ввічливо прийнявши Мочаренка.— Знаєте, що це за посада?

— Знаю,— навіть не кліпнувши очима, відповів Павло, бо йому дуже сподобалося слово «виконроб».

— Освіта?

— Середня.

— З будівництвом знайомі?

— Елеватор новий бачили? Вважайте, що він моїми руками збудований! — патетично виголосив Мочаренко.

— Так, так,— зрадів начальник контори, якому вже остогидло міняти виконробів.— У нас головне — уміти все розрахувати, людей розставити, слідкувати за роботою. Одне слово, керувати. Зумієте?

— Керувати зумію,— запевнив Мочаренко, бо саме цього він дуже й хотів.

Кілька тижнів Мочаренко ходив на роботу, слухав, що йому доповідав технік, уже немолодий, але дуже рухливий і енергійний чоловік, підписував наряди та ще якісь там відомості. Ніхто його на перших порах особливо не турбував, зарплата йшла, жити стало легко і приємно.

«А я, телепень, мішки та ящики на спині носив,— дорікав сам собі Мочаренко.— А виявляється, он як можна влаштуватися».

Та настав день, коли розгорілася сварка. Технік щось запитав у Мочаренка, а той тільки дивився, але відповісти нічого не міг, бо не знав і не розумів, чого від нього хочуть.

— Самі розбирайтеся і розпоряджайтеся! — відмахнувся він від техніка.— На мені лежить загальне керів-

ництво! — різко кинув він, невідомо де й від кого почути фразу, яка йому теж сподобалась.

Відхрестившись тією колочою фразою від техника, він хряснув дверима і пішов на «об'єкти». Там завжди було якось вільніше, легше. Ходи, придивляйся, слухай пояснення робітників. Не прогав тільки моменту, коли ось-ось запитання чи прохання посиплються. Мочаренко наближення такої миті відчував інтуїтивно і вчасно зникав з «об'єкта».

Після неприємної словесної перепалки між ним і техніком минуло чимало часу. Технік сопів, дивився на Мочаренка косо, але вітався і робив за нього всю роботу сам, мовчки. Тільки папери на підпис підсовував.

«Ось так я й керуватиму вами,— радів Мочаренко, вважаючи себе переможцем,— а то тільки попусти, то й на шию тобі садуть».

Та одного ранку, зайшовши до контори, Мочаренко крізь двері почув розмову, яка його ошелешила. Технік наполегливо, навіть підвищивши голос, дорікав начальникові:

— І де ви цього Мочаренка викопали?

— А що? — запитав начальник спокійно.

— Та він, як мені здається, у нашому ділі розбирається так, як баран в аптеці!

— Тобто? — почувся голос начальника. Уже з ноткою зацікавленості й тривоги.

— Про щось його запитаєш, щось хочеш погодити, а він очі вирячить і нічого не розуміє, ніби ти з ним мовою ірокезів говориш. Поки не пізно, слід би витурити! — порадив технік.

«Ну й негідник,— затремтів від злості Мочаренко,— бач, який спритний, а вдає з себе мовчуна!»

Хотів увірватися до кабінету, наробити галасу, та стримався. Дуже кортіло дослухати ту неприємну бесіду.

— Так не можна,— мовив начальник контори після невеличкої паузи.— Людину недавно прийняли на посаду

й одразу звільняти негоже. Потрібно придивитись, допомогти. Ви вже там за нього попрацюйте, інакше й нам прочухана дадуть. Ви ж не впевнені, що він не піде скаржитись?

— Не впевнений, — уже тихіше, спокійніше мовив технік.

— Ото й воно, — почувлось лагідне слово начальника контори. — Добре, якщо він людина порядна і зрозумів, що опинився не на своєму місці. А як, чого доброго, упреться та ще й колотнечу підніме? Краще тягніть і за нього, а там побачимо.

«Ось воно що, голубчики, — зрадів Мочаренко. — Значить, боїтеся, бо мене не так просто і випхнути. Врахуйте. Спасибі за науку».

До начальника контори він так і не зайшов. А відносини з техніком круто змінив. Серйозних розмов уникав, посилався на зайнятість, все частіше зникав на «об'єкти», єдине, що робив, це акуратно підписував усі папери.

Тоді вже й начальник контори не витримав, запросив до себе Мочаренка і, стримуючи роздратованість, запитав:

— Довго це триватиме?

— Що саме? — ніби нічого не розуміючи, поцікавився Мочаренко.

— Та ви ж нам роботу завалюєте! Ніде порядку нема.

— А ви мені дали можливість розгорнутися?

— Працювати треба, а не розгортатися!

— Я працюю! — різко кинув Мочаренко, знаючи свої права. — А мені заважають! Палки в колеса стромляють!

— Я вас звільню! — не стримався начальник.

— Спробуйте! У мене хоч одне стягнення є? — підвищив голос Мочаренко.

— Нема, так буде!

— Побачимо! — з викликом мовив виконроб.

— Побачимо! — повторив і начальник контори, але

вже тихіше, спокійніше.— Якщо не виправитесь, то ніхто вам не допоможе. Ідіть і працюйте!

Мочаренко пішов. І знову кілька місяців тільки те й робив, що підписував папери. Але з техніком так і не помирився.

«Ну й люди,— розмірковував Мочаренко,— аби тільки неприємності робити. Працюйте, ремонтуйте, я ж вам не заважаю, всі папери підписую. А їм вижити мене закортіло. Так не на того напали. Взяли, то й тримайте. А якщо вже й увільнити хочете, то можна ж інакше, по доброму».

Та начальник контори більше не міг терпіти. Він ще раз викликав Мочаренка.

— Ви мені пробачте, Павле Гнатовичу, але я змушений вас звільнити. За невідповідністю,— лагідно, але категорично сказав начальник.— Видно, і ви, й ми помилися.

— Навіщо ж так? — не гарячкував і Мочаренко, бо виробив свій план поведінки.— Є ж кращий спосіб.

— Який? — уставився начальник, вражений незворушністю свого співбесідника.

— За власним бажанням.

— Згодний! — зрадів начальник, відчувши єдину можливість спекатись такого виконроба.— Пишіть заяву і хоч сьогодні йдіть собі!

— Сьогодні ні,— заперечив Мочаренко.— Я хочу піти від вас по-людському, з почестями.

— А інакше ви не звикли? — кинув репліку начальник.

— Не звик. З почестями, то ви мені й характеристику позитивну дасте,— сказав Мочаренко.

— Добре, будуть почесті, буде й характеристика,— подумавши і зваживши все, мовив начальник.— То, може, вам ще й цінний подарунок вручити? — кинув іронічно.

— Неодмінно,— підтвердив Мочаренко.

— Що саме? — зробив пісню посмішку начальник. — Велосипед? Фотоапарат? Чи, може, відріз на пальто?

— Можна й скромніше, — заперечив Мочаренко. — Портфель.

— З дарчим написом? — уже розвеселився начальник, — Як колись казали, з монограмою?

— Вгадали, — у тон йому відповів Мочаренко.

— Відчепіться і йдіть геть! — розсердився начальник. — Ви знаєте, що це нахабство? Знаєте? І я не дозволю!..

— Воля ваша, — підвівся Мочаренко. — Тоді я зовсім заяви не подам, а працюватиму.

— Верніться і сядьте! — заревів начальник і налив собі води.

— Будь ласка, — знову сів Мочаренко. — Навіщо ж людину ображати! Я ж нічого не вимагаю, а рекомєндую, даю вам розумну пораду, а ви сердитесь.

Скоро таки відбулися загальні збори. Підбивали підсумки роботи ремонтно-будівельної контори за квартал. Доповідав начальник. Декого хвалив, а декого й критикував. У кінці він, окинувши поглядом усіх присутніх, повернув голову до Мочаренка і, ніби на похоронах, тяжко зітхнувши, мовив:

— Мушу з сумом повідомити, що від нас іде гарна й симпатична людина, котра ще навіть повністю не встигла розкрити свій талант організатора. Іде за власним бажанням, прощається з нами шановний Павло Гнатович Мочаренко, наш виконроб.

У залі всі принишкли. Чути, як муха пролетить.

— Як приємно і радісно, коли в колектив приходять нова людина, новий працівник, — порушив мовчанку начальник контори, продовжуючи промову, — і як сумно проводити її. Ми завжди, Павле Гнатовичу, згадуватимемо вас добрим, похвальним словом. Але й ви нас не забувайте! А щоб цього не сталося, я від імені колективу

вручаю вам пам'ятний подарунок. — Начальник дістав з-за трибуни новенький портфель, підняв так, щоб усі побачили на ньому блискучу пластинку, і вів далі: — Прийміть його, бережіть і згадуйте своє виконробство. Шкода розлучатися, але не можна людині перепиняти життєвий шлях, коли він щасливо стелиться перед нею.

Мочаренко з трепетом прийняв той портфель, витер хустинкою очі й сказав коротко:

— Спасибі, дорогі товариші і друзі! — А коли сів на своє місце, то з цікавістю й радістю прочитав дарчий напис: «Дорогому П. Г. Мочаренку, виконробові, від вдячного колективу рембудконтори».

Портфель третій

(Мочаренко-інженер)

Хоч Павло Гнатович — людина й не дуже емоційна, але спогади про одержання портфеля у рембудконторі йому не завжди приємні. Навіть урочисті проводи не можуть затьмарити собою тих неприємних розмов, які відбувалися між ним і начальником контори. Правда, з тих розмов, з тих подій Мочаренко мав для себе добрий урок, який допоміг йому швидко піти вгору. Зробити карколомну службу кар'єру.

Тоді, на зборах, як пригадує Мочаренко, йому стало трохи боязно. Адже треба було кудись влаштуватися, треба було шукати нову посаду. Слова «робота» він свідомо уникав. Воно йому зовсім не подобалось. Захоплювало його слово «посада». Ось про неї, про посаду, і подумав тоді Мочаренко.

І треба ж статися такому! Після поздоровлень, оплесків, коли закінчилася урочиста частина, прямо з президії до Мочаренка підійшов відповідальний працівник тресту.

— Павле Гнатовичу, дозвольте вас щиро поздоровити! — потиснув він руку.— Чого ж це ви раптом?..

Він, видно, хотів розпитати про причини, які спонукали Мочаренка залишити рембудконттору. Але той, боячись потрапити на слизьке, навіть не дав йому домовити.

— Розумієте, риба шукає, де глибше, людина — де краще. Щось мені це виконробство не до душі... Не той розмах... Хочеться розгорнутися, але що таке рембудконттора?..

— Розумію, розумію,— підхопив відповідальний працівник тресту,— і вже маю певну думку. Ви вже на щось прицілились?

— Та...— почав було Мочаренко. Але й слова не говорив, бо не дав товариш із тресту.

— Таємниця можете не видавати, але раджу вам не поспішати з новою роботою! — застеріг він.— З такою чудовою атестацією, яку вам дали щойно на зборах і навіть закарбували ось на цій нікельованій пластинці, вас з руками й ногами заберуть у будь-яку установу чи організацію. Хочете, у нас у тресті є посада. Гадаю, вона саме для вас.

За товариською вечерею Мочаренко сидів поруч з відповідальним працівником тресту. Він не один раз підводився, слухаючи гарні, похвальні слова тостів. Дружніх, доброзичливих. Вінцем була коротенька, але виразна промова того працівника.

— Дорогі друзі! — сказав він, у правій руці тримаючи келих з шампанським, а ліву поклавши на Мочаренкове плече.— Дозволю собі відрекомендувати вам нашого нового співробітника. Кого б ви думали? А ось Павла Гнатовича! Як видно з вашої характеристики, — зиркнув він на начальника рембудконттори,— Павлу Гнатовичу у вас було вже тісно. У нас для нього простору більше. Навіщо окрилений талант тримати у клітці? Навіть у золотій? За здоров'я Павла Гнатовича!

Мочаренко пам'ятає, як після вечері його наздогнав начальник контори, вхопив обіруч за плечі, притиснув до грудей і, мало не плачучи, благав :

— Павле Гнатовичу, простіть, будь ласка! Ви гадаєте, я вам поганого бажав? Ніколи в світі! Це той технік невгамовний все допікав мені. А воно, як бачите, ще на краще обернулося. Тепер ви будете над нами. Простіть!

Мочаренко, розчулений, розімлілий, потиснув руку начальникові рембудконтори, висловивши тим своє прощення. За що отримав три гарячі поцілунки: два в щоки, а один — в губи.

Відповідальний працівник тресту виявився людиною діяльною. Уже через день був виданий наказ про призначення нового працівника тресту. Оскільки у Мочаренка ніяких документів про спеціальну освіту не знайшлося, його зарахували на посаду інженера, а посадили у відділ кадрів.

Діяльність у тресті (ми вже підкресливали, що слово «робота» нашому героєві не імпонувало) Мочаренкові сподобалась. Ще б пак! Без вищої освіти, без диплома і раптом стати інженером! Це вже і в трудову книжку записано. Окрім того, всілякі заяви, анкети, фотографії людей — все це проходило через його руки. Часом, ніби ненароком, до рук потрапляли й подарунки. Найкращі хвилини, що закарбувалися в пам'яті, були ті, коли десь у затишному куточку ресторану, а то й на природі «обмивали» чийось нову посаду.

Зі спогадів героя можемо зробити висновок, що гарно малося інженерові Мочаренку у тресті. Багато років жилося тихо, спокійно. Люди запрошували до себе в гості, хвалили. Набивався у друзі і начальник ремонтнобудівельної контори. Павло Гнатович не мав на нього зла, не дорікав нічим і ніколи, але й на зближення не йшов. А ось техніка, з котрим колись доводилося у сутички встрявати, не любляв, і той згодом виїхав кудись, щоб не мозолити очей колишньому виконробові.

Та все ж черв'ячок сумніву закрався і в душу Мочаренкові. Закрався і почав помаленьку підточувати, не даючи спокою ні вдень, ні вночі.

«Посада гарна, спокійна, надійна, на такій можна до пенсії сидіти,— все розмірковував, сам собі доводив Мочаренко,— а ось морального задоволення нема. У того персональна машина, у іншого персональна машина. І на службу привезе, і дружину кудись там підкине, і на риболовлю, і... А я, виходить, звичайнісінький пасажир. Запросять у машину — їдеш, а ні, то в автобусі теліпайся чи пішки йди. Значить, не дослужився я до таких почесей. І квартиру гарну маю, і дружину, а машини нема».

Якось почув він, що в системі тресту завод новий в дію вводиться. Не гігант, не велетень індустрії, а звичайнісінький завод по виготовленню щебеню.

— Подумайте про кандидатуру на директора заводу,— сказав одного разу керуючий трестом, підписуючи деякі документи з відділу кадрів.

Мочаренка немов блискавкою поразило від почутого.

«Ідея! А чому б самого себе не запропонувати? — майнула думка.— Це ж посада самостійна, номенклатурна, отже, й машина буде. Ідея!»

— Якщо ви не будете заперечувати,— скромно, дуже делікатно почав Мочаренко,— то я б вам запропонував...

— На кого приціл берете? — нетерпляче запитав керуючий, відсунувши від себе підписані папери.

— Та... якось і називати не дуже зручно.— Мочаренко схилив у поклоні голову.

— Ну, ну, сміливіше! — підбадьорив керуючий. — Це ж не дівку сватаємо, а керівника підшукуємо.

— Боюсь, що не погодитесь,— зашарівся Павло Гнатович.— Я вам через кілька днів скажу.

— Не знайдете підходящої людини, то візьмемо та вас призначимо,— серйозно чи то жартома кинув керуючий.— Ну, що ви на це скажете?

— Та я й погодився б,— ледь чутно мовив Мочаренко.

— Ну, ви молодець! Ха-ха! — розвеселився керуючий.— А чому б і ні. Ви згодні?

— Це вже від вас залежить,— майже благально відповів Мочаренко, відчуваючи, як від хвилювання прискорено забилося серце.

Наказ про призначення Мочаренка директором щебеневого заводу у колективі викликав чимало розмов. Одні шкодували, що покидає місце такий прискіпливий «кадровик», інші вважали, що його давно пора було висунути на самостійну посаду. А знайшлися й такі, що думки свої висловлювали, перешіптуючись десь у закутку коридорів.

— Чув?

— Чув.

— Ну, який з нього директор? Це ж канцелярист, а не керівник!

— Провалить він там усе!

— А може, ні?

— Провалить. У нього ні освіти, ні досвіду!

— А-а, поживемо — побачимо! Власне, це нас не обходить. Начальству видніше!

І настав день прощання. З самого ранку працівники місцевкому забігалися, заметушилися. Поспіхом збирали гроші, радилися, але не обійшли і самого Мочаренка.

— Павле Гнатовичу, тільки так, на чистоту, який би ви хотіли подарунок?

— Портфель,— однозначно відповів Мочаренко і сором'язливо опустив очі.

«Ось він, третій уже,— трепетно подумав.— Хоча б у магазині гарний знайшовся».

Після роботи коротенькі збори. Теплі промови, подяки, побажання доброго здоров'я і нових успіхів, оплески, квіти. А на згадку — новенький портфель. Правда, не

шкіряний, а з шкірзамінника, з одним лише замком, зате з красивою блискучою пластинкою, на якій вигравірувано його ім'я, кілька палких слів подяки і дату.

Портфель четвертий

(Мочаренко-директор)

І нині Павло Гнатович добре пам'ятає отой перехідний період, коли він став директором щербеневого заводу. У перші дні, одразу після призначення на цю посаду, його охопила така радість, що він землі під собою не відчував. Бувало, на вулицю вийде, а тут його, ніби пух тополиний, якась хвиля підхопить та й несе над головами людей. І нікого він не бачить, нікого не впізнає. Навіть давніх знайомих.

Уявляв він і бачив себе тільки у директорському кріслі. Ось сидить він, дає вказівки, розпорядження, а люди бігають, ті розпорядження виконують, потім йому доповідають. У проміжках між розпорядженнями Мочаренко підписує накази, ще якісь там папери, дзвонить по телефону, вимагає пояснень, декому дає прочухана. На роботу — машиною, з роботи — машиною. А ще ж путівки йому на курорт, а ще ж за стіл президії. А головне, що його особова справа, з анкетною, з фотографією і автобіографією та чудовими службовими характеристиками, лежить десь там, у вищій інстанції. І не в шухляді стола чи звичайної шафи, а в металевому солідному сейфі. Лежить і тільки й чекає моменту, коли нею зацікавляться і скажуть: «Цей уже засидівся в директорах, пора висувати. Підшукайте йому якусь вищу посаду!»

Так Мочаренко уявляв свою нову посаду, свою майбутню кар'єру. Склав він собі певну уяву і про завод. Знав, звичайно, що то не гігант індустрії, але принаймні повинно бути солідне виробництво з довжелезними

цехами, конвейєром, багатьма службами, сотнями робітників. Для директора — розкішний кабінет, приймальня з молоденькою секретаркою. Окрім того, канцелярія, бухгалтерія, шофер. А вже там про заступників, інженерів, постачальників, — то й думати нічого.

І ось Павла Гнатовича повезли на завод. А він, завод той, одразу за містом, на пустирі. Кілька дерев'яних сараїв, кілька фанерних і металевих будочок, якийсь вагончик на колесах з загратованими вікнами. А трохи далі торохтять три каменедробарки. Торохтять так, що хоч вуха затакай. Хтось говорить, то тільки видно, що губами плямкає, ніби короп, а слів не чути.

— Приїхали! — проплямкав товариш, котрий супроводжував Павла Гнатовича. — Ходімо оглянемо господарство, з людьми поговоримо, та й...

У Мочаренка ніби струм по тілу пробіг. Від потилиці аж до нирок. Вдруге той струм пронизав його, коли зайшли у загратований вагончик. Виявилось, що це контора. А в тій конторі маленька кімнатка відведена для директора. З примітивним столом, стоячою вішалкою, старенькою шафою. На столі — один-єдиний телефон, невідомо якого кольору, бо геть припорошений сірою пилюкою.

«А провалилися б ви разом зі своїм заводом і посадою директора, — гірко подумав Мочаренко і мало не зомлів, зрозумівши, що в цій дуплянці йому доведеться сидіти не один день. — Чого ж я, дурень набитий, не поцікавився раніше, куди мене випихають з такого теплого і гарного місця, як відділ кадрів!»

Та розчарування мучило Павла Гнатовича лише перші дні. Бо після кількох безсонних ночей, цілком заповнених роздумами, планами, проектами, він гордо підняв голову, виструнчився і енергійно взявся за справу. За кілька місяців його діяльності на пустирі уже стояв красивий цегляний будинок, біля дверей якого поблискувала склом і дзеркальними словами вівіска: «Щебеневий

завод. Дирекція». У кабінеті директора, оздобленому під карельську березу, стояли поліровані шафи, м'які стільці, тумбочка з трьома різноколірними телефонами і розкішний стіл, за яким, на кріслі з високою різьбленою спинкою, сидів Павло Гнатович. Перед кабінетом була приймальня, а в приймальні — золотокаса, синьоока дівчина, котра дослухалася до дзвінків з кабінету, щось друкувала на машинці і вправно регулювала рухом відвідувачів, охочих потрапити до директора.

— Вам не здається, що ви не з того починаєте? — дорікнули Мочаренкові у вищій інстанції, констатуючи підвищення собівартості щепеню.

— Боремось за культуру виробництва. А хіба там, — Мочаренко показав пальцем не то в стелю, не то в небо, — хтось проти культури виробництва?

На тому розмова й закінчилась. Павло Гнатович відчув себе переможцем, що успішно відбив атаку ворога. Тепер життя пішло веселіше. Каменедробарки крутилися, але гуркоту й торохтіння їхнього у новому кабінеті не було чути і настрою не псувало. І хоч далеко не всі замовлення на щєбінь виконувались, Павла Гнатовича на всіляких нарадах і засіданнях обирали до президії, часом і хвалили.

Згодом він прибудував гараж, організував буфет, заасфальтував доріжки, обсадив їх кущами, розбив клумби, спорудив зелену альтанку для відпочинку у літню пору. Все це робили люди. Павло Гнатович лише вказівки давав та слідкував, як вони здійснюються. А ще підписував грошові документи, бо ж задарма нічого не спорудиш.

Тільки б жити, так з планом все якось не ладилось. Як і не скрегочуть каменедробарки, а щєбеню не вистає. Треба було поспішно «латати» план. І тут Павло Гнатович відкрив чудові риси людської душі. Виявилось, що навіть казенного замовника можна вломати, тобто з ним можна домовитись, щоб він щєбеню одержував менше,

а на документах розписувався за більше. Часом і в звітах по заводу можна деякі цифри заокруглити. А за те ще й премії йдуть. А хто ж проти премій голос піднімає? На деяких нарадах Павла Гнатовича навіть хвалили.

— Треба працювати так, як ось Мочаренко! — говорили про нього у доповідях. — Потрібно використовувати всі резерви!

Так минуло кілька років. Павло Гнатович округлився, посоліднішав. Уже й костюм ширший треба купувати, і пальто більше, і сорочки з комірцями вільнішими. Вінцем усього була «Волга». Не нова, правда, а передана з тресту, трохи обшарпана, та за кілька тисяч її так підлатали, що аж засяяла. З «Волгою» ніби й авторитет директора зріс.

Живи й радій. Але дідько також не дремає. Взяв він та й підсунув комісію на завод. Як почала вона докопуватись, як заповзялася все перевертати, то можна було подумати, що тут не щєбінь роблять, а золото добувають. Копалася та комісія, копалася та й докопалася до приписок, які чомусь назвали отим облудним словом: «Махінації».

— Зняти! Вигнати! — розпалилися у тресті.

— А як нас самих запитують, куди ми дивилися, що п'ять років нічого не бачили? — спохватилися.

— То, може, запропонуємо йому, щоб пішов з заводу по-доброму, за власним бажанням? — шукали в тресті лазівки, як позбутися Мочаренка. Навіть його самого запресли.

— Павле Гнатовичу! На заводі є певні недоробки, то що ви думаєте?

— Усунемо, — відповів той, ніби не розуміючи, чого від нього хочуть.

— Крім недоробок, є й порушення, — натякнули.

— Відповідатимемо разом, — настовбурчився Мочаренко.

— Гм! — мугикнув один із відповідальних працівників тресту і вже сміливіше запитав.— А як ви дивитесь, щоб заяву подати?

— Е, ні,— підвівся Мочаренко,— так не вийде.— Хочете когось посадити на моє місце, то переведіть мене на вищу посаду!

В системі тресту нічого підходящого не знайшлося. Справа зайшла в тупик. І раптом Мочаренко прочув, що багатьох спеціалістів посилають на село. Чутку ту принесла схвильована дружина.

«А чому б і нам не податись?» — загорівся й Павло Гнатович, вислухавши її переконливі доводи.

— Бажаю їхати на село! — заявив керівництву трестом Мочаренко.

— Чудово! — підхопили у тресті.— Ми домовимось, порекомендуємо вашу кандидатуру.

Через тиждень знову відбулася розмова.

— Все гаразд, домовились, пишть заяву.

— Скликайте збори,— сказав Мочаренко.

— Навіщо?

— Проведете мене, як належить, подякуєте, дасте характеристику.

— Характеристику ми вже підготували. Дуже позитивну.

— А портфель?

— Який це ще портфель?

— Найкращий! Бажано імпортний!

— Не зрозуміло?

— Вручите мені подарунок. Характеристика — то папірець, а портфель — речовий доказ моїх заслуг.

— Ха-ха! Ловко придумано, Павле Гнатовичу! Але ж портфель можна й самому купити, а потім хвалитися, що то подарунок.

— А ви прикріпите до нього пластинку з дарчим написом.

— Нахаба цей Мочаренко, яких на світі мало,—

розсудили в тресті, коли він пішов.— Йому ж один портфель уже вручили, за роботу в нашій системі, ну, за кадри.

— Е, краще відбутися ще одним, ніж самим мати за нього неприємність. Стільки років тримали неробу і нічого не бачили, ніби нам позасліплювало очі.

— Написати б на тій пластинці: «П. Г. Мочаренкові за провал роботи на щебеневому заводі». Щоб усі бачили і десятою дорогою обминали такого працівника.

Мочаренка ці розмови аж ніяк не вразили, бо він їх не чув. А портфель таки отримав. Правда, не на зборах, а у колі вузькому. Дарчий напис перевершив усі його сподівання. Він гласив: «Дорогому Павлу Гнатовичу Мочаренку за самовіддану роботу на посаді директора заводу. Від вдячного керівництва тресту».

Цей напис заслонив собою усі неприємності і навіть видавив з очей Мочаренка хоч і скупу, але гарячу сльозу.

«Який-бо я молодець,— подумав про себе.— Інститутив не кінчав, а як утору йду!»

Портфель п'ятий

(Мочаренко на селі)

Ми вже знаємо, що саму ідею поїхати на село подала дружина Мочаренка. Подала вчасно, саме тоді, коли її чоловікові довелося залишити директорське крісло на щебеневому заводі.

— Павлушо,— звернулася вона тоді до чоловіка,— ти чуєш, що робиться?

— А що? — не зрозумів Мочаренко та й почути вдома щось цікаве аж ніяк не сподівався.

— Люди в колгоспи виїжджають. Це нині так модно.

— Чого ж це їх туди несе?

— Кажуть, на зміцнення колгоспів, на піднесення сільського господарства.

- То й тобі закортіло? — іронічно кинув Мочаренко.
- А чом би й ні. Там такі умови, такі умови!
- Які ж це там умови? — зацікавився й Павло Гна-тович.

— Майже курортні, — переконувала Мочаренка дружина. — Кажуть, дають підйомні, командировочні, квартири. Ну, а там, на селі, сам знаєш: сало, молоко, садovina й городина, а до того ще й відпочинок здоровий на природі. І це ж блага такі круглий рік. Тільки б поїхати та пожити!

— Та воно то так, — стримуючи хвилювання, мовив Мочаренко, відчуваючи, що ідея ця і його захопила. — Але ж треба знати агротехніку і всякі там інші премудрості. Колгосп — це тобі не завод.

— Ти ж розповідав мені, що народився у селі, жив там майже до шостого класу, то хіба цього не досить?

— Так, так, — вдруге пробубонів Мочаренко, остаточно долаючи сумніви. — Е-е, не святі горшки ліплять, справлюся! — сам себе переконав.

Тільки виявилось, що виїхати на село не так і просто. Коли б не блискуча характеристика і не наполегливе клопотання керівництва тресту, так би нічого й не виїшло. Та все обійшлося.

Село, куди після багатьох обіцянок, запевнень і зобов'язань прибув Мочаренко, просто полонило його. Йде вулицею, а всі вітаються, кланяються шанобливо. А чоловіки то й руку подають. Одразу відчувається авторитет нового голови. Треба було підшукати підходяще й затишне житло.

— Дружина ваша також до нас приїде? — ввічливо поцікавились члени правління колгоспу. Вони-бо знають, що коли голова без дружини поселяється, значить, ненадовго. А то вже керівник ненадійний.

- Обов'язково приїде, — запевнив Мочаренко.
- І діти приїдуть?
- І діти.

— Трохи складніше, — помулялись правлінци. — Такої квартири в нас нема. Та якось зарадимо справі. Доведеться будувати новий будинок. Спеціально для голови колгоспу.

— Та в мене й грошей таких не знайдеться, — налякався Павло Гнатович. Витрачати свої гроші у його розрахунки не входило.

— А ми вже якось за колгоспні збудуємо.

— О, це діло! — зрадів Мочаренко і того ж дня законвертував листа до дружини. Досить райдужного.

За кілька місяців будинок був готовий. Збірний, але добротний, затишний. А тут і поселенці прилетіли.

— Я тобі говорила, — щебетала дружина. — Ось тобі й дача готова. Живи, відпочивай. Влітку я сюди подруг запрошу.

— Не можна нікого запрошувати, — застеріг дружину Мочаренко. — Хто в село приїжджає, то мусить працювати. Та й дім не свій, а колгоспний.

— А давай його купимо, щоб нашим став.

— Дорого обійдеться, — почухав потилицю Мочаренко, хоч сама ідея йому також сподобалась.

— Попроси, нехай тобі колгосп дешевше продасть.

На наступному засіданні правління розглядали заяву Мочаренка.

— А хіба вам у колгоспній квартирі гірше житиметься? — допитувались члени правління.

— Та воно у власному будинку ніби певніше, — доводив Мочаренко. — Сам собі господар.

— У вас і грошей таких не знайдеться, — співчутливо доводили інші.

— Щось там дружина нашкребла, може, вистачить, — канючив Мочаренко.

Раптом голова ревізійної комісії підвівся і прямо відрізав:

— Павле Гнатовичу! Тут є одна заковика. Посада голови колгоспу — виборна. Щось десь не так, колгоспни-

ки вас не оберуть, а приїде новий голова, то де йому жити? Ви пробачте, але така заковика у цьому ділі.

Радили, гадали та й дійшли згоди: нехай Мочаренко попрацює, покаже себе, а там якось і з будинком тим все уладиться.

Минали дні, тижні, місяці. Люди придивляються — голова беручкий. Вранці акуратно у контору приходиться, на наради в район їздить. Не свариться ні з ким і не втручається у чужі справи.

— А знаєте, гарний голова, нівроку, — заговорили між собою колгоспники. — Бригадирам довіряє, завідувачим фермами, механізаторам. Нікуди носа свого не тиче.

Мочаренко був задоволений тими розмовами. Директиву яку з району надішлють, він її прочитає та й передає головному агрономові.

— Тут ось пишуть, що треба те та ось те зробити, так ви вже займіться цим, бо в мене й без того клопотів різних.

Правду кажучи, йому аж пекло, щоб указівку якусь дати, показати себе господарем, знавцем. Часом і посварити когось кортіло. Але Мочаренко стримувався. Боявся, щоб чого невпадат не бовкнути.

Та неприємність таки на нього чигала. І навіть обережність не врятувала його. Якось зайшов у зернохосвище, ходив, ходив, заглядав у засіки та й побачив в одному пшоно. Звичайнісіньке золотисте пшоно, яке так любляють у селі, бо й каша з нього смачна, і суп. І для курчат корм незамінимий. Так ось, побачив пшоно Мочаренко та й запитав комірника:

— Оце і все пшоно?

— Все, — сумно констатував комірник, — а треба ж і на дитячі ясла, і на громадське харчування, і щось для шкільної їдальні виділити.

— А чим же будемо сіяти? — Мочаренко взяв жменю пшона, подивився на нього та й висипав у засік.

— Тобто? — глянув на голову колгоспу комірник.

— Кажу, що для посіву цього пшона не вистачить? — Мочаренко аж зрадів, що знайшов привід для серйозної господарської розмови.

Тим часом у комору зайшло кілька жінок з порожніми мішками. Вони мали якусь справу до комірника, але побачили, що той зайнятий.

— Та хіба ж пшоном, крупами сіють?! — не то запитав, не то пояснив комірник і з подивом уставився на голову колгоспу.

— А чим же?! — підвищив голос Мочаренко. — Самі щойно говорили, що кашу всі люблять!

Комірник опустил очі долу й пирснув сміхом. Зовсім тихо, майже непомітно. Але Мочаренко вловив той жест, розсердився і, не сказавши більше ні слова, вийшов з комори.

Комірник згодом клявся, що він нікому про той випадок не розповідав. Вважав, що Павло Гнатович пожартував. Тільки того ж дня все село знало, що голова збирається сіяти пшоно. А потім хтось у район написав. Мочаренко обурився. Невже люди такі невдячні? А всі ж кланялись, вітались.

Мочаренка викликали в район. На бесіду.

— Вам краще виїхати, — порадили там. — Видно, трапилась помилка.

— Якщо ви так наполягаєте, — погодився він, бо такі зрозумів, що явно сів не в свої сани.

— Павло Гнатович подав заяву, — повідомили на засіданні правління.

— Задовольнити прохання! — вигукнули дружно. — Є пропозиція подякувати за роботу. Ви щось хочете сказати? — запитали у Мочаренка.

— Я вважаю, що поклав чимало сил на зміцнення колгоспу, — бадьоро виступив Мочаренко, — і є така добра традиція, що коли людину проводжають, то щось їй дарують. На згадку.

— Що б ви хотіли?

— Бачите,— завагався Мочаренко,— я вже попрацював на багатьох відповідальних посадах, і мені скрізь вручали портфелі. Не просто так, а з дарчими написами.

— Еге,— засміялися члени правління,— у колгоспі не заведено портфелі носити, а тим більше дарувати. Ми вам можемо на дорогу виписати сала, меду з кілограм, а хочете, то й пшона...

— Не треба мені вашого пшона! — розсердився Мочаренко.— Нічого мені від вас не треба! Обійдемося!

За кілька днів сім'я Мочаренка виїжджала з села. Виїжджала тихо, рано-вранці, так, що майже ніхто й не бачив. Окрім шофера, котрий на вокзал відвозив.

Уже вдома, у міській квартирі, Павлу Гнатовичу прийшла в голову оригінальна думка. Власне, це думка навіть не його. Він просто пригадав розмову в тресті, коли випроводжали з посади директора щебеневого заводу. «Портфель можна й самому купити, а потім хвалитися, що його подарували»,— хтось тоді ввернув таку образливу фразу. Він її не пам'ятає дослівно, але зміст саме такий. Так ось, чому б і справді не купити портфель і таки довести тим невдячним правлінням, що й він не ликом шитий. Знайшовши такий чудовий вихід, Павло Гнатович взяв гроші, з тих, підйомних, що одержав при виїзді на село, пішов у магазин і купив собі гарний портфель. Потім ще забіг до гравера і замовив пластинку з написом: «Дорогому П. Г. Мочаренку за особистий вклад у розвиток с/г. Вдячні колгоспники».

Про цей випадок Павло Гнатович тільки згадує, але нікому не розповідає. Хоч портфель показує охоче. З радістю і задоволенням.

А ми вже підкреслювали, що наш герой наділений чудовими рисами характеру. Певні свої невдачі, прорахунки, а тим більше неприємності швидше забуває, виганяє з думок, а пам'ятає тільки про те, що миле серцю. Ну, що ж, оптимізм — найкращий друг довгожителів.

Портфель шостий

(Мочаренко-наставник)

Власне, це і не портфель, а «дипломат» — щось середнє між портфелем і чемоданчиком. Тепер на них мода пішла. «Дипломат» можна побачити в руці у художника, у студента, у службовця солідної установи, а часто густо й у якогось піжона, котрий у «дипломаті» носить не ескізи малюнків, креслення, конспекти чи ділові папери, а просто пляшку «чорнила» — дешевого вина, що його розпивають у підворотні, в чужому під'їзді, а то й просто на смітнику, зарослому глухою кропивою. Портфель цей, шостий у домашній колекції, Мочаренкові також ніхто не вручав. Він його сам придбав, як і попередній. Придбав не без зусиль, бо, коли «викинули» цей товар, одразу створилася така тіснява, що й не протовпитися. Але Мочаренко, розмахуючи червоною книжечкою якогось давнього службового посвідчення, розіпхав патлатих молодиків і таки добився свого. Йому шкода було грошей, нервів, але «дипломат» — то річ престижна, а отже, й варта того, щоб за неї поборотися. А вона, та річ, Мочаренко переконався у цьому, ще стане у добрій пригоді.

Не дивуйтеся, але Павло Гнатович нині займає посаду наставника у ПТУ. Сюди він влаштувався не так давно і, гадаємо, ненадовго. Треба сказати, що після короткочасного перебування на селі Мочаренко потрапив у якусь несприятливу смугу. Йому ніяк не вдавалося влаштуватися на гарну посаду. Куди й не поткнеться — місце зайняте. І ось тепер — ПТУ.

Що таке ТПУ, Мочаренко, незважаючи на свою ерудицію, чомусь не знав. Саме звучання абрєвіатури йому подобалось. Своєю таємничою зашифрованою. Потім йому роз'яснили, що ПТУ — це звичайнісіньке професійно-технічне училище, що готує кваліфіковані кадри молодих робітників.

В училищі Павлові Гнатовичу повідомили, що в них є півставки на посаду майстра, на яку бажано взяти людину досвідчену, солідну, котра б не стільки виробничою справою займалася, скільки вихованням юнаків і дівчат, тобто наставництвом.

— Тоді вам пощастило,— з гордістю сказав Мочаренко.

— Що ви хочете сказати?

— Я й є така людина. Беріть мене.

— А хто ви?

— Інженер,— теж з гордістю мовив Мочаренко, згадавши працю у тресті. Для більшого переконання він, ніби між іншим, сказав, що займав посаду директора заводу.

— Так у вас є й досвід керівної роботи? — запитали в ПТУ.

— Багатючий! — запевнив Мочаренко.

— Саме така людина нам і потрібна! — зраділи в ПТУ.— Може, вас щось цікавить, то питайте.

— Та й цікавить. Скажімо, у вас буває таке, що ви когось проводжаєте на пенсію чи на якусь іншу посаду?

— Буває. Проводжаємо головним чином тих, хто вже досягнув солідного віку і заслужив собі право на відпочинок.

— Так, так,— оживився Павло Гнатович.— А у який спосіб ви їх проводжаєте?

— Як і скрізь. Скликаємо збори, дякуємо людині за чесну працю та й прощаємось.

— І щось тій людині вручаєте? — зацікавлено запитав Мочаренко.

— Неодмінно. Хтось із учнів, дівчина чи хлопець, вручає квіти.

— І тільки? — розчаровано запитав Мочаренко.

— А що ж іще?

— Ну, подарунок який-небудь. Портфель, наприклад.

— Що ви, дорогенький! На те у нас коштів нема.

А збирати з учнів негоже! Та це й забороняється категорично!

Останнє повідомлення розчарувало Павла Гнатовича. Навіть дещо приголомшило. Але на половину ставки він погодився. А йдучи додому, і рішення мудре прийняв: «Сам собі портфель куплю. Досвід уже маю. А на пластинку, хай там як і не крутяться, гроші знайдуть. Гравери багато не беруть».

Невдовзі сама доля підсунула Мочаренкові отого модного «дипломата», до якого залишилося тільки нікельовану пластинку з дарчим написом прикріпити. Але то справа майбутнього. А поки що на ту половину ставки майстра — наставника ПТУ він охоче погодився не так собі, а з «прицілом». Не може бути, щоб його, колишнього виконроба, досвідченого кадровика, директора щебеневого заводу, добровольця, котрий підносив сільське господарство, та не висунули на якусь солідну посаду? Ну, хоча б і на директора ПТУ? Прийде час — висунуть. Мочаренко аж ніяк не втратив віри у свою планиду.

* * *

Наставництво, що оплачується половиною ставки майстра, дуже вигідне для Павла Гнатовича. Поки що воно його цілком влаштовує. У нього багато вільного часу. Ось чому Мочаренко рано-вранці, зодягнувшись у спортивний костюм, бігає від інфаркту, потім ходить по магазинах і, де тільки натрапляє на відповідну ситуацію, кричить: «Не відпускайте без черги, всі ми інваліди!», а увечері годинами простоє біля тих, що грають у доміно, і дає мудрі поради відносно ходів.

У найурочистіші години, коли людині так хочеться побути на самоті, Павло Гнатович заходить у свій кабінет, відсуває целофанову занавіску і переглядає портфель. Він старанно протирає суконкою пластинки і благоговійно, як молитву, перечитує каліграфічні дарчі напи-

си. І тоді у його спогадах виринають найкращі, найприємніші моменти життя, відзначені викарбуваними на металі словами глибокої поваги і вдячності. І ще ці портфелі, ці пластинки на них викликають честолюбні філософські роздуми, що зводяться до єдиного висновку: «Жити треба вміти. Не обов'язково мати вищу освіту, спеціальність. Можна й так влаштуватися на гарну посаду, бо світ не без добрих людей. Бо ще не перевелися працівники, котрі панічно бояться скарг на свою адресу, пасують перед працівниками вольовими (тобто нахабами, але такого прямого визначення Мочаренко уникає), а часом і дотримуються безпринципного принципу: моя хата скраю».

Шість портфелів — то, звичайно, не увесь життєвий шлях Мочаренка. Вони — лише найвизначніші віхи у його кар'єрі, яка хоч і наближається до фінішу, проте ніяк не загрожує службовою катастрофою.

А щодо нікельованих пластинок з дарчими написами, то у Мочаренка, як уже говорилося, своє тверде й непохитне переконання: «Таким пластинкам місце не на портфелях, а на грудях. Адже вони є відзнакою відповідних заслуг».

Погодимось, що думка ця унікальна. Як і особа самого Павла Гнатовича Мочаренка у середовищі нашого чудового сьогodenня.

НОВІ ВОРОТА

літературно-пародійне зображення
цього факту у різноманітних
жанрових аспектах

В о р о т а. Проїзд або прохід в огорожі між будівлями тощо, а також ворітниця, що його закривають.

З тлумачного словника

Інформація

ЩЕ ОДНІ

Я б л у н е в е. (Влас. кор). Тут, на подвір'ї Микити Смика, відбулося урочисте відкриття нових воріт. Ворота збудовані у стилі українського барокко і вражають підкресленою пишнотою, витонченою декоративністю, динамічністю композиції. У своїх промовах з цієї нагоди яблунівці з приємністю відзначали важливість події, адже цього року в їхньому селі відкрито на дев'ять воріт більше, ніж на той самий період торік.

Грав духовий оркестр. Господар дав сімейний обід. Гуляння тривало до пізнього вечора.

Нарис

СВЯТО У ЯБЛУНЕВОМУ

День, як на замовлення, видався погожим, теплим. Для хліборобської праці в полі кращого годі й бажати. Але сьогодні неділя, вихідний, а до того ще й свято. Свято місцеве, яблунівське: на дванадцяту годину призначено відкриття нових воріт на господарстві Микити Смика. У Яблуневому добра традиція — гуртом, урочисто відкривати кожні нові ворота.

Ще ні світ ні зоря, а Смик уже пореється біля нових

воріт. Розкішною березовою мітлою він підмітає подвір'я, вулицю, а Мотря, його невтомна дружина, носить воду і з відер поливає землю, щоб не було куряви.

Після раннього сніданку, який у Яблуневому відбувається майже в усіх одночасно, оживають вулиці. Першою до двору Смика біжить галаслива дівчата. За дівчатами на вулицях з'являється молодь. Дівчата й хлопці у гарному вбранні, з квітами. Вони вітаються, гуртуються, жартують. Ось на Писарівці, на далекому кутку села, заграла гармошка. За якусь хвилину гучно ударив бубон. Люди вже знають: то Василь Носач і Петро Дзюра вийшли з дому, щоб повеселити молодь. Ніби за розписом, з дворів статечно виходять старші колгоспники, чоловіки й жінки. Чути шанобливі: «Доброго ранку!», «Здоровенькі були!», «Здрастуйте!» Далі розмови, розмови. Про погоду, про господарські клопоти, а потім уже про нові ворота.

— Довго Микита не ставив воріт, а це, бач...

— Одгрохав, що на іншій вулиці ще ні в кого таких не було!

— Мав за що!

— Та мав. І давненько мав, та все ніби боявся показувати своє багатство. А це вже відважився!

— Не думаю, що він усі запаси у ворота вклав. Ха-ха!

Чим ближче до подвір'я Смика, тим стає тісніше. Людей, людей! А дівочі хустини маком цвітуть, аж в очах рябіє. Змовкла гармошка — духовий оркестр заграє. Піднесеної, веселої, тіло так і наливається бадьорістю. Люди розступилися, утворили коло. Дівчата й хлопці пішли у танок. Аж земля гуде — так вибивають. Добре, що Мотря водою побризкала, курява не підіймається. Трохи далі від танцюристів свій гурт. Там пісня задзвеніла. Висока, бадьора, дружна. Вона пролетіла над вулицею, над селом, вирвалася на простори поля, луку, полинула аж до сусідніх сіл.

Раптом пролунав заклик: увага, увага! Тихіше!

З двору Смика винесли стіл, викотили здоровенну діжку. За столом президія, на діжці — промовці.

— Громадяни! Товариші! У Яблуневому знову свято! У Микити Смика...

Над юрбою лунуть уривки фраз: ...мадяни! ...годні ...кити ...мика!

Микита й Мотря біля своїх воріт. Як молодята. Розчервонілі, радісні, збуджені. Вони тримають на вишиваному рушникові хліб і сіль, а також давні, ще прадідівські кравецькі ножиці, якими мають перерізати стрічку, що червоніє поперек воріт.

Почесне право перерізати стрічку випало найстарішому мешканцеві на цій вулиці діду Артему та найменшому онукові Смика, першокласникові Толі.

Дід Артем, знявши бриля з голови, розгладивши руду бороду, бере за руку Толю, голубоокого, вихрастого хлопчика, підходить до стрічки. Микита й Мотря тричі низько кланяються і передають хліб, сіль і ножиці.

Стрічка розрізана. Її кінці падають на землю. Відчиняються ворота. Поволеньки, без скрипу, бо добре змащені ще звечора. Юрба, слідом за господарями, хлинула у відчинені ворота і заповнила подвір'я. Знову заграє оркестр, заграла гармошка. І закружляло все у веселому вихорі. Знову танці, пісні, жарти.

Ми не будемо описувати всіх подробиць свята. Скажемо лише, що кожні нові ворота — то подія в житті яблунівців, яскраве свідчення зростання їх добробуту. Традиція врочистого відкриття кожних нових воріт заслуговує всілякого схвалення. Чи останні це нові ворота у Яблуневому? Звичайно, ні. Село росте, розширяється, забудовується. Отже, попереду ще відкриттів і відкриттів, свят і свят!

БАРАНЯЧА ЛОПКА

Іде Баран, а в голові турбота:
 Навіщо тут ось ці нові ворота?
 Поглянути на них та й поминути
 Чи взять розгін і з місця їх зіпхнути?

Нехай стоять на втіху й диво нам,
 Цікавим до нового Баранам!

Уривок з роману «Рідна стріха»
 (Глава IV розділу 1-го)

ПОВЕРНЕННЯ МИТРОФАНА

Чим менша відстань залишалася до Яблунового, тим більше спогадів роїлося у Митрофановій уже посивілій голові. Давно він не був у своєму селі, давно не бачився з Микитою, рідним братом, з Мотрею, його дружиною. Двадцять п'ять років — то не мало. Ой, не мало! Уже й земляків багатьох позабував. Та й його, Митрофана, чи впізнав би хтось із них, зустрівши. Добре, що хоч телеграму відправив Микиті, знатиме, що приїду, за чужого не прийме.

А в спогадах село. Велике, красиве, близьке йому, рідне. І розкинулося воно у мальовничому куточку природи: з одного боку поле, що тягнеться аж до густого бору, з іншого — луг привільний, де трави, немов килим зелений, велетенський. А ще далі — болото, де завжди качок диких цілі зграї. Вулиці в селі, хоч і не під шнурок, як у містах, але просторі, обрамлені акуратними огорожами. Обабіч хати. У глибині дворів. У Яблуновому заведено з діда-прадіда, що хату ніколи не збудують при самій дорозі, а неодмінно далі, у тиші. А біля хати садочок. У кожного, якщо навіть у нього землі латка.

Чим завжди славилось їхнє село, пригадує Митрофан,

так це ворітьми. Нехай собі садиба, двір обнесені звичайним тином з лози, жердинами чи штахетами, а ворота мають бути показними, навіть величними. Ось хоча б і в них, у Смиків. У Митрофана підкотився гарячий клубок до горла, коли уявно ступив на свою вулицю, наблизився до воріт батьківського двору. В пам'яті зринуло дитинство, а з ним і ворота постали, як на картині. Ті ворота поставлені, звичайно, не за його, Митрофанової, пам'яті, бо були вже старі. Батько частенько розповідав дітям, що ті ворота — то витвір ще їхнього прапрадіда Семена, який не стільки хліборобством займався, як їздив по сіль аж у Крим. Тобто чумакував. Ось одного разу той Семен десь у далекому селі натрапив на прадавні дубові колоди, що лежали біля двору одного заможного селянина. І віддав Семен, проміняв сіль на ті колоди, бо хотів з них покласти підвалини під нову хату. А жив він у старій, похиленій, з манюсінськими вікнами, що ось-ось ладні були вгрузнути в землю.

Хати Семен так і не збудував. Сил не вистачило, достатків. Тоді дубову деревину пустив він на нові ворота. І такі гарні поставив. Великі, з хвірткою, з різьбленими візерунками на ворітницях. Сам і не потішився тим витвором, бо підірвався і скоро помер. Зате його нащадки — сини й онуки — десятки років не мали клопоту. Хату сяку-таку зліпили, а ворота ще служили та й служили. Часом навіть виручали. У холодні зими, коли не вистачало дров, хазяї, подумки попросивши пробачення у предка, відривали від воріт зайві частини та й палили ними в печі. Так поступово зникли різьблені оздоби, дашок над ворітьми, а далі і дошки, що затуляли щілини на стиках. Згодом у діло пішла й одна ушула. І все ж ворота стояли. Старі, почорнілі, скособочені. Їхній, Микитин і Митрофанів, батько все збирався полагодити ворота, та так і не встиг за життя. «Вони ще постоять,— утішав сам себе,— та й шкода поновлювати, бо ж то пам'ять про діда Семена».

І правда, Митрофан, коли виїздив із села, бачив і залишив ті ворота на місці. Ось і тепер, уже ступивши на свою, з дитинства знайому вулицю, він сподівався біля батьківського двору побачити оті старі, до щему в серці милі йому ворога. Чужих дворів він уже не впізнавав. Скрізь нові хати, нова огорожа, нові ворота. Та, напевно, скрізь і нові, молоді мешканці, яких він не знає.

Де ж їхній двір? Ага, ось верба схилилася. Стара, дуплиста, геть обдерта з одного боку. Вона, бідолашна. А була ж красуня. Пишнокоса, кучерява, молода. Десь тут і двір рідний. Але де ж знайомі старі ворота? Підійшов до верби. Нічого не втямить. Поруч ворота нові, красиві, навіть розкішні. Невже наші? Невже Микита? На вулиці — ні душі, щоб когось спитати. А й був би хтось, то соромно. Підуть розмови, що Митрофан на своїй вулиці заблуdivся. Двору батьківського не знайшов.

Аж хвіртка — рип, у тих, у нових воротах, на вулицю жінка з коромислом і відрами виходить. Долоню над очима дашком поставила, придивляється пильно, не насмілюється слова сказати.

— Митрофане, ти? — вигукнула раптом.

— Я,— зрадив Митрофан.— Мотря?

Мотря поставила відра та так з коромислом і кинулася до чоловікового брата. А той розгубився, чемодан опустив на землю, капелюха зняв, обхопив за плечі брата, затрявся у внутрішньому риданні.

— Як ви тут? Де Микита? Чи всі здорові? А я ось блукаю вулицею, ніяк не второпаю, що сталося,— говорив і говорив Митрофан, щоб якось хвилювання в собі побороти.

— Все в нас благополучно, ось, як бачиш, нові ворота,— схаменулася і Мотря, зраділа, що гість такий дорогий приїхав.— Два дні тому відкрили ми свої нові ворота. Урочисто. Люду зібралось!

— Це добре, що й у вас нові ворота,— хвалив Митро-

фан і радів, що так доречно з'явилася Мотря, а то ще блукав би у пошуках батьківського обійстя. Він підійшов до воріт, погладив новенькі дошки, підняв голову, на дашок поглянув, потім перевів погляд на ушули.

— А це стара ушула! — вигукнув піднесено і в обійми взяв старезний дубовий стовп. — Ще прапрадідова!

— Стара, прапрадідова, — підтвердила Мотря. — Микита тільки постругав її, ніби поновив. Ну, чого ж ми стоїмо? Ходімо до хати. Там Микита чекає.

Вони, збуджені, щасливі, в обнімку, підійшли до хвіртки, а тоді поодиноці зникли на подвір'ї. На вулиці, біля нових воріт, стояли порожні відра. То Мотря на радошах забула їх.

Ось тут саме і час залишити Митрофана, Микиту і Мотрю, дати їм натішитися щасливою зустріччю. З ними читач ще не раз побуває у наступних розділах.

Е с е

НА ПЕРЕХРЕСТІ ЖИТТЄВИХ ШЛЯХІВ

Якщо роман «Рідна стріха» взагалі помітне явище у нашій літературі, то його глава IV розділу першого, яку в опублікованому уривкові умовно названо «Повернення Митрофана», чи не найяскравіший штрих у яскравій, можна навіть сказати, геніальній картині сьогодення, так майстерно змальованій письменником.

Саме на цій главі, вся літературно-художня палітра якої дає нам підстави стверджувати, що скоро молодий автор посяде провідне місце серед митців великої прози, і хочеться акцентувати увагу. Здавалося б, нічого примітного, а тим більше надзвичайного нема у тому, що Митрофан, виходець із селянської сім'ї, після багатьох років чесної праці у найвіддаленіших куточках країни повертається у рідне село. Зрештою, кожному людину у зрілому віці вабить те далеке минуле, що пов'язане з теп-

лом сім'ї, батьківської хати, з райдужним незабутнім дитинством.

І ось саме через думки, спогади, переживання Митрофана, коли він під'їжджає до рідного села, згадує вулицю, дім, автор тонко, уміло утверджує складну філософію життя. Через емоціональні переживання свого героя він викристалізовує матеріалістичне розуміння, що життя не стоїть на місці, що воно має свій безупинний плин, розвиток. І розвиток цей відбувається за об'єктивними законами: від простого до складного, від нижчого до вищого, тобто по спіралі. Що життя не застигло, як те стверджують метафізики, а перебуває у вічному русі.

Найяскравіше втілення цього авторського задуму ми бачимо на такому простому, на перший погляд, предметі, як ворота. Митрофан згадує старі, ще прапрадідівські ворота. І не самі лише ворота, а через них усе, що було характерне для побутового укладу колишнього села. Та ось Митрофан на своїй вулиці, біля свого двору. Але він не впізнає нічого. Нема старих воріт. Є нові. Значить, відбулися ті закономірні процеси творення нового, які витіснили собою старе, віджило. Навіть дубові ушули не вічні. Правда, одна лишилася, але її Микита обтесав, постругав, докорінно поновив.

Не ті ворота, не та вже вулиця, навіть знайомий з дитинства батьківський двір уже не той. Так буває, коли пильно вдивляєшся у якийсь новий предмет і він відкривається тобі новими гранями. Митрофан, як жива, складова частина самого життя, переборює в собі сум, тугу за минулим, а сприймає те нове, що народилося, утвердилося, вступило у свої права за його багаторічну відсутність.

Ворота, які зовсім недавно поставив Микита, стали своєрідним символом торжества нового над старим. І це раптом відчув Митрофан, і в його душі стався перелом, забуяла радість, йому самому хотілося творити щось нове, щось велике й потрібне людям.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІ

Пишу до вашої шановної газети із села Яблунового. Пишу тому, що прочитав інформацію про відкриття нових воріт у Микити Смика. Не можу не погодитися з кореспондентом, що ті ворота, справді, цитую: «вражають підкресленою пишнотою, витонченою декоративністю, динамічністю композиції». Все це так. Але чому це ваш кореспондент не копнув глибше? Чому він, як заворожений, дивився тільки на зовнішній вигляд воріт? Зовнішність — то ніщо інше, як облуда. А варто було б перевірити, де Микита діставав матеріал на ворота? Кому він підсунув хабара, щоб таких дощок привезти? Та ще чи й платив він зі своєї кишені за ті дошки? Вам, звичайно, не відомо, а ми знаємо, що Микита, хоч і далекий, а все ж родич деякому начальству. Микита має прізвище Смик і голова колгоспу у нас — Смик. От і смикають, де тільки можна пожитися. Вони ніби й не родичаються, та люди ж не сліпі, дещо помічають. Незрозуміло, чому це Микита багато років сидів собі тихенько, мав старі ворота, а як далекий родич став головою колгоспу, одразу «барокко», як пише ваш кореспондент, людям на диво виставив.

Можна б поцікавитись, хто в нього й вечеряв після відкриття воріт? Чи не був там гостем і ваш кореспондент? Я точно не знаю, але перевірити ніколи не зайве.

Прізвища свого не називаю. Ви ж знаєте, що зі мною можуть зробити ті, кому я прямо у вічі правду-матінку ріжу?

З перевіркою не тягніть, бо я знаю, куди звертатися, коли на листи трудящих не реагують. А я правдолюб.

КАМІНЬ ЗА ПАЗУХОЮ

Навмисне відступлю від неписаного правила, що давно стало традицією для багатьох фейлетоністів, тобто не буду вдаватися до інтригування читача, а розпочну фейлетон навіть дещо лірично. Роблю це навмисне, адже факти, про які йтиметься, уже відомі широкому загалу. У нашій газеті було вміщено інформацію, а згодом і нарис «Свято у Яблуневому». У цьому нарисі, зокрема, розповідалося про відкриття нових воріт. Розповідалося яскраво, пристрасно, з глибоким аналізом душевного стану не тільки Микити Смика і його дружини Мотрі, а й усіх, хто був учасником цієї визначної події. До двору Смика йшли і йшли люди, грала музика, лунали пісні. Були промови, танці, були навіть сльози радості і т.д.

Але, як згодом виявилось, не всі, хто йшов на свято, несли в руках квіти, а на вустах лагідні, щирі посмішки. Серед багатьох знайшовся один, котрий, наближаючись до нових воріт Микити Смика, прихопив камінь за пазуху. Звичайно, він не міг кинути той камінь у юрбу своїх щасливих односельців. Не посмів, побоявся. Адже люди з каменем за пазухою завжди, як правило, підленькі боягузи. Вони сміливіше діють, намагаються ударити з-за рогу чи ззаду.

Так ось, уже після свята, ця людина, будемо її так і називати «людина з каменем за пазухою», таки замахнулася. Вона у схованці, можливо, десь у льоху, при світлі підсліпуватої свічки, написала анонімку, звинувативши Микиту Смика у всіх страшних гріхах. Нібито цей поважний, чесний трудівник не купив, а вкрав деревину на нові ворота. «Людина з каменем за пазухою» дійшла до того, що навіть замахнулася на кореспондента, звинувативши його у необ'єктивності, у тому, що ніби того пригощали в хаті Микити Смика. І все це у виразах: «перевірте», «копніть глибше».

Такі типи, я лише з ввічливості не називаю їх «мерзенними», ладні у кожную діжку меду додати ложку дьогтю, кожную добру справу очорнити, кожне чисте вікно рознести в друзки своїм брудним каменем. Вони, власне, не варті уваги, щоб про них писати, коли б не та моральна шкода, яку вони намагаються заподіяти.

Переконали, що і на цей фейлетон «людина з каменем за пазухою» негайно відреагує новою анонімкою, бо, як показує практика, чим більше вдосконалюється критика, тим більше вдосконалюються і ті, кого критикують. (Досліджено, що й сучасна міль не боїться нафталіну!). Та ми не відступимо. «Людина з каменем за пазухою» неодмінно сама себе потопить у морі правди.

Народна усмішка

ПІЙМАВ ОБЛИЗНЯ

— Микито! Навіщо це ви такі пишні ворота поставили, адже у вас навіть огорожі путньої нема? — запитав у Смика сусід після урочистого обіду.

— Та навмисно для того, щоб дурнів дивувати, — відрізав Микита, даючи одкоша схищеному сусідові.

— Еге-ге, не натякайте, — розсердився сусід, зрозумівши, що піймав облизня, — бо й я можу той... Словечко повернути!

Сценка

НЕПРОШЕНИЙ ГІСТЬ

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Микита — господар.

Мотря — його дружина.

Петро — їхній кум.

Дія відбувається в наш час, у селі Яблуновому. Відкривається завіса. На сцені — нові ворота. Красиві, високі, з дашком від дощу. Біля воріт пораяється Микита: фарбує ушули, ворітниці. Крізь відчинену хвіртку видно передню частину гарної хати. З дверей хати виходить Мотря.

Мотря (*наближається до Микити*). Ходи-но обідати, бо ти вже геть охлянув біля цих воріт. Свято відкриття позаду — могли б і так постояти, а ти взявся фарбою мазюкати. (Зітхає). Вони вже мені в печінках сидять, оці ворота нові, бодай би вони!..

Микита (*сердито махає руками*). Тіпун тобі на язик! Де ж це можна на своє добро та прокльони. Пофарбую, то вік стоятимуть. Може, колись на них меморіальну дошку повісять як на пам'ятник історичний. А ти з прокльонами! Баба дурна!

Мотря (*стала в горду позу*). Чого ти дурняєш? Бач, розійшовся! Ніби в цих воротах моєї праці нема! Нехай собі стоять! Я тільки про те, що борщ вистигне. Та й, чого доброго, чорт кума принесе. Той сам напроситься, ще й чарку вимагатиме.

Микита. Сама винна. Злигалася з цим смоктуном, тільки від людей сором.

Мотря. Хто ж знав, що він так скоро з рейок зійде. Думалося: механізатор, путня людина. З таким і покуматися не гріх.

Микита (*з іронією*). Механізатор! Він тільки те й робить, що себе заправляє пальним. І доїздився. Тепер йому доручають хіба що воду возити в поле розтарахканим трактором. Та він уже й розтарахканим біди людям накоїв. Одному тин поламав, іншому прямісінько у вікно хати всунувся. Тьху!

За лаштунками загуркотіло, потім зачихало і стихло.
Заходить Петро.

Петро. Здоровенькі були! Як поживаєте? (*Знімає кашкет, витирає ним спігніле обличчя. Дивиться на ворота*). Ого-го, відгрохали! Ніби на виставку! Я на відкриття ваших воріт так і не пішов. Обидився, що не запросили.

Микита (*швидко заходився фарбувати*). Ми нікого не запрошували.

Мотря. На таку подію нікого не запрошують. Порядні люди самі приходять.

Петро. Та то вже минуло. А помилку завжди можна виправити. Ось я заїхав до вас, то можна б і той. *(До Мотрі)*. У вас, кумцю, нема чогось такого, щоб той? А я, правду сказати, ще й не обідав. За тією відповідальною роботою нема коли і в голові пошкрябати.

Мотря *(підморгнула Микиті, звертається до Петра)*. Смола є, тільки не розігріта.

Петро *(не второпавши, що сказала Мотря)*. Піде, кумцю, піде. Не зима, не простудимось. Можна й холодну той.

Микита *(до Петра)*. А ви куди це зібралися зі своїм стальним жеребцем?

Петро. Маю в поле воду везти. Але ще ж пообідати треба. Та коли вже так просите, то я у вас і той.

Мотря *(до Микити і Петра)*. Ходімо вже.

Петро *(підкрутив вуса, облизав губи)*. Примочимо нові ворота, щоб не рипіли, ха-ха! Я швиденько, бо ще ж у поле. Там теж чекають на випивку, Ха-ха! А я їм свіженької, з колодязя.

Виходять. Але за хвилину Петро знову з'являється біля воріт. Веселий.

Петро *(голосно)*. Треба трактор у двір загнати, а то я й забув, що дорогу перегородив людям. Раптом хтось їхатиме. Тільки як його краще зробити? У ворота не пройду, бо саме фарбує Микита, зачинив. Хіба збоку проїхати? *(Чуває потилицю)*. Ось там, за ушулою, де штахети розібрані. Так і зроблю. Швидко, бо кума пляшку сховає. Тоді дідька — той...

Зникає за лаштунками. Чути чиккання, гуркотіння, потім страшний тріск. Частина воріт падає на землю.

З хати вибігають Микита і Мотря.

Мотря *(заламала руки, хапається за голову)*. Ли-

шенько, ворота впали! Геть ушулу вивалив трактором! Лишенько, стільки праці, стільки грошей!

М и к и т а (*підбіг до Петра, вхопив його за груди*). Та чи тобі повилазило?! Чи тобі засліпило?!

П е т р о (*розгубився, труситься*). Хотів той, об'їхати, у двір загнати, ну й зачепив.

М и к и т а. Можна ж було легенько, не поспішаючи!

П е т р о. Боявся, щоб той, борщ не охолонув. Гарячого захотілося.

М о т р я (*плаче*). Ти не до борщу поспішав, чарку випити поспішав, бодай би ти був смоли гарячої напився!

М и к и т а (*підійшов до повалених воріт, опустив руки*). Два дні тому було свято! І ось тобі таке горе! Це ж знову праці та й праці!

П е т р о (*запалив цигарку*). Ну й підвели мене ці ворота, нехай би вони згоріли! Хоч не плачте, не тужіть! Попросите людей, допоможуть відремонтувати. Не така це вже й біда. Мені були випадки, коли я хліви розвалював, а одного разу хату мало не розвалив. А ворота... Кажу ж, нехай би вони згоріли, щоб за ними ось так убиватися. (*Кидає цигарку, мовчки зникає за лаштунками*).

М о т р я (*підходить до Микити, бере його за руку*). Ходімо, чоловіченьку, заллемо своє горе та дообідаємо.

М и к и т а (*схилив голову на плече дружини*). Ходімо. Недаремно мені такий страшний сон снився. А я ще й не вірив. Але ходімо.

М и к и т а і М о т р я, похиливши голови, виходять.

З а в і с а.

Офіційний документ

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

198... року, місяця червня, 13-го дня.

Цим доповідаю, що у гром. Смика М. серед білого дня загорілися нові ворота. Першим побачив полум'я, що

вибивалося з-під воріт, гром. Іволга, який повертався з крамниці, куди він носив порожні пляшки. Іволга одразу не зрозумів, що то пожежа. Він, як заявляє, подумав, що його сусід Микита смалить на подвір'ї кабана. Уже у себе в дворі гром. Іволга раптом пригадав, що його сусіда колов кабана напередодні відкриття воріт. Значить, не міг же він через кілька днів знову смалити уже другого кабана. Іволга, як він заявляє, дуже перелякався, вибіг на вулицю і побачив, що полум'я охопило добру половину воріт. Тоді Іволга, закричавши: «Рятуйте!» — побіг до пожежної, де я тієї доби чергував.

Пояснення гром. Іволги були плутаними, тому я довго не міг второпати, що горить і де. А коли зрозумів, то одразу заходився будити чергових бійців і дав команду виїжджати на пожежу. На місце події ми приїхали, коли ворота були вже повністю охоплені полум'ям. Наші зусилля по ліквідації пожежі увінчалися успіхом, але не повністю. Нові ворота фактично згоріли.

Детальним розслідуванням встановлено, що пожежа могла виникнути через необережність Петра Луба, який того дня заїжджав з трактором до Микити Смика і, як виявляється, курил біля воріт. А там ще валялися сухі дерев'яні стружки.

Бійці добровільної пожежної дружини виявили стійкість, високу дисциплінованість. Вони також зекономили три бочки води, за що всім їм оголошено подяку.

З метою підвищення кваліфікації бійців ДПД, ми детально розібрали всі наші дії на пожежі, відзначаючи всі позитивні й деякі негативні сторони.

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ

Невблаганна стихія знищила нові ворота і тим самим поклала край розповіді про них. Цим ще раз підтверджена незаперечна філософська істина, що на світі нема нічого вічного. Окрім самого світу.

З М І С Т

Вранішня роса, або Народження гумориста	5
--	---

БУДЬТЕ ОПТИМІСТАМИ! *Гуморески*

Весільний рекорд	26
Посидинок	30
На природі	34
Подорож у тропіки	37
Хвилина мовчання	42
Заступник	44
Кум Королю	48
Заспокійливий колір	52
Мохерова особа	56
Шанувальник таланту	60
Кожна хвилина дорога	64
Комплексні оглядини	67
Гомілка	70
Останні новини	74
Будьте оптимістами! З підходом	78
Теплий кожух	84
Клаптик землі	89
Освідчення	91
Безсонна ніч	96
Дилема	100
Господиня-невидимка	101
Третій дзвінок, або Не кажи гоп... .	104
Літаючі тарілки	109
Босі люди	113
Смерть сатирика	116
Людина похилого віку	118
Каяття	121
Записки приймака	125
Семен співає	129
Душу відвести	131

Тримайте при собі підлабузника!	134
Молодість до старості	138
Урбанізація	143
Склероз	144
Спляча красуня	148
Втішила	151
Прогалина в пам'яті	153
Сірники	155
Бережи себе!	157
Мене не назвали в доповіді	162
Спадкозмець	167
Утопленик	173
Тітка знайшлась	178
Посаг	182

ХЛОПЦІ-МОЛОДЦІ *(Усмішки з перцем)*

Авторитет	188
У лікаря	189
Процедури	189
Терпелива	190
Вихований чоловік	191
Не біда	192
Нормально	192
Відсталий елемент	193
Своя думка	194
Трое в купе	195
Хлопці-молодці	196
Рука і серце	198
Безвихідне становище	199
Мовчання — золото	200
Краще їздити	201
Огорожа підвела	202

ШІСТЬ ПОРТФЕЛІВ *(Повість та пародія)*

Об'їзд	206
Шість портфелів	252
Нові ворота	286

Иван Иосифович Сочивец

**МОХЕРОВАЯ
ЛИЧНОСТЬ**

Юмор, сатира

Киев, «Радянський письменник», 1984

(На украинском языке)

Редактор *Я. В. Гончарук*

Художник *О. І. Міклова*

Художній редактор *Д. О. Лукомський*

Технічний редактор *С. М. Скурагова*

Коректор *Г. В. Плячinda*

Информ. бланк № 1560

Здано на виробництво 23. 08. 83. Підписано до друку 20. 12. 83. БФ 50926. Формат 70×108^{1/2}. Шкільна гарнітура. Високий друк. Папір друкарський № 1. 9,5 фіз.-друк. арк. 13,3 ум.-друк. арк., 13,48 ум. фарб-відб., 13,76 обл.-вид. арк. Тираж 65000 пр. Зам. 1464-3. Ціна 1 крб.

Видавництво «Радянський письменник»,
252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52.

Львівська книжкова фабрика «Атлас»,
290005, Львів-5, Зелена, 20,

Сочивець І. Й.

С69 Мохерова особа : Гумор і сатира.— К. : Рад. письменник, 1984.— 302 с.

Нову книгу відомого українського радянського гумориста складають повісті, гуморески та усмішки. Вони привертають увагу тематичним розмаїттям, життєвою достовірністю, мудрим народним оптимізмом. Твори присвячені нашому сьогоденню, відносинам між людьми у процесі суспільного виробництва і повсякденному побуті. В них удаю поєднано своєрідний художній стиль, тонкий доброзичливий гумор, гостру сатиру.

С $\frac{4702590200-001}{M223(04)-84}$ 53.84

У2

1 крб.

1900
1901
1902
1903
1904

1905
1906
1907
1908
1909
1910

1911
1912
1913
1914
1915

1916
1917
1918
1919
1920

1921
1922
1923
1924
1925

1926
1927
1928
1929
1930